

FARUK PEKİN
Gezmek Yaşamaktır
Kültür Turizmi ve Gezi Kültürü Yazıları

Faruk Pekin, 1947 yılında İzmir'in Menemen kazasında doğdu. İzmir Atatürk Lisesi'nden sonra, 1969'da Robert Kolej Yüksek Okulu'nu bitirdi. 1968-69'da Robert Kolej Yüksek Okulu'nu bugünkü Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştüren süreci başlatan Öğrenci Birliği'nin başkanıydı. 1967, 68, 69 yıllarında yapılan "RK Kültür Haftası" (tiyatro, klasik müzik, folklor, kültürel etkinlikler) organizasyonlarında yönetici olarak görev yaptı.

Uzun yıllar gazeteci ve sendikacı olarak çalıştı. Profesyonel rehber. 1985 yılında FEST Travel'ı kurdu. Son otuz yılda Türkiye içinde ve dışında yerli ve yabancı binlerce gezgini kültür gezileriyle gezdirdi. Altı yıl başkanlığını yaptığı Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı Seminerleri'nde "Dinler Tarihi", "Hinduizm", "Budizm", "Türkler ve Budizm", "Semboller" derslerini gerçekleştirdi. Medyada "kültür gezilerinin duayeni", "kültür turizminin öncüsü" olarak biliniyor.

1985 yılından bu yana Türkiye'de kültür turizminin öncülüğünü yapan, bir sanat ve kültür tasarımcısı gibi İstanbul'da yaklaşık 190, yurtiçinde yaklaşık 160 özgün güzergâh yaratan FEST Travel'ı yönetiyor. Uluslararası Sosyal Turizm Örgütü ISTO'nun (International Social Tourism Organisation) Yönetim Kurulu eski üyesi. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) Kültür Turizmi Komitesi Başkanlığı, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Girişim Grubu ve Yönetim Kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı Onursal Başkanı. Turizm Araştırmaları Derneği (TURAD), Türkiye Turizm yazarları ve Gazetecileri Derneği (ATURJET-FİJET) ve Turizm Gazeteci ve Yazarları Derneği (TUYED) üyesi. TÜRSAB Başkanlık Danışmanı ve Kültür Turizmi Komitesi Onursal Başkanı.

Skylife dergisi, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* gazeteleri başta olmak üzere değişik yayınlarda ve konularda çok sayıda makalesi var. *Artı-Değer Nedir?* (1975), *Demokrasi*, *Sendika Özgürlüğü ve Sosyal Haklar* (1985), *Kapadokya: Kayalardaki Şiirsellik* (1996) (*Cappadocia: Poetry in the Rocks* adıyla İngilizce olarak da yayımlandı), *Efsanevi Başkent İstanbul* (2004), *100 Kale* (2008), *100 Köprü* (2008), *Çözüm: Kültür Turizmi* (2011), *Gezilerimin Fıkraları* (2014), *Kapadokya Gezi Rehberi* (2014) yayımlanan kitapları.

2011-13 yılları arasında Skyturk televizyon kanalında "Tarihe Yolculuk" ve "Şehrin Sırları" adlı programları hazırladı. İZTV için çok sayıda belgesel gerçekleştirdi.

YAYIN

büyükparmakkapı sok. no: 3/5
beyoğlu, İstanbul, Türkiye
tel: (90) (212) 230 09 62
faks: (90) (212) 219 42 92
e-posta: hilyayin@hilyayin.com

gezmek yaşamaktır
kültür turizmi ve gezi kültürü yazıları
yazar: faruk pekin

yayın yönetmeni

hüseyin sönmez

yayına hazırlayan

güneş öztürk

hande çetin ongun

kitap tasarımı

ece eldek

kapak fotoğrafı

sefa targıt

(fest travel trans kanada gezisi, 2016)

baskı

sena ofset

sertifika no. 12064

litros yolu, 2. matbaacılar sitesi

b blok, 6. kat, No: 4nb 7-9-11

topkapı, 34010, istanbul, tel: 212.613 38 46

978-975-7638-86-5

1. baskı, hil yayın, nisan 2017

gezmek yaşamaktır:

kültür turizmi ve gezi kültürü yazıları © faruk pekin

© hil yayın 2017

bu kitap, eserin tüm yayın haklarının sahibi
faruk pekin ile anlaşmalı olarak basılmıştır.
tanıtım amacıyla kullanılacak kısa alıntılar dışında,
hiçbir bölümü hil yayın'ın izni olmaksızın
çöğaltulamaz, kullanılamaz.

hil yayın, pandora yayın ve kitap hizmetleri a.ş.'nin yayın markasıdır.
t.c. kültür bakanlığı yayıncı sertifika no: 13371

FARUK PEKİN

Gezmek Yaşamaktır

Kültür Turizmi ve Gezi Kültürü Yazıları

YAYIN

İçindekiler

Önsöz

10 Giriş: Gezi Kültürü ve FEST Travel

1. Bölüm: İstanbul Yazıları

- 39 Bizas
43 Panorama 1453 Fetih Müzesi
49 Düşler ve Gerçekler
- 53 İstikrarlı Turizm için Kültür Turizmi
55 Kültüre Yolculuk
62 Tarihin Başlangıcına Yolculuk
68 *La Turquie Kamaliste* Dergisinde Turizm ve Tanıtım
75 Kapadokya'nın Bir Gizli Güzeli: Gelveri
79 Bir Yumak Hüzün: Gökçeada'nın Köyleri
84 Develerin Er Meydanı
88 Karadeniz'in Ahşap Camileri
91 Denizli'nin Ahşap Camileri

3. Bölüm: Dünya Yazıları

- 97 Altın Şehir Prag
102 Müzeyi Gezmek İyi, Müzeli Olmak Fena
108 Macaristan'daki Osmanlı Eserleri
112 Priştine
117 Denizkızının Ülkesinde
125 Ateşin Buzla Dansı: İzlanda
132 81 Derece Kuzey Enlemine Seyahat
139 Destansı Bir Yolculuk: Trans-Sibirya Ekspresi ile Vladivostok-Moskova
143 Altaylar'da Köklerin İzlerini Sürmek
152 Budist ve Şamanistlerin Yurdu Tuva'ya Seyahat
161 İran Görülmeden Anadolu Algılanamaz
166 Çin Uyanınca

- 172 Beycing'de Üç Gün
174 Yeni Milenyumun Kenti Şanghay
177 Tibet: Dünyanın Damı ya da En Gizemli Ülkesi
182 Güney Hindistan: Bir Doğa ve Tarih Şöleni
187 Varanasi
195 Hindistan'ın Bilinmeyen İlginç Köşesi: Karnataka
200 Kumbh Mela Festivali
205 Orissa'nın Gökkuşluğu Kabileleri
209 Nagaland'ın Savaşçı Kuşları Aralıkta Havalanır
213 "Yeryüzündeki Cennet" Keşmir'e Olağanüstü Bir Keşif Yolculuğu
218 Tren ile Buda'nın Ayak İzlerinde Gezi
223 Bir Altından Gizeme Yolculuk: Myanmar ya da Burma
229 Son Şangri-La: Butan
234 Olağanüstü, Şaşırtıcı Bir Ülkeye Keşif: Etiyopya
241 Etiyopya Aşağı Omo Vadisi Kabileleri
244 Afrika'nın Henüz Keşfedilen İncisi: Libya
252 Darüsselam'dan Cape Town'a Tren ile Gezi
262 Tren ile Namibya Safari
268 Göller ve Yanardağlar Ülkesi Nikaragua'da Bir Grup Türk
273 Meksika ve Guatemala
279 Patagonya
285 Darwin'in Zihnini Açan Galapagos Adaları
293 Amazon Yağmur Ormanları
298 Başka Mezopotamya Yok

4. Bölüm: Faruk Pekin Hakkındaki Yazılar

- 305 Kültür Tutkunu İçin Geziler
310 On Yıldır Gezdiriyor
313 Faruk Pekin: Kültür Turunun Duayeni
316 Kültür ve Macera Gezilerinin Mucidi
319 Kültür Neferi Gibi
323 Çözüm: Kültür Turizmi

Önsöz

Yaşamımın ikinci yarısında neredeyse bir asrın üçte birini kapsayan bir zamandır turizmin içindeyim. Bu zaman süresince Türkiye’de “kültür turizmi”nin ete kemiğe bürünmesi, insanlarımızda kültür amaçlı gezi coşkusu yaratılması için çok yoğun bir çaba harcadım. Bir gezi tasarımcısı olarak yüzlerce gezi programı yarattım. Az bilinen, hiç bilinmeyen yerlere gezi alışkanlığı başlattım. Bu yoğun çaba içinde zaman zaman “gezi yazıları” yazdım.

Elinizdeki kitap esas olarak bu “gezi yazıları”ndan oluşuyor. “Gezi Kültürü ve FEST Travel”, “Altın Şehir Prag”, “Tibet: Dünyanın Damı”, “Yeryüzündeki Cennet: Keşmir” ve “Güney Hindistan” adlı makaleler ilk kez bu kitapta yayımlanıyor. “Bir Yumak Hüzün: Gökçeada’nın Köyleri” ve “Kapadokya’nın Bir Gizli Güzeli: Gelveri” yazıları 1990 tarihli. Yani neredeyse çeyrek asır öncesinde yazılmış, türünün ilk örneklerinden.

Kitaptaki “gezi yazıları”nın çoğu yayımlandıkları gazete ve dergilerde basılmış biçimleriyle değil, o yayınlara gönderilmiş, “kısaltılmamış” halleriyle yer aldı. Yazılarda ufak tefek düzeltmeler dışında herhangi bir değişiklik yapılmadı. Günümüz koşullarına gönderme yapmak için ilgili ülke hakkında ufak bir çerçeve verildi.

Yazılarda Türk Dil Kurumu’nun artık klasikleşmiş olan “Latin alfabesinden başka bir alfabe kullanan uluslardan alınan özel adlar Türkçede söylendiği gibi yazılır” kuralına uydum. Bu kurala ters yaygın İngilizleştirilmiş yazımları kullanmadım.

Kitaptaki “gezi yazıları” gezi edebiyatımıza naçizane katkılarımdır. “Önemli olan görmek değil, algılamaktır” sözüyle yollara düştük. Hayal kurduk, ama gerçekleştirdik. Sonra da algıladıklarımızı, “dia, fotoğraf gösterili söyleşi”lerle, yazılarla paylaştık.

Bu kitapta fotoğraflarını kullandığımız tüm fotoğrafçılara, gezginlere teşekkür ediyorum.

Bu yazıları tüm yol arkadaşlarıma adıyorum. Ne mutlu bana ki yollarda o güzel insanlarla tanıştım.

Yolların baştan çıkarıcılığı devam ediyor.

Faruk PEKİN

İstanbul, Mart 2017

*Her gün bir yerden göçmek ne iyi.
Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş.
Dnle beraber gitti, cancağızım,
Ne kadar söz varsa dne ait.
şimdi yeni şeyler söylemek lâzım.*

Mevlâna

(çev. A. Kadir)

Giriş
Gezi Kültürü ve
FEST Travel

“Türkiye’de Kültür Turizmi” Kavramını Öne Çıkaran Bir “Gezi Kültürü”nün Oluşumunda FEST Travel’in Yeri

İnsanlığın En Eski Düşü: Seyahat

Seyahat, yolculuk, gezi antik çağlardan modern zamanlara insanın sürekli ilgilendiği en ilginç konulardan biri olmuştur. İnsanlık tarihinin en ilgi çekici serüvenleri eski yolculuklarla ilgilidir. İster Gılgamış ya da Argonotlar olsun, isterse Marco Polo ya da İbni Batuta, hepsinin de yolculukları bizleri gezme sevdasının peşine düşmeye zorlamıştır.

Sömürgeci kâşif, savaşçı fatih, bağnaz hacı, yeni pazarlar arayan gezgin tüccar... Farklı hedefler ve mekânlar keşif merakımızı hep kamçulamıştır. Tüccarlar Çin’den ta Endülüs’e kadar mallarını hangi güzergâhlarda taşıdı? 100 bin kişilik bir ordu İstanbul’dan Bağdat’a ya da Viyana’ya nasıl gitti? Böylesi bir seferin lojistik sorunları neydi? Ya da gezgin bilgelerin, dervişlerin, abdalların iç yolculukları neleri içeriyordu?

Strabon, İdrisi, Piri Reis, Seydi Ali Reis gibi seyyahların serüvenleri, haritaları hep yüreğimizi hoplatmıştır. Bir rüya uğruna seyyah olan Evliya Çelebi düşlerimizi gerçek kılmada hep

rehberimiz olagelmıştır. Jules Verne’in kitapları, bir *Arzın Merkezine Seyahat* ya da *80 Günde Devriâlem* bizi az mı heyecanlandırmıştır? Uzakların çağrısı, seyahatin baştan çıkarıcılığı hep başımızı döndürmüştür.

Beni hep düşündürmüştür dünyanın en büyük gezginleri olarak Keltlerin, Vikinglerin, Fenikelilerin yolculukları. Kızıl Erik, İzlanda ve Grönland’ı atlama taşı olarak kullanıp nasıl gitti Şarap Ülkesi Vinland’a, yani Kristof Kolomb’dan yaklaşık 500 yıl önce Amerika kıtasına? Ya bizimkiler, Orhun Vadisi’nden, Altaylar’dan Batıya nasıl yol aldı? İpek Yolu, Baharat Yolu diye ünlenen ticaret yollarında nasıl seyahat ediliyordu? Haçlı Seferleri’nde Londra-Kudüs arasındaki yaklaşık 4 bin km nasıl geçildi? Budist rahip, çevirmen Şüendzanğ’ın 6. yüzyıldaki efsanevi Turfan-Taşkent-Pakistan-Hindistan-Varanasi gezisi (*Batı’ya Seyahat*) nasıl gerçekleşmişti? Güzergâhı neydi? Peki, çağdaşlardan Thor Hyerdhal, Paul Theroux ya da Bruce Chatwin nasıl gezdi?

Önümüzde müthiş bir gezi edebiyatı var: seyahatnameler, seyyah günlükleri, gezi notları, sefaretnameler, yolculuk kitapları, güzergâh haritaları... Bunlar zaman içinde gezi müzikleri, seyahat filmleri, belgesellerle de iyice zenginleşti.

Yüzyıllar boyu insanlar değişik nedenlerle ve amaçlarla yola çıktı: yiyecek-içecek arayışı, düşmanlardan kaçma, iş seyahatleri, hac ziyaretleri, fetih düşleri, şifa arayışları, aile ziyaretleri, kültür, spor, dinlenme, tatil...

Bazı geziler efsane oldu. Kapitalizmin yükselişi ile birlikte gezginlerin sayısı arttı. Toplayıcı-avlayıcı kabilelere, sefere çıkan savaşçılara, denizlere açılan kıyı halklarına, gezgin tüccarlara, hacılara, misyonerlere, korsanlara, zanaatkârlara, gezici şarkıcılara, trubadurlara, hokkabazlara; tarih, arkeoloji meraklıları, Doğu/Uzak Asya düşünürleri, sağlık arayışçıları, sanat, müzik, resim, heykel severler eklendi.

Atların, katırların, deve kervanlarının, atlı arabaların yerini buharlı araçlar, trenler, gemiler, otomobiller; hanların, kervansarayların yerini çadırlar, moteller, oteller almaya başladı. Kaplıcalara, sanatoryumlara gitme, deniz kıyısı serüvenleri yaygınlaştı. Varsıl kadar yoksul da yollara düştü. Gezi kavramı giderek değişti. “Turizm endüstrisi” diye yeni bir alan oluştu ve hızla gelişti.

Ancak 1980’li yılların ortalarında artık dünya, özellikle de Avrupa turizm endüstrisi kendini tüketmeye başlamıştı. Basmakalıp, herkesleşen bir “turist” profili, çevreye saygısı olmayan, tüketimi ve eğlenceyi öne çıkararak

bir “tur” anlayışı, güneş-deniz-kum (G-D-K) turizmi, kitle turizmi standart hale getiriliyordu. Aynı yıllarda Türkiye de G-D-K hedefli kitle turizmine mahkûm edildi ve imajı “ucuz turist cenneti”ne çevrildi.

Kültüre Yolculuk: FEST Travel

İşte FEST Seyahat Acentesi® bu koşullar içinde 13 Ağustos 1985’te kuruldu. Bu, Turizm Bakanlığı’nın FEST Seyahat Acentesi’ne verdiği 1410 sayılı A Grubu Seyahat Acentesi Belgesi’nin tarihidir. FEST adı ŞÖLEN’den kaynaklanıyor. Kültürel Şölen. Kültür Gezileri Şöleni ya da FESTival. Benim Robert Kolej Yüksek Okulu’nda okurken kurduğum fikir kulübünün de adı ŞÖLEN’di. FEST değişik dillerde şenlik, bayram, kutlama, sağlam, dayanıklı, sağlıklı, katı anlamlarına da geliyor.

Robert Kolej Yüksek Okulu’nda okurken biraz “turizm” ve “kültür turizmi” alanlarına giren işlerle ilgilenmişim. Öncelikle 1965 ve 66 yıllarında Teoman Ermete adlı arkadaşımınla Sultanahmet’te ücret karşılığında turist gezdirdiğimizi hatırlıyorum. 1967, 1968 ve 1969 yıllarında Robert Kolej’de gerçekleştirilen üç kültür haftasında Robert Kolej Öğrenci Birliği’nin II. Başkanı ve Genel Başkanı olarak yönlendirici görev yapmışım. Bunlar bana ciddi deneyimler kazandırmıştı.

Üniversitede ayrıca tüm seçmeli derslerim tarih, sanat tarihi üzerineydi. Daha sonra değişik nedenlerle Türkiye’nin birkaç yeri dışında tamamını gezmişim neredeyse. Sendikacılık yaptığım yıllarda da yurtdışında ve yurtdışında çok fazla yer dolaştım, sendikacı arkadaşları dolaştırdım. Bir ara DİSK-Genel-İş’in Ören’deki Artemis tesislerinin yurtdışındaki sendikal kuruluşların turizm kurumlarına pazarlanması işiyle de ilgilendim. Yıllar sonra beklenmedik bir biçimde değişmeyen hobim profesyonel mesleğim oldu.

1960’lı yıllardan 1985’e kadar edindiğim kültürü, kültür turizmi alanında kullanmak için yoğun çaba harcadım.

FEST Travel ilk günden itibaren doğal, tarihsel ve kültürel mirası sürdürülebilir kılmada “kültür turizmi”ni tek araç kabul ederek; kültürler arası diyalog geliştirilmesinde, doğal, tarihsel ve kültürel mirasın korunarak paylaşımında, çok kültürlü bir ortama erişimde, kültür bilincinin geliştirilip doğal ve tarihi mirasın gelecek kuşaklara taşınmasında en önemli bileşke olarak “kültür turizmi”ne ağırlık verdi. Sorumlu ve Sürdürülebilir Turizm anlayışını tüm çalışmalarına egemen kıldı.

FEST Travel bu çerçevede yabancı gezginlere Türkiye’de kültür gezileri yaparak çalışmaya başladı. Değişik dillerdeki yayınlarıyla yabancı gezginlere eşsiz bir coğrafyaya, benzersiz bir tarihe sahip olan Türkiye’nin doğal zenginliğini, çok katmanlı, çok kültürlü, çok dinli, çok dilli kültürel mirasını öne çıkaran, yoğun, farklı, alışılmışın dışında güzergâhlar önerdi.

Bu amaçla değişik broşürler yayınladık. Bunlardan 1987’de fotoğraf sanatçısı, dağcı, yürüyüşçü Bünyad Dinç’le birlikte hazırladığımız ve yedisi yeni yirmi farklı dağcılık-yürüyüş güzergâhını içeren *Trekking in Turkey* adlı yayınımlarımız hâlâ aşılmadı.

Fest Travel broşürlerinden, 1986

FEST Travel 1986 yılında yerli gezginlere Mavi Yolculuk, İznik, Sapanca, Uludağ gezileri sundu.

13 Ağustos 2014 tarihindeki FEST Travel 30. Yıl Kokteyli’nde Prof. Afife Batur şunları söyledi:

Bir anımı paylaşmak için özel olarak geldim buraya. Tarihini, gününü ve hatta yerini bile hatırlamıyorum. Çağaloğlu’nda bir restorandayız. Benim eşim Selçuk Batur Çağaloğlu’nda yayıncıydı, Ferit Bey (Erkman) ve Murat Belge ile ortak. Bir gün ben de oraya gitmişim. Bir yemeğe çıktık. Faruk da oradaydı.

Ben ve Murat böyle akademisyen havalarındayız. Pardon, ben kendimi tanıtmadım tabii, ben mimarlık tarihçisiyim, mimarlık tarihi ve restorasyon kürsüsünde o sırada doçent olarak çalışıyorum.

İstanbul’u koruma konusunda hiç kimsenin kılını kıpırdatmadığından, hele halkın bizi hiç anlamadığından şikâyet eden akademik bir konuşma yaptığımı hatırlıyorum. Faruk o zaman dedi ki, ‘Hocam siz halka, insanlara, aydınlara veya kimseye bunların önemi üzerine bir bilgi aktardınız da mı şikâyet ediyorsunuz?’ Murat ve ben kalakaldık. Çünkü ben gerçekten öğrencilerimin dışında kimseye bu anlamda tanıtm çabası içinde olmuyordum. ‘Hiçbir çaba göstermeden

başkalarını suçluyorsunuz. Bu çabayı gösterin, ondan sonra şikâyet edin,' dedi. Arkasından sanırım bir yıl geçti ve FEST kuruldu.

Adım Adım İstanbul®

80'li yılların sonunda Adım Adım İstanbul® gezileri bir zorunluluk, bir kültürel dayatma olarak ortaya çıktı. Elimizde sabun köpüğü gibi kaybolup giden, tarihsel, kültürel, sosyolojik dokusu hızla değişen canlı bir İstanbul vardı. Bu durumu, belli bir kültür bilinci ve tarihsel bakış açısıyla değerlendirmek, geçmişini solumak, günde geleceği yakalamak isteyen insanlar da vardı. İşte böylesi “doğru bir zamanda”, o dönemin gözde dergilerinden İletişim Yayınları'nın *Tarih ve Toplum* dergisi ile FEST Seyahat Acentesi “İstanbul'la Tanışın” çağrısıyla “Adım Adım İstanbul®” ya da “Köşe Bucak İstanbul®” gezilerini başlattı.

12 Kasım 1988 Cumartesi günü Adım Adım İstanbul® kültür gezileri başladı: İlk gezimizi Murat Belge gerçekleştirdi: Köşe Bucak Halici. İkinci gezimizi 19 Kasım 1988 tarihinde İlber Ortaylı yapacaktı: Sultanahmet - Divanyolu - Süleymaniye.

İşte Türkiye'de “Kültür Turizmi” kavramı bu gezilerle ete kemiğe bürünmeye, gerçek anlamına kavuşmaya başladı. Ben üniversitede okurken Hilary Sumner-Boyd, Keith Greenwood, John Freely, Mike Austin, Godfrey Goodwin gibi o zamanki hocalarımla İstanbul'u dolaşırdım. Bunlardan Godfrey Goodwin *Osmanlı Mimarlığı Tarihi* adıyla Türkçeye çevrilen 1971 tarihli *A History of Ottoman Architecture* adlı kitabının “Önsöz”ünde bana teşekkür eder. Sumner-Boyd ile Freely ise hâlâ İstanbul

İSTANBUL'LA TANIŞIN!

tarih toplum

İSTANBUL'UN KÖŞE BUCAK, CAMILAR, KİLİSELER, SINAGOGLAR, AYAZMALAR, ÇEŞMELER, TÜRBELER, HANLAR, HAMAMLAR, ÇARŞILAR, KÜŞEVLERİ, AYAZMALAR.

GEÇMİŞTEN KALAN NE VARSA. KAYBOLUP GİDEN İSTANBUL'U TARİHÇİLERLE, MİMARLARLA, EDEBİYATÇILARLA BİRLİKTE GEZİN.

12 KASIM 1988
KÖŞE BUCAK HALICI / Doç. Dr. MURAT BELGE

19 KASIM 1988
SULTANAHMET - İLBER ORTAYLI / Doç. Dr. İLBER ORTAYLI

Okulda, Ücret: 20.000 TL + KDV. Geziler saatli 10.00'da başlar.

Bütün geziler 100 kişilik gruplarla yapılır.
TURGUT REİS YOLU'NA YAKINDEKİ Kızılay Caddesi, Beşiktaş No: 34090 Caddesi/34091/BEŞİKTAŞ, İSTANBUL
Tel: 0212 216 10 30

Tanıtım sponsoru: FEST TRAVEL, Laleli Caddesi, Beşiktaş, İstanbul. Tel: 0212 216 10 30

tarih toplum

KÜLTÜR GEZİLERİ

İstanbul'la Tanışın

Semtlerimizin Sokaklarına İstanbul'un Köşe Bucakları Saraylar, Köşkler, Minceler, Camiler, Kiliseler, Mdrreseler, Çeşmeler, Surniçlar, Ayazmalar... Geçmişten Kalan Ne Varsa Kaybolup Giden İstanbul'u Tarihçilerle, Edebiyatçılarla, Sanatçılarla, Mimarlarla Birlikte Gezin...

fest

FEST TRAVEL

Tel: (0212) 216 10 30 - 216 10 37
Faks: (0212) 216 10 30
İSTANBUL

üzerine yazılan en iyi eserlerden biri olan 1972 tarihli *Strolling Through İstanbul* kitabında İstanbul'da yaklaşık yirmi değişik güzergâh belirlemiştir. İşte Adım Adım İstanbul® gezilerinde bu güzergâhlardan yola çıktık.

Londra'da yıllardır rehber eşliğinde yapılan “London Walks” turları vardır. Bir yerde buluşulur. Rehberle gezi ücreti verilir. O da sizi gezdirir. Bu gezi içinde tarihi yerler de vardır, ‘pub’lar da.

FEST Travel'dan önce benzeri İstanbul gezilerini İstanbul'da BİLSAK adlı kuruluş denemiştir. Ancak bir-iki geziden sonra değişik nedenlerle sürdürmemiştir. Rahmetli Çelik Gülersoy bir kuruluşa yalnızca kendi kurumlarını gezdiren birkaç gezi düzenlemiştir. Ama FEST Travel 1988'den beri bu gezileri geliştirerek sürdürüyor.

Adım Adım İstanbul® gezileri Doç. Dr. Mehmet İhsan Tunay, Prof. Metin Sözen, Prof. Afife Batur, Profesör Baha Tanman, Prof. Faik Yaltırık, Prof. Kazım Çeçen, antika uzmanı müzayedeci Rafi Portakal, sanat tarihçisi Vera Bulgurlu, sanat tarihçisi Hayri Fehmi Yılmaz, mimar Cengiz Bektaş, tarihçi Necdet Sakaoglu başta olmak üzere çok sayıda bilim insanının, uzmanların katılımıyla hızla gelişmeye başladı. Adım Adım İstanbul® gezilerine televizyonlar ve gazeteler yoğun ilgi gösterdi.

İşte böylesine bir ortamda, kırk yıllık İstanbullularını “kültür mirasımızın” İstanbul'un arka sokaklarında kalmış örneklerini “keşfetmeye” çağırдық.

Hafta sonlarında başka bir havayı, İstanbul'un geçmiş mirasını soluyarak geçirmek isteyenlere; yanından sık sık geçtiği, baktığı halde göremediği nice değerli tarih ve sanat eseriyle tanışmayı dileyenlere; tarihi, coğrafyası, kültürü, efsaneleri ve gelenekleriyle belli başlı mekânları, semtleri, sokakları, camileri, kiliseleri, sinagogları, ayazmaları, çeşmeleri, türbeleri, hanları, hamamları, çarşıları, küşevlerini, serçe saraylarını, bitki örtüsünü, kuşları keşfetmek isteyenlere; tarih bilincini ve çevre duyarlılığını geliştirmeyi arzulayanlara; konunun uzmanı bilim insanı, tarihçi, mimar, edebiyatçıların rehberliğinde gerçekleştirilen geziler önerdik.

İstanbul'un belirlenmiş bir semtinde gerçekleştirilen bu gezilerde yer alan camilere, sinagoglara, kiliselere, türbelere gruplarla girmek başlı başına bir sorun idi. İstanbul böylesi bir kültürel geleneğe sahip değildi. Ne başvurular, ne ricalar, ne yalvarmalar... Ayrıca tüm katılımcı gezginlere ufak da olsa bir “bilgilendirme metni” veriyorduk. “Gezi Kültürü” kavramının içinde o da vardı.

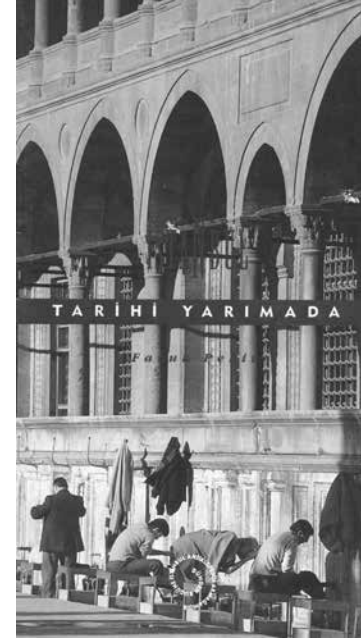

Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi

Fener sokaklarında grup olarak dolaşırken çocuklar bize “Hello hello” diye laf atarlardı. Biz onlara “Merhaba, nasılsınız” deyince, kendi aralarında da “Aaa, bunlar Türkçe de öğrenmişler” derlerdi.

Sivil toplumu, tarihi, kültürü, efsaneleriyle İstanbulluları yeniden İstanbul ile buluşturduk. Dördüncü kattaki Rus Kilisesi’nde bir ayını izle, sonra Yeraltı Camisi’ne gir. Surp Hıraşdegabet Ayazması’ndan sonra Leon Surları’na tırman, Anemas Zindanı’na in... İstanbul’un altını üstüne getirdik. “Şehrin Sırları®”nı tek tek gözler önüne serdik.

Adım Adım İstanbul® gezileri beklenenin üzerinde bir ilgi gördü. Gezilerde not alan, fotoğraf çeken, soru soran, sorunların üstüne gitmek is-

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'yle verilen broşürlerden

teylen, tarihe, kültürel dokuya, çevreye saygı duyan insanlarla tanıştık. İlgi nedeniyle bazı gezileri tekrarlamak zorunda kaldık.

İstanbul’un kültürel mirasının etkin biçimde yeniden yaşanmasını, tarihsel çevreye saygı yaratılmasını amaçlıyorduk. Ağacı, çiçeği, suyu, havası ve toprağıyla İstanbul’u sevdirdik, İstanbul’a sahip çıkma bilincini, kentlilik bilincini, şehirli kimliği yaratma çabalarını körükledik.

Kent gezileri çok önemlidir. Tanımadığın kent senin değildir. Tanınan bir şey sevilir, sevilen bir şeye de sahip çıkılır. Sadece kente yeni gelenler değil, eskiden beri burada oturanlar da tanımıyor şehri. Bir gün Karaköy’de eski bir Avusturya Bankası’nın (şimdiki Ziraat Bankası Şubesi) müthiş güzel fasadlı ve heykelli binasını anlatırken geziye katılanlardan biri “Ben 30 yıl bu binada çalıştım, burasının böyle bir yer olduğunu bilmiyordum” dedi.

İstanbul kültür gezilerine katılanlara gezilen yerleri yetersiz de olsa tanıtan bir fotokopi metin veriyorduk, demiştim. İşte bu sırada Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı’nın, benim de yedi makale yazdığım *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* imdada yetişti.

1993 yılında bu ansiklopedinin eki olarak üç tane de broşür çıktı. FEST Travel ve *Tarih ve Toplum* dergisi’nin ortaklaşa geliştirdiği Adım Adım İstanbul® gezileri pratiğinin uzantısında bu broşürlerin ikisini ben yazdım, (*Tarihi Yarımada* ve *Galata-Beyoğlu*), birini de Murat Belge (*Boğaziçi-Üsküdar*) yazdı.

Şu anda genel olarak İstanbul üzerine (belgeler, gravürler, fotoğraflar, yemek ve içki kültürü, anılar, gezi güzergâhları...) yüzlerce yayın var. Bu gelişmede Adım Adım İstanbul® gezilerinin yarattığı coşku ve ivmeyi kimse inkâr etmesi mümkün değil.

Adım Adım Anadolu®

Derken bu gezileri seven ve zaten belli bir kültür düzeyine ulaşmış İstanbullu gezginler “neden bizleri aynı yaklaşımla İstanbul dışına götürmüyorsunuz?” diye sordu. Böylece Çevre Gezileri ve Konaklamalı Geziler başladı. İlk uzun kültür gezimizi Mayıs 1989’da ben Kapadokya’ya yaptım.

Ardından Ağustos 1989’da yerli gezginlerimiz için Türkiye’de ilk kez gerçekleştirilen, trenle başlayan on beş günlük İstanbul-Ankara-Hattuşaş-Trabzon-Artvin-Van-Hasankeyf-Mardin-Diyarbakır-Urfa-Nemrut-Eski Malatya gezisi gerçekleştirildi. Bu geziye 44 kişi katıldı. İlgi şairiydi. Grubu otuz kişiyle bile sınırlayamadık. O zaman İstanbul’daki tek elli iki koltuklu yabancı kasalı otobüsü kullandık. Otellerin çoğu kötü, tuvalet yok, olanlar da berbat, yollar ise delik deşik.

1948 yılı Ekim ayında Sait Faik bir gazete makalesinde şöyle yazmış: “Memleketi görmek, ancak rahatına düşkün olmamakla kabil. Yolsuz, taşıtsız, otelsiz, lokantasız, kısacası konforsuz bir memleketiz. Amma ne yapalım ki bu memleketi de görmek istiyoruz.”

FEST gezginleri arasında “I. Doğu Gezisi” diye bilinen bu kültürel yolculuk efsane oldu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu insanı ilk kez bir büyük “yerli turist” grubuyla tanıştı. Ardından 1990 Ağustos’unda FEST’li gezginler arasında “II. Doğu Gezisi” diye bilinen bir başka gezi yapıldı. Katılan gezginler anılarını değişik yayınlarda paylaştı. Gezin, gazeteci-yazar Jülide Ergüder şöyle yazıyordu:

Zalim mi zalim, evkat cetvelinde dakika şaşmaz bir rehberin despotizmi altında inim inim iniyoruz. Altyapı ve tüm teknik düzenlemeler mükemmel. Mahalli otoritelerle iş halletme faslı, keza. Fakat onca tatlı sohbetten sonra sabahın 2’sinde, 3’ünde anca uyumuşuz. Gözümüzün yaşına bakmıyor: ‘Yarın kalkış 7, kahvaltı 7.30, otelden ayrılış 8!’ Haydi buyrun bakalım...

Doğu Anadolu gezisinde Hasankeyfli çocuklarla Kale’de, 1990

Doğubeyazıt’da Faruk bize yarım saat mühlet tanıyor. Hasta falan mı dersiniz, nasıl oldu da merhamet etti? Deli gibi Doğubeyazıt’ı arşınıyoruz. Sanki İran’da bir çarşı içindeyiz.

(Elele, Temmuz ve Ağustos 1991)

Yurdumun insanı yepyeni bir “gezi kavramı” ile karşı karşıyaydı. Tarihe, kültüre, sanata bakış açılarını değiştirirken içlerindeki “keşfetme” duygusunu belli bir şevkle, ama gerekli kurallarla ortaya çıkarıyorduk. “Gezi kültürü” bu aşamalarla oluşuyordu.

II. Doğu Gezisi’nin en önemli yanı geziye katılanlardan on yedi kişinin Türkiye’de bir İLK’e imza atarak “amatör gezginler” olarak İstanbul’da ve Ankara’da fotoğraf sergisi açmasıydı: “Uygurluklar Mozağinden Seçmeler: Hasankeyf’ten Nemrut’a / Hattuşaş’tan Ahi’ye”. Olayın iki ilginç yanı vardı: Birincisi bu sergilerde ilk kez çeyrek asır öncesindeki Hasankeyf ve Ani vurgulanıyordu. İkincisi ve daha önemlisi bu gezgin amatör fotoğrafçılar tüm fotoğraflarını sanatseverlere sattılar.

Adım Adım Batı Anadolu Gezisi, 1991

Bu arada zamanın Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın ve Türkiye’deki yabancı diplomatların Afrodisyas’a dikkatlerini çekmek için Yabancı Sermaye Derneği YASED ile birlikte, orayı yıllardır kazan Kenan Erim’in vefatından bir hafta önce Afrodisyas’a bir gezi düzenledik. Bu da Türkiye’de bir ilk oldu.

Efsanevi Hoca Faik Yaltırık

1991 Nisanı'nda 42 gezginle Troya'dan başlayıp Adım Adım Batı Anadolu'yu kapsayan bir gezi yaptık. Bu da bir ilkti. Troya, Bergama, Efes, Perge, Side gibi çok iyi bilinen yerler dışında; Üçağz, Nyssa, Kekova, Kaş, Letoon, Xanthos, Myra, Phaselis, Kanlıdivane gibi yerler rehberli bir büyük grup ve belli bir kavram çerçevesinde yerli gezginlerimize ilk kez bu gezi ile tanıtıldı.

Köşe Bucak Dünya®

Gezginler durmadı. Israrla “Bizi neden yurtdışına götürmüyorsunuz?” sorusunu sordular. 1991 sonunu ve 1992 yılbaşısını Mısır'da, Nil'de bir tek nede kutladık. Bunu Budapeşte Prag-Viyana, Rodos, Girit, Endülüs ve Hindistan-Katmandu gezileri izledi. Daha önce bu yerlere Türkiye'den geziler yapılmıştı. Ama FEST Travel eski gezi alışkanlıklarını değiştirerek yepyeni bir gezi formatı getirdi.

9 Mayıs 1992'de Profesör Faik Yaltırık ile flora gezilerine başladık. Ağaçlar, bitkiler, çiçekler, böcekler... Flora gezileri de ilklerdendi. 1993 Ekiminde Doğa Yürüyüşleri'ni başlattık. Yeşil Rotalar® olarak sürüyor.

Adım Adım İstanbul®, Köşe Bucak İstanbul® gezileri, Adım Adım Anadolu® ve Köşe Bucak Dünya® gezilerini zorladı. İşte Türkiye'de gezi kültürü böylesi aşamalarla gelişti.

Faik Yaltırık'la Doğu Karadeniz gezisinde

FEST Travel'dan önce hiçbir acente İstanbul'da gezi yapmayı düşünmemişti. Anadolu'da yaptıkları geziler de sadece Pamukkale, Kapadokya ve Efes'i çok kısa süreyle kapsıyordu. Bunlar daha çok dışarıda yemek yemeyi, otobüste şarkı söylemeyi içeren, bilgi aktarımı gerçekleştiren rehber olmadan yapılan “a la mahalle” “tur”lardı.

Yurtdışı gezilerinde şu format geçerliydi: “Kahvaltudan sonra panoramik şehir gezisi, öğleden sonra *shopping* için serbest zaman.” Dünya kadar para verip yola çıkan insanlara müze gezme, etkinliklere katılma, özgün yerel lezzetleri tatma önerilmezdi.

Turist alışkanlığı, gezi satışının mantığı, “O gezi satmaz” biçimindeki tüm yanlış algıları, kalıpları kırdık. Kendisini gezgin sananların ezberini bozduk. Yeni bir gezi kültürü, yeni bir gezi formatı ve yeni bir gezi yaklaşımı önerdik. “Önemli olan görmek değil, algılamaktır” diyorduk. Biraz ileride özelliklerini sıralayacağım yeni bir gezi tarzı oluşturduk: “a la FEST®”. Gezginlerde bakma, görme, keşfetme ve fark etme alışkanlığı yaratan yeni bir tarz.

FEST Travel ve Kültür Turizmi

Kültürlerden, kültür turizminden bahsediyorum. Ama kültür turizmi nedir?

Kültür turizminin iki yönü vardır: 1. Kültür mirası (geçmişe ait olan her şey), 2. Yaşayan kültür (a. Gelenekler, görenekler, folklor, dinsel inançlar, mutfak... yaşam kültürü / b. Çağdaş kültür ürünleri, gösteri ve sahne sanatları, yaratıcı kültür endüstrisinin tüm sonuçları...)

Turizmin, kültür gezilerinin pratiğinden gelen bir yaklaşımla şöyle tanım yapabiliriz:

Kültür turizmi, doğal ve tarihsel kültür varlıklarını, kültürel etkinlikleri ve güncel sanat eserlerini, kültür sanayilerinin sonuçlarını, bazı sosyoekonomik olguları turistik bir ürün biçiminde gezginlerin hizmetine sunan bir turizm anlayışıdır. Yalnızca tarihsel olanı değil, günceli de kapsayan bir terimdir.

Tüm doğal ve kültürel miras (somut ve somut olmayan), arkeolojik, tarihsel kültür varlıkları, müzeler, ören yerleri, anıtsal yapılar, dinsel yapılar, kırsal ve kentsel sivil mimari örnekleri, saraylar, kaleler, bahçeler, temalı parklar, mezarlar, türbeler ve her türlü güncel sanat eseri ve etkinliği (sahne sanatları, görsel sanatlar, resim, edebiyat, roman, şiir, müzik, dans, heykel, film, fotoğraf... moda, internet, grafik tasarımları... festivaller, konserler, “bienal”ler, sergiler...), zanaatlar, etnografya, botanik, flora ve fauna, folklor, geleneksel ve güncel yaşam biçimleri, mutfak, içki, bazı sosyoekonomik olgular (gecekondular, sivil toplum kuruluşları, dinsel motifler, değişik *study tours* konuları...)¹

FEST Travel ve Gezi Fotoğrafçılığı

Gezi fotoğrafçılığı, fotoğraf ve seyahat gibi iki kocaman alanı kapsayan bir kavram. Fotoğraf çekmek için mi seyahate çıkıyoruz ya da bir geziye çıkmışken fotoğraf mı çekiyoruz, sorularının cevabı her adımımızı belirler. Ama her iki durumda da temel dürtü bize yol gösterir: Yaşanan anın kalıcılaştırılması ve/veya bilgi ve deneyimimizi başkalarıyla paylaşmak.

Her gezi bakmak-görmek-algılamak eylemini içermelidir. Gezi fotoğrafçılığı buna bir de paylaşmayı ekliyor. Her gezi tarih (antik-modern/geçmiş-şimdi-gelecek), doğa (canlı-cansız) ve insan içerir. Bu nedenle gezi planlamalarında hem coğrafya hem de tema çok önemli. Durum bu

olunca fotoğrafçı manzara, portre, makro... gibi fotoğraf türleri arasında da zorlanır.

FEST Travel gezinleri 5-22 Aralık 1990 ve 4-24 Mart 1991 tarihlerinde İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda iki ayrı gezi fotoğrafları sergisi açtığında amatör gezi fotoğrafçılığını gözler önüne sermişti.

Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı'nın "Perge'de Sen de Bir Sütun Dik" sloganıyla gerçekleştirdiği projeden

15 Ekim 1993'te Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde "gezdiğin yerleri, gördüklerini, izlenimlerini paylaşma" yaklaşımıyla, "Dia Gösterili Söyleşiler"e başladık. Bu da hayatını fotoğraf sanatından kazanmayanlar açısından gezi fotoğrafçılığını teşvik eden bir etkinlikti.

Tarih ve Toplum dergisi ile birlikte 1995 yılında "Gezi Diaları Yarışmaları" düzenledik. İlk üç yarışmanın jürisi Ara Güler, Sabit Kalfagil, İsa Çelik, Engin Özendes ve *Tarih ve Toplum* dergisi'ni temsilen Fahri Aral'dan oluşmuştu. Birinci yarışmayı Doğu Anadolu Fotoğrafları Sergisi yaratıcısı, genç yaşta yitirdiğimiz gezgin Meral Erdemol'a, ikinci yarışmayı Etap Marmara'daki saldırıda arkadaşım Onat Kutlar'la birlikte öldürülen FEST rehberi Yasemin Cebenoyan'a, üçüncü yarışmayı da Kıbrıs'ta öldürülen eski FEST gezgini gazeteci Kutlu Adalı'ya adanmıştık. Dia yarışmaları ve sergiler sürdü.

2003 yılında gezilerde çekilen fotoğrafları artık FEST Takvimi için çekmeye başladık. 2017 yılında kullandığımız takvim 14. FEST Takvimi'ydi.

Türkiye'de gezi kültürü ve gezi fotoğrafçılığı böyle gelişti.

¹ Faruk Pekin, *Çözüm: Kültür Turizmi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 150-151.

Gezi Kültürüne Değişik Katkılar

1996 Ekimi'nde yüzlerce katılımcının izlediği "Tarih, Arkeoloji ve Güzel Sanatlar Seminerleri"ne başladık. Benim BİLAR AŞ'deki deneyimim bu alanda yol gösterici oldu.

Seminerler 2003 yılı başından itibaren FEST Travel'ın "sosyal sorumluluk" bilinciyle katkıda bulunduğu Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı'na (KBGV) vakfedildi. Bu seminerler şu anda da sürüyor (www.kulturbilinci.org).

KBGV gerçekte FEST Travel ile gezen gezginlerin Türkiye'deki doğal, tarihsel, kültürel mirasa sahip çıkma niyetlerinin somut eylemine dönüşen biçimiydi. Yalnızca FEST Travel ile gezen gezginler değil, değişik alanlarda ürün vermiş önemli sanatçılar da vakfın kurucusu olmuştu. Vakfın en önemli projelerinden biri, amacı ilköğretim öğrencilerine "kent bilinci"ni aşlamak olan ve hâlâ süren Kültür Karıncaları çalışması oldu. Bu etkinlikte FEST Travel gezi rehberleri de görev yaptı.

Vakıf "Perge'de Sen de Bir Sütun Dik" sloganıyla devletin 75 yılda 70 sütun diktiği yere 4 yıl gibi kısa bir zaman içinde 105 adet sütunun dikilmesini sağladı. KBGV Bursa Muradiye Külliyesi ile Osman ve Orhan Gazi türbelerine Türkçe ve İngilizce 19 bilgilendirme levhası koydu. İstanbul'da değişik sanat eserlerinin temizlik çalışmalarını yaptı. Çok önemli kültür projelerini gerçekleştirdi. Vakfın çalışmaları genişerek sürüyor.

2003-2009 yılları arasında "sosyal sorumluluk" yaklaşımıyla İstanbul Kültür Sanat Vakfı'na (İKSV) mali kaynak sağlamak amacıyla çeşitli geziler gerçekleştirdik.

KBGV'nin sekreterliğinde 2003'te İstanbul Kültür Mirasını İzleme Komitesi'ni kurmuştuk. UNESCO'nun İstanbul'un kültür mirasına ilişkin endişeleri konusunda, İstanbul Koruma Amaçlı Nazım Planı dâhil çeşitli çalışmalar yaptık. Bunun uzantısında İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesini sağladık. Ben ilgili oluşumun yönetim ve yürütme kurullarında görev yaptım.

Bu arada FEST Travel'ın tüm gezilerinde Somut Olmayan Kültür Mirası dâhil UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki yerleri öne çıkardık. Gezi tasarlarken o listedeki yerlere özel önem verdik.

"Kültür gezileri" kavramı Türkiye'de ete kemiğe bürünmeye başlayınca medyada çok ilgi gördü. FEST Travel kültür turizmi kavramı içinde İstanbul'daki, Türkiye'deki kültürel mirasa sahip çıkarken Irak Savaşı nedeniyle yok edilen tarihi mirası da savundu.

Fest Seyahat Acentası sanatçılarla nostaljik gezi düzenliyor

CUMHURİYET KİTAP 7.5.1992

Kara trende kitaplarla

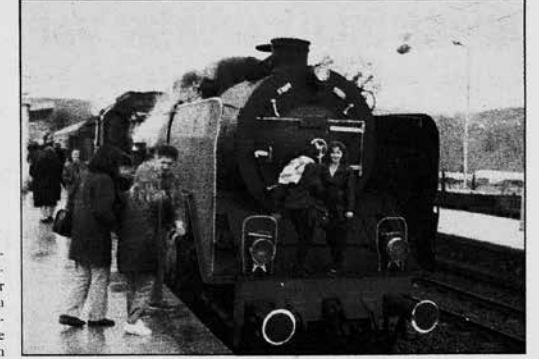
Sanatçılarla nostaljik tren gezisi, Sapanca Gölü çevresinde ve köylerde gezinti, orman yürüyüşü, şiir dinletisi ve canlı müzikle her pazar sizleri bekliyor.

SÖNER CİRANOĞLU
on yıllarda geçmiş dönemlerin toplumsal yaşamını konu alan yayınlar giderek çoğalıyor. Buna paralel olarak günlük yaşamda da "nostalji" ögesinin ağır bastığı bir çok etkinlik düzenleniyor. Kimi müzikle bizleri 30'lu, 40'lı yılların dünyasına götürüyor; kimi o dönemlerin ziyafet sofralarını kuruyor, kimi de o dönemin giysileriyle defileler, balolar düzenliyor.

"Orient Express" uygulamasiyla gündeme gelen

bir başka nostaljik etkinlik de "Kara tren" yolculuğu. Kara tren son bir kaç yıla kadar Anadolu insanı için çok eski olmasa da kentlilerin gözünde mazide kalan bir ulaşım aracı.

Buharlı lokomotifin yorgun ve biraz da insanı poflamasıyla bitmek bir yana sınırsızlığa uzayan yollarda yaşanan kimbilir ne anılar vardır?
İstasyona varışında öten düdüğünün ise bir sevinç çığlığı olduğunu en başta kendisi biliyor kara lokomotifin.
Evet, yeni yerler gör-

Haydarpaşa - Sapanca kaç saat? Ornu kara trene sorun.

mek bir yana, geçmişteki yolculukları şimdi yaşamak, anlamak ya da öğrenmek isterseniz her pazar Haydarpaşa Garı'nda bir tren sizi bekliyor. Gardaki trende her şey eskiden olduğu gibi ama, yolculuk bir başka: Bu, sanatçılarla yapılan bir yolculuk. Fest Seyahat Acentası'nın düzenlediği "Buharlı tren ile Sapanca Gölü" gezisi, göl çevresinde gezinti, orman yürüyüşü, canlı müzik, şiir dinletisi gibi keyif anları içeriyor.

Evvelki hafta pazar günü sabah saat 9.55'te başlayan yolculuğa bir de Cumhuriyet Kitap Kulu-

bü adına katıldık. Görevimiz yazar ve konuklara eşlik etmek, kitaplarla birlikte imza, söyleşi, sohbet grupları oluşturmak.

Dr. Erdal Atabek, Duygu Asena, Gani Müjde ve 220 kişilik kafilemizden daha yolculuğun başında keyif kahahtaları yükselmeye başladı.

Yolculuk boyunca sohbetler koyulaşarak kimi zaman tartışma boyutlarına kadar vardı. Özellikle Duygu Asena kadın yolcuların sorularıyla terleken, Dr. Erdal Atabek gençlerin büyük ilgiyle karşı karşıya kaldı. Kitap-

larına eğilen Atabek, çocukluğunun geçtiği Sapanca'ya ilişkin anılarını da anlattı yol boyunca. Gani Müjde ise yaptığı esprilerle "Deli Dolu" ydu.

Fest Seyahat Acentası sorumlusu Hakkı Gülmüştaş sıcak ilgiyle yolcuları kaynaştırdı, bazı dostlukları pekiştirdi. Müzik, Sapanca'da orman yürüyüşü, Göl kıyısındaki Şölen Restoran'da alabalık keyfi "kitap sohbetleri" ni tamamlayan diğer öğelerdi. Sapanca Belediyesi'nin gösterdiği ilgiyi de burada belirtmeden geçemeyeceğiz.

1992 yılı boyunca özel buharlı trenle sanatçılarla İstanbul-Sapanca Gölü arasında Nostaljik Tren gezileri yaptık. *Orient Ekspres* dönemindeki gibi özel giysili makinist ve biletçilerle 1908 modeli vagonlar ve 1933 Hansel Lokomotif'iyle gerçekleştirilen bu gezilerde trende canlı müzik, şiir dinletisi, sanatçı ve yazarlarla sohbetler yer aldı. FEST Travel, gezilerinde tren kullanmaya özen gösteriyordu. 1990'lı yıllarda birçok gezimizde Meram ve Pamukkale ekspreslerini kullandık. FEST Travel'ın trenle gezdirmeye geleneği hâlâ sürüyor.

Kültürel mirasa dikkat çekmek için FEST Travel 2005 yılında "Hasankeyf'e Sadakat Treni" kaldırdı. Ben ve FEST Travel gezi rehberi arkadaşlarım değişik yayınlarda yazı yazarak gezi kültürünü yaygınlaştırdık, kültür gezginlerine hedefler gösterdik. FEST Travel ile gezen gezginler de değişik yerler hakkında gezi yazıları yazarak bunları diğer gezginlerle paylaştı.

Adım Adım İstanbul® gezilerinin 20. yılı özel bir etkinlikte 1 Kasım 2008'de Garajistanbul'da Köşe Bucak İstanbul gezilerine göre düzenlenmiş "İstanbul" oyunu ve "Sokak Büfesi" ile kutlandı. Mevlana'nın doğumunun

800. yılında 180 gezgin için Karaman-Konya'ya özel bir tren gezisi yaptık. Trende canlı Mevlevi müziği dinlendi, seminerler yapıldı, Mevlana'dan Farsça gazeller okundu. Kusursuz bir organizasyondur.

Destansı Trans-Sibirya tren yolculuğu ile başlattığımız "Tren ile Geziler" Trenli Rotalar® markası altında devam ediyor. Rovos Afrika'nın Gururu, Namibya Ekspresi, Maharaja Treni, Dekkan, İskoçya, İrlanda, Malay trenleri, Şark Ekspresi, Buda Treni, Rocky Mountaineer Treni, Via Rail Canadian trenleri...

Ama en önemli katkımız Yenikapı kazılarını oldu. Turizm eski Bakanı Bahattin Yücel ile birlikte 2 ve 3 Ekim 2008 tarihli *Vatan* gazetesindeki bir kampanya ile Yenikapı'daki kazı yerinin keşifleriyle tahrip edilmesini önleyip, arkeologların muhteşem tarihi parçaları çıkarmaya devam etmelerini sağladık.

FEST Travel, 1997 yılında 35 ülkeden 165 kuruluşu kapsayan ve Türkiye'den yalnızca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın üye olduğu Uluslararası Sosyal Turizm Örgütü'ne (BITS / ISTO) üye oldu. Ben dört dönem bu kuruluşta Yönetim Kurulu üyeliği yaptım.

FEST Travel Nisan 2012'de Birleşmiş Milletler'e bağlı Dünya Turizm Örgütü'nün "Turizm İçin Küresel Etik Kuralları"na Türkiye'den imzalayan ilk seyahat acentesi oldu. Dünya Turizm Örgütü'nün değişik toplantılarına kültürel miras, "spiritüel turizm", "inanç turizmi" gibi konularda konuşmacı olarak davet edildim.

Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TUR-SAB) içinde üç komiteyi birleştirerek Kültür Turizmi Komitesi oluşturduk. Ben bu komite-

KAZDIKÇA TARİH FİŞKİRİYOR 4 yılda binlerce eser bulundu

MARMARAY projesi kapsamında Yenikapı ve Üsküdar'da süren çalışmalar tarihe ışık tutacak çok değerli eserlere rastlandı. İşte sadece birkaçı: ■ **BİZANS LİMANI:** Yenikapı'daki kazı alanının büyük kısmına Bizans dönemine ait Theodosius Limanı'nın olduğu tahmin ediliyor. Limanda 33 tane büyük gemi, toplu mezarlar, 8.500 yıl öncesine ait 4 insan iskeleti ile beraber 111 ve diğer skeletler bulundu. ■ **ALTIN SİKKELER:** Yeni Yenikapı'da Altın ve bronz sikkeler, gıda çikindikleri, sandalılar ve kulları gibi o günün yaşam müesseselerinin yanı sıra 51 metre uzunluğunda 520 metre genişliğinde sarı kaktüsün çukurluğunda bulunan bir kaya da tespit olmuştur. ■ **100 METREKARELİK MOZAIK:** Yenikapı'da 100 metrekarelik bir mozaik bölgeye ulaşıldı. Aynı bölgede Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemine ait 98 altın sikkeler ve 76 Venedik dukası ortaya çıktı. ■ **ANTİK LİMAN:** Üsküdar meydanında bin 425 metre karelik alan ve 16 farklı bölgede gerçekleştirilen kazılarda antik ve Bizans dönemine ait 480'den fazla eser bulundu. Bunların biri Tıkaç Yenikapı'daki gibi bir antik limandı. ■ **OSMANLI ÇARŞISI:** 11 yüzyıl geç Osmanlı döneminde ait bir çarşı ortaya çıktı. Yeni metre açıldığı bulunan çarşı İsmail Mehmet Paşa Vakfı'na ait Çarşıda 50 tane dükkân var ve bunların Camii'ye geçiretilmek amacıyla 100'e yakın yapıya dönüştürüldü. ■ **BİZANS KİLİSESİ:** Milli Mücadele Camii'nin de bulunduğu bir 11. yüzyıl Bizans dönemine ait Agali bir yapıya rastlandı. Arkeologlar yapının bir kısmını da tespit olmuştur. ■ **TOPRAK KAPLARI:** Bizans-Osmanlı altın ve bronz sikkeleri, gemi kalıntıları, yapılar, çanak çömlekler, kullanan kapları, metal objeler ve çamaşır ortaya çıkarıldı.

Kazılarda tarihe ışık tutacak çok önemli kalıntılara rastlandı

Üsküdar'daki kazılarda binlerce yıllık antikalar bulundu

Antik Bizans limanında ortaya çıkan iskeletler çıkarıldı

Vatan, 3 Ekim 2008

Tarihi Değiştiren Keşif

Bu buluş neleri değiştirecek

EFSANE BİTECEK
Yeni Yenikapı kazılarında binlerce yıllık eserler ortaya çıktı. Bu eserler, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek. Kazılar, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek. Kazılar, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek.

LISTE DEĞİŞECEK
Yeni Yenikapı kazılarında binlerce yıllık eserler ortaya çıktı. Bu eserler, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek. Kazılar, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek.

İskeletlerin 3'ü aynı alıyorsa
Yeni Yenikapı kazılarında binlerce yıllık eserler ortaya çıktı. Bu eserler, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek. Kazılar, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek.

İstanbul'un ilk köyü
Yeni Yenikapı kazılarında binlerce yıllık eserler ortaya çıktı. Bu eserler, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek. Kazılar, İstanbul'un tarihini değiştirecek ve Marmaray projesi için önemli bilgiler verecek.

Vatan, 2 Ekim 2008

Körfez'e 4 bin ağaç

Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı ve Fest Travel, Körfez ilçeye karbondioksit salınımı telafi edecek 4 bin orman fidesi dikti. Körfez, fıstık çamı ve selvi cenneti olacak

İlk fideleleri Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı Onursal Başkanı Faruk Pekin ile 2. Başkan Bülent Arkalı dikti.

Vakıf aracılığıyla İstanbul'dan gelen gönüllüler hep birlikte ağaç dikti.

4 bin fide dikecek

Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı yöneticileri ve gönüllüleri, Hacı Osman Mahallesi'ni yeşilendirecek.

İSTANBUL'dan otobüslerle Körfez'e gelen Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı'nın gönüllü üyeleri, Hacı Osman Mahallesi'nde kendilerine gösterilen alanlara, fıstık çamı ve selvi fidelelerini dikimini gerçekleştirdi. Vakfın Onursal Başkanı Faruk Pekin, yaptıkları çalışmanın karbon ayak izini düşüren bir yaklaşım olduğunu söyledi.

4 BİN FİDE DİKECEK
Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı İkinci Başkanı Bülent Arkalı da vakıf olarak kültürel pek çok etkinlikler gerçekleştirdiklerini dile getirdi. Bülent Arkalı, kültürel etkinliklerin yanında böyle bir çalışmada katkıdıklarının altını çizerek, "Bu ilçeyi herkeşe yaymak istiyoruz. Bu ülke bizim, ormanlarımızı sahip çıkalım" ifadelerini kullandı.

Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı yöneticileri ve gönüllüleri, Hacı Osman Mahallesi'ni yeşilendirecek.

Demokrat Kocaeli, 5 Ekim 2000

ye üç dönem başkanlık yaptıktan sonra 2014 başında komitenin Onursal Başkanlığı'na seçildim.

Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı ile birlikte Sorumlu ve Sürdürülebilir Turizm anlayışını kendisine yol edinen FEST Travel 2012'de gezilerde ürettiğimiz karbon salınımını kısmen de olsa telafi etmek için uluslararası uçuşları dikkate alarak karbon ayak izlerimizi silme yolunda ağaç dikme eylemini başlattı.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nca Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı'na tahsis edilen iki ayrı yerdeki (İzmit Körfez ve Kırklareli Babaeski) "KBGV KAİ Ormanı"na her gezgin adına yakın mesafeler (Avrupa, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Batı Asya), orta mesafeler (Doğu Asya, Güney Afrika) ve uzak mesafeler (Amerika, Avustralya kıtaları) için karbonmetrelerin gerektirdiği binlerce fidan diktik. Fidan dikimi 2017'de Kırklareli Lüleburgaz Osmaniye mevkiinde 10 bin fidan olarak devam ediyor.

Yurtdışına "yalnızca müze", "biental" gezilerini, sanat öğrencileri için "Yurtdışı Eğitim Gezilerini" ilk kez FEST gerçekleştirdi. Şarap fabrikalarından önce Trakya'da Tadım Gezilerini ilk kez FEST Travel yaşama geçirdi. Notalı Rotalar® ile müzik gezilerini FEST Travel kalıcı kıldı.

FEST Travel tüm bu çalışmalarında doğal ve kültürel mirası savunarak, Eko-turizm, Sürdürülebilir Turizm ve Sorumlu Turizm kavramlarını günde-

me taşıdı. Gidilen yerlerin doğasına, insanına, kültürel mirasına, geleneklerine, günlük yaşam biçimine sahip çıktı.

2011 yılında yazdığım *Çözüm: Kültür Turizmi* adlı bir kitapla Türkiye'de kültür turizminin geçmişini, bugününü ve geleceğini gözler önüne serip, çözümler önerdim.

Sürekli Yenilik, Yeni Rotalar, Yeni Güzergâhlar

30 yılı aşan bir zaman içinde Türkiye'de bilinmeyen onlarca yere ilk kez grup halinde gezgini FEST Travel götürdü ve o yerleri kültür gezginlerine tanıttı. Sarıkale, Vize, Midye, Kurşunlu, Kumyaka, Zeytinbağı, Üskübü, Gölcük, Cumalıkızık, Hamamlıkızık, Yenişehir, Taraklı, Göynük, Frig Vadisi, Sütçüler, Adada, Selge, Yalvaç, Alarahan, Sagalassos, Köprülü Kanyon, Gelveri, Kapadokya'nın bilinmeyen köşeleri, Efteni Gölü, Birgi, Kula, Katakumene (Yanık Ülke), Uzuncaburç, Meke Gölü, Manazan Mağaraları, Binbir Kilise, İbrala, Taşkale, Rumkale, Yesemek, Anavarza, Kastabala, Hasankeyf, Van Çarpanak Adası, Süphan Dağı, Midyat, Karadeniz'in, Denizli'nin, Samsun'un ahşap camileri, Ôşk-Vank Katedrali, Haho... gibi birçok öne çıkmamış değerimiz FEST Travel gezileri ile tanındı ve gezginlerin güzergâhına girdi. Bu anlamda yerel kültür turizminin gelişmesine büyük katkımız oldu.

Taşeli Platosu, Mavga, Mezgit kaleleri, İmera manastırları, Krom Vadisi kiliseleri, Maçka-Santa, Leleglerin izleri, Kahramanmaraş mozaikleri, Kırşehir, Kemah, Alexandria Troas, Kapadokya'nın bilinmeyen köşeleri: Erfelek Vadisi, Fertek, Germir, Hasaköy, Misti, Özlüce, Tağar, Niğde kiliseleri ve daha niceleri...

Özbekistan'a, Kamboçya'ya, Laos'a, Vietnam'a, Machu Picchu'ya, Bolivya'ya, Nikaragua'ya, Küba'nın tamamına, Yucatan'a, Paris müzelerine, Berlin, Leipzig, Potsdam, Weimar, Dresden, Erfurt'a, Fransa'nın Bretonya Bölgesi'ne, İrlanda'ya, İskoçya'ya, "kültür gezisi" yaklaşımı içinde 25 kişi üzerindeki grupları ilk kez FEST Travel götürdü. Olaylı Belfast'a ve İrlanda'nın kuzeyindeki jeoloji harikası Giant's Causeway'e, Cesky Krumlov'a, Pecs'e, Zigetvar'a, Lombardiya'ya, Güney Kıbrıs'a, Ermenistan'a, İzlanda'ya, Lapland'a, Briksdal Buzulu'na, Girit'e, San Cristobal'e, Kacuraho'ya, Sucoğ'a, Santa Clara'daki Che'nin Mezarı'na ilk kez FEST Travel grupları gitti.

Tempo, 570. sayı, 1998

Böylesi büyük gruplarla Güney Hindistan, Ladak, Holi Bayramı, Kumbh Mela, Orissa, Karnataka, Sikkim, Darciling, Nagaland, Keşmir, Daramsala, Bangladeş, Sudan, Cezayir, Libya, Madagaskar, Senegal, Gambia, Botswana, Etiyopya, Gobi, Taklamakan, Atacama çölleri, Libya'nın Ubari Kum Çölü, Kuzey Kore, Okinava, Sumatra, Patagonya, Galapagos ve Yortu adaları, Batı İran, Suriye, Umman, Yemen, Myanmar, Tibet, Butan, İpekyolu, Moğolistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Borneo, Sulavesi, Altaylar, Kamçatka, Antarktika, 81 Derece Kuzey Paraleli'ne ilk kez FEST Travel gitti.

Her programda yeni rotalar, yeni güzergâhlar sunuyoruz. Bunlarla “kültür turizmi” sektörüne yön veriyoruz. Yalnızca 2015/I programında 57, 2015/II programında 60, 2015/III programında 53, 2016/I'de 54, 2016/II'de 45 yeni güzergâh sunmuşuz. 2016/III programı 34'ü yeni 340 rota içeriyordu. 2017/I'de de 17 yeni rota duyurduk.

Araştırdık, gittik, yerinde inceledik, olanakları zorladık. Bir sanatçı titizliği içinde nice gezileri tasarladık. İz bıraktık. İzlerimiz rota oldu aramızdan gelenlere.

2014 yılında özellikle doğa, spor, kayak, dalış, rafting, yürüyüş, bisiklet, safari; tarih, sanat, arkeoloji; yeme-içme; tren, gemi ile gezi alanlarında özel ilgi sahibi olan ve İngilizce konuşan rehberler ile yabancı gezginlerle birlikte gezebilecek gezginlerimiz için Engezi® - Köşe Bucak Dünya® sayfamızı devreye soktuk. (www.engezi.com). Bu sayfa aynı zamanda dünyanın en lüks ve en ekonomik seyahatlerini içeriyor ve araç kiralamada, en avantajlı uçak bileti bulmada sayısız çözümler sunuyor.

“7 Kıta, 199 Ülke, 1001 Rota” kapsamı ile engezi.com'la dünyada gidilmeyen bir yer, kullanılmayan bir seyahat aracı, denenmeyen bir gezi türü kalmıyor. Doğal, otantik, gerçek her yer kapsanıyor. Seyahatte sınırsızlık ve

Ladak'ta 5602 metredeki Kardung Geçidi'nde

özgürlük... Üstelik sırt çantalılar için en ucuz türünden, hayal edilemeyecek en lüks olanına kadar.

2015 yılında gezginlere yeni olanaklar yaratmak amacıyla FEST Travel güvencesiyle “ekonomik geziler” de önerdik: OECONOMICA®.

Seyahat Tasarımcılığı Gerçek Bir Sanattır

Seyahat insanlığın en önemli, en keyifli, en öğretici etkinliği... Ve en büyük macerası. Bilinmeyene duyulan merak, uzaklara hissedilen özlem, öğrenme arzusu, özgürlük arayışı, maceraperestlik, yenilik beklentisi, yabancı yörelerin, değişik gelenek ve göreneklerin çağırısı...

Büyüleyici dünyaları anlama, yorumlama, paylaşma sürecini yönetme ise *gerçek sanat*. Bu nedenle gezi hedeflerini, kültürel vizyonunu, sanatsal içeriğini, yeme-içme kültürünü, aynı amaç ve kafadaki insanlarla bir aradaki gezinin ayrıntılarını kapsayan bir çerçevede kılı kırk yaran bir organizasyon olarak *gezi tasarımı* gerçek bir sanatçı işi olmak zorunda.

İyi bir seyahat tasarımcısı öncelikle “doğa-tarih-insan”a önem verir. Doğa, jeoloji, fauna ve flora önemli, ama beşeri coğrafya da. Yemeğin, içkinin, damak tadının peşinde gitmek, yeni lezzetler bulmak, renkleri, kokularını kaçırmamak da. Tabii ki edebiyat, resim, müzik, mimari, heykel, sinema,

RÖPORTAJ

KÜLTÜR GEZİLERİNİN DUAYENİ

Geziliyor,
gezdiriyor

Yazı: Evin Doğu

Faruk Pekin, "kültür turistleri"nin yakından tanıdığı bir isim. Pekin'in önderliğindeki, Fest Seyahat Acentesi de dünyanın çeşitli yerlerine düzenlediği kültür turlarıyla sektördeki 10. yılını doldurdu.

Yağmurlu bir pazar sabahı. Siz henüz yataktan kalkmış, kahvaltı masasının başında tembel tembel gazetesinin sayfalarını karıştırırken gözünüz birden camdan dışarıya takılıyor. O da ne? Hızla yürüyen bir adam, peşinden ona ayak uydurmayacak bir grup insan. "Deli midir, nedirler" diye söylenip, sıcak çay fincanına uzanıyoruz. Grup, yağmur altında koşarak gözden kayboluyor.

Bu koşturmacıyı tam 10 yıldır, yağmur demeden, kar demeden büyük bir sevgiyle sürdüren Faruk Pekin'i yine bir gezi öncesi zar zor yakaladık. "Önemli olan, gezilen yerleri görmek değil, algılamaktır" sözünü taviz vermeden uygulayan Faruk Pekin, 14 yıldır Fest Seyahat Acentesi'nin başında.

İnsan sormadan edemiyor, tatil için insanlar bir otele götürmek varken, "güneş, deniz, kum" diye bildik tatil anlayışını sunmak varken neden kültür turizmini seçti diye? "Turizm sektöründe kalıcı olmak istiyorsam, farklı bir şeyler yapmak zorunda hissettim kendimi" diyor Pekin, "geçmiş eğitimim, kişiliğim de bu tür turizmi zorluyordu".

Gezi anlayışımıza farklı bir boyut kazandıran Faruk Pekin'in bu işe girmesi biraz da koşulların zorlanmasıyla olmuş. Robert Kolej'in kimya mühendisliğinde okurken tarihle

hep çok ilgilenir. Okuldan sonra gazetecilik, sendikacılık yapar. Önce 12 Mart'ta, sonra 12 Eylül'de dört duvar arasına giren Pekin, 1985 yılında hapisten çıktıktan sonra ciddi anlamda işsizlik yaşar. Şu anda kendini ilerici diye tanımlayanlar bile o zaman "sakıncalı şahıs" diye Pekin'e iş vermezler. Aklına, gençliğinde yaptığı rehberlik gelir. Arkadaşlarıyla birlikte turizm işine atılır. Önceleri sadece yurtdışından Türkiye'ye yabancı grupları getirirler, ama zamanla yeni seçenekler aramak zorunda kalırlar. Daha önce Çelik Gülersoy ve BİLSAK tarafından denenen şehir turlarını yeniden ele alarak Tarih Toplum Dergisi ile "Köşe Bucak İstanbul" gezilerini başlatırlar. İstanbul'dan soğuyan insanları hem İstanbul'la, hem tarihleriyle baştırırlar. Bu başlıklığı sağlayan birkaç ismi özellikle belirtir.

yor Pekin; Doç. Dr. Murat Belge, Doç. Dr. Mehmet İhsan Tunay, Prof. Dr. Faik Yalınk, Prof. Dr. Afife Batur gibi. Kimi zaman İstanbul'un çeşmelerini, kimi zaman tek bir semti ele alan, o zamana dek benzeri görülmemiş bu gezilerin esin kaynağı ise Robert Kolej'deki hocalardır.

"John Freely ve Sumner-Boyd'un 'Strolling Through Istanbul' kitabın-

Pekin, her geziden önce titiz ve ayrıntılı bir araştırma yapıyor.

Fotoğraflar: Hasan Şengün

çağdaş sanat ürünleri, kültürel boyutlar da önemli. Gezi tasarımcısı gezdikçe aynılaştırma, birbirine karıştırma, herkesleşme, edilginleşme gibi tehlikeleri hep göz önünde tutar. Şehirlerin ancak "sokaklarda kaybolmak"la algılanabileceğini, kentlerin yürünerek keşfedileceğini bilir.

Gezi tasarımcısı, gezinin her geziden zenginleşerek döndüğünü bilir. Gezerek öğrenme, önyargıların kırılması, görmüş geçirmişlik, yeni fikirler... Bu nedenle bir sanatçı olarak gezi tasarımcısı aynı zamanda yolculuk sanatının da ustasıdır.

Bir sanat olarak gezi tasarımcılığı, bir ressam, bir heykeltıraş, bir müzisyeninki gibi yoğun bir bilgi birikimi, yaratıcı bir hayal gücü, sınırsız bir merak, var olanı sorgulayıcı bir yaklaşım, cesur ve özgür bir ruh gerektiriyor. Zamanın ve mekânın derinliklerine ve ötesine entelektüel bir yolculuk... Daha önce var olmayan, alışılmışın dışı, derin, ufuk açıcı, hayal gücünü zorlayıcı, farklı olanın farkına vardırıcı, zenginleştirici, vizyon değiştirici, inovasyonu tetikleyici ürünleri ortaya koymak, yüreğinle, kafanla, aşkıyla...

Her güzergâhın planlanması, hazırlığı ve uygulanması yoğun bir emek gerektirir. İşte böylesi bir çerçevede kusursuzluğu amaçlayıp her şeyi neredeyse tırnaklarımızla kazıdık. Sıradan olabilecek gezileri sanat eserlerine dönüştürdük.

Bir moda tasarımcısı gibi iğne ile kuyu kazarcasına, klasik formatları, yerleşik seyahat kalıplarını kırarak yeniliğin farklı rotalarını yarattık. "Sınır tanımayan seyahat" yaklaşımı içinde resmi dinleyen, müziği okuyan, heykeli koklayan göz ve kulaklar için yeni sanat ürünleri sunduk. Üstelik bunları yerel ve yerli kültürlerin devamlılığı, fikri mülkiyet ve kültürel çeşitlilik, sorumlu turizm ve sürdürülebilir gelişme çerçevelerine saygı içinde yerine getirdik.

FEST Travel Neleri Başlattı, Nelerin Öncüsü Oldu?

Her gezi tasarımı bir sanatçı işi olması kadar da cesaret konusudur. İlki gerçekleştirenlerin çok cesur olmaları gerekir. İşte biz bu cesareti gösterdik ve döneminde hayal bile edilemeyecek yerlere geziler düzenledik.

Bir sanatçı titizliğiyle ve özgünlüğüyle 30. yılımızın sonu itibarıyla Türkiye gezinleri için 190 dolayında Adım Adım İstanbul® ve çevre gezisi, yaklaşık 160 yurtiçi (Adım Adım Anadolu®), 240 yurtdışı (Köşe Bucak Dünya®) gezisi tasarımı gerçekleştirdik. 30 yıl içinde yaklaşık 60 bin İstanbulluyu yeniden İstanbul ile buluşturduk.

PEKİN MÜŞTERİLERİNİ ALIŞVERİŞE GÖTÜRMÜYOR

Kültür ve macera gezilerinin mucidi

Faruk Pekin, bundan 15 yıl önce kurduğu Fest Travel ile turizmin farklı bir kulvarına girdi. İçeride ve dışarıda kültür turlarına ağırlık verdi. Egzotik ve tehlike dolu bölgelere yaptığı turlarla tanındı. Bhutan, Laos, Vietnam, Nikaragua, Merzuka Çölü, Tibet, Galiciya bunlardan birkaçı. Tarih Vakfı ile birlikte "Adım Adım İstanbul", "Köşe Bucak İstanbul" gezi projelerinin de mimarı olan Pekin, Bhutan'a 33 kişilik bir tur düzenleyince, kral tarafından karşılanmalarını unutmuyor.

Faruk Pekin, Bhutan'da krallar gibi karşılandı.

Faruk Pekin, "Bu tur kesinlikle shopping (alışveriş) turu değildir" diye yazıyoruz. Bunu herkes yazamıyor. Gezi programımızda serbest zaman diye bir şey yok. Bu durum, bazılarının daha birinci adımda elenmesine yol açıyor. Programımızda herşeyi açık açık yazıyoruz. Bu yüzden programımız bazılarında ağır geliyor. Dolayısıyla biz kimseye 'sen gelme' demiyoruz ama kendisi 'bu bana göre değil' deyip gittiğinden eleme kendiliğinden oluyor."

Merzuka Çölü, Tibet, Galiciya, Santiago de Compostela gibi ilginç yerler dikkat çekiyor. Gezdiği birçok ülke veya turistik merkezde başından çok ilginç anılar geçen Faruk Pekin bunlardan en ilginç olanlarını şöyle aktarıyor:

Ekonomist, Sayı:11, Ocak 2001

FEST Travel özgün programları ve gezi tasarımlarıyla hep "ilk"leri gerçekleştirdi. FEST imzası taşıyan özel güzergâh ve programlar her yerde dillerde dolaşüyor. Gezileri kopyalandığı için "FEST gezileri artık klasik oldu" deniyor. Çok iyi biliyoruz ki; öncüler hep izlenir, örnek alınır, taklit edilir. Öncü olmak bize kıvanç veriyor. Kitabımda da bugüne dek ne kadar gezi güzergâhı çıkarmışsak, "Bu kültür gezilerini 'Türkiye kültür turizmi'ne armağan ediyorum" diye yazdım.

- Kaliteli, uzman rehberliğini öne çıkararak ve "gezi kültürü"nde rehberlerin yerini vurgulayan ayrıntılı gezi programları,

- "kahvaltudan sonra panoramik şehir gezisi, öğleden sonra alışveriş için serbest zaman"lı gezi formatı yerine, değişik yerlerde cesaretle "bu bir shopping turu değildir," yazılması,

- sabahtan akşama kadar süren yoğun kültür gezisi programları,

- gezi araçlarında oturma planı dağıtılması,

- gezilere katılanlara önceden gezi kitaplarının verilmesi, yurtdışı gezilerinden önce gezilecek yerlere ilişkin fotoğraf gösterili hazırlık toplantısı yapılması,

- geziye katılanlara farklı değerlendirme anketleri verilmesi,

- gezi dönüşünde "Anılar Toplantısı" düzenlenmesi,

- "Fotoğraf Gösterili Söyleşiler" ile gezi deneyimlerinin herkese açık ortamlarda paylaşılması,

- Lezzetli Rotalar®, Trenli Rotalar®, Notalı Rotalar®, Yeşil Rotalar®, Savaş Alanları, Barka ile Geziler, Yavaş Seyahat®, Fotosafari®, Coğrafyayı Okumak, HaBuDiyar® gibi özel tematik gezilerin tasarlanması,

- bu gezilerin sanat tarihi ve arkeoloji seminerleriyle desteklenmesi,

- ciddi bir kütüphaneyle birlikte bir gezi merkezinin oluşturulması,

- gezginlerin seyahatlerinin yasal zorunluluktan yaklaşık 10 yıl önce seyahat iptali dahil sigortalanması,

- gezginlerin havaalanına transferleri,

- yazılı, sözlü medyada İstanbul üzerine, kültür gezileri üzerine yazılar çıkması, programlar yapılması,

- "kültür gezisi" kavramının algılanır hale getirilmesi,

- "ÖNEMLİ OLAN GÖRMEK DEĞİL, ALGILAMAKTIR" ilkesinin yerleştirilmeye çalışılması;

ilk kez FEST TRAVEL ile gerçekleştirildi.

Geçmişin birikimini, mirasını değerlendirerek kültür çeşitliliğini ve kültürün evrenselliğini dikkate alarak sıradışı, cesur, farklı ve özgün yolculuklarla bilgili, özverili, farklı kaliteli gezi rehberlerimizle gezi dünyasına yeni yaklaşımlar getirdik, yeni tarzlar yaratık. Evliya Çelebi gibi düşleri, hayalleri gerçeğe dönüştürdük. Yolları, araçları ve hedefleri karıştırmadan gerçekleri algılama, dünyayı anlama, farklı yaşam biçimlerini, ötekini ve kendini tanıma çabasına ağırlık verdik.

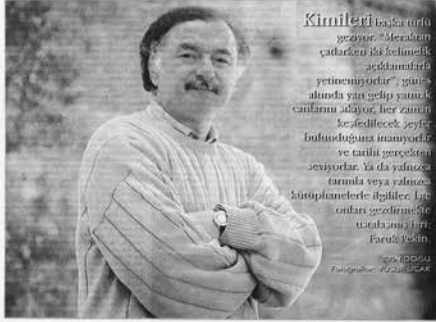
FEST Travel yolculuklarda gezginlerin ışığı, Çoban Yıldızı olurken, her gezgin kendini Simurg'a giden 30 kişiden biri gibi hissetti. Tüm çalışmalarımızda tasarıma, yenilikçiliğe ve kaliteye ağırlık verdik. Yenilikçi çözümlerle birlikte güven inşa etmeye çalışık. Vasat olanla uğraşmadık. Mahalle turlarını, lay lay lom turlarını sevenlerine bıraktık.

"Aslolan yolculuktur, yol teferruatır" demeyip, sürekli çıtayı yükselttik. "Tur" sözcüğünü "gezi"yle; "turist" kelimesini "gezgin"le ikame ettik. Kendini gezgin sananların ezberini bozduk. Bazı kavramlara yeni anlamlar kattık. Gezi kalıplarını, gezi alışkanlıklarını değiştirdik. Tüm sınırları zorladık.

Söyleşi
Kültür turizmi üzerine

28 MAYIS 1995

“Bıkmadan, usanmadan, severek gezmek”

Kimileri beka ardu geıyor. Meraklan çarıkın da kelimek eddirmaları yetinceyolar. guis alında yan gelip yandı canlarını alıyor. İer zaman ke dedilecek jeyle, bulduğuunu inayurları ve tarifi geçerdiler sevyolar. Ya da yalızaa kutuplanırlar ilgililer. İer onları gezdirmece uatırları İler. Faruk Pekin

Tarihçi ve yazar Faruk Pekin, “Her Nevi Gezginlik” başlıklı kitabıyla okuyucularına gezginlik kavramını tanıttı. Pekin, gezginliğin sadece bir hobi değil, bir yaşam tarzı olduğunu belirtiyor. Pekin, gezginliğin sadece bir hobi değil, bir yaşam tarzı olduğunu belirtiyor. Pekin, gezginliğin sadece bir hobi değil, bir yaşam tarzı olduğunu belirtiyor.

İstanbul buradan doğuyor.
Pekin, İstanbul'un gezginlik kültürünün doğduğu yer olduğunu belirtiyor. Pekin, İstanbul'un gezginlik kültürünün doğduğu yer olduğunu belirtiyor.

Gezginlik nedir?
Pekin, gezginliğin sadece bir hobi değil, bir yaşam tarzı olduğunu belirtiyor. Pekin, gezginliğin sadece bir hobi değil, bir yaşam tarzı olduğunu belirtiyor.

“Çimenleri yolda ortalaması 7,5 milyon turist geliyor ama müzelerden geçerken üçte birini ortalaması 2 milyon kültür gezginleri oluşturuyor.”

Her yolculuk bir dönüşümdür. Yolculuklar gezginleri değiştirip yenilerken, bizleri de, gezi rehberlerini de dönüştürdü. Gezinlerin ve gezi rehberlerimizin hayatında yeni parantezler açtı. Her yolculukta gezilen yer kadar kendi iç dünyalarını keşfetmelerine yardımcı olduk. “A la FEST®” tarzı, “gezi kültürü”ne damgasını vurdu.

FEST Travel kendi ilkelerini, kurallarını, öz şirket etiğini yaratmış 32 yıllık bir kurum. Türkiye koşullarında bir kurumun 30 yılı aşkın süre ayakta kalabilmesi gerçek bir başarı. Birçok kurumun rüyası. FEST Travel bir marka. Bir markanın çeyrek asırdan fazla bir süredir geliştirilerek titizlikle korunabilmesi de bir başarı.

İstanbul’da, yurtiçinde ya da yurtdışında tarih, arkeoloji ve sanat için nelerin görülmesi gerekiyorsa, oralara gezi düzenledik. Hiçbir zaman “Bu ülke ya da güzergâh tutar mı” diye bir endişemiz olmadı. Kimseler bilmezdi Tibet’in, Nepal’in, Butan’ın, Vietnam’ın, Myanmar’ın, İzlanda’nın, Patagonya’nın, Laponya’nın yolunu. FEST Travel yaptı, moda oldu. Önce FEST Travel gezdirdi, sonra diğerleri gitti. Türkiye’de gerçek bir “kültür turizmi” için önümüzde örnek yoktu, yeni yaklaşımlarla hep öncü, yönlendirici olduk.

Bir gezide nereye gittiğiniz elbette önemli. Ama nasıl ve kiminle gittiğiniz daha da önemlidir. Geziniz bir uzman tarafından titizlikle, her ayrıntı dikkate alınarak, gezi tasarımcılığı sanatına uygun mu hazırlanmıştır? Gezi

SANAT& TOPLUM

YENİ YÜZYIL
11 KASIM 1996 19

Kültür turizmine ve sanat tarihi turlarına ilgi her geçen gün artıyor

Gezdim mi tam gezerim!..

B. Memed Güler

Fest önceleri yabancılarla Türkiye’yi gezdikten, şimdi artık Türklerle dünyayı gezdiriyor. Dolmuşları yerlerdeki uygunsuz izlerini konunun uzman akademisyenlerin eşliğinde geçen Fest katılımcıları, yeni açılan kültür merkezinde, önce gidecekleri yerler ile ilgili bilgi depoluyor, ardından da düşüncülerini yolluyor. “Biz de talebe göre şekillendik” diyor Fest’in kurucusu Faruk Pekin. “On yıl önceki hayallerimizin çoğuna ulaştık. Sanat tarihi turlarının birleşmesi ‘müptelasi’ var artık.”

● **“Kültür turu” anlayışında seçilen rehberlerin niteliği çok önemli. Fest’te kinler rehberlik yapıyor?**

Bu konuda çok titiz davranıyoruz. Bizim konularımız genelinde üniversite mezunu, eğitimli, kültürlü insanlar. Onların karşısına çıkardığımız rehberler de konusunda uzman olan öğretim üyeleri.

● **Cok farklı gezi parkurlarımız var. Rotayı nasıl belirliyorsunuz?**

Önceleri yalnızca günlük İstanbul gezileri yaptık. Fakat artık Anadolu’ya yönelidik. Ege, Orta Anadolu, Doğu Anadolu ve Urartu bölgesi derken yurtdışına çıkmaya baş-

1985 yılında kurulan Fest Seyahat Acentesi’nin şimdi bir kültür merkezi var. “Aslında amacımız insanlara yaşadıkları çevrenin zenginliklerini göstermekti. İstanbul’dan başladık gezilerimize, ardından Anadolu geldi. Şimdi artık bütün dünyayı dolayştırıyoruz” diyor Faruk Pekin.

“Fest’le nerelere gidebilirsiniz?”

- İstanbul içi geziler:**
- Divanyolu ve Süleymaniye
 - Kumkapı Samatya
 - Fatih’te Bırsız yapıları
 - Adım adım Beyoğlu
 - Arkeoloji Müzesi ve çevresi
 - İstanbul da suyun öyküsü
 - Ortaçağ İstanbul’u
 - Üsküdar
 - Kasırlar
 - Boğaziçi
 - Adalar
 - Şehir dışı geziler:**
 - Her yönüyle Trakya
 - Marmara (Mysia ve Bithynia)
 - Sıfırlandolu, Bartın, Amasra
 - Kapadokya
 - Batı Anadolu
 - Orta Anadolu
 - Pamukkale ve Afrodizyas
 - Hititler yurdu ve çevresi
 - Yurt dışı geziler:**
 - Abu Simbel, Nil Vadisi ve Mısır
 - Vietnam, Kambocya, Laos
 - Petra, Kudüs, Tiberias
 - Paris ve çevresi
 - Endülüs ve Madrid
 - Budapeşte, Peci, Prag
 - Semerkand, Buhara, Taşkent
 - İskandinyavya
- Fotografılar:**
Emine Kurtar

rehberiniz kim? Yorum arkadaşlarınız kimler? FEST Travel’da “ayrıntıda gizli” rehberlik, işte buralardadır. Fark ayrıntılarda gizlidir.

“Kültür Turizmi” kavramını ete kemiğe büründürdük. Türkiye’de yepyeni bir gezi kültürünün oluşumuna ciddi bir katkıda bulunduk. 1990 dünyasının kültürü, gezmeyi kıstırtıcı koşullarında, yeni imvelerin ortaya çıkmasının da yardımıyla Türkiye’de yepyeni bir “kültür gezgini” tipi yarattık. Tek rakibimiz FEST Travel’dı. Hep kendimizle yarıştık. Hâlâ da öyle.

Türkiye’de “kültür turizmi” kavramını öne çıkaran bir “gezi kültürü”nün oluşumunda en büyük katkıya sahip FEST Travel gezilerini gerçekleştiren mutfaktaki çalışanlara, bilgilerini geliştirerek özveriyle paylaşan gezi rehberlerine, dijital ortamda teknoloji desteği sağlayanlara, lojistik destek verenlere, kaptanlara, otel çalışanlarına, sektörün tüm emekçilerine; ama esas olarak bir çeyrek asırdan fazla bir süredir FEST’e güvenen, bizimle birlikte İstanbul’u, Türkiye’yi ve dünyayı keşfeden tüm gezginlerimize “gezi kültürü” adına teşekkür ediyorum.

Şehirlerin sınırlarını, dağın ardını, okyanusun ötesini, çölün dinginliğini... kültür, doğa ve insanı keşfetmeye devam ediyoruz. Önemli olan görmek değil, algılamaktır. Yolcu yolunda gerek...

1. Bölüm

İstanbul Yazıları

BİZAS*

İstanbul kentinin efsanevi kurucusu, dolayısıyla “Bizantion” ve “Bizans” terimlerinin kaynağı olarak bilinir. En eski kaynaklarda ilk İstanbul kentinin çekirdeği Bizantion (*Byzantion*, Latince *Bizantium*) olarak adlandırılır ve bu adlandırma bazı efsanelere dayandırılır.

Kentin kuruluş öykülerinden birincisi Zeus’a aittir. Efsaneye göre baştanrı Zeus günün birinde Argos Kralı ve Argos Nehri Tanrısı İnahos’un (*İnachus*) İo adlı güzelliğiyle ünlü kızına âşık olur. Zeus’un eşi, tanrıça Hera durumu öğrenince kıskançlığını ortaya döker. Zeus da Hera’nın öfkesinden korumak için kızı beyaz bir inek biçimine sokar. Ancak Hera, Zeus’tan ineği ister ve başına yüz gözlü dev Argos’u bekçi olarak diker. Zeus habercisi Hermes’i gönderip Argos’u öldürtür. Hera bu kez ineğe atsineği musallat eder. İnek biçimindeki İo, Zeus’un dölüyle atsineğinden kaçmak için yüzerek karşı kıyıya, bir kıtadan diğer kıtaya geçer, böylece Boğaziçi’nin Yunanca adı olan Bosforos sözcüğü (İnek Geçidi) ortaya çıkar.

İo atsineğinden kaçarken Haliç’in sonunda Kidaros (Kydaros, Alibey) ve Barbizes (*Barbyzes*, *Barbysos*, Kâğıthane) dereleri arasındaki tepe-

* *İstanbul Ansiklopedisi*,
NTV Yayınları, İstanbul,
2010, s. 254-255.
İlk biçimi *Dünden Bugüne*
İstanbul Ansiklopedisi,
İstanbul 1994, Cilt 2, s. 260.

de kızı Keroessa'yı doğurur. Keroessa'yı su perilerinden (belki de bir Trak tanrıçası) Semestra (*Semystra*) büyütür. Tarihçiler bu tepede bir "Semystra" tapınağının yer aldığını belirtirler. Keroessa zamanla Keras'a yani "boynuz" sözcüğüne dönüşür. Hrisokeras (*Khrysokeras* ya da *Chrysoceros*, *Chryson Keras*, Altın Boynuz yani Haliç) sözcüğü de Keroessa'dan türetilmiş olsa gerektir.

Keroessa denizlerin tanrısı, toprak ana Gaea ile gök tanrı Uranus'un torunu, Kronus'un oğlu, Zeus'un ağabeyi Poseidon'dan hamile kalır. Keroessa ve Poseidon'un çocuğu Haliç'te doğar ve Bizas (*Byzas*, Eski Yunancada *Vuzas*) adını alır. Bizia adlı Trakyalı bir su perisinin büyüttüğü bu çocuk daha sonra Bizantion kentini kuracaktır.

Haliç, "koy", "körfez" anlamında Arapça bir sözcük, ama İstanbul'un en özgün yerinin özel ismi haline gelmiş. Fetihden sonra Osmanlılarca Halic-i Konstantiniye, Halic-i Dersaadet olarak adlandırılmış. Belli başlı Batı dillerinde Altın Boynuz olarak adlandırılıyor. Strabon'a bakılırsa, Haliç zaten boynuz benzediği için öyle adlandırılmış.

Boynuz, hemen mitolojideki bereketli boynuz simgesini çağrıştırır (*Cornucopia*, Bolluk Boynuzu). Haliç'te bol balık olması, verimli topraklarla çevrili bulunması "altın" sıfatını getirmiş olabilir. Kimilerine göre günbatımına doğru güneş altında sularının ışıltılı parıldaması nedeniyle Haliç "altın" sıfatını kazanmıştır. Böylece ortaya Hrisokeras (Altın Boynuz) sözcüğü çıkar. Doğu Roma döneminde yalnızca Keras (Boynuz) adı kullanılmış.

Bazıları Barbizes'in Bizas'ın hocasının adı olduğunu, bazıları da mitolojinin en ünlü kahramanları olan Argonotlara ve onların lideri İason'a deniz rehberliği yapmış kişinin adı olduğunu belirtir. Kimine göre de yerel bir kahramandır.

Bir başka söylence efsaneyi şöyle devam ettirir: Bizas Apollon ve Poseidon'un yardımıyla kurduğu kenti surlarla çevirir. Trakya Kralı Haimos kente saldırdığında onu yener ve geri çekilmesini sağlar. Ancak Trakyalıları kovalarken Bizantion İskitlerin saldırısına uğrar. Fakat Bizas'ın karısı Fidaleya (*Phidaleia*) diğer kadınlarla birlikte saldırganların karargâhına yüzlerce yılan atarak onları püskürtür.

Efsanenin içine yerleştirilmiş bu söylenceyi bir yerde tamamlayan ikinci bir söylenceye göre Bizas, Trak su perisi Semestra'nın büyüünce Trak kralı olan oğludur. Bir başka kral Barbisios'un (ya da *Barbyzos*) kızı Fidaleya ile evlidir. Bizantion kentini kayınpederinin yardımı ile kurar.

Sikke, Yunusun üzerinde inek, MÖ 340-320, Trakya

Uzmanlara göre Bizas bir Trak adıdır. Bizas'ın Trakya dağlarında yetişmesi, Trak kralı Melias ile dostluğu, Trakyalı kaynak perisi Byzia'nın varlığı, Byzia = Vizia = Vizie dönüşümüyle bugün Trakya'da Vize adlı bir yerleşimin bulunması önemli öğelerdir. Diğer yandan Bizantion'un ileri dönemlerinde var olduğunu, hatta bugünkü Sultanahmet'te bir tapınağının ve hamamının bulunduğunu bildiğimiz Zeus-Hippios ya da Zeuksippos kültü, Trak ve Batı Anadolu-Eski Yunan kültürlerinin Bizantion'da örtüştüğünü, harmanlandığını gösterir.

Batılı kaynakların daha önemli buldukları, gerçekte MS 1. yüzyılda yaygınlaşan bir üçüncü rivayete göre Bizas, Yunanistan'dan gelerek bugünkü Sarayburnu'nda koloni kuran Megaralı kolonistlerin reisidir. Kral Nisos'un oğlu Bizas MÖ 667'de, kenti kurmadan önce yaygın geleneğe göre ünlü Delfi Tapınağı'na kenti nerede kuracağını danışır. Kâhinler Bizas'a kenti "körler ülkesi karşısında" kurmasını söyler. Kâhinler böylece Sarayburnu'ndaki güzelliği fark edemeyip Halkedon'da (*Chalcedon*, bugünkü Kadıköy) MÖ 685 yılında bir yerleşim kurdukları belirtilen diğer Megaralıları "kör" olarak niteler. Komutan Bizas da gelip Haliç ile Boğaz'ın birleştiği yerde yani bugünkü Sarayburnu'nda bir kent kurar.

Herodotos da *Tarih*'inde Daryuş'un (Dareios, Dara) komutanlarından Megabazos'a, Halkedonlular için benzeri güzelliği göremeyen "körler" nitelmesini yaptırır. Megabyzas olarak da geçen bu adın Byzas ile benzerliği ilgi çekicidir.

MÖ 667 yılı bazı tarihçilerde MÖ 658, bazılarında MÖ 660 olarak geçer. Bizans uzmanlarından Semavi Eyice, Bizantion ile Megara kenti arasında bir inanç ve kültür birliğinin olmadığını belirtirken 16. yüzyıl yazarlarından Petrus Gyllius, Megaralı komutanın adının Byzas değil, Byzes olduğunu, kurucu Byzes olsaydı kente "Byzantion" değil, "Byzeum" denmesi gerektiğini yazar.

Sikke, Artemis ve altı köşeli hilal, MÖ 1. yüzyıl, Trakya

Filolojik veriler “-ion” ekinin MÖ 13. yüzyıl sonunda Trakya’dan Anadolu’ya geçen Friglere ait olduğunu, “Bizant” sözcüğündeki “-nt” ekinin MÖ 3. binyıldaki Anadolu yer adlarıyla bağlantısı bulunduğunu ortaya koymaktadır. Keroessa’daki gibi “ss”li yer adlarına eski Anadolu dillerinde rastlanıyor olması dikkat çekicidir. Bizantion adı filoloji açısından ancak eski Trak ve Anadolu kültürlerine bağlanabilir.

MÖ 5. yüzyılda basılan Bizantion sikkelerinde efsanelerde adı geçen İo, yunus balığı üstünde duran inek olarak betimlenir ve bazı sikkelerde de Poseidon kabartmaları bulunur. Roma imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde ise kenti adlandıran kişi olarak Bizas’ın başı vardır. Birçok kaynakta kentin başlangıçta tanrıça Artemis’e adandığı ve onun simgelerinden biri olan hilalin MS 330 yılına kadar kullanıldığı belirtilir.

Ne yazık ki Bizas’ı aydınlayabilecek arkeolojik buluntulardan yoksunuz. Ancak Yarımburgaz Mağarası, Pendik, Fikirtepe, Terkos-Kilyos, Silahtarağa-Alibeyköy kazıları ve buluntuları, son olarak da Yenikapı kazılarında elde edilen buluntular, İstanbul’da ilk yerleşimin Sarayburnu’nda gerçekleştirilmediğini göstermektedir.

İstanbul’da ilk yerleşimlerin dere boylarında olabileceği, Haliç gibi çok korunaklı ve verimli bir körfezde iki derenin birleştiği son noktada yerleşim bulunabileceği bugün önemli bulunan tezlerdendir. Teknolojinin ilerlemesiyle, Karadeniz’in azgın dalgalarına dayanabilecek teknelerin inşa edilmesiyle, Karadeniz’in düşman denizden (*Pontos Axeinos*) dost denize (*Pontos Euxeinos*) dönmesi sürecinde Karadeniz’de özellikle Miletosluların çok sayıda koloni kurduğu bir dönemde insanlar Sarayburnu’nda Bizas adıyla Bizantion olarak adlandırabilecekleri bir kent kurmuşlardır. Megaralı kolonistlerin başı, kurucu olarak ünlenmiş bir kişinin adını sonradan almış olabilir.

PANORAMA 1453 FETİH MÜZESİ*

“Dünyada eşi benzeri olmayan”, “dünyada ilk”, “harika”, “müthiş” gibi tanımlamalarla sunulan Panorama 1453 Tarih Müzesi gerçekte rivayetlere, ideolojik, dinsel yönlendirmelere dayalı ilkel bir tarihsel saptırma zincirini sunuyor. Resmi açıklamalara göre, kamulaştırma bedeli hariç Topkapı Fetih Parkı’ndaki otopark, sosyal tesis, dükkânlar, süs havuz, gölet, çocuk oyun alanları için 147,5 Milyon TL harcanmış. İBB Başkanı Kadir Topbaş’a göre “İçinde yaşadığımız zaman dilimi içerisinde İstanbul’un ve Türkiye’nin yeni bir fetih ruhuna ihtiyacı var” ve “Park İstanbul’un sembollerinden biri olacak.” İşte esas tartışılması gerekli olan da zaten bu “fetih ruhu”.

Panorama 1453 Tarih Müzesi’nin açılışını yapan TC Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da “Burası 29 Mayıs 1453 günü İstanbul’u fetheden o şanlı komutanın, o şanlı askerin İstanbul’a girdiği kapıdır. Burası, Ulubatlı Hasan’ın Türk bayrağını diktiği yerdir... Yavrularımız, geleceğe o tarihin mehabetiyle bakacaklar ve ‘Ben neymişim’ diyecekler, bunu görecekler,” demiş. (Bu arada Arapça kökenli mehâbet sözcüğü ululuk, büyük görünme anlamına geliyor.)

* “Panorama 1453 Tarih Müzesi ya da Fetihçi İdeolojinin Sözde ‘Teknolojik Destekli’ İlkel Sunumu”, *NTV Tarih*, Mart 2009.

İstanbul'un Fethi, Türklerin tarihinde en önemli olaylardan biridir. Ayrıntılarıyla incelenmesi, araştırılması ve ortaya çıkacak gerçeklere göre de sahiplenilmesi gereken bir olgudur. Fetih ile ilgili bazı anıların korunması ve bazı geleneklerin yaşatılması şüphesiz ki çok önemli ve gereklidir. İstanbul'un Fethi, fetihçi bir anlayışla böbürlenmeye, hamasete, tarihi saptırmaya, gençlere yanlış bilinç vermeye, şoven kışkırtmalara konu olmayacak kadar önemli tarihsel bir olaydır.

Öncelikle İstanbul'a ilişkin birçok tarihsel olgu hakkında tarihçiler arasında anlaşmazlık vardır, gerekli ve yeterli belge yoktur. Ayrıca çoğu Hıristiyan olan Batı tarihçileri de, İslam tarihçileri de konuyu zaman zaman "dinsel üstünlük" çerçevesinde ele almaktadır. Örneğin İslam tarihçilerine göre, İstanbul'un fethi "Allah Allah nidaları ile kente Topkapı'dan girilerek, Ulubatlı Hasan'ın bayrak dikmesiyle" gerçekleştirilmiştir. Hıristiyan tarihçilere göre, kent "açık bırakılan bir kapıdan giren Osmanlı askerlerinin ardından", "düşmüştür." Modern Bizans tarihçileri de bu konuda ikiye ayrılmış durumda...

İstanbul'a nereden girildiği hâlâ tartışmalıdır. Kuşatmaya katılan ancak nedense anılarını Fatih'in oğlu "Sofu" lakabıyla tanınan II. Bayezid'in isteği üzerine muhtemelen 1490 yılından sonra yazan Tursun Bey'in *Tarih-i Ebü'l-Feth* adlı eserinde "top açtığı gedikten" denilmekte, ancak yeri tam olarak belirtilmemektedir. Başka bir örnek, Ulubatlı Hasan'dır. Ne olay şahidi Tursun Bey ne de Fatih Sultan Mehmed'in dönemindeki olayları anlatan Kritovolus'un Fatih'e yaşarken ithaf ettiği kitabında (*İstanbul'un Fethi*) Ulubatlı Hasan'ın adı geçmektedir. Tarihçilere bakarsak, bazı yayınlarda Ulubatlı Hasan'ın adının ilk kez geçmesi fetihden yaklaşık 70 yıl sonradır.

İstanbul, özellikle 2010 Avrupa Kültür Başkenti nitelemesi ile birlikte, inançların, kültürlerin çarpıştığı değil, bulunduğu bir kent olarak tanıtılmaktadır. İstanbul 2010 başvurusunda da vurgulanan temel nokta, kültürlerin çarpışması değil buluşmasıdır. Gerçekte bu vizyon, Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden önceki tasarımında ve fetih sonrası uygulamalarında ifadesini bulan imparatorluk vizyonunun da kendisidir.

Sultan II. Mehmed İstanbul'un fethinden sonra, 5 yıl boyunca kenti payitaht olarak görmemiş, kentin yeniden ekonomik, toplumsal ve siyasal kurulanmasını gerçekleştirmiş ve buna göre de "millet sistemi" söylemi çerçevesinde yeni bir beşeri coğrafya yaratmıştır. Sultan II. Mehmed'in kentte yarattığı yeni beşeri coğrafyaya göre, 1477 yılı hane halkı sayım sonuçları

şöyledir: Müslümanlar %58, gayrimüslimler %42 (Ortodokslar %23, Museviler %10, Ermeniler %5, diğerleri %4). Yaklaşık 400 yıl sonra 1897 yılı yapılan hane halkı sayımının sonuçları ise şöyledir: Müslümanlar %58, gayrimüslimler %42 (Ortodokslar %22, Museviler %5, Ermeniler %14, diğerleri %1).

1453 Müzesi'nde konu bir devletin bir başka devletle yaptığı ve kazandığı bir savaş olarak değil, adeta iki inancın, İslamiyet ve Hıristiyanlığın savaşı olarak gösterilmektedir. Oysa savaşı kazanan Osmanlı ordusunda özellikle tımarlı sipahiler arasında hâlâ Hıristiyan olanlar vardı. Konstantinopolis içinde ise, Osmanlı ordusuna karşı savaşan, Şehzade Orhan'a bağlı yaklaşık 600 kadar Müslüman vardı.

Tarihi gerçekler böyle iken, günümüz politikaları farklı bir retoriği gerektirirken, Panorama 1453 Müzesi'nde konunun İslamiyet-Hıristiyanlık çarpışması olarak belirlenmesi ve belirlenen bu konunun fetihçi, savaşçı, işgalci bir söylemle, "ilkel" bir çerçevede işlenmesi oldukça rahatsız edici ve düşündürücüdür. İBB'nin yeni yayımladığı bir kültür-sanat dergisine bulunabilecek onca isim var iken, "1453" adının verilmesi de aynı çerçevede ele alınmalıdır.

1453 yılı koşullarında zamanın diğer dünya ordularına göre harp sanatı ve tekniğinde, düzenli ordu sevk ve idaresinde, başta top olmak üzere, savaş araç ve gereçlerinde büyük bir üstünlüğü olan Osmanlı ordusu, Konstantinopolis'i kısa bir sürede fethedebilecekken, kuşatma neden 53 gün sürmüştür? Gerçekte kenti, en güvendikleri kara surları tarafından zorlayan Sultan II. Mehmed, kentin teslim olmasını beklemiştir. Kent teslim olunca yağmalanmayacak, kent halkı sürgün edilmeyecek, en büyük tapınağı dışında muhtemelen diğerleri zorlanmayacak, camiye çevrilmeyecektir.

Ancak Konstantinopolis'in son imparatorunun kenti teslim etmeye yanaşmaması ve bazı nedenlerden dolayı, Sultan II. Mehmed, 26 Mayıs 1453 günü yaptığı konuşmada, 3 gün sürecek yağma ve talanı kabullenerek, "taşı toprağı benim, diğeri sizin" diyerek son saldırı emrini vermiştir. Sultan II. Mehmed kurguladığı Roma çerçeveli bir dünya imparatorluğunun merkezi olarak düşündüğü Kostantiniyye'nin talan ile tahrip olmasını arzulamamıştır. Kentin bir başka parçasını oluşturan Galata bölgesinin halkı savaştan teslim olduğu için Galata'da yağma ve talan olmamıştır. Bu iki yönlü gerçek İstanbul'un fethini anlamanın can damarıdır.

Panorama 1453 Müzesi'nde, İstanbul'un fethi konusu, amatör bir meraklı grubunun rastgele yerleştirdiği, gerçekçi olmayan, hatta kendi içinde çelişik sözde bir bilgi demetiyle süslenmeye çalışılmıştır. Duvar yazılarında "Bizans" yerine "Doğu Roma" terimini kullanma saplantısı egemendir. Son yıllarda muhafazakâr aydınlarda, İslamcılarda, şeriatçılarda görülen bu cahil inatlı saplantı ne yazık ki müzeye de yansımıştır. "Bizans" adını parantezler içinde kullanmak da durumu kurtaramamaktadır. Dünyanın her yerinde üniversitelerde Bizans bölümleri, anabilim dalları, araştırma merkezleri, dersleri vardır. Modern dünyayı yakalamak, AB içinde yer almak isteyen siyasi iktidarın bu acayip duruma düşmesi anlamsızdır ya da farklı bir bilinci aktarmak ve benimsetmek adına kasıtlıdır.

Duvar yazılarının ilk bölümünde kent tarihinin yeni kazılarla 7000 yıl öncesine gittiği yazılmakla birlikte, "Asıl kuruluşu MÖ 659 yılında bir Megara kolonisi oluşuyla gerçekleşir" görüşü Batı yanlısı tarihçilerce ortaya sürülen, rivayetlere, mitolojik öykülere dayalı bir görüştür. (Bu konu için bkz. Faruk Pekin, "Bizas" maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, [Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994] s. 260).

Duvar yazılarında İstanbul'un fethi konusunda önemli bir arka planı oluşturan Sultan II. Murad ve Sultan II. Mehmed grupları arasındaki çatışmaya yer verilmemektedir. Bir müze ideolojik bombardıman alanı değil, gerçeklerin, gerçek buluntuların, tarihsel ya da güncel belgelerin, gerçek eserlerin sergilendiği bir yerdir. Yine duvar yazılarında kişiler tanıtılırken "Çandarlı Halil Paşa'yı itham eden yorumlar yapılmaktadır ki bu tarihi hakikatlere aykırıdır" denilmektedir.

Sultan II. Mehmed fetihten hemen sonra Çandarlı Ailesi'ni hapse attır- mış, sonra da Çandarlı Halil Paşa'yı boğdurup mallarına el koydurmuştur. Peki, duvar yazılarında âlicenap ve adil olduğu vurgulanan Sultan II. Mehmed niye böyle bir şey yapmıştır? Ardından gelen oğlu II. Beyazid neden Çandarlı Ailesi'ne iade-i itibar eylemiştir?

Duvar yazılarında Mahmut Paşa'dan bahsedilmektedir, Sultan II. Mehmed neden vezir-i azam yaptığı Mahmut Paşa'yı boğdurmuştur?

Duvar yazılarında Sultan II. Mehmed'in şair olduğu dile getirilip, şiirle- rinden örnek verilmiştir. Ama neden örneğin Sultan II. Mehmed'in aşağı- daki dizelerine yer verilmemiştir.

GAZEL

(İlk dört beyit)

Bağlamaz firdevse gönlünü Kalata'yı gören

Servi anmaz onda ol serv-i dilârâyı gören

Bir frengî şîveli İsayî gördüm onda kim

Lebleri dirisidür der idi İsâ'yı gören

Akl u fehmin dîn ü îmânın nice zabıt eylesün

Kâfir olur hey müselmânlar o tersâyı gören

Keuser'i anmaz ol içdiği mey-i nâbi içen

Mescide varmaz o varduğı kilisâyı gören (...)

Hazreti Muhammed'in İstanbul ile ilgili hadisi ne kadar sağlam, gerçek bir hadistir? Bu konu yıllarca ilahiyatçılar tarafından ciddi boyutlarda tartışılmamış, ele alınmamış, alınmaya cesaret edilememiş bir konudur.

Kentin topografyasının, özellikle surların 360° sunulmasının mimari ayrıntılarında da ciddi hatalar vardır. İstanbul'un kara surlarını oluşturan hendek, ön sur, ara boşluk, asıl sur ve burçlar gibi ayrıntılara yer verilme- miştir. Sunulan kapı ve surlar bugünkü kötü restorasyon sonrası gördüğümüz bazı öğelerin fotoğraflarının bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Çok ucuz bir yaklaşımdır. Surların dışındaki çift başlı kartaldan dolayı Bi- zans çeşmesi olduğu varsayılan çeşmeye niye o kadar önem verilmiştir? Ku- şatma sırasında toplar ve süvariler o kadar yakına gelebilmiş midir? Azap erleri nerededir?

Gerçekte Fatih Sultan Mehmed, İslamcılarının, sanatçıların en son sahip çıkabilecekleri bir insandır. Bir imparatorluk peşinde koşan Fatih'in Kos- tantinopolis'i almasıyla gaza peşinde koşan İslamcılar ile arası açılmıştır. (Bu konuda bkz. Stafanos Yerasimos, *Konstantiniyye Efsaneleri*, İletişim Ya- yınları, İstanbul 1993). Fatih 1463 yılından sonra gerçekleştirdiği Fatih Kül- liyesi'ndeki camisine dervişleri almamıştır, onlara ihanet etmiştir. Külliyyede hem ibadet yeri hem de dervişlerin yaşadığı mekân olan zaviye, tabhane camiye bitişik değil, ayrı bir yere inşa edilmiştir. (Bu tür bağımsız tabhane- ler 15. yüzyılda giderek yaygınlaşır. Ama hâlâ külliyelerin camiden sonra en görkemli birimi bu zaviye, tabhanelerdir.)

Ayrıca İslamcı ve gelenekçi çevreler Fatih'e gerçek anlamda da sahip çıkmamaktadır. Fatih Külliyesi'nin kütüphanesinin restorasyonu 6-7 yıldır bitirilmemektedir. Külliyenin birçok bölümü kapalıdır. Çinili Köşk'ün Gül-

hane Parkı'na bakan cephesi kötü durumdadır. Fatih döneminin birçok yapısı acınacak haldedir. Fatih'i İstanbullulara ve yabancı gezginlere gerçekten tanıttacak bir yayın yoktur. Fatih ve Fetih gerçeğini araştırarak bir kurum, bir enstitü yoktur.

1453 Tarih Müzesi duvarlarında Fatih'in Fetih sonrasındaki savaşlarına yer verilmiş, ancak Fatih'in, Türklerin kente ne kattığı anlatılmamıştır. Fatih, Fetih sonrasında imparatorluğun çok uluslu, çok dinli, çok dilli yapısını yeniden üretmiş, kenti ekonomik, toplumsal boyutlarıyla yeniden inşa etmiştir.

Bu inşa sırasında Fatih, kentin Bizans kimliğini de önemli ölçüde korumuştur. Aksaray-Surlar arasında bulunan kiliselerden Fatih zamanında camiye çevrilenlerin sayısı ikidir. (Ayasofya, Zeyrek, Eski İmanet, Kalenderhane, Yıldız Dede Hamamı camiye çevrilenler arasındadır.)

Büyük bir parayla oluşturulan 1453 Tarih Müzesi uydurma efsanelere dayatılmıştır. Kısacası dağ fare doğurmuştur, çok büyük paralar harcayarak ortaya konulan eser canlandırma tekniği olarak son derece zayıftır. Söz gelimi mütevazı bütçelerle yıllar önce gerçekleştirilen Kuzey Kore'deki 360°'lik bir savaş panoramasından daha az etkileyicidir. Panorama 1453, halkımızın paraları ile yapılan bir fetihçi ideoloji sözde anıtı yaratma çabasıdır. Çok fazla okumayan, araştırma yapamayan halkımızda Müslüman olmayanlara karşı yanlış bir bilinç oluşturma, şoven duyguları kışkırtma ve saptırma amaçlıdır. Özellikle çocuklarımıza, barış, birlikte yaşama idealleri aşılama yerine, savaşçı, fetihçi, işgalci duyguları tetikleyici, çok pahalı, olmaması gereken, hemen vazgeçilmesi şart olan bir çalışmadır. Fatih'e ve Fetih'e sahip çıkmanın yolu bu olamaz.

DÜŞLER VE GERÇEKLER*

İstanbul gerçek anlamda bir zıtlıklar kenti. Tezatlar içinde yaşayan bir küresel megapol. Gerçeklik ve şehir efsaneleri, telaş ve sükûnet, güzellikler ve çirkinlikler, eski ile yeni, yoksul ile zengin, doğal, tarihî ve kültürel sürdürülebilirliği savunan ile bunları kendi günlük çıkarları için hunharca yok etmeye çabalayan yan yana. Bu nedenle İstanbul üzerine distopyalar kurmak da ütopyalar yaratmak da çok mümkün.

Özellikle son 15 yıldır yeni dünya düzeninin, neoliberal politikaların İstanbul'a yeni görevler yüklediği söyleniyor, yerel yöneticiler, ticaret ve finans temsilcileri (İTO dâhil) ve siyasi iktidar sözcüleri tarafından: İstanbul dünyanın finans, kültür, turizm ve alışveriş merkezi olacak. Sanayi kentten kovulacak, ticaretin, finansın, iletişimin, her türlü yeni teknolojinin oligarkları, yüksek uzmanları kentin yeni egemenleri olacak. İddialara göre, fuar, kongre, moda, eğlence, alışveriş, sağlık, spor, golf vb. turizmleri İstanbul'un geleceğini belirleyecek.

Öncelikle elimizde İstanbul'a ilişkin tüm tarafların ortaklaşa karar verdiği, (kamu, özel,

* "Düşler ve Gerçekler",
Mimarlık Dergisi,
Kasım-Aralık 2010, Sayı: 356.

STK'larca tartışılmış, kentli katılımı ile zenginleştirilmiş ve resmileştirilmiş) bir makro İstanbul planı yok. Bu nedenle İstanbul hakkındaki gelecek tasarımı bilmiyoruz. Daha da kötüsü, egemenlerin kafalarındaki gerçek niyetleri okuyamıyoruz. Mega projeler nerede, nasıl gerçekleşecek?

Peki, mimarlar, şehir plancıları, mühendisler, iktisatçılar, kültür insanları, ressamlar, heykeltıraşlar, müzisyenler, film yöneticileri, turizmciler, AVM'ciler vs. nasıl bir İstanbul 2050, nasıl bir İstanbul 2100 düşünüyorlar? Balıkçı Ahmet ile seyyar satıcı Mehmet ne düşünüyor? Bir tasarıya sahipler mi? Bu nasıl bir beklenti ve tasarımdır? Eğer bu kişiler bir tasarıma sahipse, bunu kenti yerelden ya da merkezden yöneten ve kenti her gün yeniden inşa etmeye, sonra yeniden kurgulamaya kalkan egemenlerle nasıl paylaşabilirler?

Yalnızca turizm açısından "pembe rüyalar görenler" ve "gerçek kötü niyetlerini hâlâ kafalarında taşıyanlar" için bazı olumsuzlukları sıralamakta yarar var:

- İstanbul bir makro plana sahip değildir. İstanbul'un Koruma Amaçlı İmar Planı yoktur. İstanbul'un resmileştirilmiş mega projeler ya da mega yatırımlar planı yoktur.

- Son 10 yılın dönüşüm projeleri kent dokusuna olumsuz müdahaleler getirmiştir. Özellikle İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın restorasyonları kalıcı zararlar vermiştir.

- İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti projesi kente çok iyi bir ivme sağlayacakken tersi olmuştur. Kamu-özel-STK ortak çalışması açısından bir model yaratma şansı kalıcı bir biçimde yitirilmiştir.

- İstanbul hâlâ Haliç Köprüsü ve Marmaray Motorlu Araç Tüneli gibi nedenlerle UNESCO incelemesi altındadır. Bazı projelerden vazgeçilmez ise İstanbul'un UNESCO Dünya Mirası Listesi'nden çıkarılması söz konusudur.

- Turizm potansiyeli açısından baktığımızda üzerinde çok konuşulan "kongre turizmi" iyi gitmekle birlikte, yakın gelecekte beklenen sonuçları üretmeyecektir. Rakipler çok güçlü.

- Tıp turizmi özellikle akredite olan hastaneler açısından çok iyi görünmekle birlikte, özellikle Ortadoğulu ve Uzakdoğulu rakiplerin güçleniyor olması endişe vericidir.

- Üzerinde çok konuşulan, hatalı olarak ümit bağlanan, ancak para kazandırmadan İstanbul'a liman kirliliği, trafik sorunları, gereksiz müze yoğunluğu yaratan kruvaziyer turizmi İstanbul için her gün yeni sorun demektir. "Galataport Projesi" şimdilik rafa kaldırılmış görünmektedir. Ger-

çekleşseydi, zaten geleceği yoktu. Çünkü "Galata Projesi" İstanbul'un turizm geleceği içinde "feasible" değil.

- Bir "İstanbullu olma bilinci" yoktur. Kentlilik bilinci yaygın değildir. "Kimlik" sorunu, tanıtımdaki İstanbul imajına da yansımaktadır.

- Asıllarına sahip çıkma yerine, koruyamadıklarımızı, yıktıklarımızı sergilemeye yönelik Miniaturk benzeri maket turizmi geliştirilmektedir.

- Yabancı turistlerin ortalama kalış süresi Türkiye genelinde 4,2; İstanbul'da 2,3 gecelemedir. İstanbul'daki bu süre uzun zamandır da böyledir. Bu süre artırılmadan yabancı turistler üzerine kurgu yapılamaz.

- Türkiye güneş-deniz-kum turizmi nedeniyle ucuz turist döngüsü içinde kıvrılmakta, buna bağlı olarak İstanbul'a gelen alım gücü düşük turist sayısı artmaktadır.

- İstanbul'a gelen yabancı turistlerin müzeleri gezme oranı da düşüktür. Bu oran dünyaca ünlü iki müzemiz açısından dörtte bir gibidir. Yerli-yabancı ziyaretçi ayrımının son olarak yapıldığı 2005 sayılarına göre müze gezen yabancı oranları şöyledir: Topkapı Sarayı %28, Ayasofya Müzesi %27, Kariye Müzesi %4, Arkeoloji Müzesi %2. 2005-10 yılları arasında bu oranda değişim olmamıştır. Bu durum İstanbul'u kültür ve turizm merkezi olarak görmek açısından düşündürücü olmalıdır.

- İstanbul'a gelen yabancı turist sayısı 15-20 milyona çıktığında bu kentin sunacağı alternatif kültür mekânları, müzeleri, gezi güzergâhları yoktur. Hâlâ düşünülmemektedir.

Ama kim ne derse desin, İstanbul hâlâ bir çekim merkezi. İstanbul'un herkesi yavaş yavaş içine alan, "alıp götürren" bir enerjisi, sürekli değişen bir ışığı, kendine özgü bir kokusu, bir ruhu, bir büyüü var. Ve bu ışık ve enerji, bu tılsım sonsuza dek sürecektir. (Bu yazının yazıldığı tarihten sonra farklı gelişmeler oldu.)

DİĞER İSTANBUL YAZILARI

- "Bir Kültür Mozaği: Haliç", *BÜMED Boğaziçi Dergisi*, Yaz 1993, s. 20-28.

- "Galata", *SkyLife*, Temmuz 1993, s. 26-35.

- "Adım Adım İstanbul: Tarihi Yarımada", *İstanbul Ansiklopedisi Eki*, Tarih Vakfı-TC Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul 1994.

- "Adım Adım İstanbul: Galata-Beyoğlu", *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı-TC Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul 1994.

- "Türk Ortodoks Patrikhanesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı-TC Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul 1994, Cilt: 7, s. 315.

- "İstanbul Kültür Gezileri", *Tarih Vakfı İstanbul Dergisi*, Ekim 1997, Sayı: 23, s. 50-52.

- "Adım Adım İstanbul Gezileri", *İstanbul (Kullanma kılavuzu, 1/2005)*, Sagün Reklam, İstanbul 2005, s. 43-107.

- "Kültür Turizmi ve İstanbul", *İstanbul Kültür- Turizm*, İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul 2007

- "Türkiye'de 'Kültür Turizmini Öne Çıkararak Bir Gezi Kültürü'nün Oluşumu: Adım Adım İstanbul Gezileri'nde 20 Yıl", *İstanbul Kültür- Turizm*, İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul 2007, s. 319-324.

2. Bölüm

Türkiye Yazıları

İSTİKRARLI TURİZM İÇİN KÜLTÜR TURİZMİ*

Turizm sektörü, Türkiye ekonomisinin en hızlı büyüyen sektörüdür ve büyüme hızı dünya ortalamasının neredeyse iki katıdır. Dünya Turizm Örgütü'nün rakamlarına göre 2003 yılında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı 13.4 milyon, döviz girdisi ise 13.2 milyar ABD Doları'dır. 2004'te ise 17.5 milyon turistin geldiği söylenmektedir. Girdi-çıktı ve Türkiye'ye doğrudan net katkısı açısından sağlıklı analiz edilmesi gerekli bu rakamlara göre durum çok parlaktır. Ancak bu madalyonun bir yüzü.

Türkiye, elinde bir "master plan" olmadan Antalya ile çevresi ve kısmen güneybatı Türkiye ağırlıklı deniz-güneş-kum (D-G-K) turizmini özendirmekte ve Anadolu'yu ucuza pazarlamakta. Bu sonuç Türkiye turizminin açmazıdır. Kıyı turizmi Akdeniz'in birçok yerinde gerçekleştiriliyor. Kısacası bol bir turistik ürün. Bu ürün yoğun rekabet ile, hele hele bazı siyasi takıntılarla her an kaybedilebilir. Bazı büyük şirketler daha da ucuz fiyatlar elde etmek için Türkiye'yi başka ülkelerle ikame edebilir ki bunu geçmişte yaptılar. Deniz-güneş-kum ağırlıklı turizm yaklaşımında pazar kaybetme riski oldukça yüksek. Yanlış da işte burada başlıyor.

* "İstikrarlı Turizm için Kültür Turizmi", *Cumhuriyet Dört Mevsim Gezi Dergisi*, Sayı: 1, s. 2, 20 Nisan-3 Mayıs 2005. Bu makale derginin çıkış yazısı olmuştur.

Oysa Türkiye'nin yalnızca kıyıları yok; dünyadaki eşsiz kültürel, tarihsel, arkeolojik zenginliklere sahip. Bu değerler dünyadaki turizm trendlerine göre dünya gezginlerinin “olmazsa olmaz” koşulu olarak sunulabilirse, Türkiye turizmi daha istikrarlı bir yapıya kavuşabilir.

Kültür turizmi kültürel, tarihsel ve doğal varlıkları turistik bir ürün biçiminde gezginlerin hizmetine sunan bir turizm anlayışıdır. Bazıları bu anlayışı daha da derinleştiren yoğun programlar yaparken “kültürel turizm” terimini de kullanıyor.

Kültür turizmi gezginleri genelde ortalamaya göre daha eğitilmiş, daha meraklı, gittiği yerde daha fazla zaman ve para harcayabilen, toplumsal statüsü daha yüksek, en önemlisi çevreye ve kültürel mirasa daha duyarlı bir grubu oluşturur. Bu grup bir ülkedeki kültürel mirasın sahiplenilme, korunma ve gelecek kuşaklara aktarılma koşullarını da içerecek bir “sürdürülebilir turizm” anlayışına da katkıda bulunabilir.

Kültür turizmi halkların birbirini tanıması, anlaması ve böylece dünya barışına katkıda bulunmasında en önemli araçlardan biridir. Türkiye özetinde ise; en çok kültür gezgininin Avrupa'dan geldiği gerçeğini göz önüne alırsak, Türkiye-AB ilişkilerine en önemli katkıyı sunacak bir etkinliktir. Türkiye, çevreye, kültürel mirasa saygı çerçevesinde deniz-güneş-kum turizmini, bu alandaki döviz girdilerini göz ardı etmeden, kültür turizmini öne çıkarmak zorundadır.

KÜLTÜRE YOLCULUK*

İnsanlık tarihinin gizlerini barındıran çok zengin bir coğrafya Anadolu... Binlerce yıl boyunca her köşesinde farklı kültür yeşermiş, her uygarlık bir sonrakine sayısız miras bırakmış. Anadolu'da yolculuğa çıkmak, yaşadığımız toprakların zenginliğine tanık olmak kadar bugünümüzü anlamamıza, sorgulamamıza da yardımcı oluyor. İşte size kültür turlarının duayeni Faruk Pekin'den dört alternatif rota.

1) Kapadokya ve Çevresi

Azmin Yattığı Yeraltı Uygarlığı

Göreme Açık Hava Müzesi, yan yana dizilmiş, her biri kendi kilisesine sahip, avlu ya da yemekhane etrafında düzenlenmiş bir manastırlar kompleksidir. Bölge merkezindeki, kolay erişimli müze ilk gezilmesi gereken yer. Kiliselerin olağanüstü iç mekân zenginliği, dıştaki yalınlıkla tezat oluşturur. Her biri halkın dış görünümüne göre verdiği isimlerle anılır. Müze girişindeki Aziz Vasilios Kilisesi, Elmalı Kilise, Azize Barbara Kilisesi, Yılanlı Kilise, Yemekhane, Karanlık Kilise, Çarıklı Kilise ve Tokalı Kilise sizlere iç mekânlarıdaki zenginliği gösterecektir.

* “Kültüre Yolculuk”,
Hürriyet Seyahat,
11 Haziran 2007.

Türkiye’de büyük çoğunluğu kazılmamış ya da ziyarete açılmamış 400 dolayında eski yeraltı yapılanması var. Kapadokya’nın kısmen kazılan yeraltı kentleri şaşırtıcı düzenleri, olağanüstü atmosferleriyle büyüleyici... Kaymaklı, Özkonak ve Derinkuyu gezilen belli başlı yeraltı kentleri. 1965’te açılan Derinkuyu’da 50 m derinlikteki gezilen kısım, kentin sadece %10’u.

Fransızca Öğretilirdi

Bir zamanlar yüzlerce mağara evi ile bölgenin en geniş topluluğunu barındıran Zelve Vadisi bugün bir kısmı çökmüş evleri, kutsal bölümleri, güvercinlikleri, ince uçlu peribacalarıyla Kayaköy’ün ıssızlığını çağrıştırıyor. Önce Hıristiyanlar zorunlu göç ile Yunanistan’a gönderilmiş, 1950’lerdeki çökmeler nedeniyle Müslümanlar bölgeyi terk etmiş. Son ayrılanlar, kuzeyde Yeni Zelve Köyü’nü kurmuş. Kapadokya’da Hıristiyanların ilk dinsel seminerleri bu vadiye yapılmış.

Avanos’ta yüzlerce çanak-çömlek, kiremit, tuğla imalathanesi bulunuyor. Ne demiş Âşık Seyrani: “Kör de bilir Avanos’un yolunu / Testi çanak kırığından belli olur.” Çömlekçiler hâlâ neolitik dönemin binlerce yıllık çömlekçi tekerleğini kullanıyor.

Ürgüp’ün güneyindeki çok hoş yerlerden biri, eski adıyla Sinassos, yeni adıyla Mustafapaşa. 1924’e kadar Anadolu Ortodoksların yoğun yerleşmiş. Usta elinden çıkmış bezemeli önyüz, balkon, pencerelere sahip taş evlerden oluşan Gelveri bir açık hava müzesi gibi. Sinassos özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında başkent İstanbul ile çok sıkı ilişki kurmuş. Çok sayıda Sinassoslu çalışmaya gitmiş, servet kazanmış. Sonra da Sinassos’ta Ferner’dekilere benzer evler yaptırmışlar. Sinassos, okullarında Fransızca ve Yunanca’nın öğretildiği ciddi bir kültürel merkez olmuş. İlan levhaları ve mantar gibi çoğalan “turistik” tesislerin henüz işgaline uğramayan Soğanlı Vadisi doğa örtüsüyle göz kamaştırıyor. Aşağı Soğanlı Köyü’nü geçtikten sonra girdiğimiz vadi, mevsime göre renklere bürünen kavak, söğütler arasında güvercinlikler göreceksiniz. Gök Kilise ve karşısındaki yamaçtaki Tokalı Kilise, iç süslemeleriyle Soğanlı Vadisi’nin en önemli yapılarından Karabaş Kilisesi, Yılanlı Kilise’yi gezmeyi unutmayın.

Büyülü Vadi

Ihlara Vadisi, Kapadokya’nın en görkemli köşesi... Dünyadaki hiçbir kanyon doğa-insan uyumunu böylesine gözler önüne seremiyor. Melendiz

Suyu’nun ışıltılı, sakinleştirici sesi arasında, kelebekler uçuşup, kertenkeleler koşuşurken, şahinler, kartallar süzülürken, Antep fıstığı ağaçları, üzüm bağları içinde gezinmek hayal gibidir. Vadinin kuzeybatı ucundaki Selime Köyü, manzarasıyla yörenin en ilginç yerleşimi... Vadiye dört bin dolayında mağara, yüzden fazla kilisenin oyulduğu söylenir. Bir zamanlar 80 bin kişi yaşamış. Kaya kiliseleri muhtemelen 8. ve 9. yüzyıllarda oyulmaya başlanmış. İçlerindeki duvar resimleri 10. ve 13. yüzyıllara ait... En popüler olanlar Ağaçalı, Sümbüllü ve Yılanlı kiliseleri.

2) Trabzon

Hâlâ Büyüleyici Bir Kent

Trabzon, yurtdışında İstanbul’dan sonra hakkında en çok konuşulan Anadolu kenti... Marco Polo’dan bu yana çok sayıda gezgin kent üzerine sayfalarca yazmış. Bir dönem İpek Yolu’nun kuzey ucuymuş. Saray entrikaları, lüks yaşam, Doğu’nun peri masalı mimarlığı ile eş anlamlı. Argonotlara uzaktan el sallamış. Ksenefon’un onbinlerini ağırlamış. İstanbul Bizansı’na alternatif yaratmış. İtalyan Rönesansı’nın kent devletlerine rakip olmuş. Don Quixote’nin Dulcinea’yı aramasına esin kaynağı olmuş. Bizans sanatının eşsiz fresklerini barındıran Ayasofya Kilisesi’ni yaratmış. Yavuz Sultan Selim burada 22 yıl valilik yapmış. Kanuni Sultan Süleyman burada doğup büyümüş. Napolyon, soyağacını Trabzon Pontus İmparatorluğu’nun kurucusu Komnenoslara kadar indirmeye çabalamış.

Geziye Merkezden Başlayın

Artık zengin kültürel mozaigi yok. Altın kaplamalı çatıları da... Ününü ve zenginliğini borçlu olduğu deniz ticaretinin bir kısmını Samsun’a kaptırmış. Güzelim konakları betona teslim. Yine de Trabzon büyüleyici bir kent. Yeşilin ve mavinin arasında, taş döşemeli daracık sokakları tarihi anımsatmayı sürdürüyor. Hâlâ cıvılcıvılcı canlı bir ticaret merkezi. “Post-Pe-resteroika” döneminin Kafkasya üzerinden gelen “bavulcu” turistleri ve “Nataşa” hareketi ekonomisini bir süreliğine canlandırmıştı. Daracık sokakları yoğun trafiği kaldırmıyor. Görkemli bir tarihi omuzlamış sokaklarında dolaşanların Bizans’a ilgisi yok, bilgisi de... Çokbilmiş “yetkililer” ise trafik keşmekeşine tarihsel dokuyu yok edecek otoyol formülleri geliştiriyor.

Trabzon turizminin uluslararası yıldızları Sümela Manastırı ve Doğu Karadeniz Dağları. Havaalanının katkısıyla Doğu Anadolu ve Kaçkar turları,

Karadeniz kıyıları gezileri buradan başlıyor. Trabzon yalnız Sümela Manastırı ya da Ayasofya Müzesi değil. Roma, Bizans, Osmanlı yapıtlarıyla da hâlâ büyüleyici. Geçmişin düşü, geleceğin gerçeği... Şehir dışındaki eserlere yönelmeden önce merkezdeki büyüleyici sokakları gezmelisiniz. Turunuz bir gün de sürebilir, bir hafta da. Ayasofya Müzesi, Atatürk Köşkü ve Boztepe dışındaki alanlara yürüyerek ulaşmak en iyisi...

Turizm bürosunun bulunduğu, dolmuşların kalktığı, otel ve pastanelerle çevrili Belediye Meydanı'ndan çıkın yola. Küçük Ayvasil, şehrin en eski kilisesi. Meydandan aşağı doğru yürürseniz Santa Maria Kilisesi'ne ulaşırsınız. Sultan Abdülmecid'in Trabzon'a gelen yabancılar için 1874'te yaptırdığı bu üç nefli kilise barok düzene sahip. Uzun Sokak'ta batıya doğru yürdüğünüzde Tabakhane Köprüsü'ne gelirsiniz. Roma döneminde yapılan, sonra geliştirilen iki kademeli köprü Ortahisar'a geçişi sağlar. Trabzon'un en gösterişli semtinde Fatih Camisi yer alır. Bina, 13. yüzyılda yapılan, bir zamanlar kubbesi altın kaplı Altınbaşlı Meryem Kilisesi'nden 1461'de camiye dönüştürülmüş. Bu yapıda 250 yıl Komnenos Hanedanı'nın taç giyme, cenaze törenleri yapılmış.

Konuşan Freskler

Kentin en görkemli yapılarından biri Ayasofya Müzesi'dir. Merkezin 3 km batısında, Karadeniz'e bakan sette, güzel bir bahçeyle çevrili. I. Manuel (1238 - 1261) döneminde yapılmış, 1461'de camiye çevrilmiş, yüzyıl başında askeri depo, hastane olarak kullanılmış, 1958-1964 yıllarında Bizansçı D. T. Rice ve D. Winfield başkanlığındaki restorasyonla müzeye çevrilmiş. En çekici yanı, Bizans sanatında biçimcilikten kopuşu gösteren freskler. Sahneleri çok dinamik, renkler canlı, bireysel figürler dışavurumcu.

Trabzon'un kuzeydoğusundaki Boztepe kutsal bir bölge... Apollon Tapınağı, Perslerin güneş tanrısı Mitra'nın tapınağı, ilk Hıristiyanların Aziz Sabas Kayaoyma Kiliseleri bu bölgede. En önemlisi Kızlar Manastırı. Pano-ramik manzara için, meydana 1,5 km uzaktaki Boztepe Parkı'nı öneriyoruz.

3) Van ve Çevresi

Kedisinin Gözü Renkli, Peyniri Otlu Şehir

Güneşle parlayan masmavi suların üzerinden süzülerek yaklaşıyor uçagımız Van'a. Altımızda geniş bir mavilik. "Van Denizi" nitelemesini haklı çıkaracak büyüklükte... Etrafında yaz başına kadar zirvesi karlı dağlar. Unu-

tulmaz bir manzara. Kent, Erek Dağı ile Van Gölü'nün arasında bulunan geniş düzlüğe yayılmış. Görüntüye kavakların yeşili hâkim.

Anadolu'yu İran platosuna bağlayan yolların üzerindeki Van Gölü havzası, önemli uygarlıklardan Urartulara yurt olmuş. Askeri, ticari, tarım amaçlı pek çok yerleşim oluşturmuşlar. Tuşpa adını verdikleri gölün etrafında, 2850 yıl önce oluşturdukları devletle, Asurlulara kafa tutmuşlar. Çevredeki dağlar kale gibi korumuş onları.

Kaleden Günbatımını Kaçtırmayın

Kalede kral mezarları, açık hava tapınakları, cami kalıntıları görülebiliyor. Günbatımını kuşbakışı izlemek çok keyifli... Kale dibindeki, Madırburç'ta Urartulardan kalma en eski yazıt görülüyor. Kale bitişiğindeki Abdurrahman Gazi Türbesi, çocuk sahibi olamayanların uğrak yeri.

Kentin merkezindeki Cumhuriyet Bulvarı, Van'ın modern yüzü. Yaşar Kemal'in romanlarında tasvir ettiği 50 yıl öncesinin kerpiç evleri, toprak zeminli sokakları tarihe karışmış. Beton, mimariye hâkim olmuş. Geriye kalan yalnızca Vanlıların içten konukseverlikleri.

Kent merkezi hareketli... Sabahın erken saatlerinde "Kahvaltı Sokağı"nda başlıyor canlılık. Sokaktaki masalarda ballı, kaymaklı, otlu peynirli yerel lezzetler sunuluyor. Caddeler gençlerle dolu. 100. Yıl Üniversitesi kentin ekonomisini, kültürünü canlandırıyor. Ünlü Van kedisi, üniversitedeki "Kedi Evi"nde korunuyor, çoğaltılıyor.

Van-Hakkari karayolundaki engebeli coğrafyasının ortasından âdeta masaldan çıkmışçasına karşınıza dikilen 17. yüzyıldan kalma Hoşap Kalesi, ülkemizdeki belki de en etkileyici görüntüye sahip kale. Kayaların üzerinden iktidar sembolü olduğunu haykırıyor. Osmanlı'nın sınırlarını koruyan aşiretlerden Mahmudilere ait... Hoşap Çayı üzerinde geçit veren köprüye hâkim. Malum, köprüler vergi, haraç alınan yerler. Heybetli kaleyi gören kervancılar, sahibiyile vergi pazarlığı yapmaya cesaret edebilir miydi acaba? Yoldaki çay ocaklarından birine uğrayın, mutlaka çay için.

Gölde Mavi Yolculuk

Van'a dönerken, Gevaş yakınlarında göl kıyısına yaklaşıyor. Artos Dağları'nın eteklerindeki ilçe kavakların arkasına saklanmış. Tatvan yolundaki tarihi mezarlıkta bulunan Çelme Hatun Kümbeti'nin güzelliği arkasındaki ağaçlar, karlı zirvelerle perçinleniyor. Kümbetin çevresinde işlemeli ve ko-

yun şeklinde mezar taşları var. Göl kıyısına indiğinizde, motorla Akdamar Adası'ndaki 10. yüzyıldan kalma Kutsal Haç Kilisesi'ne gidebilirsiniz. Ermeni hükümdar Gagik'in yaptırdığı kilisenin taş işlemleri masal kitabını çağrıştırıyor. Kutsal Kitap'tan sahneler, iç mekânda freskler var. Adadaki badem ağaçlarının gölgesinde piknik yapabilir, haklarında idam fermanı çıkarılan tavşanları uzaktan izleyebilirsiniz.

Van Gölü'nde "mavi yolculuk" yaşamak isterseniz Çarpanak Adası'na geçmenizi tavsiye ederiz. Karlı dağlar, berrak gök, mavi gölde yolculuk sırasında tekne sahiplerinden "Van Gölü Canavarı" efsanelerini dinleyebilirsiniz. Çarpanak'a vardığınızda karşınıza karlı zirvesiyle Süphan çıkacak.

Süphan Dağı'nın eteklerinden Van'a dönerken, adını Urartu kralı Argişti'den alan Erciş'ten geçeceksiniz. Mutlaka buradaki Muradiye Şelalesi'ne uğrayın. Her mevsimde suyu gür... Asma köprüyle ulaşılan lokantada sunulan alabalığın tadına doyum olmuyor.

4) Mudanya ve Çevresi

Zeytinlikler Arasındaki Osmanlı Evleri, Bizans Kiliseleri

Eski Çağ ve Ortaçağ boyunca Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul ve Karadeniz'e ulaşmak isteyen gemiler, açık denize çıkmadan Güney Marmara kıyısı boyunca ilerlemeyi tercih ediyordu. Marmara Denizi'nin güney kıyıları bu sayede küçük ve zengin yerleşim yerlerine sahip oldu. 6. yüzyıldan sonra manastırlar bölgeye yayıldı. 14. yüzyıla kadar Olimpos ya da Bitinya manastırları ismini aldılar. Olimpos, Uludağ'ın Antik Çağ'daki adıdır.

Üç Kez Kimlik Değiştirdi

Mudanya yakınlarındaki Kumyaka ve Zeytinbağı'nda (Trilye) bu manastırları görmek mümkün. Örneğin Fatih Camisi eski bir kilise. Tahminen 799'da inşa edilen yapının Aziz Stefanos Kilisesi olduğu sanılıyor. Zengin mermer işçiliğiyle bezenen yapının çeşme yalağına baktığınızda, 2. yüzyılda Marmara Adası'nda hazırlanmış bir lahit göreceksiniz. Kilise, 16. yüzyılda camiye dönüştürülmüş, yanına hamam eklenmiş. Zeytinbağı'ndaki Yunan işgali sırasında tekrar kilise yapılmış. Beldenin diğer önemli yapısı Fatih Camisi'nin arkasındaki tepeye kurulu Kemerli Kilise. Osmanlı dönemi boyunca Meryem Ana adıyla Ortodoks Rumlar'ın ibadet yeri olmuş. 1924'teki mübadele sonrasında, şahıs malına dönüşmüş. 13. yüzyıla ait yapının iç duvarlarında birkaç kat halinde zengin fresk görülebilir. İlk tabaka, 14. yüzyıl Bizans resminin önemli örneklerinden.

Zeytinbağı'nda yürürken 18 ve 19. yüzyıldan kalan küçük Rum evlerinin dizildiği taş kaplı sokaklar, çeşmeler, zeytin imalathaneleri, dükkânlar göreceksiniz. Arka planda haşmetle yükselen yapı, Rum Mektebi. 19. yüzyılda Yunan Neo-klasiği üslubunda inşa edilmiş. Uludağ Üniversitesi'ne bağışlanan yapı, metruk hâlde... Zeytinbağı'nın çocukları okul için Mudanya'ya gidiyor!

Bölgenin en önemli merkezi şüphesiz Mudanya... İlçeye yaklaşırken uçsuz bucaksız zeytinlikler arasından çirkin yazlıkların fişkırdığını göreceksiniz. Korkmadan ilerlerseniz küçük, şirin bir 19. yüzyıl Osmanlı yerleşimine ulaşırsınız. Yalı Mahallesi'nin, dik açıyla kesişen düzenli sokaklarında küçük evler bulunur. Amerikalı yazarın deyimiyle "Batının doğuya barış dilenmeye geldiği" bu kasabada, Rus tüccar Ganyanof'un yalısında Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Müzeye dönüştürülen Mütareke Evi'nde İsmet İnönü ve barışa adanan bir heykel bulunuyor.

Türkiye'nin En Eski Evleri

Arkalardaki, ismini Mudanya'nın kurtuluşundan alan 12 Eylül Caddesi'ni geçince, farklı dokudaki mahallelere ulaşılır. Aralarda Osmanlı'dan kalma en eski 17. yüzyıl evlerine rastlarsınız. Ne yazık ki kıymetleri bilinmez. Oysa, bunlar dönemin örneği kalmayan İstanbul evleri için de örnek. Kitabesinden 1640'ta yapıldığı anlaşılan ev, Türkiye'nin en eski evlerinden. Sadece 18. yüzyıldan Tahir Ağa Konağı restore edilmiş. Başodasında zengin kalem işleri olan konakta Mudanya Kütüphanesi bulunuyor.

Mudanya sırtlarına sıralanan köyler de görülmeye değer. Aydınpınar, Dereköy gibi büyük yerleşimler eski Rum köyleri. Buranın halkı 1924'teki mübadele sırasında Selanik çevresine yerleşmiş. Drama, Serez, Kavala, Girit gibi adalardan Müslümanlar bu köylere getirilmiş. Dereköy'deki 19. yüzyıl Rum kilisesi, İstanbul'daki dini yapıların tasarım, bezeme zarafetini taşır. Bir süre cami olarak kullanılan yapı, 10 yıl önce terk edilmiş. Çatısı çökmüş, defincilerce zeminine çukurlar kazılmış. Vaiz kürsüsü, Bursa Arkeoloji Müzesi'nin deposunda. Zengin ahşap oymalar, alçı süslü templon (kilisenin kutsal mihrap bölümünü ayıran anıtsal paravan) yağmur altında hızla yok oluyor.

İstanbul'a feribotla iki saat uzaklıktaki Mudanya, Gemlik Kurşunlu'dan başlayıp Zeytinbağı'na uzanan sahil yoluyla güzel bir gezi rotası. Bizans, Osmanlı sivil mimarisinin, şehir dokusunun örnekleriyle şimdilik sadece TV dizilerine mekan sağlıyor. Kültür turizmine yeni açılıyor.

TARİHİN BAŞLANGICINA YOLCULUK*

Tarihin başlangıcına yolculuk, eski yerleşimler deyince çoğumuzun aklına önce Akdeniz ve Ege kıyılarındaki antik kentler gelir. Oysa sütunlu caddeleri, tiyatroları, stadyumları, tapınakları, muhteşem mermer anıtlarıyla göz kamaştıran bu kentler Helenistik ve Roma dönemlerinden kalma. İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki yerleşimlerin yaşıyla karşılaştırıldıklarında, her biri dünkü çocuk.

Höyük adını verdiğimiz yerleşimler ise 10-15 bin yıl öncesine, insanın dehasını kullanmaya başladığı günlere uzanıyor. Höyükler çoğunlukla su kaynaklarının yakınına, ziraat ve avcılığa uygun yerlere kurulmuş. Yapılarda toprak esaslı kerpiç kullanıldığı için üst üste yerleşim katmanlarıyla birer tepeye dönüşmüş. Dışarıdan bakıldığında yıkık bir duvar, kabaca şekillendirilmiş taş parçaları yığını gibi görülen bu yerleşimler sadece Anadolu'nun değil, insanlık tarihinin önemli gizlerini saklıyor.

Yerleşimlere, kazılarda bulunanlara yakından bakıldığında bin bir mucize çıkıyor gün ışığına: Tarihin ilk çiftçileri, ilk heykeltıraşla-

rı, ilk beyin cerrahları, saray tasarlayan ilk mimarları... Kazılar ilerledikçe hayret veren ayrıntılar keşfediliyor, bulgular dünyanın önde gelen gazetelerine, dergilerine konu oluyor. Bu yıl Almanya'da ocak ayında açılan, hazirana kadar süren "12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları" sergisi sayesinde höyükler bir kez daha dünya gündemine taşındı. "Ne yazık ki bu topraklarda yaşayan bizler bulgulardan habersiziz, turizmde de kullanmıyoruz" diyen Faruk Pekin, Anadolu'nun az bilinen beş prehistorik alanını yazdı.

1) Göbekli Tepe / Urfa

Stonehenge'den Görkemli, Üstelik 6000 Yıl Daha Eski

Göbekli Tepe'deki megalitik düzenlemeler, taş bloklardan oluşan ve İngiltere'nin en ünlü turistik merkezlerinden biri olan Stonehenge'den çok daha anıtsal. Üstelik 6000 yıl daha eski. Tümü gün ışığına çıkarıldığında Türkiye turizmi için büyük bir avantaja dönüşecek.

Göbekli Tepe, Urfa merkezinin 15 km kadar kuzeydoğusunda, Karaharabe köyü yakınlarında... Höyük 1963'te tespit edildi. Yerleşimin önemi ancak 1995'te başlayan kazılarla anlaşıldı. Neolitik Çağ'ın çanak-çömlek kullanılmayan erken dönemine ait. Göbekli Tepe'de yerleşim MÖ 10.000 civarında başlamış, MÖ 8000 civarında bitmiş. Bu kadar erken çağdaki yerleşimin böylesine anıtsal mimariye sahip olması tüm araştırmacıları şaşırtıyor. Özellikle bazıları 7 m kadar yükselen "T" biçimli taş dikmeleri ve bunların üzerindeki hayvan figürleri dikkat çekici. Tilki, yaban domuzu, boğa, yılan, kuşlar gibi değişik hayvanların kabartmasını, henüz maden kullanılmayan bir çağda bu taşlara işleyen Göbekli Tepe insanlarına hayran kalmamak mümkün değil.

Dev taş dikmelerin 10-30 m çapında dairesel düzenlemeler hâlinde yerleştirildiği, ortada da iki dikmenin bulunduğu anlaşılıyor. Şimdilik sadece dördü ortaya çıkarılan bu dairesel yapıların 20 kadar olduğu sanılıyor. Bugün sayıları 40'ı bulan taş dikmeler, kazılar tamamlandığında 200'e ulaşacak.

Göbekli Tepe'nin 12.000 yıl önce geniş bir çevrede yaşayan avcı ve toplayıcı insan gruplarının kutsal ziyaret yeri olduğu düşünülüyor. Yapıların bazıları tavan seviyesine kadar korunabilmiş. Nedeni şaşırtıcı: Neolitik Çağ'da büyük bir ihtimalle dini törenin bir parçası olarak dini yapılar gömülüyordu. Yapılarda ve etraflarında çok sayıda heykel parçası bulunmuş. Urfa şehir merkezinde Balıklıgöl civarında bulunan ve şehir müzesinde korunan

* "Tarihin Başlangıcına Yolculuk", *Hürriyet Seyahat*, 13 Ağustos 2007.

yaklaşık 1.90 m yüksekliğindeki gözleri obsidyenden (volkanik camlardan) hazırlanmış heykel de bu kültür çevresini tanımak açısından çok önemli. Bu insan boyutlarındaki eser dünyanın en eski anıtsal heykeli kabul ediliyor. Göbekli Tepe'deki kazı ve araştırmalar sürüyor. Gelecekte adımı daha sık duyacaksınız.

2) Arslantepe / Malatya

Dünyanın En Eski Sarayına Ev Sahipliği Yapan Höyük

Anadolu'nun en önemli höyüklerinden biri... Malatya merkezi ile Eski Malatya arasında, Bahçe Köyü yakınlarında. Yerleşim, Kalkolitik Çağ'ın sonlarından Hitit Çağı'na kadar kesintisiz devam etmiş. Höyükte kazılar Geç Hitit kalıntılarını ortaya çıkarabilmek için 1932-1939 yılları arasında başladı. Heykel ve kabartmalardan oluşan önemli buluntular Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergileniyor. Kazılar günümüzde de aralıklarla İtalyan arkeologlar tarafından yürütülüyor. Ekip kazıların anlatıldığı bir de internet sayfası hazırlanmış.

Höyük alanı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koruması altında... En dikkat çekici kalıntılar höyüğün batısındaki saray ve tapınak kompleksi. MÖ 3300-3000 arasında yapıldığı tahmin ediliyor. Mimarisi hem Mezopotamya hem de yerel etkiler taşıyor. Üzerleri geçici bir çatıyla örtülen bu mekânların ortasından 35 metre uzunluğunda bir yol-koridor geçiyor. Duvarların bazı bölümlerinde stilize insan yüzü resimleri günümüze kadar korunmuş. Tamamen kerpiçten inşa edilen iki tapınak mekânı ve bazı depo odaları hâlâ görülebiliyor. Depolarda çok sayıda mühür baskısıyla 22 parçalık arsenikli tunçtan yapılmış silah kümesi bulunmuş. Arslantepe'nin bu görkemli saray örneği MÖ 3000 yılları civarında bir daha kullanılmamak üzere yakılıp yıkılmış.

Bazı araştırmacılar bu tapınak-saray topluluğunu dünyanın en eski sarayı kabul ediyor. Höyükte bulunan ve MÖ 4000'e tarihlenen soylu mezarı dikkat çekici. Mezar sahibi, beraberinde gençlerle gömülmüş. Verimli bir ovada kurulan yerleşim, Doğu Anadolu'nun zengin maden yatakları sayesinde güçlenmiş. Mezopotamya'da tapınağa bağlı bir ekonomi ve sosyal düzen gelişirken, Malatya Arslantepe'de krallık sistemi gelişmiş. Hammadde kaynakları ve üretim araçları henüz merkezileşmemiş olsa da Arslantepe'deki yerleşim bölgede önemli bir merkez olmuş, çevresini siyasi ve ekonomik açıdan etkilemiş.

3) Aşıklı Höyük / Aksaray

Tarihteki İlk Beyin Ameliyatı Bu Höyükte Yapıldı

Orta Anadolu'nun en eski yerleşim yeri. Çatalhöyük'ten bile 1000 yıl daha eski. Aksaray'ın Gülağaç ilçesi, Kızılkayaköyü yakınlarında. Aşıklı Höyük'teki kazılar, Melendiz Çayı'ndaki Mamasun Barajı'nın su seviyesinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar kapsamında başlatıldı. 1989'dan bu yana devam ediyor. Neolitik Çağ'da, MÖ 8500-7400 arasında yerleşimin kurulduğu höyük 15 m yükseklikte. Hasan Dağ'ın muhteşem manzarasıyla çevrili höyükte evler birbirlerine bitişik nizamda, aralarında küçük işlikler ve boşluklar bırakacak şekilde kerpiçten inşa edilmiş.

Yerleşimin içinde çakıl taşı kaplı dar bir yol var. Duvarlarında pencere ya da kapı olmayan evlere tahminen tavanlarındaki küçük bir delikten giriliyordu. Bu açıklığın altında bir ocak, duvarların önünde de toprak sekiler vardı. Bazı fertler evlerin içine, bu sekilerin altına gömülmüş. Ölüler, bebeklerin anne karnındaki pozisyonunda, yani dizleri karnına doğru çekik olarak yatırılmış. Şimdilik 65 iskelet ortaya çıkarıldı.

Kafatasları incelendiğinde bir bireyin beyin ameliyatı geçirdiği ve bu işlemden sonra bir süre yaşadığı saptandı. Bu ameliyat tespit edilebilen en eski beyin ameliyatı. Aşıklı Höyük'ün bir başka özelliği tarihin ilk çevrecilerinin orada yaşaması. Halkı çevre kirliliğini önlemek için evlerdeki çöpleri, yerleşim dışındaki bir mekânda toplayıp yakarmış.

Aşıklı Höyük'te yaşayanlar avcılık ve toplayıcılık yanında tarım ve hayvancılıkla da uğraşmış. Ancak ne yazık ki Çatalhöyük'ün tam tersine burada dini veya sembolik karakterli hiçbir buluntu ortaya çıkmadı. Bu ilginç durumun nedeni, büyük ihtimalle dinsel objelerin organik malzemeyle yapılması, zamanın yıpratıcı etkilerine dayanamaması. Kazılarda zengin mimari buluntular ortaya çıkarılmış. Ancak bu kerpiç yapılar ne yazık ki zaman içinde yok olmuş.

Kazıyı yürüten İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Bölümü'nden Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran iki önlem geliştirmiş: Kazı alanının üzeri artık kapalı ve evlerin yerleşim alanı dışında kopyaları yapılıyor. Bu sayede höyük turizm açısından cazip hale getirilmeye çalışılıyor. Projeyi Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı destekliyor. İhlara Vadisi yolu üzerinde bulunan höyük, Kapadokya'nın başlangıcını göstermesi açısından çok önemli. Kazı, araştırma ve restorasyon projesi uygulamaya geçince höyük, Kapadokya turlarının önemli durağı hâline gelecek.

4) Çayönü / Diyarbakır

10 Bin Yıl Önce Hint Okyanusu'ndan Deniz Kabuklarıyla Takı Ürettiler

Çayönü yerleşimi, Diyarbakır Ergani ilçesinin 7 km batısında, Dicle'nin bir kolu yakınlarında. 1964-1991 yılları arasında kazılan bu yerleşim yerinde MÖ 10.000 ile MÖ 7000 arasında kesintisiz yaşanmış. Çayönü'nü bu uzun süreç önemli kılıyor. Hepsi aynı doğrultuda inşa edilen evlerden önce dairesel, daha sonra dikdörtgen planlı evler bulunmuş. Evlerin bir kısmı bilinçli olarak terk edilmiş. Taş temelli kerpiç duvarlı ya da ahşap iskeletin üzerinin sıvanmasıyla duvarları hazırlanan bu konutların temelleri hâlâ görülebilmekte. Bir evin temelleri sökülüp Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ne taşınmış.

Yerleşim yerinde farklı dönemlere ait farklı plan özellikleri gösteren bazı konutların taş kaideleri restore edilerek koruma altına alınmış. Evler arasındaki 60 x 20 metre ölçülerindeki alan, dünyanın tespit edilebilen en eski meydanı. Zemini yanık, kerpiç ve yerinde söndürülmüş kırmızı toprakla kaplanmış. Meydanın yakınlarındaki yapılar büyük ve özenli, uzaktakiler ise küçük ve özensiz yapılmış. Yerleşimdeki konut ve işliklerin bulunduğu alanlar birbirinden ayrılmış. Bu kadar erken bir dönemde sosyal sınıfların böylesine belirgin fark edilmesi şaşırtıcı.

Dini bir ritüel için yapıldığı anlaşılan bir yapıya 400 kişinin kemikleri yerleştirilmiş. Kafataslarının bazılarının üzeri özenle sıvanmış. Bu uygulamaya Akdeniz ve Anadolu'nun değişik yerlerinde rastlıyoruz. Arkeologların "kafataslı yapı" adını taktığı tapınak, tarih boyunca yenilenmiş. Göbekli Tepe, Nevalı Çori gibi yerleşimlerde görülen tapınakların öncülerinden. Kazılardaki bulgulara bakılırsa, Çayönü o çağda geniş bataklıklarla çevriliydi. Bitki ve hayvan çeşitliliği açısından bölge çok zengindi.

Çayönü'nde yaşayanlar geniş bir alanda avcılık ve toplayıcılık yapıyordu. Aynı zamanda ticari ilişkiler yürütüyordu. Örneğin obsidyen 150 km uzaklıktaki Bingöl yataklarından getiriliyordu. Mezarlarda bulunan deniz kabuklarının bazılarının Akdeniz ve Hint Okyanusu kökenli olduğu anlaşıldı. Yine bu çevrede elde edilen bakır işlenerek boncuk, olta gibi aletler yapılmış. İnsanoğlunun geçmişi açısından bu kadar önemli olmasına karşın Çayönü çok az biliniyor, çok az kişi tarafından ziyaret ediliyor.

5) Kırklareli Höyükleri

Yaşayan Geleneksel Avrupa Mimarisi Müzesi

Türkiye'nin Avrupa'da kalan toprakları Eski Çağ'da bölgede yaşayan halkın adıyla isimlendirilir: Trakya. İki önemli özelliğinden biri Türkiye topraklarında ismini binlerce yıl koruyabilen tek bölge olması, diğeri tarih boyunca geçit özelliği taşıması. Trakya'daki arkeolojik alanlar, Anadolu ile Avrupa'nın zaman içinde ilişkisinin nasıl şekillendiğini göstermesi açısından çok önemli. Hem Avrupa'nın kültür çevrelerinin hem de Anadolu kültür çevrelerinin izlerini taşıyor.

Özellikle kuzeyde Istranca Dağları ve çevresindeki yerleşimlerde çok eski geleneklerin izi var. Yapılarda, kerpiç duvarlar yerine ağaçlardan hazırlanan iskeletin sazlarla örülmesi, tahıl sapları ile kaplanıp bazen sıvanması tercih edilmiş. Bu tür organik malzeme ile yapılan binalar kısa sürede yok olmaya mahkûm. Bu nedenle Orta ve Güney Anadolu'daki gibi gayet yüksek tepeler şeklinde höyüklere rastlanmıyor. Kazılarda genellikle toprak zemine saplanan ahşap dikmelerin izleri görülebilir. Ocaklar ve diğer malzemeler de evlerin günümüze ulaşan aksamı arasında. Ancak bu mimarinin neye benzediğini canlandırabilmek için Trakya'nın dağlık ve gözden uzak bölgelerinde bugüne kadar yaşayan ağıl, samanlık, depo gibi işlevleri olan yapıları incelemek gerekir.

İstanbul Üniversitesi Prehistorya Bölümü'nden Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, bölgenin arkeolojisi ve günümüze ulaşmış yapıım geleneğini inceledi. Örneklerini tespit etti. Şimdi Kırklareli merkezinde kazı yaptığı Kanlıgeçit, Aşağıpınar höyüklerinde, tümülüs alanlarında yaşayan müze oluşturmanın hayalini kuruyor. Bu alanda Trakya'da günümüze ulaşmış ahşap yapı örnekleri sergilenecek. Avrupa'nın geleneksel mimarisinin yaşayan örnekleri sunulacak. Prof. Dr. Özdoğan'ın hayal ettiği müze düzenlemesi; eski eserlerin korunması ve fonksiyonlandırılıp geniş kitlelere ulaşabilmesi açısından önemli bir örnek olacak. Ayrıca 2010'da Avrupa'nın kültür başkentleri arasına girmeye hazırlanan İstanbul'un yanı başındaki bu bölge, gününbirlik turizm açısından da önem kazanacak.

LA TURQUIE KAMALISTE DERGİSİNDE TURİZM VE TANITIM*

Bugünden yaklaşık üç çeyrek yüzyıl geriye giderek baktığımızda o günün koşullarındaki Türkiye için *La Turquie Kamaliste* (LTK) dergisi gerek dönemin siyasal iktidarları ve ideolojik ortam, gerekse teknolojik başarılı bir ürün olarak son derece önemli.

LTK, öncelikle geç de olsa kurucu iktidarın ideolojik yaklaşımını sergileyen, yurtdışında Cumhuriyet ideolojisinin propagandasını yapan, belli konularda Batılılara (Avrupa ve ABD) Türkiye Cumhuriyeti'nin görüşlerini ileten bir yayın. Ama ondan da öte o dönem Türkiye'sinin ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel yansımalarını sergileyen bir olgu.

LTK'de 1932-1935 arasında 36 sayı yayımlanan *Kadro Dergisi* yazarlarının önemlilerinin Cumhuriyet ideologları olarak yer alması ilginç. Cumhuriyet ideolojisini belirlemeye çalışan Kadroculuk elbette ayrı bir yazının konusu.

LTK'nin yayınlandığı yıllar Almanya'da Hitler'in Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin, İtalya'da Mussoli'nin Nasyonal Faşist Partisi'nin iktidarda olduğu yıllardır. Dergi yayını

sürdürürken II. Dünya Savaşı çıkacaktır. Bu koşullar LTK'yi doğal olarak etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri içerdeki hesaplaşmalardan sonra 1929 Büyük Ekonomik Bunalımı nedeniyle devletçiliği seçmiştir, SSCB ile iyi ilişkiler içinde planlı kalkınmaya yönelmiştir. İşte böylesi bir ortamda devlet ideolojik aygıtlarını yaratmak zorundaydı. LTK böylesi bir ihtiyacın dışı açık aracı olarak gündeme gelmiştir. Ve CHP'nin resmen Kemalizm terimini kullanmasından önce bu terimi kullanmıştır.

LTK'nin yayını başlatan Vedat Nedim Tör 1927 Tevkifatı diye bilinen olay öncesinde Şevket Süreyya Aydemir ile birlikte Türkiye Komünist Partisi'nin belgelerini polise verdiği iddiasıyla komünistlerce "dönek" ilan edilmiş bir kişidir. V. N. Tör daha sonra Türkiye'de birçok kültür projesinde yer almıştır.

Dergide yer alan ve üçü de Burhan Asaf Belge'ye ait olan yazılarda şöyle denilmiştir:

- "Ama şimdi görmekteyiz ki ihtiyar Avrupa'nın üstünde karmaşa rüzgârları hâlâ esmekte iken genç Türkiye'mizde tam bir sükûnet hüküm sürmektedir. Günümüzdeki Türkiye, değişik ve yeni Weimar gibi, sağlıklı bir atılımla yepyeni bir dünya, yeni bir medeniyet yaratmaktadır... Ve bütün bu faaliyetlerin başında ülkenin emsalsiz Şefini görmekteyiz" ("Bir Millet Nasıl Yaratılır?", Sayı 8, s. 1)

- "Kemalist Türkiye bir misyona sahiptir. Bu misyon Anadolu'yu yeniden kültür ve uygarlığın kalesi yapmaktır... Kemalizmin en ayırt edici ve en özgün niteliği, bunun Anadolu Türkleri adına ifade edilen bir fikirler sentezi ya da inançları temsil etmesinde yatar." ("Kemalizmin Misyonu," Sayı 20, s. 1)

- "Atatürk'ün ölümü, Türkiye'nin bu sakin ve huzurlu ileri yürüyüşünü kesinlikle zedeledi... Türk ulusu şimdi İsmet İnönü'nün arkasında tarihteki büyük ilerlemesinin ikinci aşamasını katediyor." ("Atatürk'ten İnönü'ye", Sayı 28, s. 1).

Türkiye içindeki resmi yayınlarda olduğu gibi, yabancı dillerde yabancılara yapılan yayınlarda tabii ki özellikle Şeyh Said İsyanı, Takrir-i Sükûn

* "Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, La Turquie Kamaliste", Boyut Yayınları, s. 216 – 221, İstanbul 2012

Kanunu, Dersim Katliamı sonrasında etnik kimlik, sosyal mücadeleler konularına yer verilemezdi. Ayrıca o dönemde artık eski heyecan yitirildiğinden Türk Tarih Tezi de işlenemezdi.

LTK, tüm Türkiye’yi dolaşım fotoğraflayan Othmar Pferschy’nin son derece güzel fotoğraflarıyla bir albüm, bir foto-haber dergisi gibidir. Bu mükemmel fotoğraflar ayrıca “Fotoğraflarla Türkiye”, “Turistik Türkiye” sergilerine, “Fotoğraflarla Türkiye Albümü”ne ve pullarla, masa takvimlerine de taşınacaktır. Bu anlamda LTK, dönem Türkiye’sinin son derece başarılı bir görsel aracıdır.

LTK’nin son birkaç sayısı dışında esas vurgusu “çağdaşlık”tır. Şu mesaj verilmek istenmiştir: “Batı algılamak istemese, hatta Türkiye’deki gelişmeleri çarpıtmak istese bile, Türkiye hızla gelişmektedir, modernleşmektedir. Türkiye eskiyle, Osmanlıyla, dinsel yaşamla bağlarını koparmış, modern bir ülkedir. Bu modernleşmenin lokomotifi, kalbi Ankara’dır. Türk insanı Batılı’dır. Türkiye ayrıca değişik kültür katmanlarına sahip çok güzel bir ülkedir.”

Bu mesaj verilirken “İnşa Edilen Ankara”, “Ankara Evleri”, “Ankara Villaları”, “Ankara’da Bahar, Yaz” bölümleri dahil, hemen hemen her sayıda Ankara öne çıkarılmıştır. Tutucu, işbirlikçi ve sahte Batıcı görülen İstanbul hep dışlanmıştır. Oldukça geç bir tarihte, 1943’te yayımlanan 43. sayıda yer alan “Ankara-İstanbul” başlıklı bir yazıda “Ankara geleceğin, İstanbul geçmişin kentidir. İstanbul’a gelen ziyaretçi Osmanlı yöneticiler, camiler ve tarih kitapları çerçevesinde düşünür... Türkiye’nin bugününü ve yarınını öğrenmek isteyen yapması gereken ilk tren ile Ankara’ya gitmektir... Ankara, hakkında çok şey okuduğumuz, ancak İstanbul’da bulamadığımız ‘yeni Türkiye ruhu’nun cisimleştiği yerdir...” denilmektedir.

LTK’de klasik arkeolojiye, Türkiye’deki antik uygarlıklar kalıntılarına yer verilirken Selçuklu, Beylikler dönemlerine hiç değinilmemiş, Osmanlı İmparatorluğu hakkında topu topu iki adet (Osmanlı Askeri Düzeni ve Osmanlı Saray Düzeni) yazı yayınlanmıştır.

Yoğun ölçüde Türkiye’nin sanayileşmesi üzerinde durulan LTK’de tarım, sağlık, eğitim, spor konularında Türkiye’nin ne denli çağdaş olduğu anlatılırken, kız çocuklar, kadınlar, gençler öne çıkarılmış, “Türk Yüzü”, “Türk Çocukları” başlığı altında Türklerin fizyonomik olarak da nasıl Batılı görüldüğü vurgulanmıştır.

LTK’nin tanıtım ve tabii ki turizm açısından en başarılı bölümü, yalnızca 3 fasikülde yer almayan “Türkiye: Güneş, Güzellikler ve Tarih Ülkesi”

(bir keresinde “Güzel Türkiye”) başlığı altında muhteşem fotoğraflarla verilen sayfalarıdır. Bu fotoğraflar içinde bugün bile “Türkiye’nin her yerini gezdim” diyebilecek kişilerin tanıyamayacağı yerler var.

LTK’de turizmin alt bileşenleri olarak tarih, arkeoloji, müzeler, öğren yerleri, doğal güzellikler, sanat tarihi, ulaşım (özellikle demiryolu), inanç merkezleri ve değişik gezi güzergâhları üzerine oldukça güzel gezi fotoğrafları ile birlikte çok önemli yazılar çıkmış.

Çatalhöyük, Alisharhöyük, Boğazköy, Alacahöyük, Pazarlı kazıları, Hititler, Bursa, Uludağ (2 kez), İzmir, Yalova Kaplıcası, Trakya, Hatay, Boğaziçi, Kapadokya, Pamukkale, Gavur Kalesi, Ankara Evleri, Anadolu Evleri, Bursa Bahçeleri, Anadolu’da Kayak, Türk Köyü, Eski Türk Eserleri, At Meydanı, Ağrı Dağı, Köprülü Hüseyin Paşa Yalısı, Arkeoloji Müzesi, Türk İslam Eserleri Müzesi, Topkapı Müzesi (2 kez), Ayasofya Müzesi (2 kez), Resim ve Heykel Müzesi, genel olarak müzeler, çeşmeler, mezar taşları, sanat, Karagöz, resim, heykel, tiyatro, Türk Kompozitörleri başlıklı ya da konulu yazılar bunlara örnektir.

Bu yazıların dışında ayrıca tütün, incir, balık, sünger, örgü, halı-kilim, deri, atçılık, okçuluk, avcılık, arıcılık, ipekçilik, ormanlar ve bazı hayvanlar hakkında yazılar çıkmış.

LTK’de yer alan yazılardan Genç Türkiye’nin değişik nedenlerle de olsa tarihe, arkeolojiye, kazılara çok önem verdiği görülüyor. Ekim 1941 tarihli 45. sayının 3. sayfasından başlayan H. Z. Koşay’ın “Eski Türk Uygarlığı’nın Anadolu Uygarlıklarıyla İlişkileri” başlıklı yazısında yer alan çift başlı kartal kabartması ile Alacahöyük’te bulunan altın gamalı haç (svastika) parçalarının o yılların Avrupa’sı için çok çok ilginç olduğunu varsayıyorum.

Yukarıda saydığımız yazılar dışında LTK’de turizm üzerine dolaylı beş yazı var: Prof. Dr. Bossert, “Türkiye, Avrupalının Yeni Seyahat Rotası” (Sayı 2, s. 16); E. Mamboury, “Turistik Kemalist Türkiye” (Sayı 8, s. 2); Regi Langkurz, “Anadolu’ya Yolculuk” (Sayı 11, s. 14); Dr. Gunnar Jerring “Anadolu’dan Gezi Anıları” (Sayı 28, s. 6); Mahmut Cuda, “Genç Sanatçılar Turu” (Sayı 31, s. 17).

Makalesinde kendisini hâlâ oryantalizmden kurtaramadığı görülen Prof. Bossert’in yazısı o günler için son derece hoştur ve şunlara yer vermektedir:

“Bütün bunları, Anadolu insanını, Anadolu çalışkanlığını, Anadolu toprağını, Asya ile Avrupa’yı birbirinden ayıran ama yine de birbirine bağlayan denizleri ve boğazları yaşamımıza kattıktan

sonra, işte o zaman dönüp dünyanın hiçbir yerinde böylesi bir zenginlik ve renklilik içinde gözlerinizin önüne serilemeyecek kadar geniş tarihi geçmişe bakın. Çok eski halklar Anadolu'ya yerleşmiş, buradan adaları ve denizleri aşarak Avrupa'ya tekrar ve tekrar tohumlarını atmıştır. Hititler, Lidyalılar, Likyalılar, Pergeliler, Etrüsklüler ya da isimleri her neyse milattan binlerce sene önce Akdeniz'e ve bölgenin kültürel yapısına en belirgin izleri bırakmışlardır. Anadolu'nun bu eski medeniyetleri barındıran topraklarında yeşeren gelenek ve kültürleri, Anadolu Yunanlılar Yunanistan'a getirmiştir, Homeros'un eserlerinin Anadolu topraklarında yazılmış olması boşuna değildir...

Bugün bile, Şark'ın bütün nimetleri Türkiye'deki dükkânlarda ülkeyi ziyaret edenlerin önüne serilir. Evini güzelleştirmek isteyen herkes, -ki böylesine mütevazı fiyatlarda bunu kim istemez-, değerli halılar, işlemeler, seramikler, altın, bakır işlemeleri ve daha birçok şeyi müthiş bir zenginlik içinde karşısında bulma ve bunları Türkiye'den bir anı olarak ülkesine götürme şansına sahiptir."

LTK'deki turizm üzerine doğrudan tek yazı Nisan 1938 tarihli 25-26. sayının 1. sayfasında yayımlanmıştır ve imzasızdır. 15. yılını kutlayacak olan Cumhuriyet'in o dönemde turizme yaklaşımını ortaya koyması açısından yazının tamamını sunuyoruz:

TÜRK TURİZMİ

EĞER GENÇ TÜRK CUMHURİYETİ kendi eylem planında turizme en son yerlerden birini atfetmişse, bunun sebebi bu sorunun önemini bilmemesi değildir ve hatta kendi başarı hanesine çok daha güç eserlerin gerçekleştirilmesini yazdırabilen Kemalist rejimin bu işin zorluklarından yılması kesinlikle değildir.

Turizm konusunda Türkiye tüm bir geçmişe sahiptir. Tek başına İstanbul, İzmir, Bursa gibi her zaman çok ziyaret edilen şehirler verimli bir edebiyatın gelişimine fayda sağladı. Fakat burada, ülke tarafından kendi inisiyatifiyle ve belirli amaçlar göz önüne alınarak düzenlenen bir turizm söz konusu değildi. Bu, dokunaklı manzaralar ve bilinmeyenin özlemiyle eski imparatorluğun birkaç alanına çekilen bazı meraklı tabiatlı yabancı uy-

ruklu kişiler sayesinde kendiliğinden ortaya çıktı. Sözkonusu gezgin edebi bir geçmişe sahip olduğunda, kendi tarzında görebildiklerini betimliyordu ve böylece giderek çağdaş okuyuculara seslenen, merkezi bir kişilik olarak başında kavuğuyla, çubuk ya da nargilesini tüttüren Türk tipiyle bir Doğululuğun oluşumuna katkıda bulunuyordu. Kemalizmin, yaşam ve canlılık doktrini olarak, ufak bir kıta büyüklüğündeki bu toprakları bir uçtan bir uca yeniden kalkındırma arzusundayken, bu yalancı bir ışıltıya dayalı turizmi envanter sağlaması dışında, kabul edemeyeceğini belirtmeye gerek var mı?

Fakat Kemalizm ilk önce, kendi arzuları doğrultusunda bir turizm sanayisinin yerleştirilmesi için kaçınılmaz olan maddi ve manevi koşulları yaratmak zorundaydı. Bu, belirli bir plan ve tanımlanmış hedeflerin gerçekleştirilmesinden önce ele alınması mümkün olmayan bir teşebbüstü. Türkiye'nin bir şekilde, iklimler, doğal güzellikler koleksiyonu olduğunu söyleyebiliriz, aynı zamanda toprakları da arkeologların yüzünü güldürmektedir. İmparatorluk çöküşü sırasında, kendi büyük dehşetiyle baş başa kalmış, bu gizli kalan serveti kesinlikle değerlendirebilecek durumda değildi. Kendisinin tasarlamayı bile düşünemeyeceği bir şeyi, Kemalist Türkiye yapmaktadır ve bu çalışma ilerlediği ölçüde, Türkiye'nin yeni bir köşesi daha, ihtişamlı ve parlak, tıpkı tozu alınan ünlü bir tablo gibi gün ışığına çıkıyor.

Yeni koşullar Türk turizmine giderek daha uygun bir bölgeyi hazırladığı ölçüde, devlet bu sanayiyle tüm detaylarıyla ilgilenme zamanının geldiğini anladı. Ekonomi Bakanlığı'nda bir turizm bölümü yaratarak işe koyuldu. Burada, ilk başta, ülkenin kendi dâhilindeki turizm düzenlenmediği müddetçe yabancı turist akınının kazançlı ve ilginç olamayacağını anımsatmamız uygun olur. Turizm konukseverlik demektir. Misafir ağırılacak kişinin kendi evinde rahat, işleri iyi yürüdüğü için mutlu ve memnun olması gerekir. Olgunluk, zevk sahibi olma ve konukseverlikten oluşan Türk ulusunun kültürü, ticari çıkarı düşkün yavanlığa dayalı yapay bir turizme uyum sağlayamaz.

Bu yaklaşım Batılı olmaya çalışan, kendini tüm dünyaya LTK'de yansıdığı gibi Batılı göstermeye çalışan devletin hem Batıya karşı duyduğu güvensizliği, hem oryantalist, Doğu hayranı bakışlardan rahatsızlığını hem de kendini Osmanlı geçmişinden şiddetle soyutladığını gözler önüne sermektedir.

Batılıların "Türkiye'yi anlamayan, anlayamayan" yaklaşımına sert eleştiriler Vedat Nedim Tör'ün Şubat 1936 tarihli 11. sayının 1. sayfasındaki "Batılı Entelektüelden Ne Bekliyoruz" ve Ekim 1936 tarihli 15. sayının 1. sayfasındaki "Eşekler ve Yabancı Fotoğrafçılar" başlıklı yazılarında yer almaktadır.

Gerçekten de Cumhuriyet'in ilk yıllarında turizme önem verilmemiştir. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde turizm üzerinde durulmamıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki ilk önemli adım yeniden yapılanması ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun oluşumudur. Bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk turizm acentesi NATTA, çalışmalarını sürdürür. 1925'de "Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname" çıkarılır. 1925 yılında kurulan Türkiye Tayyare Cemiyeti, 1933 yılında Türk Hava Yolları İşletme İdaresi adını alır. Böylece THY'nin temeli atılır. Büyük bir hızla demiryolu ve karayolu inşaatlarına girişilir. Tersane ve gemi inşa sanayisinde adımlar atılır.

1934'te İktisat Bakanlığı'nın Dış Ticaret Dairesi'ne bağlı "Türk Ofis" adlı bir büro, 1937'de yine bakanlık içinde bir "Turizm Müdürlüğü" kurulur. (1933-37 yılları arasında Matbuat Umum Müdürü olan *Kadro Dergisi* kurucusu Vedat Nedim Tör, 1937'de LTK'den ayrılmak zorunda kalır ve kısa süre sonra Turizm Müdürü olur). 1939'da Ticaret Bakanlığı'na bağlı "Turizm Dairesi" oluşturulur. Turizmin bakanlıklar arasında nereye oturtulacağına karar verilmeyen yılların ardından Turizm Dairesi 1943 yılında Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne bağlanır. Bu müdürlük 1949 yılında Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülür. Bu arada değişik düzeylerde rehber yetiştirilmeye çalışılırken, çok sayıda seyahat acentesi de kurulur.

1950 yılında Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu ile Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun çıkarılır. Bunları 1953'te yayınlanan Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu izler. 1955'de artık var olmayan Türkiye Turizm Bankası A.Ş., 1957'de Basın, Yayın ve Turizm Vekaleti kurulur. 1963 yılında da yasa ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurularak turizm etkinlikleri bağımsız bir bakanlığa bağlanır.

KAPADOKYA'NIN BİR GİZLİ GÜZELİ: GELVERİ*

Artık klasik Kapadokya turlarına konu olan Ürgüp, Ortahisar, Soğanlı, Üçhisar, Göreme ve Avanos'a ek olarak ulaşımı kolaylaştırılmış, olağanüstü güzelliklere sahip, keşfedilmeyi bekleyen bir belde var: Gelveri; eski adlarıyla Kalvari ya da Karballa, en yeni adıyla Güzelyurt. Eski adları belki de İsa'nın çarmıha gerildiği "Calvari" tepesinden geliyor. Gelveri, yaydığı volkanik örtü ile Kapadokya'nın oluşumuna katkıda bulunan Hasan Dağı'nın 13.266 m kuzeyinde bulunuyor. MS 4. yüzyılda Hıristiyanlığın yayılması sırasında en önemli dinsel merkez olmuş. Kayseri Başpiskoposu Büyük Vasilios (329-379) ile birlikte manastır kültürünün temellerini atan, Ortodoks ilkeleri oluşturan Nazianzlı Aziz Grigorios'un (330-389) (Aya Yorgi ya da St. George) doğum yeri olan Nazianz (Naziansus) Gelveri'ye 20 km uzaklıkta imiş.

"Nevşehir-Ürgüp-Avanos" küçük üçgeni, "Kapadokya" (Perslerde, "Güzel Atlar Ülkesi" anlamına gelen "Katpatukya" sözcüğünün değişime uğramış biçimi) diye adlandırılıyor. Oysa jeolojik ve tarihsel gerçeklere uygun olarak Kapadokya, "Aksaray-Niğde-Kayseri" büyük üçgenini kapsamalı. İşte Gelveri, bu büyük üçge-

* "Kapadokya'nın Bir Gizli Güzeli: Gelveri", *Cumhuriyet Dergi*, 10 Haziran 1990.

nin içinde saklı kalmış şirin bir yerleşim. Yakın zamanlarda ilçe oldu. Yeni yapılan asfalt yollar, Gelveri'yi bize yakınlaştırdı. Aksaray'dan sonra Ihlara Vadisi'ni gezip, 10 dakikada Gelveri'ye ulaşmak, oradan da Derinkuyu'ya gidebilmek mümkün asfalt yollardan.

Gelveri, kavaklar, söğüt ağaçları, üzüm bağları, yaban kedileri, keklikleri, sığırcıkları, yaban güvercinleri ile her mevsim ayrı bir renge bürünen bir doğa cümbüşü. Bir volkanik oluşumun ustaca işlenişi...

Tarih ve Toplum dergisi ile FEST Seyahat Acentesi'nin birlikte düzenlediği kültür gezilerinden biriyle Gelveri'yi bir kez daha geziyoruz. 1856 yılında Rumlarca Kızlar Okulu olarak inşa edilen ve 1987'de Yıldız Üniversitesi'nce restore edilip ilginç bir konaklama tesisi olarak hizmete açılan Karballa Otel'in büyük kemerli salonu, ünlü Kapadokya şarabı ve "Carmina Burana" ile selamlar bizi.

Daracık köy sokaklarında ise 15 yıl öncesinin Ürgüp ya da Avanos "sıcaklığı" karşılıyor. Evlerine davet edenler, tandır ekmeği satanlar... Turizm gelince de kötü, gelmeyince de. 5-6 yıl içinde yerli, yabancı turistler "keşfedecek" Gelveri'yi. Çünkü Gelveri görülmeden Kapadokya'nın algılanması olanaksız. Her şeyin ticarileşmesi ile birlikte o müthiş "sıcaklık" da yok olacak. Ve bizler "eski Gelveri"yi özlemle arayacağız.

Kilisedeki Gizli Müzik

Kilise Camisi'ne (İlahiyatçı Aya Yorgi Kilisesi) yukarıdan bakan tepede kayalara oturuyoruz. Garip bir sessizlik bizi MS 4. yüzyıla götürüyor. Sonra birlikte Sivişli Kilisesi'ne iniyoruz.

Nereden geldiği belli olmayan bir antik koro müziği ile karşılanıyoruz. Hâlâ tavanda varlığını koruyan altın yaldızlı halesi ile İsa bizleri kucaklıyor. Geziye katılanlar şaşkın. Bu müzik nereden geliyor? Birdenbire sevimli bir yeniyetme yanımızda bitiveriyor. Aydınlık yüzünde şeytanca bir gülümseme: Oteldeki kurgumuz gereği, biz gelmeden gizli bir köşeye pilli kasetçaları yerleştirip görevini başaran Cihangir bu. 1,5 aylık bir kurstan sonra Karballa Otel'de garson olmuş, 14 yaşında. Sol eli hep belinde servis yaparken. Çatal, bıçak istiyorsunuz, tabakta getirip sunuyor. Sanki on yıllık bir beş-yıldızlı otel çalışanı.

Sonra Kilise Camisi'ni geziyoruz (Kilise Camisi, yaşanmış bir hoşgörüyü yansıtan ne güzel bir terim, İstanbul'da da karşılaştığımız gibi). Yazılanlara bakılırsa, 385'te İmparator Teodosyus tarafından inşa ettirilmiş, 1835'te

restore edilmiş, 1924'te camiye çevrilmiş. Yedi saatlik yürüyüş mesafesinden duyulduğu iddia edilen çanı, Odessa'dan getirilmiş. Şimdi kayıp. Tokmağı ise yan şapel girişinde duruyor.

Kilisenin freskleri badana ile kaplanmış. İkonostasisi bulunduğu yerden alınarak mihraba yerleştirilmiş. Çan kulesi üzerine minare dikilmiş. Caminin artık cemaati kalmamış. Kapalı duruyor. Gelveri'ye gönül verenler Kilise Camisi'nin temizlenerek yeniden kiliseye dönüştürülmesi için ilgili yerlere başvurmuşlar. Olumlu yanıt da almışlar.

Ve Kilise Müziğinin Anayurdu...

Ardından otobüsle Manastır Vadisi'ne gidiyoruz. Manastır Vadisi, Ortodoks büyüklerinin, birlikte çalışma, birlikte yaşama, birlikte ibadet ilkeleri üzerine kurdukları manastırların ilk oluşturulduğu yerlerden. Birlikte söylenen ilahilerin, "Kilise Müziği"nin ilk gerçekleştirildiği bölge. Değişik biçimlerde oluşmuş peribacalarını, deve boyuna ayarlanmış ahırları, aşevini, manastır bölümlerini ve bazı kiliseleri geziyoruz, daracık taş geçitler üzerinde seke seke. Kasetçalardan gelen 9. Senfoni, vadide yankılanıyor. Alacakaralık, lacivert ve siyahın çeşitli tonlarıyla MS 4. yüzyılı daha bir vurguluyor.

Yeraltı Kentleri

Ziyarete açılan iki yeraltı kentinden birini geziyoruz daha sonra. Eline sağlık Güzelyurt Belediyesi'nin, ışıktandırmış yeraltı kentini. Gelverili çocuklar inanılmaz labirentlerden bizi Kör Sokak'a çıkarıyor yeniden. Derinkuyu ve Kaymaklı yeraltı kentlerinden oldukça değişik bunlar. Kuyu türü ara geçitlerle iniliyor bir aşağıdaki katmana.

Kaya oyma mekânlara tonoz örtü ile yapılan eklemeler, kesme taş yeni binalar, kayalara oyulmuş, dış görünüşleriyle tek odalı, gerçekte 5-6 odalı konutlar (tatsız bir gerçeklik: "Bu konutlara tapu nasıl veriliyor?" sorusu), mahalle fırınları, Kilise Camisi, Sivişli Kilisesi, Koç Kilisesi, Meryem Kilisesi, Manastır Vadisi, Yüksek Kilise, yeraltı kentleri, Kör Sokak büyülüyor, gidip gelen renkleriyle taş binalar sarhoş ediyor insanı. Nasıl saklamış, niye unutturmuş Gelveri böyle kendini?

Bölgede Ortodoksluğun yayılması acıyla yaşanmış. "Baba-Oğul-Kutsal Ruh" üçlemesine inananlar ile inanmayanlar arasındaki bitmeyen kavga, "Bizans oyunları", başpiskoposluk mücadeleleri, ölümcül sonuçlar üretmiş. Bu mücadelede kadınlar da kullanılmış. Roma İmparatoru Ariusçu

Valens, manastırlardaki keşişleri “yoldan çıkarmak” için, “rahibe” kılığında kadınlar göndermiş. Bunlar manastır ahlak anlayışını bozmakta başarılı da olmuşlar. Yazılanlara bakılırsa o dönemden sonra Gelverililer birine kızdıklarında, “rahibe çocuğu” derlermiş.

Bölgedeki Analipsis Tepesi’nde bulunan obsidyen araçlar bizi Kalkolitik Çağ’a götürüyor. Yine aynı yerde ve Gelveri dolaylarında Hititlere ait buluntular ele geçirilmiş. Hattiler, Hititler, Medler, Persler, Kapadokya Kralığı, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Selçuklular, beylikler, Osmanlılar... Hepsi birbirine karışmış.

Hititlerin “bin tanrılı” dinsel anlayışı, “Hipsistarii” dini (yüce tanrıya tapınlar, başlangıçta Aziz Grigorios’un babası gibi), Pagan ve Pers inançları, Ortodoksluk, ardından Müslüman Selçuklu ve Osmanlı kültürleri, çok değişik sosyoekonomik ve dinsel öğeler tam bir mozaik yaratıyor Gelveri’de. Bu şaşırtıcı mozaik kimi yerlerde belli sentezlerde buluşuyor. Hoşgörüyü alabildiğine. Kaya Camisi’nin Hıristiyanların yardımı ile oyulduğu söyleniyor. Müslüman-Ortodoks, yüzyıllarca birlikte kardeşçe yaşıyor.

Gelveri’deki Hıristiyanlar “İslahat Fermanı” ile kendilerini daha özgür hissetmiş. 19. yüzyılın ikinci yarısında Yukarı Mahalle’de görkemli taş binalar inşa etmişler. Mübadeleden bir süre önce Osmanlı hükümetinden elde ettikleri özel bir ayrıcalık ile üzerinde Aziz Grigorios’un resmi bulunan para bastırmışlar. Bu paraları yöredeki Türkler de kullanmış.

Yunanistan’daki Gelveri

Kapadokya’da Türkçe konuşup Yunan alfabesi ile yazan Hıristiyan halk, “Rum” sayılarak 1923 yılından sonra Lozan Antlaşması gereği Yunanistan’daki Türkler ile mübadele ediliyor. Yurt edinilmiş yerleri terk etmek yürek söküyor. Gidenler Yunanistan’daki Nea-Kalvari (Yeni Gelveri) adıyla bir köy kuruyor. Buradan götürdükleri eşyalar ile bir de müze oluşturuyorlar. Yurtlarını terk etmek zorunda bırakılanlar son yıllarda Gelveri’yi ziyarete gelmeye başlamış. Bildik bir sevecenlikle karşılıyor yerli halk onları. Bıraktığı evin hâlâ ayakta durduğunu gören eski Gelverili “Rum” sevinçle kucaklıyor yeni ev sahibini, “Sağ ol kardeş, ne iyi bakmışsın evime” diyerek.

Keşfedilmeyi bekleyen bir masal Gelveri. Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun deyişiyle, “Rüzgârı taş, saçağı taş, yorganı taş, yastığı taş”. Gelveri-Güzelyurt’u görmeden, “Kapadokya’yı gördüm” demek olmuyor.

BİR YUMAK HÜZÜN: GÖKÇEADA’NIN KÖYLERİ*

Şimdilerde, İmroz’un adı Gökçeada ve İmroz’un eski köyleri bir hüznün yumağı. Gürül gürül söylenen türküler susmuş. Yeşil kurumuş, şarabın tadı kaçmış, gülmek unutulmuş. Çiçekleriyle renk cümbüşü yaratan o güzelim evler can çekiyor.

“O akşam tek başıma Tepeköy’e çıktım, güneş batışını görmeye. Evet, bir köy ama bizde eşine rastlanmayan bir köy, düzenli, temiz, topaç gibi çocukları pembe beyaz, tavukları besili. Kolunda bir mandolinle delikanlı, yanındaki kızla şakalaşa şakalaşa tırmanıyor yokuşu. Kadınlar oturmuş nakış işliyorlar, örgü örüyorlar, şarkı söylüyorlardı. Rumca da Türkçe de ne güzel türküyü okuyordu bu kadınlar... İmroz mutlu bir ada, ilkçağ metinlerinde boyuna övülen ama dünyanın neresinde bulunduğu pek belli olmayan Mutlular Adası”.

“Mavi yolcu”lardan Azra Erhat, İmroz’u böyle anlatıyor. Çok eskilerde değil, 1962’de, 28 yıl önce.

Tarih ve Toplum dergisi ile FEST Seyahat Acentesi’nin birlikte düzenlediği “kültür gezileri”nden biriyle bu “Mutlular Adası”nı keşfe gidiyoruz.

* “Bir Yumak Hüznün: Gökçeada’nın Köyleri”, *Cumhuriyet Dergi*, 1 Temmuz 1990.

Bizi adaya taşıyan feribottaki yolcu sayısı henüz mevsim normallerine ulaşmamış. Güvertede kendimizi Çanakkale Boğazı'nın dinlendirici esintisine bırakıyoruz. Önce tüm görkemiyle Kilitbahir, ardından Meçhul Asker ve Helles anıtları bizi gerilere çekiyor. Troya Savaşı yeterince öğretici olmamış ki yıllar sonra Troas'ın bir başka bölgesinde Anzaklar, Gürkalar, Fransızlar, İngilizler doğdukları yerlerden binlerce kilometre uzakta can vermiş, yurtlarını savunanlar ile birlikte.

Gökçeada yavaş yavaş beliriyor uzaktan. Homeros'un dediği gibi "kayalık" bir ada bu. İlk görenler büyüklüğü karşısında şaşkın. Kefaloz Koyu'nu açıktan geçerken muhabbetimiz koydaki batık gemiler, bir de Homeros'a göre Tenedos (Bozcaada) ile İmbros (Gökçeada) arasında bulunan Poseidon'un denizdibi sarayı üzerine yoğunlaşıyor.

Adanın kuzeybatısındaki Kuzu Limanı'na yanaşıyoruz. Artık İmrozlu ressam Dimo Karamanol'un "Gemiye Çıkış" tablosuna konu olan korkunç maceralar yaşanmıyor. Yıllar önce adaya kışın iki haftada bir, yazın haftada bir gelen yolcu gemisi Kaleköy açıklarında demir atar ve yolcuların kara ile ulaşımı ufak sandallarla sağlanmıştır.

İmroz'un oldukça eskilere giden bir tarihi var. Ada büyük "Ege Göçleri"nden önce Pelasglar olarak adlandırılan ve bugün dilleri hâlâ çözülememiş bir halk tarafından yurt edinilir. "İmroz" kelimesinin kökeni ve bir bereket tanrıçasının adından geldiği sanılan "İmbros", Helence bir ad değil. İmrozlular Troya Savaşı sırasında diğer Anadolu kentleri gibi Troyların safında yer alır. Homeros'a bakılırsa Akhilleus, Priamos'un oğlunu esir alıp adalarda satmaya kalkınca, İmroz Kralı onu satın alıp babasına geri gönderir.

Ada kısa bir süre için Perslerin istilasına uğrar. MÖ 500'de Miltiades, adayı Atina'ya bağlayıp koloni haline getirir. Ada sonraları Bergama, Roma, Bizans imparatorluklarının parçası olur. 1456'da Osmanlılara geçer. Haçlı seferleri sırasında bir süre Haçlıların elinde kalır. Venedikliler, Cenevizliler, Roger du Flor komutasındaki Katalanlar, adada konuk olur. Gökçeada I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerce üs olarak kullanılır. 1922-23'te Yunanlılarca işgal edilir, Lozan Antlaşması sonucunda 22 Eylül 1923'te Türkiye'ye geri verilir.

Çeşitli yazıtlara ve kazı gerektiren kalıntılara bakılırsa, İmroz'da Hermes ve Dionizos tapınakları varmış. Zeytinlikköy'de köy meydanından Yakovas'ın Evi'ne giden dar yolda, sağdaki bir ev duvarı üzerindeki kabartma oldukça ilginç. Bir Dionizos cümbüşünün resmedildiği bu kabartmada, bir Bakkha ile bir pan yer almakta. Şarap diyarı İmroz'da "Şarap Tanrısı" Dio-

nizos-Bakhus kültü ile zeybekler arasındaki ilişkiyi tartışan Halikarnas Balıkcısı bu kabartmayı gördüyse herhalde çok heyecanlanmıştı.

Adadaki ilk uğraşımız Zeytinlikköy. Zeytin ağaçları arasında kıvrılarak giden yoldan köye ulaşıyoruz. Ürkütücü bir sessizlik içinde dar sokaktan, üç yanı kahvelerle çevrilmiş köy meydanına varıyoruz. Bayan Mariya'nın ünlü dibek kahvesini tatmak üzere çardaklı kahveye oturuyoruz. Rum kahvelerinde kahve içiliyor hala. Çayın sözü bile edilmiyor. Kahvenin bir köşesinde "Okuma Köşesi" yazısı asılı. Karşı kahvenin bir köşesinde ise berber masası yer alıyor.

Kahve önlerine atılmış tahta iskemlelerde oturan üç beş yaşlı Rum, Attila İlhan'dan Timur Selçuk'un seslendirdiği "İhtiyarlar Baladı"ni anımsatıyor. Gerçekten de "yumuşak bir kederle ufalan bakışları" ne bizim üzerimizde ne de birbirlerinin.

Köyü gezmeye başladığımızda ilk görüntülerle yoğun bir hüznü kaplıyor içimizi. Bir zamanlar 300 haneli olan köyde şimdi evlerin dörtte üçünden fazlası kilitli, çoğu viraneye dönmüş. Köyde 150 dolayında Rum kalmış, hemen hemen hepsi de yaşlı. Gençler gitmiş. İhtiyarların gücü ise adanın yeşilini geri getirmeye yetmiyor.

Adada bir insanlık abidesi gibi kalmayı başaran, çeşitli sıkıntılara rağmen İmroz'u terk edemeyen Dr. Dimitri Fokas'ın kapısını çalıp hatırını soruyoruz. İki oğlu da Yunanistan'da doktor.

Adadaki diğer Rum köylerinde olduğu gibi bazı açığız yurttaşlarımız kimi evlere adlarını yazmış. Ses çıkaran olmazsa zamanla tartışmalı biçimde evlerin sahibi oluyorlar, bazı fırsatçı Rumların vekâletname düzenleriyle.

Gökçeada'da bir Merkez ilçe ve buna bağlı Kaleköy, Bademliköy, Zeytinlikköy, Dereköy gibi eski köyler ile Şahinkaya, Uğurlu, Yeni Bademliköy gibi yeni yerleşim yerleri var. Adanın toplam nüfusu 1985'te 7690. 1893 sayımına göre ise İmroz'da 99 Müslüman ve 9357 Hıristiyan Ortodoks yaşıyor.

1964 Özel Okullar Yasası ile azınlık okullarına getirilen kısıtlamalar, Kıbrıs olayları dış göçü teşvik ediyordu. 1974 Kıbrıs Harekâtı göçü hızlandırıyor. Göç edenler Yunanistan'a, Amerika'ya, Avustralya'ya, hatta Afrika'ya gidiyor. Bazıları yazları evlerini ve yakınlarını görmek için turist olarak geliyor. 1980'den sonra Isparta'dan, Muğla'dan aileler getirilip yerleştiriliyor. Bu arada Karadenizli, Karşlı, Siirtli aileler gelip yerleşiyor. Kimi araziler kamulaştırılıyor, ağaçlar kesilip tahıl ekiliyor. Yarıaçık Cezaevi ise adanın bir başka gerçeği.

Gökçeada'nın Kefaloz, Kaleköy ve Pirgos doğal plajları, yazları önemli sayıda turist çekiyor. Ada ciddi bir turizm potansiyeline sahip.

Ertesi gün adanın su gereksinimini karşılayan Baraj Gölü yanından geçerek Tepeköy'e varıyoruz. Çok daha ürkütücü bir sessizlik. Üç gence rastlıyoruz. Hepsi de bu kadarmış galiba. Bu gençlerden eski muhtar Ariste ile konuşuyoruz. O da gidici.

Köyün tarihi ikonaları ile ünlü Evangelist Kilisesi'ni görmek istiyoruz. Vakfın bekçisi bir gün önce kaçan keçiyi aramak üzere giderken anahtarını da yanında götürdüğünden içeri giremiyoruz.

Tepeköy'deki okulun 1965'te 189 kadar öğrencisi varmış. Şimdi köyde topu topu 70 dolayında insan yaşıyor, çoğu da yaşlı. İnce uzun taş binalardan oluşan ve oldukça değişik bir mimariyi sergileyen evlerin büyük çoğunluğu yine kilitli, camları kırık, duvarlar çökmek üzere. Artık Azra Erhat'ın 1962'deki Tepeköy'ü, "Mutlular Adası" çok gerilerde kalıyor. Kahve geleneği burada da her şeye rağmen sürüyor. Dışarıdan bakkal dükkânı olduğu hiç belli olmayan Aleko'nun dükkânında tatlı şarap kadar antika aynalar ve avizeyle de ilgileniyoruz.

Aramızdan bir grup Eski Bademliköy'e yürüyor, daha doğrusu tırmanıyor. Bademliköy iki tane, eski ve yeni. Eskisi adaya tepeden bakan bir Rum köyü. Denizden gün batımı manzarası doyumsuz. Bu nedenle de köylüler eski Bademli'ye "Adanın Balkon" diyorlar. Yeni Bademliköy ise ovada iskâncılar için yapılan tek-tip evlerden oluşuyor.

Eski Bademliköy'ün de sokakları bomboş. Köy meydanındaki Rum muhtar gelenleri Bay Zafiris'in evine götürüyor. Köyün en usta şarap üreticileri Bay Vangelis ile Bay Zafiris. Konukları avluda Zafiris'in yaşlı karısı Bayan Zaharula karşılıyor. Büyüleyici bir avluda, bin bir renkli çiçekler arasındaki masanın başından kalkıyor, büyük bir sevinçle. Evini, adayı çok seviyor. Ancak oldukça yorgun. İkrâm ettiği nefis ev şarabı dostlukları vurguluyor yine.

Birlikte eski bir Önasya türküsü tutturuluyor: "To Yelekaki pu Foris". Bu çok yaşlı, çok güzel kadının gözleri ıslık ıslık birlikte türkü söylenirken. Dido Sotiriyu'nun kitabındaki son cümle giriyor yine araya: "Ve kardeşi kardeşe kırdıran cellatların, Allah bin belasını versin!"

"Neden siz de gitmiyorsunuz?" diye soruyoruz yaşlılara. "Neden gideyim" diyor biri, "Burada doğdum, burada öleceğim. Bu topraklar için 3 yıl askerlik yaptım, şarabını tattım."

Sonra gözler dalıp gidiyor, anılara, Aya Triya Yortusu panayırındaki sirtakilere, Maria ile el ele tutuşup koştukları, İspilya'ya Aksiyotis Amca'nın İstanbul'dan getirdiği köstekli saate, Manolis'in o keyifli şarap sofralarına, türkü ile uyanıp türkü ile sürdürülen günlere...

İmroz'un eski köyleri bir hüzün yumağı. Gürül gürül söylenen türküler susmuş, yeşil kurumuş, şarabın tadı kaçmış, gülme unutulmuş. Çiçekleri ile renk cümbüşü yaratan o güzelim evler, can çekişiyor. Adanın eski Müslüman sakinleri ile birlikte oluşturulan ortak kültür yok oluyor. Ege'deki bir dostluk adası kimliğini yitiriyor. Yine de yapılabilecek çok şey var.

DEVELERİN ER MEYDANI*

Yüzyıllardır Asya, Afrika ve Anadolu'da yük, çeki ve binek hayvanı olarak kullanılan develerin işlevi bugün giderek azaldı. Ama bu garip hayvanlar ilginçliklerini hâlâ koruyor. Hem artık onlar antika da sayılır... Her yerde bulunmaması ve sayılarının giderek azalması sonucunda, kimi ülkelerde hayvanat bahçelerini süslüyorlar. Türkiye dâhil bazı ülkelerde turistlerin yoğun ilgisini çekiyorlar. Kapadokya'da ya da Mısır piramitlerinin çevresinde turistleri gezdiriyorlar.

Bazı ülkelerde yünü, sütü, derisi ve eti için de beslenen bu uzun bacaklı hayvanların erkeklerinde mevsimin bazı aylarında görülen fiziksel ve psikolojik değişimler bu hayvanların aynı zamanda güreşmesi olayını yaratmış. Ülkemizin özellikle batı yöresinde, Çanakkale'den Antalya'ya kadar olan kesiminde deve güreşleri, çok zengin bir malzeme ile halkımızın gelenekleri arasına karışmış.

Deve güreşini gerçekleştiren ve 'tülü' olarak adlandırılan erkek cins, iki ayrı deve cinsinin melezlenmesi sonucunda elde edilir. Bunlar

tek hörgüçlülerin, görece daha uzun tüyleri olan develeridir. Oldukça özverili davranan, bu yüzden de "deve değil ki yedi yerinden boğazlayasın" sözünün türemesine yol açan develer, kızgınlıklarını ve kinlerini içlerinde biriktirmeleriyle ünlü.

Çocukluğumu geçirdiğim ve yıllarca deve güreşi seyrettiğim Mene-men'de bir öykü anlatılırdı: Adamın biri devesinin sırtına normalden 4 çuval fazla yük yüklemiş. Deve çöktüğü yerden kalkınca yükün bilincine varmış ve kızgınlığını göstermiş. Sahibi bunu anlayınca devenin yanına yaklaşmamış. Deve sahibinin peşinden kasabaya kadar gelmiş. Başkaları deveyi çöktürmüş, yükü indirmiş. Ancak sahibinin yanına gelmesini bekleyen deve bir daha yerinden kalkmamış. Sahibi ise deveyi kızdırdığını bildiğinden, bir türlü yanına gidememiş. Deve önüne konan otu yememiş, suyu içmemiş. Günler, aylar birbirini kovalamış. Açlığa, susuzluğa dayanıklı deve yavaş yavaş erimeye başlamış, gözlerinin ferisi gitmiş. Uzaktan devesini gözleyen sahip sonunda bir gün "artık unutmuştur" diyerek devesinin yanına yaklaşmış. Birdenbire canlanan deve, sahibini alıp yere vurmuş. Deve kini işte böyle bir kin.

Develer kızdırıldıklarında tükürük, salya saçar, tekme atar, zıplar. Erkek develerin ağız yanlarında içi hava dolu sümüksü keseler oluşur. Soğuk kış aylarında, çiftleşme dönemlerinde erkek develerin kızgınlıklarına kıskançlık duygusu da eklenir. Dişilere kur yapmaya kalkışan erkek develer, birbiriyle kavga etmeye başlar. İşte her türlü hayvanı güreştirmeye eğilimli insan, erkek develerdeki bu mevsimsel başkalaşımı gözleyerek develeri güreştirmeye başlamış. Boğaları, horozları güreştiren, koçları, tekeleri birbirine tokuşturan Anadolu insanı deve güreşleriyle çevresinde değişik bir gelenek geliştirmiş.

Deve güreşleri bugün özellikle Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Manisa, Aydın illerinde hâlâ yaşantımızın renkli bir parçası olarak sürdürülüyor. Çoğunlukla aralık-şubat ayları arasında, daha önce adlarıyla, geçmiş başarılarıyla, şampiyonluklarıyla tanıtılan develer güreştiriliyor.

Dıştan bakıldığında hantal ve biraz da aptal görünen (öyle ya deve kerivanlarını sonunda bir eşek ya da katır çeker götürür) develerin güreşi bu hayvanları tanımamızı sağlar. Deve her şeyden önce görme, koku alma duyuları çok gelişmiş bir hayvan. Çevresindeki diğer hayvanların ve insanların hareketlerini de çok iyi izliyor.

* "Develerin Er Meydanı",
Globe, Sayı: 5, 1994.

Deve güreşleri, bir yıl öncesinden hazırlanan toplumsal bir olgu. Kahvelerde, köy meydanlarında bugün birçok kişinin Rıdvan'ı, Hakan'ı, Naim Süleymanoğlu'nu konuşması gibi, meraklıları tülüleri konuşur, onların özelliklerini sıralar. Yaklaşan güreşte hangi taktikleri deneyeceğinden uzun uzun söz eder. Gerçekte deve güreşi sırasında kendilerini en ince ayrıntıya kadar izleyen seyirciler ile develer arasında gerçek bir iletişim sağlanır. Tülü seyirciyi, seyirci de tülüü çöştürür.

Genelde artık yük vurulmayan ve kalıtımsal olarak bazı güreşçi özellikleri taşıyan tülüler, gösterişli bir biçimde güreş meydanına getirilir. Başlıkları, hamutları, kolonları, atkıları, rengârenk yerel motifleri içerir. Her biri damatlar gibi itina ile süslenmiştir. Kimileri Anadolu metal işçiliğinin en güzel örneklerini sergileyen, dedemin dedesinden kalma çanlarıyla hava atar. Kimileri hamut örtüsüne serpiştirilen aynaların çevrede yarattığı doğal etkinin keyfiyle böbürlenir. Alana develeri kızıştırmak için bir de dişi deve getirilir. Dişi deveyi gören tülülerde, hırçınlık biraz daha artar. Dişi cins her yerde olduğu gibi ilk ivmeyi sağlayan güçtür.

Zaman içinde deve güreşleri belli kurallara ulaşmış. Öncelikle develeri geçmiş yengilerine, güreş tekniklerine, kilolarına göre birkaç kategoride eşleştiren bir hakem heyeti var. Güreş sırasında gerektiğinde develeri ayırmaya, güreşi kazananı ilan etmeye bu heyet yetkili. Heyet, ayrıca güreş sonunda yenilen devenin yenen deve tarafından ezilmemesini, sakatlanmamasını gözetir. Arada bir cazgır develeri, lakapları, geçmişleri, öyküleri ile birlikte tanıtır, seyirciyi çöştürür.

Bir de urgancılar var. Bunlar ellerindeki organlar ile hem develerin seyirciye zarar vermesini önler, hem de gerektiğinde develerin ayrılmasına yardımcı olur.

Seyirciler arasında güreş öncesi günlerde sürüp giden bahis oyunları yoğunlaşırken, develer orta sahada gezdirilip güreş alanına salınır. Hasımlar çeşitli oyunlarla birbirlerini kızdırıp köpükler içinde güreşe dalar. Birbirlerini ısırılmaları için ağızları fileye alınır. Deve güreşlerine hazırlanan develer, çeşitli oyunlar bilir. Çelme takmak, boyunduruğa almaya çalışmak, başını rakibinin ayakları arasına sokup onu devirmeye çabalamak, başı ve güçlü boynu ile rakibini çökmeye zorlamak bu oyunların birkaçıdır.

Siz bakmayın “deve gibi adam” sözlerine. Develer son derece ileri bir zekâya ve boylarından beklenmeyecek bir inceliğe sahiptir. Deve güreşi sırasında bu özelliklerini nasıl kullandıklarını izlemek gerçekten heyecan

verici. Güreşte yere yıkılıp sırtı yere gelen, güreş alanından kaçan ya da yerden kalktığı halde yeniden güreşe devam etmeyen deve, yenik sayılır.

Develer güreşirken seyirciler için de gösteri yapmak durumundalar. Bu nedenle gösterişli bir biçimde güreşen, seyirciyi de doyuran bazı tülüler, şampiyon güreşçiler, boksörler kadar ün kazanır. Güreşi kazanan deve, yüklü parasal ödüller yanında çok güzel seccadeler, halılar ile ödüllendirilir. Bahse girenler arasında güreşe ilişkin yorumlar devam ederken, şampiyon deve sırtına konulan seccadelerle birlikte muzaffer bir eda ile alandan ayrılır. Ayrılırken seyirciyi fethettiğinin farkındadır.

Deve güreşlerinin yaygın olduğu ilçelerde, köylerde çocuklar da onları taklit eder. Yere çizdikleri bir daire içine iki çocuk girer; ellerini arkada bellerinin üzerinde kavuşturup, vücutlarını bellerinden aşağıya eğip birbirlerine omuz vurarak, çelme atarak daire dışına çıkarmaya uğraşırlar. Bu çocuk oyunu da develerle insanın buluştuğu başka bir kesittir. Deve güreşleri genelde düz ve açık sahalarda, çimenliklerde yapılır. Ancak her deve güreşi aynı zamanda bir panayırdır. Seyyar satıcıların bağırtıları, nefis kokulara karışır. Seyre gelmiş olanlar develeri kızıştıran soğuşu fark etmez bile. Deve güreşleri için en ilginç alan antik Efes Tiyatrosu olmuştur.

Son yasaklama kararına kadar, yıllarca ocak aylarında gerçekleştirilen Selçuk Deve Güreşi Festivalleri'nde; develer antik Efes Tiyatrosu'nda güreşti. Bir düşünün, 25 bin kişilik bir amfiteatrda, Oidipus'un oynadığı sahnede iki tülü güreşiyor.

Anadolu'da halen bu rengârenk gelenek sürüyor.

KARADENİZ'İN AHŞAP CAMİLERİ*

Ahşap, Anadolu'da en az on bin yıldır başarıyla kullanılan bir mimari öğedir. Selçuklular ve onları izleyen bazı topluluklar Anadolu'ya geldiğinde, Semerkant, Buhara, Hiva gibi kentlerde gerçekleştirilen ağaç direkli ve ahşap tavanla örtülü camileri Anadolu'da da inşa etmeye çalıştı. Neredeyse tamamını 13. yüzyıla tarihleyebileceğimiz Afyon, Sivrihisar, Ayaş Ulu Camileri, Ankara Aslanhane Camisi, Beyşehir Eşrefoğlu Camisi Anadolu'daki erken ağaç direkli camilerin en güzelleridir. Bunlardan bazıları 48, bazıları 67 ağaç direkli olup, olağanüstü kiriş kaplamalar, kalem işleri, rumi ve palmetlerle ince işlenmiş dolgular ile süslüdür.

Doğusu ve batısı geniş ormanlarla kaplı Karadeniz'de, ahşabın mimari bir malzeme olarak kullanılmaması düşünülemezdi. Ahşap hayatlı evler, ahşap köprüler, ahşap ambar yapıları, seranderler, samanlıklar, değirmenler ahşap kullanımının belli başlı örnekleridir. Bu süreçte Karadeniz'de inşa edilen en görkemli yapı, Kastamonu'nun 20 km kuzeybatısındaki Kasaba Köyü'nde yer alan Candaroğlu Mah-

mut Bey Camisi'dir. Candaroğulları Batı Karadeniz'de Kastamonu, Sinop, Zonguldak illerinde 1291-1461 yılları arasında yaklaşık 170 yıl hüküm sürmüş bir Anadolu Beyliği idi. Bu beylik 8. hükümdar İsfendiyar Bey nedeniyle İsfendiyarogulları olarak da anılmıştır.

Mahmut Bey Camisi, Candaroğlu tarihinde hükümdar olamayan Mahmut Bey'in, 1374 yılında Kasaba Köyü'ndeki arazilerini bir cami yapımına vakfetmesi sonucunda inşa edilmiş. Cami dıştan yalın, sade bir yapı; ama içeriden ahşap işçiliğinin ve ahşap kakma sanatının olağanüstü bir harikası. 9x12 metre boyutlarındaki cami, son cemaat yeri ve ana giriş kapısıyla tüm ziyaretçileri büyülemekte. 12 küçük pencere ile aydınlatılan camide ünlü İslam gezgini İbn-i Batuta da namaz kılmış.

Orman alanı daha zengin olan Doğu Karadeniz'deki ahşap camilerimiz ise genellikle 19. yüzyıldandır. Bunlar arasında öne çıkanlar Çamlıhemşin-Şenköy, Çayeli-Ormancık, Fındıklı-Meyveli, Güneysu-Kıbledağ, Hemşin-Yeniköy Düzmahalle, Hemşin-Dilenköy, Kalkandere-Zivane Köprüsü, İkizdere-Çamlık, İkizdere Şimşirliköy, İkizdere Güneyce Hacı Şeyh camileridir.

Güneyce Köyü Yukarı Mahalle'de yer alan Hacı Şeyh Camisi, 1887 yılında İstanbul Kütüphane Müdürü Hacı Osman Niyazi Sipahioğlu tarafından yaptırılmış. Kayıtlara bakılırsa caminin mimarları Pazar ilçesinden Ali ve Hasan ustalar.

Caminin zemin katında bir medrese bulunuyor; diğer kısımlar ise tamamen ahşap. Ana girişin sağında muhtemelen yaptırının da mezarının bulunduğu bir hazîre var. Girişin sağında ve solunda ocaklı iki oda yer alıyor. Çok süslü bir iç kapıdan ana mekâna girince U şeklinde, kible duvarına kadar uzanan olağanüstü süslemelere sahip bir mahfil, düz tavanda dıştan kare, içten sekizgen harika bir ahşap bezemeli göbek görülüyor.

Hayat ağacı motifleriyle süslü minberde Avrupa etkisindeki barok S ve C kıvrımlı kartuşlar, altı köşeli yıldızlar ve rozetler bulunuyor. Benzeri süslemelere ve mukarnas nişlere sahip mihrap bir başka ahşap kakma ustalığı örneği.

Şimşirliköy Camisi ise biraz daha eski. Caminin 144 yıllık bir geçmişi var. Zor, taşlı, dar bir yoldan, olağanüstü güzellikteki İkizdere Vadisi'ni sağlı sollu seyrederek çıktığınız bu köyde sizi gerçekten şaşırtan, büyüleyen bir ustalıkla karşılaşıyorsunuz. Caminin kuzeyinde ahşap bir okuma odası var. İlk inşa döneminde minaresi olmayan camiye 1988'de taş bir minare ilave edilmiş ama ahşap yapıyla uyumlu olduğunu söylemek zor.

* "Karadeniz'in Ahşap Camileri", *SkyLife*, Temmuz 1997, s. 45-56.

Kareye yakın bir plana sahip olan camiye girince insanı hayran bırakan kıvrımsal bordürlü korkuluklarıyla bir mahfil, mükemmel bir tavan süslemesi, yine ahşap işçiliğinin en mükemmel örneklerinden olan bir mihrap ve minber karşılıyor sizi. Şimşirliköy Camisi, Ahmet Usta elinden çıkmış. Minberi, stilize ağaçlar, lale motifleri ve altı köşeli yıldızlarıyla tüm Anadolu'da özel bir örnek.

Caminin mihrap alınlığında kalem işiyle şunlar yazılı: “Hayatında bilünüz öğrenmeyen din/ne etsün ona kabri içre telkin. (Biliniz ki, hayatında dinini öğrenmeyene, öldükten sonra kabri başında imamın verdiği telkinin hiç yararı yoktur) Amele Ahmet Usta 1270” (Miladi 1853).

DENİZLİ’NİN AHŞAP CAMİLERİ*

Ortaokul son sınıfta iken bir yakınım doktor beyin aile izlerini sürmek üzere Denizli'nin dokuması ile ünlü ilçesi Buldan'a gitmiştim. Hemen hemen her evin alt katında bulunan dokuma tezgâhlarının çıkardığı ritmik ses hâlâ kulaklarımda. Buldan o zamanlar taş döşeli sokakları, ahşap ya da kâgir sofalı, çıkmalı evleri, yollara sarkan çiçekli bahçeleri ile çok şirin bir kasabaydı. O gezi sırasında Denizli'nin bazı kasabalarındaki süslü, nakışlı ahşap camilerine de götürmüşlerdi beni. Onlar da belleğimde izler bırakmıştı.

Yıllar sonra YKY Filiz Özden'in hazırladığı *Denizli, Tanrıların Kutsadığı Vadi* adlı kitabı yayımladı. O kitapta yer alan Prof. Kadir Pektaş'ın “Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri” başlıklı makalesindeki Denizli'nin ahşap camileri tüm anılarımı depreştirdi.

Yeniden yollara düştüm. Köy köy dolaştım Denizli'yi. Her şey o kadar hızlı değişmişti ki! Bazı yerlerde güzelim ahşap camiler yerlerini çirkin beton yapılara bırakmıştı. Moderniteye yenik düşmüşlerdi. Yine de varlıklarını sürdürdükleri ya da restore edildikleri biçimleriyle Denizli'nin ahşap camilerini, daha da önemlisi

* “Duvarları Sanki Resim Galerisi”, *Hürriyet*, 27 Mayıs 2013.

içlerindeki bezeme programlarını gezginlerle paylaşmak istedim. Bir grup gezginle birlikte Denizli'nin köylerini dolaştık.

Gezi iki yönlü tematik bir gezi oldu. Bir yandan Denizli'nin genel olarak kırsal mimarisini, özel olarak da bazı ahşap, direkli ve benzemeli camilerini gözlemlemek, diğer yandan "İslam'da Resim Sanatı" konusunu tartışmak. Ayrıca zaman olarak Batılılaşma döneminde "Anadolu'da Tasvir Sanatı" tartışması da doğal bir uzantı oluyor.

Anadolu'yu biraz dolaşanlar, Ödemiş Birgi Çakırağa Konağı, Yozgat Nizamoglu Konağı, Yozgat Çapanoğlu ve Başçavuşoğlu camileri, Soma Hızır Bey Camisi, Urla Kapan Camisi Şadırvanı, Muğla Şeyh ve Kurşunlu camileri, Merzifon Kara Mustafa Paşa Camisi, Amasya Gümüşlü Camisi, Amasya II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesi ve Şadırvanı, Milas Bahaddin Ağa Konağı... gibi yapılardaki, Ürgüp, Sinassos evlerindeki resim ve tasvirleri mutlaka görmüştür.

Başkent İstanbul dışında, sanılanın aksine Anadolu'daki resmi olmayan tasvir sanatı geleneği, çalışma tarzı, değişik bir halk sanatı oldukça şaşırtıcıdır. Ve bu üzerinde durulmayan bir konudur.

Anadolu'da tamamen ahşap, dışı kâgir ya da taş, ama tavanı ahşap, direkli yüzlerce cami var. Bunlar öncelikle Samsun, Ordu, Rize, Trabzon, Artvin gibi illerimizde yoğunlaşmış. Bu camilerin önemli bir kısmı nakışlı, bezemeli.

Denizli'nin bezemeli en ünlü camisi elbette ki Acıpayam ilçesinin Yazır köyündeki Yazır Çarşı Camisi'dir. Bugünlerde 1,5 yıl sürecek bir restorasyona giren camideki bezemeler, resimler, kalem işleri görenleri şaşkınlığa düşürecek ilginçliktedir. Bu kadar çok natüromort çalışma ve manzaralı cami resimlerinin bir arada olması çok şaşırtıcıdır. Giriş kapısındaki kitabeye göre Miladi 1802-03 yılında Ömer Ağa tarafından yaptırılan camideki Anadolu halk sanatını da yansıtan resimler oldukça usta işidir.

Son yıllarda yenilenen 10 adet direkli son cemaat yerinden geçerek içeri girdiğimizde harimdeki üç kuşak halinde etrafı saran renkli resimler insanı büyütüyor ve neşeye gark ediyor. Tam karşıda mukarnas kavsaralı mihrap içinde perde arasında Kur'an-ı Kerim'deki Nur Suresi'ne gönderme yaparcasına yer verilen üç adet lamba resmi, daha yukarıdaki çiçek süslemeleri, mihrap üst köşelerindeki cami resimleri, hat sanatının ve bitkisel motiflerin mükemmel örnekleri bakını hemen çarpıyor. Caminin dört bir duvarındaki vazolardaki, sepetlerdeki, ibriklerdeki çiçekler, gül, lale, karanfiller, kaseler içindeki üzüm, armut, elma, nar, karpuz gibi meyvelerle gerçekleştirilen natüromortlar inanılmaz güzellikte.

Perspektifin sınırlı olarak kullanıldığı, minyatür sanatından esinlenmelerin zaman zaman öne çıkarıldığı, üç boyuta vurgu yapılan bu resimler arasında tek panolarda mimari tasvirlerle yer verilmiş. Bunların en güzeli batı duvarında yer alan manzaralı bir büyük külliye resmi. Üç şerefeli dört minare, kubbeli revakları bulunan yapılar, yalıklı bir çeşme, arkadaki ağaçlar, ve ağaçların ucundaki kızılık ile sanki bir "gurup vakti" manzarası.

Cami mahfili ayrı bir güzellikte, onun da duvarı aynı biçimde bezemeli. Ama asıl ahşap bezemeler tavanda, özellikle tavandaki ahşap göbeklerde.

Bir süre önce "sözde restorasyon"a alınan bir diğer cami Tavas ilçesinin Kızılcaölük kasabasındaki Hanönü Camisi. 1697 yılında Mehmet Ağa kızı Ümmi Hanım tarafından yaptırılan, muhtemelen 1894-5 yılında yeniden bezenen cami Osmanlı barokunu yansıtan mihrabı ve kalem işleri ile öne çıkıyordu. Ama daha işin başında caminin orijinal kalem işleri tahrip edilmiş durumda.

Çok direkli son cemaat yeri ve resimsiz kalem işleri ile öne çıkan bir cami Kale kasabası yakınlarındaki Hırka köyünde bulunan Hırka Köyü Camisi. Hırka köyü ayrıca kırsal mimari örnekleri, Davazoğlu Konağı ile de dikkat çekiyor. Yeni yapılan binaları da eskiler gibi iki katlı, yeşillikler içinde, mimari kimliği olan, hayran kalınası bir köy Hırka.

Bezemeli, duvarları ilginç kalem işi örnekleriyle kaplı camiler çoğunlukla Denizli ilinin kuzeyinde yer alıyor. Renkli travertenleri ile ünlü Karahayıt'ın ve Pamukkale'nin bulunduğu Akköy ilçesinin merkezindeki Akköy Yukarı Camisi bunlardan biri. 1877-78 tarihinde yapılan ve muhtemelen 1909 yılında resimlenen caminin diğerlerinden farklı olarak sahip olduğu tavan kubbesinin içindeki süsleme ile mihrap kenarındaki iki lacivert servi ağacı olağanüstü. Bugünlerde restorasyona alınacak olan caminin vaaz kürsüsü çok süslü. Mihrap dâhil her duvarın yoğun biçimde bitkisel motiflerle lale, karanfil ile bezenmiş camide bir köşede cennet, cehennem ve Kâbe tasviri bulunuyor.

İçleri birer sanat galerisi gibi süslenen bu camilerin çoğunluğu dıştan sade görünümlü. Bunlardan biri Çivril ilçesindeki Savranşah Camisi'dir. Ömer Ağa tarafından 1798-99 yılında yaptırılan ve bir süre önce gerçekleştirilen restorasyonu ciddi biçimde eleştirilebilecek camide sarı, kırmızı, yeşil, siyah, kahverengi kalem işleri, kıvrık dallar, gül, papatya, lale, hançer yaprağı süslemeleri, tavan kaplamalarında, minberde ve kadınlar mahfilinde çitalar ile gerçekleştirilen geometrik bezemeler oldukça etkileyici.

Mihrabın kendine göre sağ yanında yer alan mahyalı cami resmi ile bıçak batırılmış karpuz dilimlerinin oluşturduğu natürmort olağanüstü.

Çal ilçesine bağlı Kocaköy'deki Kocaköy (Şalvan) Camisi ise ahşap bezemeleri ile öne çıkıyor. Denizli'nin son derece ilginç köylerinden biri olan Kocaköy'de hâlâ kullanılan cami 1801 yılında yaptırılmış. Tavan göbek kompozisyonları, kapı kanatları, kadınlar mahfilindeki kalem işleri şu anda da son derece etkileyici olan caminin duvar süslemelerinin çoğu onarımlar sırasında sıvanmış.

Denizli'nin Yazır Camisi dışında en şaşırtıcı bezemeli iki camisi aynı ustanın elinden çıktığı belli olan Boğaziçi ve Belenardıç camileridir. Baklan ilçesinin Boğaziçi kasabasında yer alan Boğaziçi Eski Camisi Anadolu halk resim sanatı için bir müze değerinde. Yanına yeni betonarme bir cami yapıldığı için boş kalan yapıya ahşap geometrik kompozisyona sahip bir kapıdan giriliyor. Cami sekiz ahşap direk ile üç sahna ayrılmış. Bir direktteki 1775 tarihi üst örtü süslemelerinin, kitabede yer alan 1876 tarihi de süslemelerin tamamlanma yılını veriyor olmalı.

Kırmızı zemine beyaz çıtalar çakılarak oluşturulan tavan süslemesi, Mühr-i Süleymanlar ve orta bölümdeki 12 kollu yıldız, geometrik süslemelerin en güzelleri. Caminin tüm duvarları kalem işi ile süslenmiş. Rumi, palmet, kıvrık dallar, lale, karanfil, menekşe, hançer yaprağı... gibi bitkisel motifleri, üçgen, altıgen, sekiz, on, on iki kollu yıldızlar ve çarkıfelekler gibi geometrik bezemeler çevreliyor. Ne yazık ki yer yetmediği için bilinçsizce uzatılan kadınlar mahfili bazı resimleri ikiye bölmüş.

Camide yer alan en ilginç kompozisyon mizan terazisi-cennet ve cehennemden oluşan üçlü pano: solda peygamber bayrağı altında güneş, ay, bir çelenk ve mizan terazisi; ortada yedi katlı cehennem, kenarlarından alevler fişkırıyor, bir tarafta katran kazanı, zehirli zakkum ağacı, sağda en tepedeki tuba ağacı ve sancakları ile sekiz katlı cennet. Mizan terazisinin yanındaki, Eski Yunan mitolojisindeki insanların hayat ipini kesen Kader Tanrıçası Atropos'un elindeki makası andıran simge de çok önemli.

Camide ortadan bölünmüş bir panoda ise dervişleri ya da tarikat erbabına anımsatacak resimler yer alıyor: Bir sancak, içinde "Ya Hû" yazan bir keşkül, bir mızrak, bir balta...

Güney ilçesinin 20 km kadar güneyinde yer alan ve hâlâ kullanılan Belenardıç Köyü Camisi 1884'te yapılmış, süslemeleri Boğaziçi Camisi süslemelerinden 10 yıl sonra yani 1886'da bitirilmiş. 14 direkli caminin harimi

(yıkılınca yeniden yapılan batı duvarı dışında) ve kadınlar mahfili akıl almaz güzel bezemelerle süslüdür. Bunlar yine bitkisel ve geometrik süslemelerdir. Aralarda bazı ayetler, Hz. Muhammed'in, halifelerin adları, Hasan, Hüseyin isimleri yer almaktadır. Son cemaat yerindeki üçer şerefeli dört minareli caminin Edirne Selimiye Camisi olduğu kabul edilmektedir.

Harika zigzaglarla çevrelenmiş terazi, cennet, cehennem panosunun da yer aldığı camide minberin solunda Boğaziçi Camisi'nde yıpranmış olarak gördüğümüz Kâbe tasvirinin daha güzeli bulunmaktadır. Kâbe etrafında yarım daire şeklinde hatim (Kâbe'yi saran duvarlar), kubbeli altı yapı, kuyu, ağaçlar, kapalı revakların arkasında ikişer ve üçer şerefeli yedi minare.

Ashab-ı Kehf isimlerine, çok değişik süslemelere yer verilen son cemaat yerinin doğu duvarında yine dervişlere gönderme yapan bir tasvir vardır: Biri büyük ikisi küçük üç tüfek, bir barutluk, üzerinde "Ya Hû" yazan bir keşkül, üzerinde "Sahib Halil Ağa" (belki de bir sanatçının adı) yazan bir heybe, büyük bir tesbih, balta, teber, sancak...

Denizli tarih boyunca hep zengin bir coğrafya olmuş. Bu nedenle bu coğrafyada artık "antik" diye nitelendirdiğimiz çok sayıda kent kurulmuş. Türklerin, Türkmen boylarının ilk geldikleri yerlerden. Türklerin Anadolu'daki varlığını perçinleyen Miryokefalon zaferinin coğrafyası. Selçukluların çok önem verdikleri bir yer. Bektaşî kültürünün yaygın olduğu (hâlâ katıksız Alevi-Bektaşî köyleri var), yatırların, ziyaret makamlarının bol olduğu, İslamiyet'in halkça yorumunun yapıldığı bir bölge.

Bu arka plan ile okuyabileceğimiz Denizli'nin bezemeli ahşap camilerindeki "Anadolu Resim Sanatı"nın paha biçilmez örneklerini gözbebeğimiz gibi korumalı, onlara huşu içinde saygı göstermeliyiz.

DİĞER TÜRKİYE YAZILARI

"Kapadokya", *SkyLife*, Haziran 1991, s. 68-79.

"Yeşilirmak'ın Can Verdiği Şehir", *SkyLife*, Kasım 1991, s. 34-39.

"Ankara Kalesi", *Karum Magazin*, Aralık 1991.

"Kayseri", *SkyLife*, Mart 1992, s. 50-55.

"İzmir", *SkyLife*, Eylül 1993, s. 11-19.

"Trabzon", *Rehber Dünyası*, Sayı: 5, Mayıs 1995, s. 15-21.

3. Bölüm

Dünya Yazıları

ALTIN ŞEHİR PRAG

Prag yaklaşık 20 yıldır dünyanın en gözde kentlerinden biri. Eski hükümrani Viyana'yı bile geride bırakmış durumda. Kimilerine göre "yüz kuleli kent", Çeklere bakılırsa "Praha Zlata" yani "Altın Prag", çok sayıda şiirini Prag'da yazan Nazım Hikmet'e göre ise "Pırağ dedikleri bir gümüş ayna... kesme cam bardağa işlenmiş elmas tıraşla".

Prag sihirli bir kent. Bir gizem, bir büyü şehri. Tarihsel dokusu doğaüstü güçlerle, büyücülerle, simyacılarla, "rabbi"lerle, hayaletlerle, kuklacılarla biçimlenmiş. Bu nedenle günümüzde şehirde "hayaletler turu" yapılabiliyor. Bir *Golem* efsanesi burada yaratılmış. *Robot* sözcüğünü de onlara borçluyuz. Yani Praglı bilim dışı değil, ancak sihire, gizeme de düşkün.

Kenti ve Praglıyı ilk görüşte hemen kavramak oldukça zor. Onu algılamak için kentte uzun süre kalmak ya da kente birkaç kez gelmek gerekiyor. Ama bir tanışınca ondan kurtulmak artık zor. "Prag sizi bırakmaz. Bu ananın pençeleri var. Ya ona teslim olacaksın ya da Vyšehrad ve Hradcany'den, iki taraftan onu yakacaksın; ancak o zaman özgür olabilirsin", der günümüzün en ünlü Praglısı Franz Kafka.

Yazılı kayıtlarda Prag'ın ilk kez adını geçiren kişi Endülüslü diplomat ve tacir İbrahim İbni Yakub. İbrahim Bey daha 966 yılında Prag'ın Orta Avrupa'nın en büyük ticaret kenti olduğunu anlatır. Kent sonra hızla gelişir. Bugün Prag'da görebileceğiniz tarihsel doku en az Osmanlı İmparatorluğu kadar eskidir.

Kent çok özel bir coğrafyaya sahip. Avrupa'nın tam merkezinde, Elbe (Labe) Nehri'nin Almanca'da Moldau olarak adlandırılan Vlatava isimli kolu üzerinde yer alıyor. Bir nehir-kent. İçinden su geçen her şehir gibi büyüleyici. İstanbul ve Roma kentleri gibi yedi tepeli. Tepelerden nehir boyuna inen eğimli arazilerde koruluklar, muhteşem bahçeler, kaleler, şatolar, konaklar, kiliseler bulunuyor. Ya bunların sudaki yansımaları?

Yapıları coğrafyasıyla, doğayla uyumlu. Kuleler, kiremit çatılar, bacalar, daracık sokaklar, geçitler, pasajlar; sokak lambaları, önyüzler, kapılar, balkonlar, frizler, kornişler, revaklı avlular... Dinamik bir plastik görsellik. Bu mimari ayrıca heykel ve bezeme ile örtüşüyor, bütünleşiyor. Prag heykelli, yontulu bir kent. Her yer heykelle dolu, *alegoriler*, atlaslar, değişik yontular, ev işaretleri, *sgraffitolar* dinamik bir plastik görsellik. Tüm bunların siyah birlikteliği, gri-mavi gölgeleri ve siyahın, grinin baştan çıkarıcılığı ya da hüznü. Prag bir anlamda tarihsel bağlamda mimariyle estetiğin epik şiiri. Bu nedenle yazar Jan Neruda "Prag'da sıradan bir yürüyüşte gerçek şiirleri buluruz" der.

Prag, sanatlar ve mimarlık açısından yaşayan bir açık hava müzesi gibi. Romanesk, gotik, Rönesans, manyerizm, barok, rokoko, yeni-klasik, *art nouveau*, *art déco*, kübizm, işlevselcilik... akımlarının son derece önemli yapılarını içeriyor. Bu açıdan dünyada biricik kent. Çok şanslı. 17. yüzyılın ilk yarısındaki tahribatlardan sonra önemli ölçüde bir yıkım yaşamamış. 2002 yılı Ağustos ayındaki sel gibi ufak tefek olaylar dışında, deprem gibi doğal afetlere sahne olmamış.

I. Dünya Savaşı, ama daha önemlisi II. Dünya Savaşı sırasında diğer Avrupa kentleri gibi yıkıma uğramamış. Nazi İmparatorluğu'nun direnme görmeden girdiği ilk kent ve terk ettiği son kentlerden. 1918 sonrasındaki son derece olumlu ekonomik gelişmelerden dolayı İstanbul'dakine benzer bir "iç göç" ve bu nedenle "rant kavgaları" görmemiş. II. Dünya Savaşı sonrasındaki "gelişme", "modernleşme" projelerinin olumsuzluğunu yaşamamış. Bu yüzden tarihsel yapılarının çoğunu günümüze taşıyabilmiş.

ÇEKYA

Resmi Adı	Çekya / Çek Cumhuriyeti
Yüzölçümü	78.900 km ²
Nüfusu	10 milyon 645 bin
Başkenti	Prag (1,3 milyon)
Halkları	Çekler %65, Moravyalılar %5, Slovaklar %2
Dinleri	%33 Ateist, %10 Katolik, %2 Protestan, %55 Belirsiz
Dilleri	Çekçe, Slovakça
Ortalama Yaşam Süresi	78 yıl (Kadınlar 82, Erkekler 76)
Kentleşme Oranı	%73
Kişibaşı Gayrisafi Milli	
Hasıla (GDP/PPP)	33.200 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %30'u)
Cumhurbaşkanı	Milos ZEMAN (2013)

Ama Prag bir donmuş örnek mimari yapılar ya da bina önyüzleri geçidi de değil. Gündüzü ve gecesiyle yaşayan bir şehir. Yeni yaklaşımlarla artık iyice farklılaşan lokantaları, “pub”ları, diskoları, “casino”ları, caz merkezleri, tiyatroları, konserleriyle gecenin geç vakitlerine kadar canlı, hareketli bir kent.

Zaten bu geceleri Praglılarla yaşamadan onları tanımanız mümkün değil. Çek birası, bir apsent, bir Becherovka bardağı kaldırmadan, bir *Na zdravi!* demeden, bu ilk anda bencil ve kaba görünen, utangaç insanları nasıl tanıyabilirsiniz? Geceler olmadan onlarla nasıl dost olabilirsiniz?

Prag yüzyıllarca bir kültür ve sanat merkezi. Yoksa toplum kurallarını umursamadan yaşayan sanat ruhlu insanların yaşamını betimlemede kullanılan *bohem* teriminin doğduğu Bohemya’nın merkezi nasıl olurdu? 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında nasıl öncü *avant-garde* sanat akımları açısından Paris’e ya da yenilikçi akımlar açısından Bauhaus’a rakip olabilirdi.

Prag bugün çoğu Batı Avrupalı milyonlarca turist tarafından geziliyor. Yalnızca İngiltere veliahtı Prens Charles 1991’den sonra Prag’ı üç kez ziyaret etmiş. Oysa 1938 Münih Anlaşması ile Prag’ın başkenti olduğu Çekoslovakya’nın önemli bir bölümü İngiltere ve Fransa tarafından Nazi Almanya’sına bırakılırken İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain Çekoslovakya için “uzak bir ülke, halkı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz” diyordu. O zamanlar İngilizler ve Fransızlar, 1 Mayıs 2004’de Avrupa Birliği’ne tam üye kabul edilen Çeklerin ülkesini dışlıyor, başka bir çerçeveye oturtuyordu. Oysa Avrupa’nın göbeğindeki Prag, Londra’ya ya da Paris’e Viyana’dan ya da Roma’dan daha yakındı. Bu ülke II. Dünya Savaşı öncesinde en doğudaki demokrasi, II. Dünya Savaşı sonrasında ise en batıdaki komünizm örneği idi.

Prag bu tür çelişkileri ya da “ironi”leri hep yaşadı. Kentte 19. yüzyılın ikinci yarısında milliyetçilik akımını savunanların yazı dili Almanca’ydı. Bugün turistlerce çok sevilen yüzlerce barok yapı, Bohemya’da ve Prag’da Çeklerin “reform” direnişini kanla bastıran karşı-reformun göz korkutma, ezme, sindirme amaçlı mirasıdır.

Prag, 16. yüzyıldan 1918’e kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bohemya Eyaleti’nin başkenti idi. 1918’de bağımsızlığa kavuşunca ülkenin adı Çekoslovakya Cumhuriyeti oldu. Bu isim 1960’da Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti’ne, 1990’da Çekoslovakya Federal Cumhuriyeti’ne, ardından Slovakya’nın ayrılması ile 1 Ocak 1993’te Çek Cumhuriyeti’ne, hatta kısaca Çekya’ya dönüştü.

Yaklaşık bin yıllık bir tarihten söz ediyoruz. Önceleri bağımsız bir Slav topluluğu olarak yaşama. Macaristan’ın Slovakya’yı işgali ile Slovaplardan bin yıllık bir kopuş. Ardından Habsburg Hanedanı yönetimi. 1620 Ak Dağ Savaşı’yla kesin yenilgi, Almanlaştırılma, Katolikleştirilme, belirsiz milliyetçilik akımları. 1918 sonrasında mükemmel işleyen bir demokrasi, gelişen sanayi ve sanatlar. Batı’nın Münih ihaneti, 40 yıllık komünizm dönemi, Kadife Devrim ve sonrasında gelen ABD hayranlığı ve “küresel” tüketim çılgınlığı.

Prag’da yürüyoruz. Arka planda Smetana, Janacek, Dvorak müziği, caz grupları, kulaklarda Jan Hus, Jan Žižka, Edward Kelly efsaneleri, her yerde Franz Kafka ve Alfons Mucha, birahanelerinde Aslan Asker Şvayk, vitrinlerde Bohumil Hrabal ya da Milan Kundera, sinema çevrelerinde Jiri Menzel, Miloš Forman ve Amadeus filmi ve sağda solda tanıdık markalar: Moser, Pilsner Urquell, Tatra, Škoda, Jawa...

Bu Prag gezisi, tarihsel ve güncel bağlamda bir “kent okuması”: Ana kahraman, kentin kendisi. Alt kahramanlar ise mimarlar, heykeltıraşlar, ressamlar, bilim insanları, müzisyenler, kompozitörler, şairler, yazarlar, sanatçılar, film yönetmenleri, sporcular, büyücüler, sürgünler, serseriler, söylenceler, bazı yapılar, müzeler, barlar, parklar, köprüler...

Türkiye’de ünlenmesinden önce Prag’da ilk Türk gruplarını gezdiren kişiyim. Yaklaşık 40 kez Türkiye’den Prag’a gruplar götürdüm, yerel rehberlere gereksinim duymadan adım adım Prag’ı gezdirip kentin köşe bucağını gösterdim. Her önemli yapının öyküsünü anlattım. Kafelerini, birahanelerini, caz kulüplerini gezdim, gezdirdim. Tiyatro, konser, gösteri salonlarını, Laterna Magika’yı ezberledim. Kentin o akıl almaz daracık sokaklarında, labirentvari geçitlerinde, pasajlarında kayboldum. Unutmayalım ki, bir kenti tanımanın en iyi ve kalıcı yolu o şehirde kaybolmaktır.

Kentler okunmayı bekleyen kitaplar gibidir. Ben de sizi Prag’ı okumaya çağırıyorum.

MÜZEYİ GEZMEK İYİ, MÜZELİK OLMAK FENA*

Nazım Hikmet ünlü “Jokond ile SI-YA-U” adlı şiirinde şöyle der:

Luvur müzesinde artık canım sıkılıyor.
Can sıkıntısından çabuk bıkılıyor.
Bıktım artık canımın sıkıntısından.
İçimdeki bu ruh yıkıntısından
Aldı fikrim şu hisseyi:
Müzeyi
Gezmek iyi
Müzelik olmak fena.

Macaristan’ın başkenti Budapeşte dışında birkaç yıl önce Nazım’ın bu sözlerini haklı çıkaran bir Heykel Parkı açıldı.

Macaristan’da 40 yıla yakın süren komünizm döneminde çok sayıda heykel yapılmış. Bu heykellerin bir kısmı Macar kahramanlarına, Macar siyasilere ait. Bir kısmı da o dönemdeki siyasi rejimin uluslararası kişilerine, Karl Marx, Engels, Lenin, Dimitrov gibi kişilere ait.

Heykellerin büyük bir çoğunluğu sosyalist gerçekçi biçimde yapılmış. Abartılmış, büyük, güçlü, yer yer insan dışı görünüşlü, hatta donmuş heykeller.

Bu heykellerin bir kısmı 1956 ayaklanmasında halk tarafından tahrip edilmiş. Bunların en ünlüsü bir zamanlar Geçit Töreni Meydanı’nda bulunan Stalin heykeli. 70 ton ağırlığındaki heykel iplerle aşağı çekilmiş, kafası kopmuş. Kafasını benzin dökerek yakmak isteyenler olmuş. Fakat heykel tam dibinden yıkılmamış. Stalin’in çizmelerinden biraz yukarıda kırılıp yere düşmüş. Bu yüzden halk uzun bir süre o meydana “Çizmeli Adam Meydanı” demiş.

1956 tarihinden sonra siyasi rejim durumunu koruyunca Komünist Parti yöneticileri kırılan ya da tahrip edilen heykeller yerine benzerlerini yaptırmışlar. Siyasi rejimin değiştiği 1989 sonrasında heykeller bu kez kırılmamış fakat yavaş yavaş yerlerinden kaldırılmaya başlanmış. Eski sosyalist ülkelerin büyük bir çoğunluğunda rejim değişikliği sonrasında bu heykeller ya tahrip edildi ya kaldırılıp bir köşeye atıldı ya da tamamen imha edildi.

Macaristan niçin farklı? Macarlar genelde her şeyi değerlendirmeye çalışan insanlar. Heykelleri toplamışlar. Topladıktan sonra bu heykelleri ne yapalım diye tartışmaya başlamışlar. Bir kısmı, “O heykeller 40 yıllık bir diktatörlük dönemini anımsatması açısından müzede saklanmalıdır, hatta 40 yılın izlerini taşıyan bir biçimde sergilenmelidir” demiş. Bir kısmı ise “Bunları yok edelim” demiş. Sonuçta tahrip etmeyelim, onları sergileyelim görüşü egemen olmuş, ki bu da doğru bir yaklaşım. Hiçbir halk tarihinin 40 yılını pat diye gözden çıkarmamalı.

23-24 Haziran 1991 günlerinde son Rus askerlerinin Macaristan’ı terk etmesiyle birlikte Macarlar Rus askerlerine “Búcsú” (“güle güle”) demiş ve 1992’de de bütün heykelleri toplamış. Sergilenen heykellerin büyük bir çoğunluğu o zaman toplanan heykeller. Gerçekte bu tür bir heykel müzesi düşüncesinin babası tarihçi László Szörényi, 5 Temmuz 1989’da *Hitel* dergisine yazdığı bir makalede bir “Lenin Bahçesi” kuralım, tüm Lenin heykellerini bu bahçeye koyalım” görüşünü ortaya atıyor. Ancak bu Heykel Parkı epey bir zaman sonra gerçekleştiriliyor.

Park birkaç mimari projenin değerlendirilmesinden sonra 1993 sonbaharında açılıyor, ama tam bitmiş olarak değil. O günden bugüne de geliştirilmeye çalışılıyor. Heykel Parkı Budapeşte’nin dışında 22. bölgede, Szoborpark Muzeum adıyla anılıyor. Geniş bir alana yayılmış bir açık hava müzesi. Şu anki sergilemede 41 heykel ve kabartma yer alıyor. Park, altı eliptik küçük bahçeden oluşuyor. Tam ortalarında çimenler içerisinde bir kıvılcık yıldız var. O kıvılcık yıldız, yıllar önce Budapeşte’de, Tuna üzerindeki en

* “Müzeyi Gezmek İyi, Müzelik Olmak Fena”, *Cumhuriyet Dergi*, 25 Ekim 1998.

güzel köprülerden biri olan Zincirli Köprü ile köprünün Buda ayağı yakınındaki tünel arasında bulunan yuvarlak meydandaki çimenlikte yer almış olan kızıl yıldız anımsatıyor.

Parkın kapısına geldiğinizde sizi iki heykel grubu karşılıyor. Solda Lenin, sağda Karl Marx ve Engels. Bir zamanlar 1 Mayıs törenlerinin yapıldığı Geçit Töreni Meydanı'nda duran dört metre boyundaki Lenin heykeli, 15 metre yüksekliğindeki İsveç granit taşından yapılma büyük bir blokun önüne konulmuştu. 4 metre 20 santim boyundaki Marx-Engels heykeli de geçmişte Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin genel merkezinin bulunduğu yere yakın bir meydana dikilmişti.

Heykel Parkı'nın bu girişinde bir demir kapı var. Bu demir kapı üzerinde bir şiir yazılı. Adı: "Diktatörlük Üzerine Bir Cümle". 1983 'te ölen şair, yazar ve tiyatrocu Gyula Illyes'in bir parçası bu. İlginç bir kişi Gyula. 1919 Konsey Cumhuriyeti eylemine katılmış. Kızıl Ordu'da görev yapmış. 4 yıl sürgünde yaşamış. Eluard ve Aragon'un arkadaşı olmuş. 1946 ertesinde milletvekili seçilmiş. Fakat 1950'den sonra da politik hayattan çekilmiş.

Bu Heykel Parkı kapısında yer alan şiir 1950'de yazılmış. Ancak ilk kez 1956 yılında yayımlanmış. Diktatörlüğü nerede aramak gerekiyor, diye başlıyor şiir. Uzun uzun örneklerden sonra "Diktatörün olduğu her yerde her şey boştur, yaradılış bile boştur. Bu söylediğim şiir bile boştur. Çünkü o her yerde durmaktadır, sizin küllerinizi bile köle yapmıştır" diye sona eriyor.

Parka girdiğinizde sağda 6 metre boyunda bir bayrak tutan Sovyet Askeri heykeli görülüyor. Bu heykel yıllar önce Budapeşte'de her yerden görünen ünlü Gellert Tepesi'nin üzerindeki Özgürlük Heykeli'nin önünde durdu. Özgürlük Heykeli 22 metrelik bir kaide üzerinde 13 metre yüksekliğinde, elinde bir palmye dalı tutan bir kadın heykeliydi. İşte bu heykelin önüne 7 metrelik bir kaide üzerine bu Sovyet askerini koydular. 1945 yılından sonra Budapeşte'yi kurtaran Sovyet askerlerine bir teşekkür ifadesiydi bu.

Böyle bir heykel tasarımı Budapeşte'yi kurtaran Sovyet orduları Mareşali Voroşilov başlatmıştı. Kadın heykelinin yontucusu Kisfaludy, ülkenin diktatörü Amiral Miklós Horthy'nin bir uçak kazasında ölen oğlu István Horthy için bir heykele başlamış ama onu tamamlayamamıştı. Sonra da buradan hareketle böyle bir heykel grubunu tasarlayıvermişti. Bu Sovyet Askeri heykeli 1956 yılında ayaklanma sırasında alaşağı edilmiş fakat 1958 yılında tekrar yerine oturtulmuş. Bu heykelin yanında bir Macar-Sovyet dostluk anıtı yer alıyor. 2.5 metre boyunda bronz bir heykel. Onun da yanında bir

MACARİSTAN

Resmi Adı	Macaristan Cumhuriyeti
Yüzölçümü	93.000 km ²
Nüfusu	9 milyon 875 bin
Başkenti	Budapeşte (1,7 milyon)
Halkları	Macarlar %85, Çingeneler %3, Almanlar %2, Diğerleri %6
Dinler	Katolikler %37, Kalvinistler %12, Lutherciler %2, Rum Katolikler %2, Ateistler %18, Belirsiz %37
Diller	Macarca %99, İngilizce, Almanca, Rusça...
Ortalama Yaşam Süresi	76 yıl (Kadınlar 80, Erkekler 72)
Kentleşme Oranı	% 71
Kişibaşı Gayrisafi Milli	
Hasıla (GDP/PPP)	27.200 Dolar (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %3'ü; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %22'si)
Cumhurbaşkanı	János ÁDER (2012)

özgürlük anıtı var. Baş kopya edilmiş durumda. Üzerine de şöyle bir yazı yazmışlar, grafiti olarak, “1956 AVO’nun Kasapları”. AVO Macar gizli polislerinin adı.

Bu heykellerin yanında bir özgürlük ve bir de Sovyet kahramanlığı üzerine iki plaket yer alıyor. Sol taraftaki büyük plaket Sovyet-Macar dostluğu üzerine, özgürlük ve barıştan bahsediyor. Hemen onun yanında Sovyetler’in kahramanlığına ilişkin bir anıt daha göze çarpıyor, 2.5 metre boyunda. O da bronzdan yapılmış.

Sağdan ikinci bölümde bir Lenin kabartması var. Ardından da iki Dimitrov heykeli. Orta yerde Macar Konseyler döneminin önemli kişileri Bela Kun, Jenő Landler, Tibor Szamuelzy. Bunlar birer bronz yontu. Onların da yanında 2.5 metre boyundaki ünlü Lenin heykeli... Bu heykel, bir zamanlar işçilerin eylemci tavrından dolayı Kızıl Ada diye bilinen Csepel Adası’ndaki ünlü fabrika kapısında dururmuş.

Hemen Lenin heykelinin yanında üç önemli Macar komünist işçinin büstleri ve anı plaketi yer alıyor. Jozsef Kalarnar büstü, Janos Asztalos anı plaketi, Robert Kreutz anı plaketi.

Sol tarafta Bela Kun için bir plaket, plaketin yanında ilk komünistlerden Endre Sagvari’nin büstü, onun da yanında yine sosyal demokrat politikacılar arasında önemli kişilerden biri olan Arpad Szakasits’in iki metre boyundaki heykeli bulunuyor.

Ve sol tarafta, ortada belki de müzenin en ilginç heykel grubu yer alıyor. Ünlü Macar yontucusu Imre Varga’nın bir eseri: Bela Kun Anıtı. Imre Varga Budapeşte’ye gelenlerin bazılarının görebildiği Obuda Meydanı’nda yer alan “Şemsiyeli İnsanlar”ın heykeltraşı. Ayrıca Büyük Sinagog arkasında yer alan ünlü soykırım heykelinin de yontucusu. Bela Kun Anıtı 1919 Konseyler dönemine ilişkin bir toplantıyı betimliyor. Bu heykel grubu da bir zamanlar Macaristan Sosyalist İşçi Partisi’nin Genel Merkezi’nin olduğu yere yakın bir meydanda dururdu.

Bu heykel grubunun yanında Ferenc Münnich’e ilişkin 2.5 metre boyundaki heykel yer alıyor. Heykelin kaidesinde “Geçemeyecekler, Yaşasın Cumhuriyet” kelimeleri yer alıyor. Gerçekten bu heykel 1990 yılında çizimlerinden yontularak aşağı düşürülmüş. Yanında Ede Chlepkó’ya ait büst ile Kálmán Turner ve Kató Hámán’a ilişkin anı plaketi yer alıyor.

Sağdaki son bölümde önce bir İşçi ve Askerler Konseyi’ne ilişkin anı plaketi, onun da yanında işçi milislerine ilişkin bir kabartma bulunuyor. Ve

iki el içerisinde, ortadaki bir yuvarlaktan oluşan İşçi Hareketi Anıtı var. 1976 yılında konan plakete göre bu, işçi sınıfının gücünün, daha doğrusu son 30 yılda ulaşılan toplumsal ve siyasi sonuçların simgesi oluyormuş. Bu simgenin de yanında bir kaide var. Heykel grubunda anlatılan, İspanya İç Savaşı sırasında oraya gitmiş olan 1200 Macar. Bu anıtın yanında belki de Heykel Parkı’nın en görkemli anıtı, koşmakta olan bir denizciyi betimleyen bir heykel: Konseyler Cumhuriyeti Anıtı. O günlerin “Silahlanın” başlıklı bir posterinden esinlenilmiş. Bu heykel de bir zamanlar kent parkını süslüyordu.

Orta yerde komünist iktidarın kahramanları için yapılmış 45 metrekairelik büyük bir kabartma göze çarpıyor. Üzerine “30 Ekim 1956’da halkın iktidarının korunmasında kahramanlık gösterirken ölenler sonsuza kadar anımsanacaktır” sözleri yazılmış. 1956’da ölen komünist kahramanlar 50 metre boyunda bir heykelle ölümsüzleştirilmiş.

Heykel Parkı’nın sonuna gelindiğinde en dipte mimarlar tarafından aşılmasın bir duvar gibi tasarlanan bir duvar önünde çok bilinen iki heykelden biri Miklos Steinmetz’e ait. Peç’te doğmuş. Savaş sırasında Budapeşte’de ölmüş. Gerçekten bir arkadaşıyla birlikte Almanlarla görüşme yapmaya giderken bir mayın patlaması sonucu Miklos hayatını yitirmiş. Oraya ikili bir heykel dikilmiş. Ama yıllar sonra, 1956 yılında heykel tahrip edilince aynı yontucu bir heykel daha yapmış, fakat bu kez yalnızca Miklos öne çıkarılmış.

Onun yanında da Osztapenkô heykeli. Osztapenkô, Ukrayna asıllı bir Kızıl Ordu askeri. Çatışmalar sırasında Almanlarla bir görüşme yapmaya gidip dönerken şarapnelle vurulup öldürülmüş. Bu heykeli, öldürüldüğü yere 1951 yılında konmuş. 1956’da tahrip edilince yenisi yapılmış.

Heykel Parkı’nın arkasına doğru yürüdüğünüzde önünüze bir duvar çıkıyor. Sonu olmayan bir yolun önünü kesen bir duvar... Böylece mimarlar komünizmin sonu olmadığını vurgulamak istemişler.

Bu arada ilginç bir gelişme yaşandı, 1997 yılında. Bu Heykel Parkı yöneticilerinden biri “Komünizmin En İyileri” diye bir CD yaptı. O dönemde Macaristan’da çok ünlü olan, çok fazla söylenen marşlarından, uluslararası komünist marşlardan oluşan bir CD. Fakat ilginçtir bu CD birdenbire o yıl “bestseller” oldu. Nostalji her yerde kendini gösteriyor.

Şu anda Macaristan’daki bir kararnameye göre gamalı haç, orak-çekiç gibi bazı simgelerin politik olarak kullanılması yasak. 1989 sonrasında yavaş yavaş eskiye ait birçok cadde ve sokak adı değiştirildi. Eski cadde tabelalarından bazıları Ulusal Müze’de sergileniyor. Macarlar geçmişlerindeki 40 yılı müzeye kaldırıyor.

MACARİSTAN'DAKİ OSMANLI ESERLERİ*

Her yıl yaklaşık 25 milyon turist Macaristan'ın başkenti Budapeşte'yi geziyor. Bunlar arasında binlerce Türk gezgin de var. Budapeşte'yi gezenlerin çoğu turistik yayınlarda müzeler arasında gösterilen Gül Baba Türbesi'ni de geziyor. Ancak Macaristan'daki tek Osmanlı eseri Gül Baba Türbesi değil.

Osmanlılar bugünkü Macaristan topraklarında (ki Macarlar Birinci Dünya Savaşı sonrasında topraklarının üçte ikisini yitirmişler) yaklaşık 150 yıl kalmışlar. Macaristan'da yaklaşık üç yıl dolaşan Evliya Çelebi'ye göre Osmanlılar yalnızca Budin'de (Yukarı Hisar, Debbağhane Varoşu ve Büyük Varoş) 25 cami, 47 mescid, 12 medrese, 16 mektep, 9 han, 8 kaplıca inşa etmiş. Ne yazık ki bunlardan yalnızca üç kaplıcanın kalıntıları günümüze ulaşmış. Bunun gibi Macaristan'ın diğer bölgelerindeki Osmanlı eserlerinin büyük bölümü tahrip edilmiş. Bu tahribatın sorumlusu da o zaman Macaristan'ı egemenliğinde tutan Habsburg Hanedanı. Macarlar Birinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1930'lu yıllarda, geriye kalabilen Osmanlı eserlerine sahip çıktı. "Bunlar bizim eserlerimizdir" diyerek onları restore ettiler.

Bugün Macaristan'da görebileceğimiz Osmanlı eserlerini şöyle sıralayabiliriz. Buda'da Rudaş Kaplıcası (Yeşil Direkli-Sokullu Mustafa Paşa Kaplıcası), Gül Baba Türbesi, Debbağhane Raç Kaplıcası, Veli Bey (İmparator) Kaplıcası kalıntıları, Vizivaroş'taki Kapuçin Kilisesi duvarındaki Toygun Paşa Camisi kalıntıları, Buda Kalesi, Ortahisar'ın güney ucundaki mezarlık ve burç kalıntıları; Eğri'de (Eger) Kale, Hamza Bey Mescidi Minaresi (minare yıkılmıştır), Valide Sultan Hamamı kalıntıları; Estergon'da burç kalıntıları; Erd Kasabası'nda Hamza Bey Camisi minaresi, Şikloş'ta Malkoç Bey Camisi kalıntıları. Ancak en ilginç Osmanlı kalıntıları, birbirine yakın iki kent olan Peyç (Pécs) ile Zigetvar'da. Biz de bu iki kenti tanıtmak istiyoruz.

Baranya Eyaleti'nin başkenti olan Peyç, Tuna ve Drava nehirleri yakınlarında Meçek Dağı eteklerinde kurulu iki bin yıllık bir kent. Budapeşte'nin 200 km güneyinde yer alan Peyç, kömür ve değişik minerallerin çıkarıldığı, Akdeniz iklimi ile ünlü bir üniversite kenti. Macaristan'ın ilk üniversitesi 1367 yılında burada kurulmuş. Akdeniz ikliminden dolayı Peyç'te orkide, kayısı, erik, armut, şeftali, ceviz, badem, incir ama en önemlisi üzüm yetiştiriliyor. Evliya Çelebi'nin biraz da abartılı anlatımına bakılırsa Peyç'te armudun 170 türü yetiştiriliyormuş. Kendisi Peyç'de bir beyin konduğu iken 42 değişik tür armut yemiştir! Bölgede ünlü "Kadarka" şarabının adı Üsküdar'dan (Skadar) geliyor.

Peyç 1543-1686 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde kaldı ve Pecuy adıyla anıldı. Kent, Osmanlı tarihinde biraz da burada doğan tarihçi İbrahim Peçevi (1574-1650) ile ünlü. Bir ara Macaristan'ın eski başkenti Székesfehévar'da (İstolni-Belgrad) valilik yapan İbrahim Peçevi'nin eseri *Peçevi Tarihi*, Osmanlıların 1520-1640 yıllarını kapsıyor.

Peyç'e ilk yerleşen İliiryalılar ve Keltler. Roma döneminde kent, Güney Pannonya'nın başkenti Sopianae olarak adlandırılmış. Kent, Rahip Janus Pannonius zamanında ciddi bir Rönesans dönemi geçirmiş. Rahibin adının verildiği Pannonius Caddesi'nin başladığı yerdeki Leonardo da Vinci büstünün varlığı da bunun işareti.

Osmanlıların egemenliğinde kent Ortadoğu havalı bir ticaret merkezine dönüşmüş. Osmanlılar kenti aldıktan bir süre sonra, ana meydanına Aziz Bartolomeo Kilisesi'ni yıkararak kare planlı Gazi Kasım Paşa Camisi'ni inşa ederler. Osmanlılar kenti terk etmek zorunda kaldıklarında cami kiliseye çevrilir. Barok eklerle birlikte son cemaat yerine büyük bir bölüm eklenir, minaresi de yok edilir. Bu yüzyılın başında ve 1950'li yıllarda yapı-

* "Macaristan'daki Osmanlı Eserleri, Peyç ve Zigetvar", *SkyLife*, Eylül 1999, s. 65-75. Pécs kenti 2010 yılında İstanbul ve Almanya'nın Ruhr bölgesiyle Avrupa Kültür Başkenti seçildi.

lan restorasyonlarda Macarlar geçmişlerine saygı yaklaşımı içinde binadaki barok ekleri kaldırır ve binaya yeniden Osmanlı kimliğini kazandırır.

Şu anda Peyç'in ana meydanına damgasını vuran Osmanlı kubbeli bir yapı var. Üzerinde de hilal ile haç yer alıyor. Hoşgörünün böylesi, barışsever dünya halkları için önemli bir referans.

Peyç'teki bir başka yapı Yakovalı Hasan Camisi. 16. yüzyıla tarihlenen bu eser, Macaristan'da minaresi, kubbeli harimi ayakta olan tek Osmanlı camisi. Peyç'teki başka bir Osmanlı kalıntısı İdris Baba Türbesi. Bugün Çocuk Hastanesi bahçesinde bulunan türbe 1591'de yapılmış, uzun süre barut deposu olarak kullanılmış, 1963'te restore edilmiş. Ayrıca Peyç'in Sallai Caddesi'nde Memi Paşa Hamamı kalıntıları yer alıyor.

Akdeniz havası, kültür ağırlıklı sakin ortamı ile çok hoş bir Macar kenti Peyç. Üniversite kenti olmasından dolayı genç bir nüfusu var. Geç barok, neo-Rönesans, neo-klasik, eklektik biçimli yapılar tüm kenti sarmış gibi. Eski kentin surları ile burçları hâlâ duruyor. Anameydandaki Eyalet Konseyi (eski Peyç Bankası) Binası, Belediye Binası, Nador Oteli, Katedral, Art-nouveau Pannonia Hotel, Ulusal Tiyatro, Sinagog kentin görkemli binaları arasında.

Peyç'te yalnızca 100 metrelik Kaptalan Sokağı'nda 5 tane müze yer alıyor: Martyn Ferenc Müzesi (non-figüratif ressam), Endre Nemes Müzesi (surrealist ressam), Çağdaş Macar Sanatları Müzesi, Viktor Vászârely Müzesi (pop-art sanatçısının doğduğu ev), Jolnay Seramik Müzesi (kentin en eski evi). Bu müzelerin hemen yakınında da ünlü Çontvari (Kosztka Tivador Csontvary, 1853-1919) Müzesi bulunuyor. Çontvari yaşadığı süre içinde ünlenmemiş. Ölümünden sonra Paris'te açılan sergisini gezen Picasso, içeride bir saat yalnız bırakılmasını istemiş ve sonra sergiden çıkarken "yüzyılımızda benim kadar büyük bir ressamın olduğunu bilmiyordum" demiş.

Peyç'e damgasını vuran yapı malzemesi seramik. Çatılar seramikle kaplı, heykeller, çeşmeler seramikten. Kent 1868'de açılan fabrikayla, Jolnay seramiği ile çok ünlenmiş. Seramik üretiminden dolayı Peyç ile Kütahya kardeş kentler.

Zigetvar ise Peyç kentine 25-30 dakikalık uzaklıkta. Zigetvar, Muh-teşem Süleyman'ın alamadan öldüğü kalenin bulunduğu yer ve "Ada Kale" anlamına geliyor. Bugün hâlâ kısmen su ile çevrili kaleyi görerseniz, Sultan Süleyman 100 bin kişilik ordu ile 30 günde bu kaleyi nasıl almamış diye şaşırırsınız.

Sultan Süleyman, Zigetvar Kalesi'nin düşmesinden iki gün önce ölmüş. Yüreği ve iç organları Türbek diye anılan yere gömülmüş. Bu yerin üzerinde daha sonra Habsburg Hanedanı bir kilise dikmiş. Kale alındıktan sonra Osmanlılar hemen kale içinde Sultan Süleyman Camisi'ni inşa etmiş. Caminin özgün mihrabı hâlâ duruyor. Mihrab üzerindeki damla pencere oldukça ilginç. Caminin minaresi doğal tahribata dayanamamış, boyunun üçte ikisini yitirmiş.

Zigetvar Kalesi'nin mazgalları, kaleye Osmanlılar tarafından eklenmiş. Zigetvar'da bir de Osmanlı biçimli pencerelere sahip bir barok kilise var. Yapının aslı 1596'da inşa edilen Ali Paşa Camisi. Cami daha sonra kiliseye çevrilmiş ve bir çan kulesi eklenmiş. Ardından Macarlar restorasyonda değişik barok ekleri kaldırınca yapının Osmanlı kimliği öne çıkmış. Kilisenin kubbesinde ise ilginç bir fresk var: Kanuni Sultan Süleyman hasta yatağında ölümü beklerken, 2400 askeriyle kaleyi savunan Macar komutan Mikloş Jrinyi ise ölüme gidiyor. Zigetvar'da ayrıca bir Türk Evi ile Medrese olarak adlandırılan ve şu anda müze olarak gezdirilen bir yapı daha var.

Zigetvar'a yaklaşık 2 km uzaklıktaki boş alanda bir Türk-Macar Dostluk Parkı açıldı. Sultan Süleyman ve Jrinyi'nin büstleriyle Sultan Süleyman'ın temsili türbesinin bulunduğu park oldukça ilgi çekici.

Budapeşte'ye kadar gitmişken gününbirlik bir gezi ile mutlaka Peyç ve Zigetvar görülmeli.

PRIŞTİNE*

Kosova'nın başkenti Priştine gezginlere, Taş Devri'ne uzanan bir tarihi, köklü bir mimariyi, leziz yerel tatları ve alabildiğine yeşil bir doğayı keşfetme sözü veriyor.

Dünyanın çiçeği burnunda son bağımsız devleti Kosova'nın başkenti Priştine bir kültür ve üniversite merkezi. Ülkenin kuzeydoğusunda yayla üzerine kurulu, kıtalararası yolların kesişme noktasındaki Priştine, deniz seviyesinden 585 ila 640 metre kadar yüksekte yer alıyor. Sırtını, doğusundaki Gırmia Dağı eteklerine dayamış şehir, güneybatıya dönük yüzüyle engin Kosova Ovası'nı seyretmekte. Gün batımlarında kuzeyden esen ılık rüzgârlarıyla sakinlerine ve ziyaretçilerine serin, ferah geceler yaşıyor.

Az Zamanda Daha Çok Kosova

Kosova yaklaşık 11 bin kilometrekarelik ufak bir ülke, dolayısıyla başkent Priştine'de yapacağımız bir geziye rahatlıkla çevre illeri ve köyleri de ekleyebiliriz. Gezimize Dardania'dan, bir apartmanın yaklaşık üç katını kaplayan Clinton portresinin önünden başlayabiliriz. Bu portre ile Clinton, önündeki cad-

deye de adını vermiş. Buradan Nene Tereza (Rahibe Teresa) Caddesi'nde güzel bir yürüyüşle devam edebiliriz. Hindistan'daki çalışmaları dolayısıyla Nobel Barış Ödülü alan Rahibe Teresa Arnavut asıllı olduğu için bu bölgede çok seviliyor.

Caddenin sonunda Priştine Meydanı'na varılır. Meydanın çevresinde Murad Camisi, Yaşar Paşa Camisi, şu anda müze olarak kullanılan Eski Yönetim Binası ve Fatih Camisi (Büyük Cami) yer alıyor.

Yıldırım Bayezid tarafından 1389'da inşaatına başlanan, Fatih Sultan Mehmed döneminde tamamlanan Sultan Murad (Küçük Fatih/Çarşı) Camisi, 12 köşeli bir kasmağa ve merkezi bir kubbeye sahip. Mihrap, minber ve mahfili orijinal olan caminin minaresi ve son cemaat yeri yeniden inşa edilmiş. Kosova Müzesi yanındaki Yaşar Paşa Camisi 1835 yılına tarihleniyor. Priştine camilerinin en görkemlisi, 1462 tarihli Fatih Sultan Mehmed Camisi ise, yine bir Osmanlı eseri olan saat kulesinin yanına konumlandırılmış. Yapı, künde-kârî kapısı ve ahşap kepenkleri ile ilgi çekici.

Neolitik Devre Ziyaret

Geriye dönerek, Priştine Müzesi'ne bir göz atabiliriz. Müze, şehrin 15 kilometre güneyindeki Roma çağında Ulpiyana adıyla anılan bir kasabanın ve daha önemlisi bölgenin Neolitik dönemine ait kalıntılar içeriyor. Taş Devri'ne ait bazı arkeolojik bulgular, tarihi MÖ 4 bin yıl öncesine uzanan bir yerleşim merkezinin varlığını ortaya koyuyor. Kazılarda bulunan taş balta ve seramik kapların ise Neolitik devre ait olduğu düşünülüyor.

Roma'nın yıkılışıyla Priştine kenti, Balkanları birbirine bağlayan ana yollara doğru kaymaya başlamış ve böylece, Güneydoğu Avrupa'nın ana yolları üzerindeki önemli bir ticaret merkezine dönüşmüş. 1389 yılındaki meydan savaşından sonra Kosova, Osmanlı yönetimini yaşamaya başlamış. 1912 yılındaki Balkan Savaşı'na kadar imparatorluğun bir parçası olan Priştine, iki dünya savaşı arasında, çarşısıyla Türk-İslam mimari özelliklerini taşıyan küçük bir şehir görünümündeydi. Ancak Osmanlı'nın bu coğrafyadaki en önemli izi, Priştine'nin 10 kilometre kuzeyinde savaşların yaşandığı Kosova Ovası'ndaki Sultan I. Murat Türbesi.

Murad Hüdavendigâr Türbesi

Kaynaklara göre; I. Murad (Hüdavendigâr) I. Kosova Savaşı alanında gezerken, hançerle hayatına son verilir ve yüreği bu alanda toprağa

* "Priştine", *SkyLife*, Temmuz 2008, s. 39-52.

gömülür. Naaşı ise, Bursa'da bugün Muradiye olarak bilinen külliyeeye defnedilir. Yıldırım Bayezid burada bir türbe yaptırır. Bu türbe defalarca yenilenir, son olarak TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) katkılarıyla son biçimini alır. Murad Hüdavendigâr Türbesi bugün, Rumeli Türklerinin en kutsal ziyaretgâhı. Ayrıca, turistlerin de ilgiyle ziyaret ettiği tarihi bir yer.

Dini bayramlarda Kosovalıların teşrihiyle renklenmiş türbe, özellikle Mayıs ayının başında kutlanan Hıdrellez Bayramı'nda Kosova'nın her yerinden ve komşu Sancak bölgesinden binlerce kişiyi kendisine çeker. Dilek dileyenler, adak adayanlar, hastalara şifa arayanlar, dua edenler burada buluşur...

Osmanlı Konakları

Priştine'de ayrıca, bugün fiziksel özellikleri farklı durumda olan Piri Nazır Külliyesi, Emir Alaaddin, Hasan Ağa, Hatuniye, Muhacir Mahallesi (Kadriye), Ramazan Çavuş, Yarar Çeribaşı, Yusuf Çelebi camileri görülebilir. Dinsel yapılara ek olarak şu anda konut olarak kullanılan Danyal Tekkesi ve Türbesi ile Kadiri Tekkesi'ni ziyaret etmek ilginç olabilir. Priştine'de Osmanlı sivil mimarisinin en önemli öğelerinden -iki katlı, mutfaklı, çardaklı, sofalı, cumbalı, çeşmeli, ahşap yüklüklü, hamamcıklı konaklarına ilişkin çok güzel örnekler varlıklarını sürdürüyor. Emincikler Konağı, Huniler Konağı, Koca Dişliler Konağı (Priştine Anıtlar Kurulu Binası) gibi...

Başkente Yakın Ziyaret Noktaları

Priştine'nin 8 kilometre doğusunda, 15. yüzyıla tarihlenen Graçanitsa Ortodoks Manastırı bulunur. Bizans mimari stilineki kilisesinin 14. yüzyıldan kalma freskleri hâlâ çok canlı.

Gırmia Ormanı (6 kilometre), Gadime Mermer Mağarası (30 kilometre), Brezovica Kayak Merkezi (70 kilometre) doğaseverler açısından görülmesi hoş olacak yerler arasında sayılabilir. Başkent'in 80 kilometre güneyindeki Prizren ile 80 kilometre batısındaki İpek (Peja) kentleri Kosova keşif noktalarına mutlaka eklenmelidir. Nüfusunun tamamı Türk olan Mamuşa Köyü, Vushtrri, Gilan, Mitrovica, Rugova, Kaçanik, Ferizay, Dragaş, İstog (Burim), Deçan, Radave, Gjakova ziyaret etmeniz gereken diğer yerler arasında sayılabilir.

KOSOVA

Resmi Adı	Kosova Cumhuriyeti
Yüzölçümü	10.890 km ²
Nüfusu	1 milyon 885 bin
Başkenti	Priştine (207 bin)
Halkları	%93 Arnavut, %7 diğer
Dilleri	Arnavutça, Sırpça, Türkçe, Boşnakça
Dinleri	Müslüman, Katolik ve Ortodoks Hıristiyan
Kişibaşı Gayri Safi Milli	
Hâsıla (GDP / PPP)	10.000 USD
Devlet Başkanı	Haşim TACI (2016)

Ortaçağ'a Yolculuk

Kosova'daki en önemli Ortaçağ yerleşimleri arasında Prizren, Nobırda (Artana), Vushtrri bulunuyor. 50 kilometre doğusundaki Nobırda (Artana), Ortaçağ'da Balkan ülkelerinin ticaret merkezi durumundaki bir kentti. Tarihi kalesi, camisi, tekkesiyle, Ortaçağ'a ait kilise kalıntılarıyla o dönemin izlerini taşıyor. Nobırda (Artana) ziyaretinin devamında Gilan yolu üzerinde şifalı sularıyla ünlü Klokot Kaplıcaları'nın rehabilitasyon merkezinde iyice dinlenebilir, yeşilliklerine yorgunluğunuzu bırakabilirsiniz. Ortaçağ'da ikinci önemli ticaret ve zanaatçılık merkezi ise Janjeva idi. Janjeva, Nobırda (Artana) ve Trepca madenlerinden çıkarılan gümüşün temizlenebildiği bir ticaret merkezi olarak ün kazanmıştı.

Priştine'nin Bugünü

Aynı zamanda yüksek öğrenim merkezi sayılan Priştine'de yeni dönemde kurulan birçok özel üniversitenin yanı sıra, 1970 yılında kurulan Priştine Üniversitesi'nde yaklaşık 24 bin öğrenci çeşitli fakültelerde öğrenim görüyor.

Başkent bugün çok iyi ulaşım ağlarına sahip durumda. Karayoluyla kuzeydeki Niş ve Belgrad'a ve güneydeki Üsküp'e; demiryoluyla Kosova Ovası tren istasyonu sayesinde Kuzey ile Güney Avrupa'ya; Priştine Uluslararası Havalimanı sayesinde de dünyanın tüm merkezlerine ulaşmak mümkün.

Geçen yüzyılın son yılı 1999'da yaşanmış savaşın yorgunluğunu 17 Şubat 2008'de ilan edilen bağımsızlıkla üstünden atan Priştine kenti, tarihi güzelliklerin gizlendiği, güven dolu sokaklarıyla, farklı yerleri tanımak ve gençlik kokan bir şehri keşfetmek isteyenleri bekliyor.

DENİZKIZININ ÜLKESİNDE*

“Wonderful Copenhagen / Harika Kopenhagen”. Kentin resmi turizm örgütünün adı böyle. Kopenhagen yaklaşık 500 adadan oluşan Danimarka'nın bir adası (Sjælland / Zealand) üzerinde kurulu başkenti. 5 milyon 200 bin nüfuslu Danimarka'nın neredeyse üçte biri bu kentte yaşıyor: 1 milyon 700 bin. Kuzey ülkelerinin başkentlerine göre her dem canlı, cıvıl cıvıl.

Kopenhagen, Danimarka'da yaşayan 80 bin dolayındaki göçmenimizin artı katkısıyla da Türkiye'de bilinmiyor değildi. Ama Galatasaray-Arsenal maçı nedeniyle Türkiye'de iyice ünlendi. Kopenhagen, Danca dilinde København, “tüccarların limanı” anlamına geliyor. 17. yüzyılın başında IV. Christian yeni kenti kurmaya başlar. Kentin ana merkezi Indre By. Gothersgade'nin kuzeyi 17. yüzyılda soyluların Amalienborg ve Rosenborg saraylarına yakın oturdukları ızgara planlı yerleşime sahip. Tüm bu alanlar yüzyıllarca Kale (Kastellet) tarafından korunmuş. Tüm ülkenin yönetim merkezi olan Christiansborg Indre By'den bir hendekle ayrılmış. İçkent Indre By'ye ana giriş Belediye Sarayı Alanı'ndan.

* "Denizkızının Ülkesinde",
Cumhuriyet Dergi,
18 Temmuz 2000.

Kopenhag 1996'da Avrupa Kültür Başkenti'ydi. O sırada kongre kenti olarak dünyada 12. sırada. Kent 1167 yılında Rahip Absalon tarafından bugün Danimarka Parlamentosu'nun bulunduğu yerde kurulmuş. 1417'den beri kraliyetin başkenti. Danimarkalılar oldum olası Danimarka Krallığı'nın ilk krallık, Danimarka bayrağının ilk kraliyet bayrağı, Kopenhag'ın ilk kraliyet başkenti olduğunu iddia eder.

Kopenhag köklü bir geleneğe sahip, kendini ziyaret edenlere mutlaka bir şeyler sunabilen ender kentlerden biri. Oldukça yeşil, caddeleri genelde temiz. Gerçekten bir kültür, eğlence ve yeme-içme kenti. Elli dolayında müze, onlarca eğlence merkezi, yüzlerce lokanta, bar, "pub" var. Danimarkalılar kadeh kaldırırken, "Skål" derler. Bu nedenle İngilizcede "kadeh kaldırma" karşılığında "skaaling" terimi yaratıldı.

Kopenhag çok sayıda özel uçak şirketinin yanı sıra SAS'ın merkezi durumunda. Ayrıca çok sayıda geminin uğrağı. Kopenhag-Oslo arasında gece işleyen kocaman gemilerin akşam yemeği büfesi dillere destan. Bu hızlı, yoğun hava ve deniz trafiği nedeniyle de Kopenhag oldukça hareketli.

Kopenhag yetiştirdiği ünlülerle övünüyor: Çocukluğumuzun "Kibritçi Kız" öyküsünün yazarı Hans Christian Andersen, filozof Søren Kierkegaard, heykeltıraş Bestel Thorvaldsen, ressam Christen Købke, kompozitör Carl Nielsen, son yıllarda Karen Blixen adıyla ünlenen *Benim Africam*'ın (*Out of Africa*) yazarı...

Nasıl günümüzde turistik açıdan Viyana Mozart, Prag Kafka satıyorsa, Kopenhag'da da Andersen pazarlanıyor. Kentin simgesi artık Andersen'in bir öyküsünün kahramanı Küçük Denizkızı. Langelinje Parkı'nın deniz kıyısında ufak bir kaya üzerinde oturmuş duruyor. Heykeli 1913 yılında heykeltıraş Edvard Eriksen yontmuş. Heykel kente büyük katkılarda bulunan Carlsberg Birahanesi'nin kurucusu Carl Jacobsen'in hemşerilerine hediyesi.

Daha önce limanın simgesi bir kuğu ile Leda heykeliymiş. Küçük Denizkızı'nın başından felaketler eksik olmamış. 1964'te başı koparılmış. Yerine kopyası konmuş. Derken o kopya baş da çalınmış. Sonra bulunmuş... Yine de Küçük Denizkızı'nı Kopenhag'a gelen herkes denizden ya da karadan mutlaka görüyor.

Kopenhag, gezilmesi kolay bir kent. Gezilecek yerlerin çoğu yürüyüş mesafesinde. Ayrıca isterseniz ve de seviyorsanız belediyenin hizmete soktuğu bisikletler ile de dolaşabilirsiniz. Yalnızca müzeleri dolaşabilirsiniz.

"Shopping Turu" yapabilirsiniz. Tekne ile "Kanal Turu" gerçekleştirebilirsiniz. "Birahane Turu"na katılabilirsiniz. At yarışlarına gidebilirsiniz.

Kopenhag'ı gezmenin kolay ve ucuz yolu bir "Copenhagen Card" almakta geçiyor. Görece düşük bir ücretle elde edeceğimiz 24, 48 ya da 72 saat boyunca geçerli olacak bu kartlarla para ödmeden tren ya da otobüs kullanabiliyorsunuz, 60 dolayında müzeye girebiliyorsunuz. Ayrıca panoramik kent gezdiren otobüsler de var.

Kopenhag kuzeyde bir alışveriş cenneti olma yolunda. Trafiğe kapalı mağazalar mekânı Strøget giderek büyüyor. Yalnızca yayaların dolaştığı bu cadde ve yan sokaklar müthiş canlı. Georg Jensen tasarımları, Orefor kristalleri, Royal Copenhagen mağazaları, Rosenthal ürünleri, Mat Jonasson tasarımı kristaller, Illums Bolighus Magasin adlı süpermarketler, amber dükkânları, porselen, mücevher, altın, gümüş, tekstil, örgü, yiyecek-içecek mağazaları insanın başını döndürüyor.

Kopenhag'ı belli bölgelere ayırarak adım adım dolaşabiliriz. Birinci geziye kentin en gösterişli yapılarından Belediye Binası'ndan başlayabiliriz. Belediye Binası önündeki meydana da adını vermiş, saati ile ünlü. 1905 yapısı, Danimarka tarzı tuğla bir yapı.

Belediye Binası'nın Andersen Caddesi tarafında Kopenhag'ın ünlü Tivoli eğlence merkezi yer alır. Tivoli 1853 yılında Londra'daki Vauxhall Bahçeleri ile Paris'teki Vauxhall-Tivoli'den esinlenen Georg Christensen tarafından kurulmuş. seksen dönümlük ışılandırılmış bahçe içinde Pandomim Tiyatrosu, Çin Pavyonu, değişik dönemlerin ve ülkelerin mimari tarzlarını yansıtan otuz lokanta, Tivoli muhafızlarının sık sık tekrarlanan bandolu yürüyüşleri oldukça ilgi çekici. Tivoli tam cümbüş yeri.

Tivoli Bahçesi'nin bir kenarında Louis Tussaud Balmumu Müzesi, batısında da 1971 yılında bitirilen sahte-Bizans mimari tarzlı tuğla İstasyon binası bulunuyor. Yine Andersen Caddesi üzerinde yer alan Glyptotek adlı müze ise bence Kopenhag'ın en önemli müzesi.

Ny Carlsberg Glyptotek Kuzey Avrupa'da antik sanat ürünlerini içeren en önemli sanat merkezi. Sanata sahip çıkmasıyla ünlenen biracı Carl Jacobsen ve karısı Ottilia tarafından 1897'de kurulmuş. Müzede Yakınoğu, Eski Yunan, Roma ve Mısır sanat eserleri ve kalıntılar sergileniyor. İtalya dışındaki en büyük Etrüsk koleksiyonuna sahip. Müzede ayrıca Danimarkalı sanatçıların (Altın Çağ 1800-1850) ve 19. yüzyıl Fransız ressamlarının (Empresyonistler) eserleri yer alıyor.

Carl Jacobsen olur olmaz her şeyi biriktiren zengin kişilerden değilmiş. Müzesini özenle seçilmiş parçalarla doldurmuş. Müzenin bir bölümünde Rodin'den heykeller yer alıyor. Carl Jacobsen Rodin'i izliyor, onunla ahbab oluyor. Yaptığı her heykelin bir kopyasını ismarlıyor. Glyptotek Müzesi'nin bir içinde, bir de dışında özgün "Düşünen Adam" kopyası var. "Calais Tüccarları" heykel grubu ile Dante'nin İlahi Komedyası'ndan esinlenen "Öpücük" birer şaheser.

Müzedeki sergilenen eserler Jacobsen'in şahsi koleksiyonunun parçaları, çoğunun tanımlanmasında satın alındıkları yer belirtiliyor. Bir eser için "İstanbul, Kapalıçarşı" yazıyor. İstanbul'dan kaçırılmış. Müzenin Mısır bölümünde sergilenen ahşap mezar buluntuları ise başdöndürücü. Benzerleri Mısır'da yok.

Glyptotek'in karşı sokağından yürüdüğünüzde varacağınız yer Ulusal Müze'dir. Müze Viking Dönemi parçaları açısından oldukça zengin. Vikinglerin bıraktığı izler çok önemli. Dünyanın Keltlerden sonra en büyük ikinci gezgini olan bu halk Amerika kıtasına kadar gitmiş 11. yüzyılda. Aynı zamanda gerçek bir "Kuzey Bilgeliği"ne sahip. Şöyle diyor bir Viking atasözünde (Havamal): "Hiç kimseyi boğma armağanlara / Küçük armağanlar büyük övgü kazanır çoğun / Gerçek dostluğu ben, bölüştüğüm bir kadeh içki ve bir dilim somunda buldum."

İkinci gezimize yine Belediye Alanı'ndan başlayabiliriz. Frederikbergade Caddesi'nden yürüdüğümüzde Strøget, yani araç trafiğine kapalı alışveriş merkezi başlar. Oradan Yeni Meydan ve Eski Meydan'a ulaşırsınız. Biraz daha yürüdüğümüzde Aya Nikola Kilisesi görülür. Buradan sola dönüp Købmagergade girip biraz yürüdüğünüzde Yuvarlak Kule ve Kutsal Üçleme Kilisesi'ne varırsınız.

Kule 1642'de gözlemevi olarak yaptırılmış. 35 m yüksekliğinde, 15 m çapında. Anlatılanlara bakılırsa Büyük Petro kule içindeki spiral merdivenlerden atıyla kuleye tırmanmış.

Hemen bu çevrede bir sinagog ve bir üniversitenin binalarını görürsünüz. Üniversite binasının Vor Frue Alanı tarafında ise Katedral yer alır. Kökleri 12. yüzyıla uzanan Katedral'in şimdiki binası 19. yüzyıldan. Neo-klasik binanın önyüzünde Dor sütunları egemen. İçeride sunaktaki İsa ve on iki havari heykelleri Thorvaldsen'in yontuları.

Üçüncü gezimize Christiansborg Sarayı'ndan başlayabiliriz. Christiansborg Danimarka'nın yönetim merkezi. Kentin diğer kesimlerine köprü ile

DANİMARKA

Resmi adı	Danimarka Krallığı
Yüzölçümü	43,000 km ²
Nüfusu	5,7 milyon
Başkenti	Kopenhag (1,3 milyon)
Halkları	Danlar, Norveçliler, İsveçliler, Faroeliler, Almanlar, Türkler, İranlılar...
Dilleri	Danca, Faoece, Grönland dili, Almanca
Dinleri	%80 Evanjelic Lutherci, %4 Müslüman, %16 Diğer
Ortalama Yaşam Süresi	80 yıl (Kadınlar 82, Erkekler 77)
Kentleşme Oranı	%88
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	46.600 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %2'si; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %28'i)
Devlet Başkanı	Kraliçe II. MARGRETHE (1972)

bağlanmış Slotsholmen (Kale Adası) üzerinde. Parlamento (Folketing) Binası ve çok sayıda bakanlık burada yer alıyor. Altında Rahip Absalon'un kurduğu ilk kaleye ilişkin kalıntılar var. Avlusunda ve çevresinde Kraliyet Ahırları, Tiyatro Müzesi, Zırh Müzesi, Kraliyet Kütüphanesi gibi bölümler bulunuyor. Bir köşede de kentin en dikkat çekici yapısı Borsa Binası. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde bitirilen Borsa Binası'nın tepesinde birbirine dolanmış dört ejderha kuyruğu yer alıyor.

Parlamento'nun arkasında kanal kıyısındaki neo-klasik yapı içinde, Betel Thorvaldsen'in ve Idse'nin yontularının sergilendiği Thorvaldsen Müzesi yer alıyor. Kraliyet Kütüphanesi'nin bahçesinde varoluşçu felsefenin kurucusu kabul edilen Søren Kierkegaard'ın (1813-1855) heykeli bulunuyor.

Dördüncü gezimizi kanallar yöresine ayırabiliriz. Bu amaçla Christianshavn bölgesinden geziye başlayabiliriz. Bu bölgede çok sayıda müze bulunur. Ama en önemli yapı dıştan sarmal acayip kulesiyle Aziz Kurtarıcı Kilisesi'dir. Kanallar arasında dolaşmak müthiş keyiflidir. Tekne yaşamı, denizi seven insanlar, yüzyıllardır süren deniz ticareti sizi başka düşlere sürükler.

Beşinci gezimize Kongens Nytorv'dan başlayabiliriz. Bu alan ortasında IV. Christian'ın atlı heykeli, çevrede çok güzel binalar bulunur: Magasin Mağazası, Erichsens Sarayı, Kopenhag'ın en havalı oteli Hotel d'Angleterre, Galerie Asbæk, İtalyan Rönesansı tarzındaki Kraliyet Tiyatrosu. Alana yakın mesafede Barok Charlottenborg yer alır ve oradan da Nyhavn'a yani Yeni Limana geçilir. Nyhavn barları, restoranları, tekne trafiği ile belki de tüm Kopenhag'ın en canlı yeridir, özellikle geceleri.

Nyhavn'dan Kraliyet Sarayı'na doğru yürüebilirsiniz. Amalienborg, 1794'teki Christiansborg yangınından sonra Kraliyet ailesinin, bugün de Danimarka Kraliçesi'nin yaşadığı yer. Kral V. Frederik (1723-1766) döneminde 1749-1754 yılları arasında Kopenhag'ın genişletildiği bölge olarak oluşturulan "yeni kent"in merkezinde. Pavyonları ile birlikte dört saray tarafından çevrelenen sekizgen bir yapılanma. Danimarka mimarisinin en güzel örneklerinden. İonik sütunlar arasında gezerken Kral V. Frederik'in atlı heykelini görüyorsunuz. Kraliyet ailesinin Danimarka'da olduğu günlerde her gün saat 12.00'de gerçekleştirilen Kraliyet Muhafızlarının nöbet değişimi son derece ilginç turistik gösteriler arasında yer alıyor. Muhafızlar buraya Rosenborg Kalesi'nden geliyor.

Hemen Saray Meydanı'na bakan Mermer Kilise ya da Frederik Kilisesi Roma'daki Sen Piyer Kilisesi'nden esinlenerek, hatta onu geçmek üzere

1749'da yapımına başlanmış gösterişli bir yapı. Parasızlıktan 150 yıl kadar yapımına ara verilmiş. Sonra da daha ucuz Norveç mermerleri ile bitirilmiş. Kubbesi her yandan görülüyor.

Daha da ileride Gefion Çeşmesi bulunur. Tanrıça Gefion ile toprak süren öküz biçimli dört oğlunu gösteren çeşme. Söylenceye göre Gefion İsveç topraklarını saban ile sürerken sabanı ile koca bir toprak parçasını kaldırmış, böylece Vänern Gölü oluşmuş. O toprak parçasını denize fırlatmış, Zealand Adası oluşmuş. Bu bölgede ayrıca Direniş Müzesi, üç soğan kubbeli Aleksandr Nevski Rus kilisesi bulunur.

Kopenhag'da son olarak ise Ulusal Sanat Galerisi, Rosenborg ve Frederiksberg'i gezebiliriz. Rosenborg IV. Christian'ın 1606-34 yılları arasında yaptırdığı bir saraydır ve içinde 1922'den beri Kraliyet Hazinesi sergilenmektedir.

Bunlar dışında Tycho Brahe Planetarium, Akvarium ve Experimentarium bilimsel gelişmeleri sevenler için ilginç yerlerdendir. Kopenhag merkezinin biraz dışında bulunan Grundtvig Kilisesi sarı tuğlalardan org biçimli ilginç bir yapı. 1913-26 yılları arasında Jensens Klint ve oğlu tarafından tasarlanmış.

Kopenhag'a gidenler için yakın, günübirlik geziler de ilginç olabilir. Bunlardan biri Kopenhag'ın kuzeyine yapılan Helsingør gezisidir. Bu gezi sırasında 5 ayrı yeri gezmek olasıdır. Kopenhag'dan yaklaşık 50 km uzaklıktaki Helsingør'e (Elsinore) giderken ilk karşılaşılan yer yazar Karen Blixen'in mezarı ve küçük müzesidir.

Parlak bir geçmişe sahip olan ve şu anda Danimarka'nın en hoş kasabalarından biri olan Helsingør (Elsinore) Shakespeare'in ünlü Hamlet'ine konu olan Kronborg Kalesi'ni içeriyor. Shakespeare hayatında hiçbir zaman buraya gelmemiş. Ancak kaleden de daha eski olan bir 10. yüzyıl Danimarka mitolojisinde geçen Amleth'i (Aka Amlod) kullanmış. 16. yüzyılda II. Frederik (1559-1588) daha önce aynı yerde bulunan bir kaleyi yıktırarak iki Hollandalı mimara bir kale yaptırmış. Söylencelerin kahramanı Holger Danske'nin Kale altında gömülü olduğuna inanılıyor. Kale çok güzel restore edilen bir küçük kiliseye ve Avrupa'nın en geniş Şövalyeler Salonu'na sahip.

Helsingør'e yakın bir mesafede Danimarka'nın en ünlü sanat galerisi Louisiana yer alıyor. Yeşillikler içine serpiştirilmiş. Jean Arp, Max Ernst, Calder, Henry Moore eserleri son derece ilginç.

Bu güzergâh içinde görülebilecek yerlerden Fredensborg Sarayı 1722'de IV. Frederik (1699-1730) tarafından bir yazlık saray olarak Esrum Gölü kıyı-

sına yaptırılmış. “Barış Kalesi” anlamına geliyor. Şu anda Kraliçe II. Margrethe ve kocası Prens Henrik’in kullanımında. Sarayı çevreleyen park hâlâ güzelliğini koruyor.

Frederiksborg Kalesi ise Kuzey Zealand’ın en ilginç pazar kasabalarından Hillerod’da bulunuyor. Frederiksborg Kalesi 17. yüzyılın en güzel Rönesans yapılarından biri. Kale aynı yerde babası tarafından yapılan ve kendisinin de doğduğu eski kalenin yıkılmasından sonra IV. Christian tarafından 1602-22 yılları arasında yaptırılmış. Kale, göl içindeki üç adacık üzerinde yükseliyor. Yer yer Gotik kemerler var. Kalede kilisecik (şapel) ve Büyük Salon görülebilir. Şu anda Kale içinde Ulusal Tarih Müzesi yer alıyor.

Kopenhag müzeleri, konserleri, müzik grupları, tiyatroları, opera ve baleleri, mimari biçem ve tasarım zenginliğiyle yazar, şair, müzisyen ve kültür kenti. Yine de belleklerden gitmeyen, liman çevresindeki lokantalarda yenen deniz ürünleri ve içilen biralara.

ATEŞİN BUZLA DANSI: İZLANDA*

Bir ay kadar önce FEST Travel benim rehberliğimde 25 kişilik bir Türk grubunu İzlanda’ya götürdü. Bu, Türkiye’den İzlanda’ya gidip adanın neredeyse tamamını gezen ilk büyük grup idi.

İzlanda acayip bir ada. Kuzey kutup dairesinin hemen altında, Orta Atlantik Sırtı üzerinde duruyor. Kuzey Amerikan Plakası ile Avrasya Plakası’nın Atlas Okyanusu’nda karşılaştığı çizgi üzerinde bulunduğu adada bu çizgi boyunca çok yoğun volkanik ve jeotermal etkinlik görebilmek mümkün. Her an patlamaya hazır volkanlar var. Daha 1963 yılında adanın güneyinde volkanik patlama ile Surtsey adı verilen bir adacık oluştu. Dünyanın önemli bir kesimi bu oluşumu televizyonlardan seyretti.

Adanın %52’si volkanik çöl, %12’si buzul, %11’i soğumuş lav akıntıları ile kaplı. Yüzölçümü 103 bin km². Bu alanı ile Madagaskar, İngiltere ve Küba’dan sonra bağımsız bir devlet olarak dünyanın dördüncü adası. Ada üzerinde yaşayan nüfus 330 bin. Bunun da yarısından fazlası başkent Reykjavik’te yaşıyor. Adanın ikinci büyük kenti Akureyri’nin nüfusu yalnızca 18 bin.

Viking söylenceleri *saga*’lar, eski İzlanda edebiyatı örnekleri *edda*’lar ve saray şairleri *skald*’lar

* “Ateşin Buzla Dansı: İzlanda”,
Hürriyet Seyahat, 17 Eylül 2007.

ile ilginç bir edebiyat yaratan bu ufacık adadan bir yazar, Halldör Laxness, nüfusun yaklaşık 200 binlerde olduğu bir dönemde, 1955 yılında Nobel edebiyat ödülü kazanmış, Türkiye’den 51 yıl önce.

İzlanda bir dokunulmamış vahşi doğa diyarı. Buzul, volkan, krater, kaldera, fiyort, gayzer (kaynaç), uçurum, kaynayan sular, fokurdayan çamurlar, büyük şelale ya da çavlan sevenler, kısacası doğaseverler için ideal bir yer. Biraz Patagonya, biraz Antarktika, biraz Galapagos ya da Hawaii, biraz İrlanda-Norveç ya da hepsi. Adanın çoğu fiyortlarla süslü 4.970 km’lik bir kıyı şeridi var.

Vatna, Hofs, Lang, Myrdals, Dranga, Snæfells buzulları adanın jeolojik yapısını oldukça belirliyor. Bunlardan Snæfells buzulu bilindiği gibi Jules Verne’nin *Arzın Merkezine Seyahat* kitabına konu olmuş. 8.400 km²’lik bir alanı kaplayan Vatna Buzulu Avrupa’nın en büyüğü, Antarktika ve Grönland’dan sonra dünyanın üçüncüsü.

Son bin yıldır İzlanda sürekli patlama yaşıyor. En büyük deprem 1783’te olan; Laki Volkanı 10 ay boyunca patlamasını sürdürmüş, o zamanki nüfusun beşte biri, hayvanların dörtte üçü ölmüş, ciddi bir “açlık” baş göstermiş. Son olarak 2000 yılında Hekla Volkanı tekrar patladı. 1996’da da bir buzul içindeki volkan patlaması nedeniyle gelen buzul erimesinin ardından büyük sel felaketi yaşandı.

Ada flora ve fauna ile mineral çeşitliliği açılarından çok zengin. 220 tür bitkiye, üçte biri Adada yumurtlayan yaklaşık 230 kuş türüne, deniz memelilerine, 9-10 tür balinaya, benekli cinsi en ilginç olmak kaydıyla değişik foklara, yunuslara sahip. Kuşlar arasında en ilginç, neredeyse adanın maskotu olan *puffin*’ler. Deniz papağanı diye çevirebileceğimiz bu kuşların yaşamı penguenlerinkini çok anımsatıyor.

Adaya ilk kez 874 yılında yerleşilmiş. 930 yılında kabile şeflerini demokratik olarak bir araya getirip tartışabilen bir meclis (*Althingi*) oluşturulmuş. İzlandalılar “dünyanın ilk parlamentosu” dedikleri bu meclis ile çok övünüyor. Bu meclisin toplandığı Thingvellir Vadisi’ni UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne almış. Halk 1000 yılında yine meclis kararıyla Hıristiyan olmaya karar vermiş. Ada 1262’den sonra Norveç’e, 1380’den sonra Danimarka’ya bağımlı bir ülke. 17 Haziran 1944’te bağımsızlığına kavuşmuş. Bir ara ABD, adada bir üs açmış; ancak bu üs 2006’da kapatılmış.

Ada halkının %94’ü Kuzey soylu, Keltlerden, Vikinglerden gelme. Dolaşısıyla ırksal olarak oldukça saf. Son zamanlarda başta Polonya olmak üzere

bazı ülkelerden göçmen işçiler gelmeye başlamış. Halkın büyük çoğunluğu Lutherci Hıristiyan, okuma-yazma oranı %99. Kişi başına düşen gayri safi iç hâsıla (GDP/PPP) 47.500 Amerikan Doları (kendileri bu rakamı 60.000 Dolar’a kadar çıkarıyor). Bu rakam ile İzlanda Avrupa’da Lüksemburg’dan sonraki en zengin ülke. Ancak bir o kadar da pahalı. Örneğin Avrupa ülkelerinde çok iyi kayıtlı bir CD yaklaşık 20 € civarında satılırken, İzlanda’da sıradan bir kilise CD’si 35-40 €. Alkole ve sigaraya karşı tavrılılar. Bir paket sigaranın fiyatı Türkiye’den yüksek. Sebze ve meyve oldukça pahalı.

İzlanda kendi nüfusundan fazla yabancı turist alan tek ülke durumunda dünyada. Yılda bir buçuk milyon turist geliyor. Turizm pazarlamasında harikalar yaratmışlar. Bu anlamda Türkiye’nin İzlanda’dan öğreneceği çok şey var. Ufacık bir ada için yaklaşık 100 güzergâh yaratmışlar. Yürüyüş, dağcılık, rafting, golf, nehir-göl-deniz kayağı, dalış, balina-kuş gözlemleme, buzul üzerinde köpeklerin çektikleri kızaklara binme, *snowmobile* (ufak dört tekerlekli araçlar ile buzul üzerinde gezinme), buzulda yürüme, at binme, *saga* (kuzey söylenceleri) turları, gayzer, fokurdayan çamurlar, sıcak su banyosu gezileri...

En az ilginç olabilecek yerler hakkında bile onlarca broşür dağıtıyorlar. Bir genel broşürleri 100 bin adet basılmış, 260 sayfa, yani başlı başına bir kitap ve bedava dağıtılıyor. En umulmadık yerde suyu, tuvalet kağıdı, kağıt el havlusu olan tertemiz tuvalet buluyorsunuz. Her yerde mükemmel bilgilendirme levhaları var. Çok sayıda tertemiz 3 yıldızlı oteller inşa etmişler. Her yerde termal sıcak su akıyor. Musluklardan dünyanın en temiz suyunu içiyorsunuz. Temel havayolu İcelandair’in yalnızca Avrupa’nın 27 kentine ve Kuzey Amerika’da 18 noktaya düzenli uçuşu var.

İzlanda gezisine tabii ki başkent Reykjavik’ten başlayacaksınız. Rahat, sakin bir yer. Yalnızca gençler cuma akşamları dağıtıyor. Ertesi gün sabah saat 5’e kadar bar-kafe-disko geziyorlar, buna da *runtur* diyorlar. Reykjavik’te bir yürüyüş turu ile Katedral’i, Parlamento’yu, eski binaları, ahşap tiyatroyu, Ulusal Galeri’yi, çok ilginç bir mimariye sahip olan Hallgrims Kilisesi’ni, önündeki Leifur Eirikksson heykelini, Ulusal Tiyatro’yu görebilirsiniz.

Viking *saga*’larına göre Leif Eirikksson (ya da Ericson) Amerika kıtasına Kristof Kolomb’dan 491 yıl önce gitmiş bir Viking. Babası Kızıl ya da Kanlı Erik İzlanda’dan sürülünce Grönland’a yerleşmiş. Oğlu Leif de 1001 yılında Amerika’nın Nova Scotia kıyasına varıp oraya “Vinland” (üzüm ile ilgisi yok, “berekatli yer” anlamında) adını vermiş. Grönland-Amerika arası, İzlanda-Grönland arasının yarısı kadar.

İZLANDA

Resmi Adı	İzlanda Cumhuriyeti
Yüzölçümü	103.000 km ²
Nüfusu	336 bin
Başkenti	Reykjavik (185 bin)
Halklar	%94 Kuzey soyundan gelenler (Norse) ve Kelt, %6 diğer
Dilleri	İzlandaca, İngilizce, Kuzey dilleri, Almanca
Dinleri	%74'ü Evanjelic Lutherci, %3,5 Katolik, %3 Reykjavik Serbest Kilisesi'ne bağlı, %2 Hafnarfjorour Serbest Kilisesi'ne bağlı, %4 diğer dinler, %6 yok, %6,5 belirtilmemiş
Ortalama Yaşam Süresi	83 yıl (Kadınlar 85, Erkekler 81)
Kentleşme Oranı	%94
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	46.600 USD
Cumhurbaşkanı	Gudni Thorlacius JOHANNESON (2016)

Reykjavik'in doğal sıcak su ihtiyacını gideren su tankları üzerine kurulu Saga Müzesi, canlı gibi duran mankenleriyle İzlanda halkının tarihini gözler önüne seriyor.

Başkent dışında adayı gezmenin en iyi yolu yelkovan istikametinde, *Ring Road* diye adlandırılan, adayı kenardan çevreleyen karayolunu izleyerek dolaşmak. Arada bir kötü toprak yollara da sapabilirsiniz.

Böylesi bir gezide Thingvellir Vadisi ilk uğrak olacaktır. Burası tarihi ilk meclisin yeri olmaktan çok Amerika Plakası ile Avrasya Plakası'nın ne denli birbirlerine yaklaştığını jeolojik olarak görebileceğiniz, heyecan verici bir yer. Ardından Geysir'e gidiyoruz. Geysir volkanik bölgelerde kısa aralıklarla sıcak su ya da buhar fişkirtan kaynaklara verilen gayzer (Türkçede kaynaç) kelimesine kaynaklık etmiş. Bir zamanlar 60 metrenin üzerine su ve buhar fişkirtan Geysir şu anda duraklama döneminde. Ancak hemen yanındaki Strokkur, 10 dakikada bir 35 metre yüksekliğe su ve buhar fişkirtıyor. Ama bu 10 dakika da doğanın kaprislerine bağlı. Fotoğraf çekenler için bu fişkirmaları yakalamak çok heyecan verici.

Hemen Geysir yakınlarındaki Gullfoss Çavlanı İzlanda'nın "olmazsa olmaz"larından. 32 metreden bir kanyona dökülen çavlan muhtemel bir baraj nedeniyle yok olacaktı. Barajın yapılacağı toprağın sahibinin kızı Sigridur'un kendisini çavlanı atma tehdidi ile çavlan kurtulmuş.

Geysir-Gullfoss gezisinden sonra ana karayolunu izleyip kuzeybatı İzlanda da gezilebilir ya da Lang ve Hofs buzulları arasından Akureyri kentine gidilebilir. Kilisesi ve botanik bahçesi ile ünlü Akureyri İzlanda'nın kuzeyini gezmede bir başlangıç yeri. Özellikle Husavik'ten başlayan balina izleme turları için.

Akureyri'den Jökulsargljufur Ulusal Parkı'na, bir kaldera da barındıran Krafla volkanik bölgesine, doğu fiyortlarına, Tanrıların Çavlanı olarak bilinen Godafoss'a, Avrupa'nın en güçlü çavlanı Dettifoss'a ve Myvatn Gölü'ne gidilebilir. Göl çevresindeki Dimmuborgir siyah taş oluşumları (Strabon'un Katakekaumene dediği Kula civarındaki yapılaşmayı anımsatıyor), 2.500 yıl öncesinde oluşmuş eski krater Hverfell, Nameskard fokurdayan çamurları oldukça heyecanlandırıcı. Hverfell Krater'ine yürüyerek çıkış en az 20 dakikamızı aldı.

Egilsstadir'de orman, Stöðvaðfjörður'da Mineraller Müzesi gezileri de oldukça şaşırtıcı. Ama en ilginç olanı Jökulsarlon Buzulgölü'ndeki tekne gezisi. Teknelere karada biniyorsunuz. Altlarında tekerlekleri var. Tekne

bir otobüs gibi karada ilerlerken birden suya giriyor ve yol almaya devam ediyor. Buzuldan koparak göle taşınan aysberg (buzdağı) parçalarının “buzul mavisini” dediğimiz renkleri arasında dolaşmak gerçekten bir rüya âlemi- ne dalmak gibi.

Adanın en hoş yerlerinden biri Vatna Buzulu’nun kenarındaki Skafta-fell Ulusal Parkı. Girişte adada benzerlerinden çok bulunan bir Ziyaretçi Merkezi var. Orada bir buzul altı yanardağ patlamasına ilişkin film izliyoruz. Ardından bir ahtapot gibi kollarını salan Vatna Buzulu’nun bir kolu olan Hvannadals Buzulu’na yürüyoruz. Vatna Buzulu müthiş bir görüntü sunuyor, inanılmaz bir güç. Yakın çevredeki Svartifoss Çavlanı ise döküldüğü kaya oluşumları açısından son derece ilgi çekici.

Landmannalaugar’a giderken Alev Yarığı’na uğruyoruz. Otobüsümüz çok derin olmayan akıntı dereleri içinde ilerliyor. Landmannalaugar’da yine jeotermal havuzlarla karşılaşılıyor. Temmuz ayında dışarıda ısı 14-15 derece. Yabancılar hemen soyunup doğal sıcak su havuzlarına giriyor. Uzakta 10 yılda bir patlayan Hekla Volkanı’nı görüyoruz.

Başkente gelmeden önce güneye yöneliyoruz. Eyrabakki’den sonra deniz kıyısında kendimize bir ıstakoz ziyafeti veriyoruz. Ardından Krisuvik’te yeniden fokurdayan çamurları görüyoruz.

Reykjavik’e geldikten sonra Mavi Göl’e (*Blue Lagoon*) uğramadan olmaz. Burası başkente 40 dakika mesafedeki bir jeotermal merkez. İnsanların doğanın enerjisi ile yaşam enerjisi yakaladıkları, zihin-beden-ruh uyumu sağladıkları bir yer. Büyük bir işletme. Ayrıca sauna, buhar, masaj odalarına sahip. İnsanlar yüzlerine beyaz çamur sürüyor...

İzlanda’da halk arasında en çok konuşulan konu ruhlar, periler, cinler, gizli, görünmez insanlar, cüceler... Her birinin yaşamında mutlaka bunlardan birini gördüğüne dair bir öykü var. O kadar ki turistlere ücretsiz dağıttıkları haritalarda bile “görünmez insanlar”ın (*huldufolk*) nerelerde karşılıklarına çıkabilecekleri gösterilmiş.

İzlanda’da iki kadın çok ünlü. Biri 1980’de devlet başkanlığına seçilip (demokratik bir ülkede ilk kez) dört dönem bu görevi 1996’ya kadar sürdüren Vigdis Finnbogadottir, diğeri pop müzik yıldızı Björk. Her ikisi de aykırı davranışlarıyla ünlü. Björk İzlanda’yı uluslararası müzik dünyasına taşıyan bir tanrıça. Hemen bir Björk CD’si edinip dinleyin. Türkiye’de en son çıkan albümün adı “Vulnicura”.

İzlanda’nın benzersiz kültürünü, müziğini, doğasını yansıtan, İzlanda müziğinin Viking söylenceli, pagan inançlı geçmişini, hüznü ve romantik doğasını sergileyen bir film izlemiştik İstanbul Bağımsız Film Festivali’nde: “Çığlık Çılgıya Başyapıt” (Screaming Masterpiece, 2005).

İzlanda’da haziran-temmuzda, “geceyarısı güneşi” dediğimiz olay var, yani beyaz geceler. Belli zamanlarda “kuzey ışığı” (*aurora borealis*) görmek mümkün. Yürüyüşseverler için akıl almaz bir coğrafya. En iyi gezi zamanı haziran-ağustos arası.

İzlanda için son bir söz: Türkler olarak orada da tanınıyoruz. Kayıtlara bakılırsa 1627 yılında bir grup Türk gemilerle İzlanda’ya gelmiş, köle elde etmek için. Adayı gezerken kullandığımız haritanın doğu kısmındaki Djupivogur kasabası yanında 1627 yılına ait bir not var, altmış adalının kaçırıldığına ilişkin. Kurtarır mı bilemiyorum ama orada “Cezayirli korsanlar yaptı” yazılı.

Kısacası, İzlanda gezisi gerçek bir doğa şöleni.

81 DERECE KUZHEY ENLEMİNE SEYAHAT*

Kuzey Kutup Dairesinin Üstündeki Svalbard Takımadalarının Vahşi Yaşamını Keşfetme

Karadan ya da kurvaziyer gezileriyle denizden kuzey veya güney yarıküresinde uç noktalara gitmiş olabilirsiniz. Ama gittiğiniz yerlerden Grönland'ın güneyi, İzlanda'nın başkenti Reykjavik, Bergen, Alaska-Anchorage 60-63 derece kuzey enleminde. Güney yarıküredeyse Falkland Adaları 52., Ushuaia 55., Cape Horn 56. güney enlemlerindedir.

Kuzey Kutup Dairesi 66° 33' kuzey enleminde başlar. Bu enlem dairelerindeki yerleri aşarak 81 derece kuzeye gitmek ise tam bir maceradır. 8.-11. yüzyıllar arasına damgasını vurmuş Vikinglerin, Kuzey'in kâşiflerinden Willem Barentsz'in (1550-1597), Norveçli kâşifler Nansen'in, Sverdrup'un, Amudsen'in, ünlü keşif gemisi Fram'ın izinde Svalbard Takımadalarının vahşi yaşamını keşfetme yaşamınızda ancak bir kez yapabileceğiniz bir yolculuktur.

Türkiye'den 23 kişilik bir gezgin grubu olarak önce Oslo'ya, oradan 1925'ten bu yana Norveç topraklarına ait olduğu kabul edilen Svalbard'ın başkenti Longyearbyen'e uçtuk ve bir hafta boyunca bizi maceraya taşıyacak Or-

telius adlı tekneyle buluştuk. Bin yıllık buzları kıran, yıllanmış kırık buz parçaları arasında seyredebilen 100 yolcu, 50 mürettebat ve keşif uzmanı kapasiteli, Kuzey Buz Denizi ve Antarktika deneyimli yeni bir gemi Ortelius. Kılavuz ekipte iki jeolog, bir ornitolog, bir kutup ayısı uzmanı, bir kurtarıcı-ilk yardım hocası, iki keşif rehberi var.

Yüzde 60'ı Buzul

78 derece kuzeyde bulunan Longyearbyen'den başladı yolculuk. Türkiye sıcağından kavrulurken bizler bir televizyon kanalında gösterilen "Kutuplar Atlası" adlı BBC belgeselinde gördüğümüz topraklarda ve denizlerdeydik artık. Isfjord'dan çıkıp kuzeye yöneliyoruz önce. Yıllarca acımasız bir biçimde önce balina, ardından mors, sonra da değişik fokları ve kutup ayılarını avlayıp tüketen ticari katliam sonrasında son yılların aşırı duyarlı korumacı politikalarıyla sayıları yavaş yavaş artan bu hayvanların diyarındayız.

Eskiden en büyük adanın adıyla Spitsbergen olarak adlandırılan bölge günümüzde Svalbard Takımadaları adıyla biliniyor. Jeologlara bakarsak Svalbard 600 milyon yıl önce oluşmuş. İnanmayacaksınız ama o zamanlar Güney Kutbu'na yakın bir yerde, 60 derece güney enleminde bulunuyormuş! Günümüze kadar yılda yaklaşık 2,5 cm'lik bir yol alarak kuzeye doğru 12.000 km yol yaparak bugünkü ortalama 79 derece kuzey enlemine gelmiş.

Svalbard tam bir buz cenneti. Çok zengin bir yaban hayatına sahip. Yaklaşık 2 bin 500 nüfuslu başkentin dışında iki-üç ufak yerleşim var. Bunlar dışında hiçbir yerde insan yaşamıyor. Çok sayıda fiyorda sahip topraklarının yüzde 60'ı buzulla kaplı. Svalbard'da uluslararası bir anlaşmayla gerçekleştirilen, tüm dünyadaki bitkilerin birer tohumunun saklandığı küresel tohum deposu yani Nuh'un Ambarı bulunuyor. Buzların erimesiyle yazın kısa bir süre için görünen bir kısım toprağı öylesine haşın ve acımasız ki, ne Vikingler ne de İnuitler (Eskimoların bir kolu sayılabilir) buraya yerleşmiş.

Raudfjord'da (Kızıl Fiyord) gemiden suya indirilen zodyak tekneleriyle fiyord içinde geziye başlıyoruz. Donmuş deniz yazın gelmesiyle çözülmüş ama içinde hâlâ buz parçaları yüzyüyor. Karadan denize inen bir buzul kolunun ön kısmı eriyerek denize karışmakta. Kuzey kutup dairesi vahşi yaşamı ile ilk tanışmamız. Türkiye'de hiç görmediğimiz, tanımadığımız, kışları güneye göçen, yazları Kutup bölgesine gelen binlerce kuş çıkıyor karşımıza: Kutup martısı (*fulmar*), kartavuşu, düdükçün, karabaş martı, deniz kırlangıcı, kumkuşu, küçük kuzey martısı (*guillemot*), pembe ayaklı

* "Dünyanın Çatısında, Buzların Arasında", *Hürriyet Seyahat*, 14 Temmuz 2012.

kaz, beyaz karınlı yeşilbacak, arktik kırlangıç, ördek ailesinin değişik fertleri, değişik martı türleri.

Liefdefjorden’de (Sevgi Fiyordu) tekrar zodyaklarla bu kez ördekleri keşfe çıkıyoruz. Tek ve çift gezen sayısız ördek örneği görerek gemimize dönerken bir kutup ayısının görüldüğü haberi geliyor. Biraz erken ama çok sevindirici bir haber. Hep birlikte kutup ayısının görüldüğü yere yöneliyoruz. Evet orada, buzları erimiş bir sırtın üzerinde, üstelik bebeğiyle. Kutup ayısı, gezimizin ana konusu. Hepimizin kahverengi ya da siyah aylar konusunda biraz bilgisi vardır ve zaman zaman “ayı” sözcüğünü küçültücü bir sıfat olarak kullanırız. Ama kutup ayısı bambaşka bir yaratık. Kuzey kutbunun lordu, en güçlü, en yırtıcı, aynı zamanda da en sempatik hayvanı. Kuzey kutbunun, Svalbard’ın simgesi. Afrika’da aslan ne ise kuzey kutbunda kutup ayısı aynısı.

Erkekleri 2-3 metre boyunda ve 700 kg ağırlığa ulaşabiliyor. Dişileri 150-350 kilogram. Baş, kulakları ve boyu Kutup yaşamına göre biçimlenmiş, esas olarak etobur bir hayvan. Buzlarda açılmış deliklerden hava almaya gelen fokları (sakallı fok ve halkalı folk...) avlayarak yaşıyorlar. Olmazsa beluga cinsi ufak balinalar, Svalbard geyiği, kuş yumurtaları, hatta zor durumda kalınca bitki ile besleniyorlar. Tüm amaçları kutup soğuşuna dayanabilecek kadar yağlanmak, kilo almak. Bu nedenle yaz onlara yaramıyor. Yazın buzlar çözüldüğünden fok avlamaları zorlaşıyor ve aç kalıyorlar. Karada bulacakları onları yeterince şişmanlatmıyor. İklim değişikliği nedeniyle buz tutmuş denizlerin hızla erimesi onlara yönelik bir tehlike. Kutup ayısı ya da beyaz ayların 15-30 yıllık ömürleri oluyormuş.

Geminin kutup ayısı uzmanına göre gördüğümüz yavru Aralık 2011’de doğmuş, annesi onu buzdan bir ine yerleştirmiş, mart gibi ilk kez onu açık havaya çıkarmış. Muhtemelen 2 yaşına gelinceye kadar onu emzirecek.

Ayı deyip geçmeyelim. Kuzey kutbu sözcüğünün yabancı dillerdeki karşılığı “arctic” Yunanca “ayı” sözcüğünden türetilmiş. Astronomiden herkesin bildiği iki takımyıldız: Büyükayı ve Küçükayı’dır. Küçükayı takımyıldızının kuzey ucunda yer alan yıldız kuzey kutbunu gösteren dişi ayıdır.

Ayının Şaşırtan Jesti

Aynı gün öğleden sonra Monaco Buzulu’nun karşısında yer alan bölgede karada yürüyüşe çıkıyoruz. Kimimiz 2-3 saat boyunca karlı arazide yürüyor, karda yuvarlanıyor. Ayaklarımızda geminin verdiği çizmeler, içinde 2-3

NORVEÇ

Resmi Adı	Norveç Krallığı
Yüzölçümü	323,800 km ²
Nüfusu	5 milyon 270 bin
Başkenti	Oslo (1 milyon)
Halkları	%94 Norveçli (Sami ırkından yak. 60 bin kişi), %4 Diğer Avrupa ülkelerinden, %2 diğer
Dilleri	Norveççe, Sami ve Fince
Dinleri	%82’si Evanjelic Lutherci, %4 Hıristiyan, %2 Katolik, %2 Müslüman, %8 diğer dinler
Ortalama Yaşam Süresi	82 yıl (Kadınlar 84, Erkekler 80)
Kentleşme Oranı	%80
Kişibaşı Gayrisafi Milli	
Hâsıla (GDP-PPP)	69.300 USD (Nüfusun en alttaki %10’unun geliri, ulusal gelirin %4’ü; nüfusun en üstteki %10’unun geliri, ulusal gelirin %21’i)
Devlet Başkanı	Kral V. HARALD (1991)

tane yün çorap, su geçirmeyen pantolonlar, kat kat giyilmiş yün kazaklar üzerinde su geçirmeyen kalın bir mont ya da parka, su geçirmeyen kalın eldivenler ve çeşitli fotoğraf makineleri ile yürünüyor.

Yazın gelmesiyle ince tabaka buzlar yer yer çözülmüş. Hemen ilk güneş ışığını görmesiyle canlanan bitkileri ve çiçekleri görüyoruz: Karayosunu, liken, kuzey kutbu karanfili, yabanıl çiğdem, mor taşkıran çiçeği. Bunlar tabii ki kuzey kutbuna özgü ve bizim ilk kez gördüğümüz çiçekler ve bitkiler. Svalbard'da yalnızca 600 tür liken, 370 tür karayosunu saptanmış. Hiçbir yerde ağaç yok. Buzların eridiği yerler de gerçekte permafrost yani donmuş toprak.

Akşamüstü 80 derece kuzey enlemine varış, güvertede sıcak şaraplı bir kokteyle kutlanıyor. Ardından ünlü Hinlopen Boğazı'na giriyoruz.

Ertesi gün daha da kuzeye devam ediyoruz. Kaptan köşkünde dürbünle kutup ayısı gözetleme nöbeti başlıyor. Nöbettekiler bir ayının görüldüğünü anons ediyor. Herkes güvertede, fotoğraf makineleri çalışıyor. Ancak boz ayı bize uzaktan bakıp çekip gidiyor.

Gemi kalın buz parçalarını kıra kıra ilerliyor. Önümüz donmuş deniz. Her taraf bembeyaz. Müthiş bir görüntü. Sibiry'a da gördüğüm gibi uçsuz bucaksız bir beyazlık. Sonsuzluk gibi bir şey. Bu beyaz umman bence gezinin en etkileyici bölümü. Sizi düşlere daldırıyor. Bir yandan da geçmişi anımsatıyor. 1909 yılında ABD'li Robert Peary dört Eskimo ile böylesi bir buz kütesinin üzerinden giderek kuzey kutbuna ulaşan ilk kâşif olmuştu.

Kuzey kutbunu havadan ilk geçen kâşif Roald Amundsen ise Fram adlı o inanılmaz gemiyle (gezi öncesi Oslo'da bir müzede sergilenen aslını görüp hayran kalmıştık) Güney Kutbu'na doğru gittiğinde geminin artık gidemez olduğu yerde bizim gördüğümüz bir buz okyanusunda inip dört arkadaşı ve köpekleriyle yaklaşık 100 km yol alıp güney kutbuna ayak basmıştı. Amundsen'in İngiliz kâşif Robert Falcon Scott ile güney kutbunu keşfetme yarışındaki heyecanını duyumsuyorum. Böylesi bir buz denizinde insan belirsizliğe doğru, bilinmeyene, ilk defa görülecek olana yaklaşık 100 km nasıl yol yapar?

Gemide seminerdeyken bir kutup ayısının daha görüldüğü haberi geliyor. Üstelik tam da 81 dereceye vardığımızda. Hemen güverteye koşuyoruz. Ayı durup uzaktan bakıyor. Gemi isterse buzları kıra kıra üzerine gidebilir. Ancak yeni kurallar gereği gemi ayıyı kendi habitatında rahatsız edemiyor. Gemi duruyor, ayıyı seyrediyoruz. Kimileri fotoğraf çekmiyor. Düz gözle ya

da dürbünle ayıyı izliyor. Hayret, büyük bir kibarlık yapıyor ve bize doğru geliyor, gemiye yaklaşıyor. Neredeyse elimizi sıkacak. Kuzey kutbunun kralı mağrur bir gülümsemeden sonra arkasını dönüp gidiyor. Yürürken yerde iz bırakan patilerinin koyu kahverengi-siyah iç kısımlarını görüyoruz. Herkes, kılavuzlar dâhil, kutup ayısını gemi ile bu kadar yakından görmenin sevincini yaşıyor. Bu sevinç akşam güvertede sıcak şaraplı, biralı bir barbekü partisiyle kutlanıyor, hem de hafiften yağan kar altında.

24 Saat Aydınlik

Kutup dairesinde haziran-temmuz aylarında güneş batmıyor. 24 saat gündüz. Her yer aydınlık. Ünlü geceyarısı güneşi. Svalbard'da yılın 99 günü tümüyle aydınlık, 84 günü tümüyle karanlık. Ancak 80/81 derecede dünyayla ilişki kesiliyor. 5 gün süreyle telefonlar çalışmıyor. Avrupa Futbol Şampiyonası'nın finallerini seyredemiyoruz. Sonuçlarını gecikerek öğreniyoruz.

Bir diğer gün Wahlenberg Fiyordu'nda zodyaklarla keşfe çıkıyoruz. Kimimiz fok, kimimiz mors görüyoruz. Ayrıca hep birlikte saat 21:00'de Gunnerden denilen yerde karaya çıkıp birlikte dinlenen bir mors sürüsünü gözlemliyoruz. Bizde mors olarak bilinen (*walrus / odebenus rosmannus*) sucul deniz memelisinin erkeği 2,5-3,5 m boyunda ve 1,5 ton ağırlığında olabiliyor. Her iki cinsin ağzında iki uzun diş bulunuyor. Daha çok midye ve benzeri deniz hayvanları ile besleniyorlar. 15 aylık hamilelik döneminden sonra anneleri yavruları iki yıl boyunca emziriyor. 30 yaşına kadar yaşayabilen morsların Svalbard-Franz Josef takımadalarındaki sayısı 1.500 olarak tahmin ediliyor.

Gezinin en ilginç yerlerinden biri Alkefjellet. Spitsbergen'in kayalık kuş cenneti. Birkaç kilometre uzunluğundaki bazalt kayalıklar üzerine konan kuşların sayısı 200 bin ile 300 bin arasında değişiyormuş. Siyah sütunlar da içeren bazalt falezler kuşlar için güvenli üreme yerleri. Kayalıkların bazı yerleri kuş pisliğinden beyaz ya da pembe renge dönüşmüş. Burayı yaz aylarında mesken edinen kuşların çoğu küçük kuzey martısı (*quillemot*) ve diğer martı türleri. Önlerindeki denizde bulunan balıklarla yaşıyorlar.

Kuzey kutbunun ekolojik sorunları yoğunlaşarak sürüyor. İklim değişikliği, karbon salınımı ve ultraviyole ışınlarının artması, yeni kirleticilerin (POP, PCB) çoğalması eko-sistemi derinden etkiliyor. Güneş ışınlarını yansıtan buzullar küçülüyor, artan ultraviyole ışınları denizlerin karbondioksiti emme gücünü azaltıyor, deniz suyu ısınıyor, yaz buzları azalıyor, buzullar

küçülüyor... 2007-08 Uluslararası Kutup Yılı'nda sorunlar bir kez daha gözler önüne serilmişti.

Bu nedenle kutup gezileri sürdürülebilir turizm, sorumlu turizm ilkelere göre gerçekleşmek zorunda. Gezinin başında "Kutupta gezinizden iz kalmasın" dersi veriliyor. Karaya çıkarken, karadan gemiye girerken çizmeler özel olarak temizleniyor, fırçalanıyor, karada denizin getirdiği plastikler toplanıyor, flora ve faunaya müdahale edilmiyor, çiçek koparılmıyor, yere bir şey bırakılmıyor.

Svalbard çevresinde ayrıca diğer memelilerden kutup tilkisi, kutup yunusu, değişik fok ve balina türleri (Kuzey minke balinaları 10 m, Fin balinası 22-24 m uzunluğunda) var. Değişik 5 fok, 12 balina türü yaşıyor.

Kuzey kutbunda 81 derece enlemde olma, 80 derece enlemde karaya basarak keşifte bulunma büyük bir ayrıcalık. Türkiye'den ilk defa büyük bir grubun katıldığı, Kuzey Kutup Dairesi, 81° enlemi gezisi gerçek bir meditasyon. Ayrıca insanın yeniden doğa üzerine düşünmesini, doğa sevgisini, doğaya sahip çıkma dürtüsünü kamçılıyor.

DESTANSI BİR YOLCULUK: TRANS-SİBİRYA EKSPRESİ İLE VLADİVOSTOK - MOSKOVA*

Bir süre önce yine bir Trans-Sibirya yolculuğu yaptım. Yaklaşık 100 yıldır yüreklerde ve beyinlerde izi taşınan destansı bir yolculuk. Seyahat sırasında gezilen Ulan Bator yolu da dâhil edilirse 10.650 km'lik bir gezi. Ekvator çizgisinin uzunluğu 40 bin km'nin üzerinde olduğuna göre dünyanın yaklaşık üçte birini, sekiz farklı saat dilimini geçiş. Uçsuz bucaksız Orta Asya bozkırları, stepler, Sibirya taygaları arasında, Habarovsk'un vahşi ortamından Moğolistan'ın derinliklerine, olağanüstü doğa harikası Baykal Gölü'nden Asya ile Avrupa'yı ayıran Ural Dağları'na "hayatınızın gezisi".

Bir İngiliz lordu "insanlar ikiye ayrılır" demiş: "Tac Mahal'i görenler ve görmeyenler". Ben bu sözü gezginler için değiştirerek şöyle kullanıyorum: "Gezginler ikiye ayrılır: Trans-Sibirya Ekspresi yolculuğu yapanlar ve yapmayanlar".

Dünyanın en önde gelen 10 tren yolculuğunu şöyle sıralayabilirim:

- Trans-Sibirya Ekspresi
- Afrika'nın Gururu (Cape'ten Kahire'ye 34 gün)
- Orient-Ekspres (Venedik - Viyana - Prag - Paris - Londra)

* "Trans-Sibirya Ekspresi:
Uzun Yolculuğun Kısa Hikayesi",
Hürriyet Seyahat, 17 Ekim 2011.

- Flam Ekspresi (Norveç)
- Maharaca Ekspresi (Hindistan, 8 gün)
- Dekkan Ekspresi (Hindistan, 8 gün)
- Bulutlara Giden Tren (Arjantin, 434 km, 15 saat, 4200 m)
- Kanada, Rocky Mountaineer (2-3 gün)
- Machu Picchu Treni (Peru)
- Oyuncak Tren (Hindistan)

Bana göre ikinci en önde gelen tren yolculukları ise şunlardır:

- Paris-Londra (Eurostar Ekspresi)
- Orient Ekspresi (Singapur, Malezya, Tayland)
- Ghan Ekspresi (Avustralya, 3.000 km)
- Mavi Tren (Afrika)
- Copper Canyon Ekspresi (Meksika)
- İskoç Kraliyet Ekspresi (The Royal Scotsman)
- Şangri-La Ekspresi (Golmud-Lasa, 960 km, 5072 m)
- Bernina Ekspresi (İsviçre Alpleri)
- Doğu Ekspresi (Ankara-Kars, 1900 km, 25 saat)
- İpekyolu Ekspresi (Beycing - Moskova, 21 gün)

Ortaokul ve lise yıllarımda 6 yıl boyunca her gün iki saatlik tren yolculuğu yapmış, buharlı ve dizel lokomotifleri, otoray, posta, banliyö, marşandiz trenlerini çok yakından tanımış bir kişi olarak ben hâlâ ilk gençliğimin tren yolculuklarında geziniyorum. Bu nedenle her tren yolculuğu benim için hâlâ çok çekici. Tren yolculukları dünyanın birçok gezgini için de ilk planda hayal edilen geziler. Edebiyatta, müzikte, sinemada, gezi kültüründe tren yolculukları önemli bir yere sahip.

Trans-Sibirya Ekspresi yolculuğu Moskova-Vladivostok ya da Vladivostok-Moskova arasında yapılan tarihi yolculuktur. Trans-Sibirya Demiryolu esas olarak 1891-1916 yılları arasında parça parça tamamlanan, o günkü koşullara göre “olağanüstü” bir projedir. Vladivostok’taki bu demiryoluna ait bir anıt üzerindeki 9.288 km yazısı o günlerin anıdır. Bugün başlangıçtaki Kirov yerine Kazan üzerinden gerçekleştirilen bu yolculuğa Ulan Bator da dâhil edilince 10.650 km olmaktadır. Gerçek Trans-Sibirya Yolculuğu budur. Örneğin bu yolculuğun yalnızca 5.655 km’sini yani yarısını yapan Moskova-Beycing yolculuğu teknik olarak da Trans-Sibirya değil, Trans-Mongolia Ekspresi olarak adlandırılmaktadır.

Trans-Sibirya yolculuğunu münferit olarak da yapabilirsiniz, gruplarla da. Çok ucuz olan düşük standart Rus trenlerini de kullanabilirsiniz, değişik kategorilerdeki lüks trenleri de. Bazı tren yolculuklarında trenden inilip bir iki gece otel kullanılıp tekrar trene biniliyor. Ancak Rusça bilmiyorsanız münferit yolculuklar hem çok yorucu olabilir, hem de daha pahalıya çıkabilir.

Şu anda Trans-Sibirya Ekspresleri arasında en güvenilir, en konforlu, en lüks olanı, Moskova-Vladivostok arasını hiç otelde yatırmadan, 13 geceleme ile tamamlarken en fazla yer gösteren GW Travel’in “Golden Eagle Trans-Siberian Express”i. Altın ve gümüş vagonlar olarak iki ana kategori kullanan bu vagonlarda ranza tipi iki yataklı kompartımanların her birinde duş, tuvalet, saç kurutma makinesi, kasa, uzaktan kumandalı klima, CD/DVD oynatıcısı, LCD ekran bulunmaktadır. 24 saat boyunca ücretsiz şişe suyu, çay, kahve, bisküvi ikramı yapılmaktadır. Kompartıman koridorlarında sepet içinde sürekli taze meyve bulundurulmaktadır.

Trende içinde ufak bir kitap ve DVD/CD koleksiyonu bulunan, canlı piyano ve gitar dinletilerinin sunulduğu ayrı bir “bar” vagonu vardır. Yemekler boyunca içeceğiniz tüm yerli vodka ve yabancı marka kırmızı ve beyaz şarap su gibi akmakta. Her türlü içki ücretsiz.

Kısacası sizin için her türlü ayrıntıyı düşünmüşler. Bir para veriyorsunuz, ardından hiçbir şeye karışmıyorsunuz. 13 gün boyunca bavul açıp kapamadan son derece huzur verici bir gezi yapıyorsunuz. Tren tıngır mıngır giderken, siz pencereden Sibirya’yı keşfediyorsunuz. Bozkır boşluğunu, Sibirya’nın uçsuz bucaksızlığını yaşıyorsunuz. Ya da ilgili bir film izliyor, bir seminare katılıyor, Rusça kursuna gidiyorsunuz. Akşamüstleri “bar” vagonunda canlı piyano ya da gitar dinletisi ile gezinizi zenginleştiriyorsunuz.

Bu gezide UNESCO Dünya Mirası Listesi’ndeki 3 yeri görüyorsunuz: Baykal Gölü, Kazan Kremlinini ve Moskova Kremlinini. Ayrıca bir köyde göreceğimiz ve bir yemeği birlikte yiyeceğimiz Eski İnançlıların kültürü de UNESCO’nun Somut Olmayan Kültür Mirası Listesi’ne alınmış durumda.

İssuri Irmağı, Şilka ve Argun ile büyüyen Amur (2.824 km), Selenga Irmağı ile birlikte 5.540 km olan Yenisey, Kara İrtiş ile birlikte döküldüğü Kara Deniz’e (bizim Karadeniz değil) kadar 5.410 km uzunluğa ulaşan Obi, Selenga, Angara, Kama ve Volga (3.500 km) gibi dünyanın en önemli, en ilginç, suyu çok bol, gösterişli nehirlerini geçiyorsunuz, onların köprülerinde heyecanlanıyorsunuz. Bu köprülerle birlikte teknolojinin ve insanın gelişimine bir kez daha şaşıyorsunuz.

Tundra kuşağının hemen güneyinde başlayan Sibirya'ya özgü tayga, huş ağacı, kızıl ağaç ve söğüt inanılmaz renkleriyle insanı büyülüyor. Bozkırlar, stepler ise bambaşka bir dünya. Moğolistan steplerindeki yurtlar yani gerler, hayvan sürüleri ise fotoğrafçıların baş kışkırtıcıları.

Ama gezinin en şaşırtıcı doğal yeri Baykal Gölü. Dünyanın en eski, en derin gölü (1.637 m) Baykal, tüm dünya tatlı su rezervinin beşte birini barındırıyor. Kuzey Amerika'daki 5 büyük gölün toplamından fazla suya sahip. Toplam 1.085 tür bitki, 1.550 tür hayvan barındırıyor ve bunların yüzde 80'i Baykal'a özgü. Gölde yedi familyaya ait yaklaşık 50 balık türü yaşıyor. Hayvanlardan tabii ki en ilginç olanı tatlı su fokusu.

Habarovsk Yerel Araştırmalar Müzesi size gerçek Sibirya'yı tanıtıyor. Geçmişin avcı ve toplayıcı insan yaşamını somut örneklerle görürken, Sibirya kaplanını ve Sibirya ayısını tanıyor, en iyi kürk minkten gelir diye bilirken, *sable* ile tanışıyorsunuz. Ancak müzenin en ilginç bölümü şamanizme yani kamlara ayrılmış.

Trenle sınır aşarak Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'a gidiliyor. Gandan Manastırı, dinazor iskeleti ve yumurtalarının sergilendiği Ulusal Tarih Müzesi gezilerinden sonra steplerin ve steplerdeki yurt ya da ger olarak adlandırılan yuvarlak çadırların eşliğinde Terelc Ulusal Parkı'na gidiliyor. Dönüşte Göktürk Yazıtları'ndan Tonyukuk Anıtı görülüyor. Gırtlak müziği eşliğindeki yemekten sonra tren yeniden Rusya'ya dönüyor ve Buryat Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Ulan Ude'ye varıyor. Oradan otobüsle UNESCO Somut Olmayan Kültür Mirası Listesi ile koruma altına alınan Semeiske topluluklarından "Eski İnançlılar" köyüne gidiliyor. Yerel dans ve müzik eşliğinde yemek yeniyor.

Baykal Gölü çevresindeki tren yolculuğu seyahatin en harika bölümü. Yol inanılmaz bir mühendislik harikası. Burada feribotla Listvyanka Köyü'ne gidiliyor. Limnoloji Enstitüsü (Baykal Gölü Müzesi) ve Ahşap Mimari Müzesi geziliyor. Ardından Angara Nehri kıyısındaki Irkutsk kentine varılıyor. Burada tam günlük bir gezi yapılıyor. Sürgün edilen Çarlık Rusyası Ordusu'nun isyankâr subaylarının izlerini taşıyan Dekabristler Müzesi-Volkonski Konağı geziliyor ve Maria Volkonskaya Salonu'nda Puşkin anılıyor, özel bir müzik dinletisiyle 1840'lı, 50'li yılların havası yaşanıyor.

Daha sonra Novosibirsk, Yekaterinburg (Avrupa-Asya sınırı) ve Kazan kentleri gezilerek Moskova'ya geliniyor.

ALTAYLAR'DA KÖKLERİN İZLERİNİ SÜRMEK*

Ön Türklerin ve Türklerin Orta Asya'daki izlerini sürmek, Orta Asya'dan Akdeniz'e Türk ve İslam coğrafyasını tanımak için bu bölgeleri gezmek ve gezdirmek en büyük hayalimdi. Son bir geziyle bu hayalimi gerçekleştirdim. Geçtiğimiz haftalarda Rusya Federasyonu içinde kendi özerk cumhuriyetleri olan, Türkçe konuşan dört halkın topraklarına bir gezi yaptık: Altay, Hakasya, Tuva ve Yakutistan (Saha Cumhuriyeti). Bunları sırasıyla anlatmaya çalışacağım.

Altay, Hakasya ve Tuva Güney Sibirya olarak bilinir. Ama Sibirya kavramı ortalama herkeste bir olumsuzluk algısı yaratır: Sibirya soğuk, karlar altında, kuş uçmaz, kervan geçmez bir yer, sürgün diyarı, Dostoyevskivari bir "Ölümler Evi" dir.

Türkiye'de yabancı yazarların çevirileri dışında Sibirya'dan ilk söz eden yerli eser I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Sibirya'da esir olarak tutulan 7000 dolayındaki Türk askerinden biri Tahsin (İsmail) İybar'a aittir: *Sibirya'dan Serendib'e*, Ankara, 1950. Bu bir anı kitabıdır. Ancak 1978'de bir gezi kitabı yayımlanır: 1970 yılında dış politika yazıları yazdığım *Yeni Gün* gazetesinin sahibi Kemal Bayram'ın (Çukurkavaklı) *Sibirya Şafağı*. Bunu 1992 yılında Şükrü Haluk Akalın'ın *Anayurttan Atayurda - Gezi Notları* adlı kitabı izler.

* "Türklerin İzinde Altın Dağlar", *Hürriyet Seyahat*, 7 Temmuz 2013.

Altaylar gezimiz 10 gün sürdü. İstanbul'dan doğrudan Novosibirsk'e uçtuk. Çoğumuzun daha önce gezdiği Novosibirsk'te oyalanmadan karadan yaklaşık 5 saat sürecek Barnaul yolculuğuna başladık. Altay bölgesinde bulunan gümüş madenlerine yakınlığı nedeniyle, Büyük Petro (hd 1682-1725) zamanında demir işleriyle zengin olan madenci Demidov ailesince 1730 yılında kurulan Barnaul 700 bin nüfuslu modern bir kent. Obi Nehri kıyısında bulunan kent bugün Altay Bölgesi'nin (*Krai*) başkenti durumunda.

Kısa bir dinlenme ve öğle yemeğinin ardından kenti dolaşmaya başlıyoruz. Kentin ilk kurulduğu bölge, anıtlar ve ahşap evlerin ardından Altay Bölgesel Araştırmalar Müzesi'nde bölgedeki madenciliğin gelişme izlerini, Altay Bölgesi'nde doğan Kalaşnikov'un silahlarını, muhteşem güzel Şaman giysilerini görüyoruz. Ardından girdiğimiz Tarih, Kültür, Edebiyat ve Sanat Müzesi'nde harika tabloların yanı sıra çok ilginç bir Şaman davulu ile karşılaşlıyoruz. Obi kenarından yürüyerek Lenin Parkı yanında kenti tepeden seyrediyoruz.

Ertesi gün yine Altay Bölgesi'nde bulunan ve "Altay Dağları'nın Kapısı" olarak bilinen Biysk'e gidiyoruz. Büyük Petro'nun emriyle Biya ve Katun (Hatun) nehirlerinin birleşip Obi Nehri'ni oluşturdukları yerde 1708'de yaptırılan ilk kaleyle kuruluşu başlatılan 210 bin nüfuslu Biysk'te Zafer Anıtı'nı (Rusya'da her kentte Büyük Yurtseverlik Savaşı olarak adlandıran 1941-45 savaşına ait bir zafer meydanı ve anıtı bulunur), eski tüccar evlerini, ana meydanı ve Yerel Etnografya Müzesi'ni geziyoruz. Müzede değişik yerlerden getirilmiş çok ilginç kaya resimleri, geyiktaşları, balballar ve Şaman araçları sergileniyor. Müzenin en ilginç öğelerinden biri II. Dünya Savaşı sonunda Reichstag binasına bayrak diken Rus askerlerine ve binaya ait parçalar.

İsviçre Alpleri'ni Anımsatan Manzaralar

Biysk'ten sonra Altaylar'ın yaklaşık 600 km'lik ünlü Çuski Karayolu (M52) başlıyor. Bu yol başlangıçta Katun ve Çuski ırmaklarının çarpıcı manzaralarını sunuyor. Sibiryaya algımız birdenbire değişiyor. Cennet gibi bir yerdeyiz. Her yer yemyeşil, tayga ormanları, küçük, büyük şelaleler, ufak dereler, dağları, ağaçları yansıtan irili ufaklı göller, tepeleri hâlâ buzlu dağlar... Bunlar gerçekte İsviçre Alpleri'ni tanımlamada kullanılan sözcükler.

Katun Nehri Altay halklarına göre dünyeviliğin ruhaniliğe yükseldiği mistik Şambala'nın kapısıdır. Altay Cumhuriyeti'nin en yüksek dağı olan

Beluha'daki (Üç Sümer / 4.506 m) Gebler Buzulu'ndan doğar. 690 km'lik Katun Nehri Altaylara göre kutsal bir nehir. Bu nedenle birçok yerinde ağaçlara çaputlar asılıdır. Ağaçlara bez (çaput) asma, yaşam ağacına (gök, yer, yeraltı simgesi) önem veren bir gelenektir.

Araştırmacılar Altayların tarihini 125-180 bin yıl öncesine kadar götürüyor. Altay dağlarında Barnaul'un yaklaşık 150 km güneyindeki, Altayların Ayu (Ayı) Taş, Batıların Denisova Mağarası olarak adlandırdıkları mağarada paleo-arkeoloji açısından 9-11. katlarda ele geçirilen bir insan benzerinin (*Denisova hominin*) yaklaşık 40 bin yıllık olduğu saptandı.

Tarihçiler Altaylar'da MÖ 4. bin yılında paleometal olarak adlandırdıkları dönemin başladığını, önce bakır, ardından bronz araçların yapıldığını, MÖ 2500-1700 yılları arasında Afanasiyev kültürünün başladığını, bunu Anav, Andronovo, Karasuk, Tagar, Kelteminar kültürlerinin izlediğini, zaman içinde avcılık ve toplayıcılıktan üreticiliğe geçildiğini belirtir. MÖ 1000 yılından sonra demir araçlar yaygınlaşır, İskitler, Hunlar, Sarmatlar sahneye çıkar ardından Türk kültürü dönemi gelir. Runik alfabeli taşlar, taş babalar, taşlaşmış atalar birbirini izler. *Türklerin Tarihi* kitabını yazan Jean-Paul Roux, Türklerin MÖ 700-300 yılları arasında Altay bölgesine gelmeye başlamış olabileceğini yazar. Altayların tarihini yazan Rus tarihçiler genelde MS 6.-10. yüzyılları "Türk Dönemi" olarak adlandırır.

Akıl durdurucu manzaralar eşliğinde konaklama yerine giderken Kamişlinski Şelalesi'ni görmek için ormanda yürüyüş yapıyoruz. Şelale çok yüksek değil. Ancak çok etkileyici ve tabii ki etrafındaki ağaçlarda çaputlar dizili. Akşam Katun Nehri kıyısındaki çok güzel bir turistik tesiste kalıyoruz, nefis yerel yemeklerin eşliğinde. Ertesi gün çevreyi geziyoruz. Katun Nehri içindeki Patmos Adası üzerinde 2001 yılında 1849'daki orijinaline göre yeniden yapılan ve İncilci Yahya'ya adanan kiliseyi görmek için ufak bir asma köprüyü geçiyoruz.

Ardından Katun Nehri boyunca Çemal ile birleştiği yere kadar yürüyüş yapıyoruz. Bu iki nehrin birleştiği yer de kutsal ve o bölge hakkında inanılmaz öyküler var. Ardından 1935 tarihli Çemal Hidroelektrik Santrali'ni görüyoruz. Barajların Rusya'daki kısa adı GES. Bu arada değişik alkol derecelerine sahip bal şarabı ile tanışıyoruz...

Şaman Kültürü

Öğle yemeği ardından özel bir şahsa ait olan Etnografya Müzesi'ne (Altayski Centr) gidiyoruz. Kuratör Aleksandır Bardin'in eşi bizi üç ayrı yapı içinde gezdiriyor. Rus çevirmeni bırakıp onun Altaycasını anlamaya çalışıyoruz. Yavaş yavaş konuştuğunda da anlaşabiliyoruz. Bize Altay'daki farklı inançları, günlük kullanım eşyalarıyla Altay geleneklerini ve Altay ressam Çoros Gorkin'in etnografya çalışmalarını anlatıyor. Kuyus Köyü civarındaki resimli taşları (petroglif) görmek için yola çıkıyoruz, ama yolun aşırı bozuk olmasından dolayı fazla ilerleyemiyoruz. Ancak bu arada yol üzerindeki Şaman Mağarası'nı ziyaret ediyoruz. Burası da halkın enerji yaydığına inandığı yerlerden.

İzleyen gün Manjerok Kayak Merkezi'ndeki teleferiklerle yeşil tepeye çıkıyor, tepeden Manjerok Gölü'ne bakıyoruz. Ardından doğuya yöneliyoruz. Hedefimiz Altayların Altun (Altun) Köl dedikleri Teletskoye Gölü. 232 km²'lik göl deniz seviyesinden 434 m yüksekliğinde. Uzunluğu 78 km, genişliği 5 km. En derin yeri 325 m. Göle en büyükleri Çulışman olmak üzere 70 nehir ve 150 geçici dere akıyor. Biya adlı tek bir nehir sularını boşaltıyor. Göl 40 km³'lük bir temiz su deposu. Göle doğru yol alırken yine nefes kesen manzaralar arasında ilerliyoruz. Biya Nehri'nin gölü terk ettiği noktada kurulu Artibaş'ta son derece sempatik bir otelde kalıyoruz.

Ertesi gün bavullarımızın taşındığı bir tekneyle kuzeyden güneye 4 saatlik bir yolculuk ile gölü geçiyoruz. Önce biraz yağmur, sonra güneş. Göl çok geniş bir nehir gibi. Ortasında bir yerde inip Korbu Şelalesi'nin havada uçan serpintilerini tadıyoruz. Her yerden, yeşillikler arasından eriyen buzulların temiz suları akıyor. Burada doğaya tapmamak mümkün değil. Gölün en güney ucunda karaya çıkıyor ve yürüyerek ahşap evciklerimize gidiyoruz.

Bu akşam *banya* var. Banya Fin hamamı, sauna benzeri yüksek sıcaklıkta buhar içeren Rus hamamıdır. Buhar yapacak taşlar aşırı ateşte kızdırılacağından yangın tehlikesine karşı banyalar hep ana binalar dışında, su kenarlarında kurulur. Ayrıca Ruslar banyayı kullandıktan sonra buzlu bile olsa çıplak olarak suya girerler ya da karda yuvarlanırlar.

Gezinin yedinci günü Çulışman Irmağı boyunca küçük araçlarla "off-road" yapıyoruz. Altay Cumhuriyeti'nin en güzel vadilerinden biri. Özgürce doğada gezinen atlarla karşılaşıyoruz. Moğol atları ufak tefektir. Bunlar çok daha iri. Çulışman Irmağı, yeşil vadiler ruhumuzu dinlendiriyor. Bir

ALTAY ÖZERK CUMHURİYETİ

Resmi Adı	Altay Özerk Cumhuriyeti
Yüzölçümü	92.600 km ²
Nüfusu	206 bin
Başkenti	Gorno-Altaysk (61 bin)
Halkları	%57 Rus, %35 Altaylı, %6 Kazak, %0,3 Alman, %1,7 diğer
Dilleri	Altayca, Rusça
Dinleri	%27 Rus Ortodoks, %5 diğer Hıristiyanlar, %13 Doğa dinleri (Slav doğatapıcılığı, Tengricilik, neo- paganizm, Burkanizm), %6 Müslüman, %2 Hindu, %1 Eski inançlılar, %25 Spiritualistler, %14 Ateistler, %7 diğer
Kentleşme Oranı	%27
Devlet Başkanı	Alexander BERDNIKOV (2006)

su kenarında kumanyalarımızı paylaşıyoruz. Fotoğraf durakları dâhil 5 saat sonra Altaycada Katu Yarık denilen yere geliyoruz. Vadi birden daralıyor. Galiba diyoruz, Türklerin mitolojide erittiği dağ önümüzde.

3,5 km'lik 30-45 derece eğimli zigzaglı toprak bir yol çıkıyor karşımıza. Bu yol ile birden 600 m yükseğe çıkıyorsunuz. “Yürüyelim” diyoruz. Ama çoğumuz üçüncü virajda pes ediyor, gelen bir kamyonu atlıyoruz. Ortalama 1,5 saat çeken bir yol. Tepeden geldiğimiz vadiyi seyretmek müthiş bir keyif.

Pazırık Helisi'nin Çıktığı Kurgan

Ardından gezinin en önemli yeri geliyor: Pazırık Kurganları. Bunlar yan yana dizilmiş beş büyük kurgan. Önce mezar soyguncuları tarafından bulunmuş, ardından Rus bilim insanları tarafından bilimsel kazılarla gün ışığına çıkarılmış. Bulunan eserler şu anda St. Petersburg'daki Ermitaj Müzesi'nde sergileniyor. Bu kurganlar “Pazırık Kültürü” ismiyle bir dönemi adlandırıyor. O akşam Koçevnik Vadisi'nde ahşap evlerde kalıyoruz.

Sekizinci gün yine heyecanlanıyoruz. Önce Kalbak-Taş kaya resimlerini görüyoruz. Kayalardaki sekiz bin yıllık resim ustalığı. Evrenle, doğayla, karşı cinsle, hayvan dünyasıyla ilişki ne güzel betimlenmiş. Resimli kayalar arasında Türklerin tek alfabesi olan Runik harfli yazıtlar da görüyoruz. Yalnızca Kalbak-Taş'ta 3 bin dolayında resimli taş var. Ama Altaylarda Kalbak-Taş gibi birkaç alan daha var. Ardından İnya stelleri diye bilinen üç taşın fotoğraflarını çekiyoruz.

Daha sonra bir yerel sürdürülebilir Altay projesi içinde korunan Üç Enmek Parkı'na gidiyor ve orada yerel yemekleri tadıyoruz. Yemekten sonra bize yerel kayçı Erkemen Epişkin 4 ayrı yerel müzik aletiyle müthiş bir dinleti sunuyor. Yalnızca göğüsten, damaktan, gırtlaktan gelen seslerle sunduğu şarkılar değil, mimikleri de olağanüstü. Bizi büyüleyen bir Şaman (kam) oldu. Bizi ayı avına götürdü, ayıyı avladık ve geri geldik.

Ardından bir Altay kadın rehber bizi Üç Enmek Dağı eteğindeki Karakol Vadisi'ne götürdü. Bu vadi bizi belki de yaydığı enerjisi ile en çok etkileyen yer oldu. Yerel kadın rehberimiz anlayabildiğimiz bir Türkçe ile bize kurganları, taş izleri gösterdi ve Vadi'nin ucunu işaret ederek “işte siz oradan çıkıp gittiniz” dedi. Nasıl heyecanlanmayalım?

Altay Prensesi Yerel Müzede

Gezimizin dokuzuncu gününde önce ünlü Seminski Geçidi'nden geçtik. Arjan-Su'da (Gümüşsu / Şifalı su) mola verdik. Şifalı sular da doğa kültüründe son derece önemli. Yeniden başkent Gorno-Altaysk'a geldik ve “Altay Prensesi” kalıntıları nedeniyle yenilenen ve 60 binin üzerinde eserin sergilendiği Anohin Ulusal Müzesi'ni gezdik: Tarih öncesi ve arkeolojik kalıntılar, Altay ressamları, etnografik öğeler ve müzenin en alt katında özel “Altay Prensesi” bölümü.

Bulunduğu yer nedeniyle “Ukok Prensesi” ya da “Buz Bakiresi” olarak da adlandırılan ve sınır tartışmaları nedeniyle Çin ve Rusya arasında yeni polemiklere konu olan 2500 yıllık kadın mumyası arkeolog Natalia Polosmak tarafından 1993 yılında UNESCO Tarih Mirası Listesi'ndeki Ukok Platosu'nda bulundu. Vücudunun değişik yerlerinde dövmeler bulunan kadın mumyası Novosibirsk'te sergilenirken 2003 depreminden sonra Altaylar bilim insanlarını doğal afete neden olmakla suçladı ve mumyanın Altay Dağları'na geri getirilmesini talep etti. Mumya için özel bir müze yapıldı ve mumya geri geldi. Şu anda sabit bir ısının sağlandığı lahit içinde.

Kadının gömülmesinden 200 yıl sonra üzerine bir erkek gömülmüş. Mezar kazıcıları bu mezarı açınca altta başka bir şey olabileceğini düşünmemiş ve mezarı terk etmiş. Genelde Altay halkı “atalar kültü” nedeniyle mezarlara müdahale etmediğinden donmuş toprak (*permafrost*) tarafından korunan mezar çağımıza kadar gizemini korumuş.

Altaylarda Şamanist inançlar hâlâ çok güçlü. Bu çerçevede atalar kültü dolayısıyla ölü kültü, dağ, nehir, su kültürleri, eski animist inançlar da sürüyor. İnsan ile doğa arasındaki dengeyi sürdürmek ana amaç.

Türklerin atayurdu, anayurdu Altaylar temsil ettiği müthiş zengin tarihsel ve kültürel mirasın yanı sıra yürüyüş, trekking, tırmanış, dağcılık, dağ bisikleti, rafting, ata ya da deveye binme, off-road, kış sporları olanakları, ormanları, şifalı bitki ve suları, gölleri, şelaleleri, ırmak ve dereleri, mağaraları... ile turizmin yeni gözdesi olmaya aday. Bazı bilinçli Altaylar da bu gelişimin farkında olarak Karakol Doğa Parkı içinde Ekoturizm Merkezi kurmuş. Bu parkı kuran “Ruhun Ekolojisi Okulu” girişimini devlet de destekliyor. Parkın girişinde şöyle yazıyor: “Dünyanın göbek bağı olan Altaylar'da geçmiş nesillerin yaptığı yanlışları düzeltmeyi amaçlıyoruz. Bu gerçekleşince insanlar öldürmeyi, nefreti bırakacak, birbirlerini ve doğayı anlamaya başlayacak.”

Altaylar ve UNESCO

Altaylarda üç alan 1998 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmiştir. Altın Göl (Teletskoye) çevresiyle Altay Parkı, Beluha Dağı çevresiyle Katunski Parkı ve Ukok Platosu. Bu toplam 1 milyon 610 bin hektarlık bir alandır ve steplerden Alp Dağı bitki örtüsüne benzer ormanları, tundraları, biyolojik çeşitliliği ve nesli tükenmekte olan kar leoparını yaşatan bölgeleri kapsamaktadır. UNESCO koruma alanı aynı zamanda Katun, Biya ve Çulışman nehirlerini içine almaktadır. Bu bölge ayrıca İskitler, Türkler, Yenisey Kırgızları, Moğollar, Oyratların kültürel izlerini ve Altaylar için kutsal bölgeleri de içermektedir. Yaklaşık 2500 yaşındaki ünlü "Altay Prensesi" ya da "Buz Bakiresi" 1993 yılında Ukok Platosu'nda bulundu. Ne yazık ki Altayların kutsal bellediği 2.200-2.700 m yüksekliğindeki bu platodan Gazprom firması Çin'e doğalgaz taşıyacak petrol boru hattı geçirmek istemektedir. Altaylar tabii ki bu projeye karşı çıkmakta, dünya çevrecileri de onları desteklemektedir.

Altay Cumhuriyeti'nde Fiziki ve Beşeri Coğrafya

Altay Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun 21 özerk cumhuriyetinden biri. 92.600 km²'lik topraklarda 210 bin kişi yaşıyor, bunun da yaklaşık 60 bini başkent Gorno-Altaysk'ta bulunuyor. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına göre sayıları azalmakla birlikte nüfusun yaklaşık yüzde 55'i Rus, yüzde 35'i Altay, yüzde 6'sı Kazak. Altay oranı Cumhuriyet'te yaşayan Teletlar (Televütler, yaklaşık 2500 kişi), Telengitler, Kumandinler, Tubalar, Çalkandular, Altay-Kijiler, Şorlar gibi Türkçe konuşanlar grubuna dâhil olan küçük grupları da kapsıyor.

Altay dil ve lehçeleri Kiril Alfabesi ile yazılıyor. 1931-38 arasında ise Latince Alfabe kullanılmış. Özerk Cumhuriyet El Kurultay diye adlandırılan ve 41 milletvekilinden oluşan parlamento tarafından idare ediliyor.

Orta Asya'da Altay Dağları çevresindeki bölgelerde ortaya çıktığı sanıldığından Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguz dili gibi üç dilin oluşturduğu dil ailesi Altay Dilleri olarak adlandırılır. Dünyada yaklaşık 50 Altay dili vardır (bazıları yok oluyor) ve 140 milyon dolayında insan bu dilleri kullanıyor.

Altay Cumhuriyeti'nde dinsel inançlar oldukça farklı. 2012'de yapılan bir araştırmaya göre nüfusunun yüzde 28'i Ortodoks Hıristiyan, yüzde 6'sı Müslüman (ki bunlar Kazaklar), yüzde 13'ü Burhanizm, Tengrizm inançlı. Nüfusun yüzde 14'ü "tanrısız/ateist", yüzde 25'i ise herhangi bir dine bağlı

olmadığını ifade etmiş. Gördüğümüz o ki hemen hemen tümüyle Ruslaştırılmış adlar taşıyan Altaylar Şamanizme, animizme, doğaya inanıyor.

Bize Üç Enmek Doğa Parkı'nda muhteşem bir gırtlak dinletisi sunan Altay Kamı Erkemen Epişkin sohbet ederken "Sen neye inanıyorsun?" biçimindeki soruya "Ben doğaya inanırım. Ben doğayı korurum, doğa beni korur" dedi. "Peki, inandığın bir tanrın var mı?" biçimindeki sorumuzu da Türkçe "O, insanın içindedir" diyerek yanıtladı. Türklerin geldiği yer Altay'da, Atalar Yurdu'nda doğa tapkısı, nehir, su, ağaç, çiçek sevgisi çok yüksek.

Altaylar Sibiryaya taygaları, Kazakistan bozkırları ve Moğolistan çölleri arasında bir doğal güzellik. Müthiş bir biyolojik çeşitlilik. Tertemiz suların kaynağı olan buzulların 60 km² olduğu düşünülüyor. 60 bin km uzunluğunda 20 bin kadar nehir, ırmak, dere ve 700 km² lik alan kaplayan 7 bin göl var. Ülkenin dörtte biri ormanlarla kaplı. Altay, Beluha ve Katunski doğal parkları koruma altında. Yalnızca 865 bin hektarlık Altay Parkı'nda 1270 bitki, 73 memeli (maral, kahverengi ayı, vaşak, kar leoparı dâhil), 300 kuş türü bulunuyor.

Uzmanlar Güney Sibiryaya dağlarında sekiz bitki kuşağının bulunduğunu yazıyor. İğne yapraklı orman diye çevrilebilecek otlar taygalar soğuk tundra kuşağı ile sıcak ya da ılıman kuşaklar arasında yer alır. Altay taygalarında en çok huş ağacı, ladin, köknar, aspen yani bir çeşit kavak ağacı ve Sibiryaya çamı (*pinus sibirica*) bulunuyor. Sibiryaya çamına Ruslar Sibirski kedir yani Sibiryaya Sediri dediklerinden tüm İngilizce çevirilerde bu ağaç yanlış olarak "sedir ağacı" biçiminde tanımlanıyor.

BUDİST VE ŞAMANİSTLERİN YURDU TUVA'YA SEYAHAT*

Türk coğrafyasının belki de şamanları dolayısıyla en çok merak edilen bölgesi Tuva'ya gidiyoruz. Bunun için Moskova'dan Rusya'nın 21 özerk cumhuriyetinden biri olan Hakasya'nın başkenti Abakan'a uçuyoruz. İsterseniz İstanbul'dan direkt uçuşla Novosibirsk'e uçup oradan trenle de Abakan'a gidebilirsiniz. Abakan'dan karayoluyla yıllarca demiryolunun esirgendiği Tuva'nın başkenti Kızıl'a gideceğiz. Tuva, Tıva olarak da söyleniyor.

Rusya Federasyonu'na bağlı Hakasya Özerk Cumhuriyeti 62 bin km²'lik bir alanı kaplıyor. Nüfusu 500 bin. Bunun neredeyse üçte biri başkent Abakan'da yaşıyor. Cumhuriyete adını veren ve Altay dillerinden Uygur şivesine yakın birini konuşan Hakaslar tarihte genelde Yenisey Kırgızları olarak bilinir. Hakaslar Hakasya nüfusunun yaklaşık %12'sini oluşturuyor. Bu nüfusa kendilerini Saygılar, Beltirler, Kaçlar, Şorlar, Kamasinler, Çatlar, Koyballar olarak adlandırılan kabileler de dâhildir.

Ruslar genelde değişik Türk kökenli boyları ayrıntıda ayıramadıklarından hepsine birden Tatar deyip geçmektedir. Hakasya nüfusunun yüzde seksemi Rustur. Hakasya'nın kendi anayasası, bayrağı, arması vardır.

Abakan, Altay-Sayan dağları ortasında, Yenisey ve Abakan ırmaklarının birleştiği yerde kurulu dört bin yıllık modern bir kenttir. Hemen kenti gezmeye başlıyoruz. Kültür Sarayı, ana meydan, bir oturan Lenin heykeli (Rusya'da benzerinin olmadığı söylenir), 1941-45 Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda ölen yerel askerler ve Sovyetlerin zaferi için düzenlenen Zafer Meydanı, yeni kilise...

Abakan'da bizler için en önemli yer Abakan Yerel Araştırmalar Müzesi. 50 binden fazla objenin sergilendiği bu müzede Neolitik, Bronz çağ buluntularının yanı sıra resimli kayalar ve taş heykeller de sergileniyor. Bunları bir arada sergileyen salon Türk kültürü açısından çok önemli. Bu salonda bulunan yeraltı, yer ve gök gibi üç ayrı bölgeyi dile getiren, dişi karakterli bir heykel ile güneş adam diye tanımlanan heykeller son derece ilginç.

Abakan'da 1966 yılında Sayan-Altay Türk Dilleri Enstitüsü kurulmuş. Hakaslar büyük ölçüde Hıristiyanlaştırılmış, Rus adları almış olsalar da günlük yaşantılarında, doğum, evlenme, gömülme törenlerinde Şaman gelenekleri hâlâ geçerli. Animizm, Şamanizm, Göktanrıcılık (Tengricilik), su kültü, doğa kültü gibi yaklaşımlar belli ki yılların baskısına karşı dirençle yaşatılmış.

Abakan'a gelmemizin bir nedeni de başkente 70 km uzaklıktaki Hakanlar Vadisi'de yer alan Salbık kurganlarını görmek: Küçük Salbık, Büyük Salbık... Vadide bulunan 30 kadar höyükten biri olan Büyük Salbık Kurganı ya da höyüğü gerçekten heyecan verici. Bu kurgan ağırlıkları 20-60 ton arasında değişen, 4-6 m yüksekliğindeki tek parça devasa taş levhalardan oluşan, bir kenarı yaklaşık 75 m uzunluğunda dört duvarla çevrili. Girişte dikey taş levhalar yer alıyor. Üzeri 11 m yüksekliğinde piramit biçimli bir toprak kümesi ile örtülü olan asıl mezar yeri 1,8 m derinliğinde, 5x5 m boyutlarında.

Tarihi eser kaçakçılarınca yağmalanmış mezarda yapılan bilimsel kazıda ancak yedi kişiye ait kalıntılar, altın folyo parçaları ve bir adet bronz bıçak bulunmuş. Esas olarak 70 yaşlarındaki bir büyük yönetici için yapılan mezarın Tagar Kültürü'ne ait olduğu kabul ediliyor. Ne yazık ki Tagar Kültürü Türkiye'de yeterince bilinmiyor. Salbık'taki bir kaya üzerindeki *tamga* (damga), İzmir Ödemiş Konaklı'da görülen bir kaya resminin aynısı. Ama Büyük Salbık kurganının esas gizemi şu sorularda yatıyor: Neden bu kadar büyük bir kurgan, koca koca taşlar 20-70 km uzaklıklardan nasıl taşınmış, inşa edilmesi için harcanan emeğin sosyo-ekonomik ve siyasal arka planı nedir ve neden piramidal bir üst örtü?

* "Tuva Türkleri dağ ve nehirle konuşur, gücünü doğadan alır", *Hürriyet Seyahat*, 28 Temmuz 2013.

Kızıl

Abakan'dan Kızıl'a doğru yola çıkıyoruz. Haziran başı olmasına rağmen kar yağıyor. Bir ara 2002 yılında Krasnoyarsk Valisi Aleksandr Lebed'in sisli bir havada helikopterin düştüğü yerde durup fotoğraf çekmeye çalışıyoruz. Burada da Altaylardaki çaput (bez) bağlı ağaçlar görüyoruz. Yolumuz üzerinde Turan adlı kasabada mola verip ufak ama şirin yerel müzeyi geziyoruz. Ardından ünlü Arjan-2 kurganını görmeye gidiyoruz. Mezar yeri kurganının ortasında yer almadığından mezar soyguncuları tarafından bulunamamış.

Arjan İskitlere ait kurganların bulunduğu Kağanlar Vadisi'ndeki yerin adıdır. Sibiry Türklerinin dilinde *arjan* şifalı su, kaynak suyu anlamındadır. Arjan-2 kurganı 80 m çapında, 2 m yüksekliğindeki bir höyüktür. İlk kez 1997'de incelenmiş, 2001-2003 yıllarında bir Rus-Alman heyetince yapılan bilimsel kazıda 20 kg kadar değerli altın parçaları bulunmuştur.

"21. yüzyılın en büyük arkeolojik keşfi" olarak adlandırılan kazıda altın parçacıklar arasında bir mezarda biri kadın, diğeri erkek iki üst düzey insana ait kemikler bulundu. Her birinin giysileri yaklaşık 5 bin altın parçadan oluşuyor. MÖ 7. yüzyıla ait olduğu belirtilen parçaların tüm İskit tarihini değiştireceği belirtiliyor. Kurgandaki diğer mezarlarda on dört at kemiği ile, hançerler, baltalar, ok uçları, aynalar, boncuklar, kürk ve keçe parçaları ele geçirilmiş.

Kızıl gezisine Zafer Meydanı'ndan başlıyoruz. Yeni yapılan bir Budist tapınağını geziyoruz. Yan duvarda 14. Dalay Lama'nın büyük bir fotoğrafı bulunuyor. İki nehrin birleşerek Yenisey Nehri'ni (Uluğ Hem - Büyük Akarsu) oluşturdukları alana bakıyoruz. Uluğ Hem kordonunda yürüyoruz. Ardından 1964'te dikilen Asya Merkezi Anıtı'nda fotoğraf çektiyoruz. Yürüyerek ana meydana gidiyoruz. Yol üzerinde karşımıza Kızıl'ın kurulduğu yıl yapılan ahşap bir bina çıkıyor. Onu diğer ahşap binalar izliyor. Birden kendimizi Tuva Parlamento (Uluğ Ural) binası önünde buluyoruz. Binanın önyüzünde Tuva arması yer alıyor, tepesinde hem Rusya Federasyonu'nun hem de Tuva Cumhuriyeti'nin bayrağı dalgalanıyor.

12 Haziran Rusya Federasyonu'nun kuruluş yıldönümünde Lenin heykeli yanına kapalı bir platform kurulmuş. Tuva bu günü kutluyor. Yarışlar sürüyor. Ama meydana bakan iki büyük bina var: Biri hükümet binası, diğeri tiyatro binası. Meydanın tam ortasında bir büyük Budacı dua yuvarlağı bulunuyor. Yan duvarında "mani" yazıyor. *Om Mani Pad Me Hum*, "Selam olsun Lotus'taki Cevhere" yani Buda'ya. Platforma çıkanlar soldan sağa dua

TUVA ÖZERK CUMHURİYETİ

Resmi Adı	Tuva Cumhuriyeti
Yüzölçümü	175.000 km ²
Nüfusu	307 bin
Başkenti	Kızıl (110 bin)
Halkları	%82 Tuva, %16 Rus, %0,5 Hakas
Dilleri	Tuva Türkçesi, Rusça
Dinleri	Şamanizm, Budizm, Hıristiyanlık, Müslümanlık
Devlet Başkanı	Şolban KARA-OOL (2007)

yuvarlağını çeviriyor. Alan panayır gibi. Herkes en güzel elbiselerini giymiş. Çocuklar oyun oynuyor, değişik müzik aletleri çalınmıyor, bazıları çift hörgüçlü develerle geziyor.

Kızıl'daki ana hedefimiz 60 Bahadır Ulusal Müzesi. Tuva gezimizin "highlight"ı. Müzede hem birkaç yıl önce taşınan Arjan-2 hazinesini göreceğiz, hem de yıllardır bu müzede sergilenen balbalları ve minik yazıtlı taşları inceleyeceğiz.

Müzede altın parçaları kalın kapılar ardında çok özel bir odada sergileniyor. İçeri girerken her türlü eşyanız, cep telefonları, fotoğraf makineleri... dışarda bırakılıyor. Altın parçacıklardan yapılan hakan pantolonu ve kadın saç iğnesi özellikle aklımızı başımızdan alıyor. Bu çok ince maden işçiliği göçebe-savaşçı Türklerin madencilikte ne kadar mükemmel olduklarını da gösteriyor. Sersemlemiş halde müzenin kapalı alanından çıkıp açık havada sergilenen balbalları, runik harfli yazıtlı taşları, "tamgalı" taşları görmek için aşağıya iniyoruz. Atalarımızın kültür öğeleri ayrı bir heyecan veriyor.

Müzeden sonra Kızıl'daki en ilginç yerlerden Şaman Kliniği'ne gidiyoruz. Esas klinik tek katlı çok odalı ahşap bir binayla bir avludan oluşuyor. Stalin döneminde Şamanlar (*kam*) ciddi baskı görmüş, çok sayıda Şaman öldürülmüş. SSCB'nin dağılmasından sonra Şamanlar yeniden ortaya çıkmaya başlamış ve bir süre sonra Şaman Kliniği etrafında bir araya gelmişler. 1931 yılında Tuva'da yaklaşık 750 Şaman varmış. Bugün kayıtlı Şaman sayısı 50 dolayında.

Klinikte Şamanlar başvuru üzerine insanları hastalıklardan kurtarmaya çalışıyor, el falı bakıyor, geleceklerini okuyor, Şaman törenleri (*kamleniye*) gerçekleştiriyor. Bizim ziyaretimiz sırasında bize Şamanizmin ne olduğu anlatıldı. Şaman davulu, tokmağı, Şaman giysileri ve törenler hakkında bilgi verildi.

O akşam Yenisey kıyısında bağımsız yurtlardan oluşan bir konaklama tesisine gittik. Bize orada önce Alaş Grubu mükemmel bir gırtlak şarkıları konseri verdi. Ardından bir Şaman töreni izledik.

Şaman geldi, önce kutsal bir mekânda dua etti. Ardından elindeki ayı pençesiyle tek tek hepimizi kutsadı, iyi ruhlara çağrı yaptı. Ardından ateşin yanında davulu çalarak esrime çabasına girişti. O sırada gökte görünen hilali işaret ederek onun görünmesinin törenin başarılı geçeceğine bir işaret olduğunu bildirdi. Tören sonunda onunla birlikte ateşin etrafında döndük. Tören son derece etkileyiciydi.

Ertesi günün sabahında çok özel bir an yaşadık. Tüm Şamanlarca "zamanımızın en büyük Şamanı" kabul edilen Monguş Kenin-Lopsan ile görüştük. 1925 doğumlu Kenin-Lopsan 16 çocuklu bir ailenin altıncı çocuğu. Anneanesi Kuular Handizhap çok ünlü bir kadın Şaman. "Uluğ Kam" diye bilinirmiş. 1933'te Stalin'in emriyle toplama kampına gönderilmiş. Stalin'in ölüm tarihini önceden bilmiş. Stalin ölünce de salınmış. Salındıktan hemen sonra da ölmüş.

Lopsan'ın ailesinde çok sayıda kam ve kayçı var. St. Petersburg'da üniversite bitirmiş, akademisyen olmuş, tüm yaşamını Tuva Şamanlarının incelenmesine hasretmiş. Şamanlar üzerine çok sayıda makale ve kitap yazmış. Şu anda da tüm Tuva Şamanlarının başı. Artık fiilen Şamanlık yapmıyor. Gözleri de çok iyi görmüyor. Türklerin geldiğini duyunca çok sevindi. "Ak-rabalar gelmiş" diyerek özenle özel giysilerini giyerek bizi karşıladı. Hâlâ çok karizmatik bir insan, etrafına çok farklı bir enerji saçıyor.

Bu inanılmaz görüşmenin ardından bir Tuva evini ziyaret için yola çıktık. Önce ünlü çoban heykelini gördük. Yolun çok sayıda çaputlu ağacın bulunmasından kutsal yer olduğu anlaşılan bir yerinde bizi yerel giysili genç kızlar karşıladı ve de ağaca bağlamamız için bizlere bez verdiler. Hep birlikte ağaca çaput bağladık.

Ziyaret ettiğimiz büyük yurt içinde bize günlük yiyeceklerinden örnekler sundular. Bir sanatçı gırtlak şarkıları söyledi. Atlarla gösteri yaptılar, kement ile at yakaladılar. Tuva *hüresi* (güreş) örneği sergilediler. Bir günlük olağan bir Tuva yaşantısını izledik. Yeşil yaylalardaki büyük hayvan sürüleri son derece ilginçti.

Geriye dönmek için Abakan'a giderken iki yere daha uğradık: Krasnoyarsk bölgesi içinde bulunan Şuşenskoye Köyü ile Minusinsk kenti. Şuşenskoye Lenin'in sürgün edildiği yer olarak ünlenmiş. Lenin'in orada evlendiği eşi N. Krupskaya ile 1897-1898 ve 1898-1900 yıllarında kaldığı iki ahşap ev korunmuş, sonra onların etrafında mükemmel bir açık hava ahşap mimarisi ve etnoğrafya müzesi oluşturulmuş.

70 bin nüfuslu Minusinsk'te ise Türklerin mutlaka görmesi gereken bir müze var. Müzede bulunan Hakas-Minusinsk havzasından getirilen çok sayıda geyiktaşı, balbal, runik yazıtlı taşlar Türk tarihi açısından son derece önemli. Runik yazıtlı taşlardan birinde şöyle yazılıymış: "Karımdan ve oğlumdan ayrıldım. Ülkeme geldim. Aç ayı kabilesinden ve evimden ayrıldım. Yazık. Erlik adımı bıraktım. Kartım (yaşlıyım)."

Tuvalar, Türkçe konuşanlar dünyasında Sarı Uygurlar gibi bazı ufak gruplar dışında Budizme inanan en önemli Türk kökenli grup. Gerçekten Tuvaların Budizme inanmaları da 17. yüzyılda başlıyor. Moğol hükümdarı Altay Han'ın Budizmin iki büyük kolundan Mahayana (Büyük Araç Budizmi) kolu içinde sayabileceğimiz Tibet Budizmine (daha doğru ifadeyle Himalaya Budizmi) önem vermesinin ardından Moğolların egemenliği altında bulunan Tuvalar da Budizme inanmaya başlamış. Bu inanç Çinlilerin egemenliği döneminde de sürmüştü. SSCB dönemindeki "ateist" kampanyalar sırasında gerilemiş.

1991'den sonra dinsel inançlara özgürlük geldiğinde 14. Dalay Lama Tuva'yı ziyaret etmiş. 75 yıl önce Stalin döneminde yıkılan en önemli Budist tapınağı yeniden inşa edilmiş, diğerleri gibi.

Tuvalar resmi olarak Budacı görünüyor. Ancak doğaya, animizme, Şamanizme tapma, Tengricilik (Göktanrı Kültü), dağ kültürü, su kültürü, doğa ruhlarına inanç şu anda Budizmden daha önde. "Lamaizm" olarak adlandırılan Moğolistan tarzlı bir Budizm anlayışı çok hızlı yaygınlaşmıyor.

Altaylarda olduğu gibi Tuva'da da her yer taş heykellerle dolu. Ama hiçbir yerde puta tapma geleneği yok.

Tuva Özerk Cumhuriyeti

Tuvaların ya da Tuvalıların Tıva diye adlandırdıkları bölge, Rusya Federasyonu'na bağlı bir özerk cumhuriyettir. Yüz ölçümü 170 bin km², (yani yaklaşık Hakasya'nın 3 misli, Altayların 2 misli), nüfusu yaklaşık 310 bindir. Başkenti 1914 yılında kurulmuş 110 bin nüfuslu Kızıl. Ayrıca Aktoprak, Turan, Şagonar, Çeder adlı büyük yerleşimlere sahip. Nüfusun yaklaşık %80'i Tuva, %16'sı Rus'tur. Rus nüfusu 1989 sonrasında hızla azalmaktadır.

Türkçenin akraba dillerinden Tuva dili (Tuvaca) Uranhay dili olarak da bilinmektedir. Ülke anayasasına göre Tuvaca birinci dildir. Parlamentosunda genellikle Tuvaca konuşulmasına rağmen, okullardaki dil Rusçadır. Çoğunluğun adı yerel adlardandır. Örneğin Cumhurbaşkanının adı Şolban Kara-Ool'dur. Yani Çolpan yıldızının siyah oğlu.

Altın, demir, kömür, asbest, kobalt gibi madenler çıkarılıyor. At, koyun, inek yetiştiriciliğine dayalı hayvancılık hâlâ önemli bir geçim kaynağı. Tarım sınırlı. Tuva bölgesi 1757'ye kadar 750 yıl Moğolların denetiminde kalmış, 19. yüzyılda Rus istilasına uğramış, Çinlilerce işgal edilmiş. Tuvalar 1911'de Çin'deki devrimi ve karışıklıklardan faydalanarak bağımsızlıklarını

nı ilan etmiş. Tuva-Rusya İç Savaşı sırasında çok sıkıntı çekmiş, adı bir ara Tannu-Tuva olmuş, 1926'da Tuva Halk Cumhuriyeti oluşturulmuş. Budizm inancı nedeniyle Moğolistan ile birleşme çabalarının ardından 1944'te SSCB'ye bağlanmış, 1991'de SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olmuştur.

Ünlü Tuvalar

- Şaman dünyasının en ünlüsü Monguş Kenin-Lopsan.

- Maksim Munzuk (1910-1999) şarkıcı, besteci, aktör, folklor müziği derleyici, çok yönlü bir sanatçıydı. Yönetmen Akira Kurosava'nın ünlü 1975 Rus-Japon ortak yapımı, Oscar yabancı film ödülü sahibi, Dersu Uzala filmi ile dünya çapında ünlendi.

- Sergey K. Şoygu, son 22 yıldır Rusya Federasyonu'nun değişik bakanlık koltuklarında oturan bir "joker" siyasetçi. Putin'in en güvendiği kişilerden. Her sorunlu kurum, bakanlık ona devrediliyor. 1955 Tuva-Çadan doğumlu, babası bir Tuva, inşaat mühendisi, ancak Acil Durumlar Bakanlığı dâhil birçok bakanlığa bakmış, Rusya ordusunda general, Savunma Bakanı. Türkçe dâhil 9 dil konuştuğu belirtiliyor.

Runik Harfli (Göktürk Harfli) Yazıtların Envanteri

Türkiye'de Orhun Anıtları diye bilinen Köl Tigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk yazıtlı taşları dışındaki yazıtları pek bilmeyiz. İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Osman Fikri Sertkaya yazıtlar konusunda şöyle bir sınıflama ve envanter yapmış: 1. Lena-Baykal Bölgesi Yazıtları (26 adet), 2. Yenisey (184), 3. Moğolistan (88), 4. Altay (90), 5. Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan (94), 6. Avrasya (36), 7. Kağıda yazılı Runik Metinler (51). Yani elimizde yaklaşık 570 adet runik metin var. Bu metinleri doğrudan ve dolaylı tartışan yayın sayısı ise yarısı Türkiye'ye ait olmak üzere 90.

Tuva Türkleri'nde Boğazdan Şarkı Söyleme

Boğazdan şarkı söyleme Güney Sibiry halklarında (Altaylar, Hakaslar, Tuvalar...) ve Moğolistan'da benzersiz bir sanat. Bu tarz vokalde mide, göğüs kafesi, gırtlak, damak kullanılarak aynı anda üç değişik ses birden çıkarılabiliyor. Tuva'da en popüler tarz höömey. Bunun dışında kargire, sigit, ezengileer, borbannadır gibi tarzlar da var. Bazı uzmanlara göre boğazdan şarkı söylemenin kökeninde doğaya tapma (animizm) vardır. Hayvancılık

ile uğraşan, doğa içinde yaşayan insanlar doğadaki her türlü sesi taklit etmek isterken böylesi bir sanat yaratmış. Altay destanlarını (kay/hay) okuyan kayçılar da bu destanları gırtlaktan çıkan sesle okur. Gırtlak şarkıcıları değişik müzik aletleri kullanıyor: Kopuz, topşur (2 telli), dombıra, igil (2 telli), bizançi (4 telli), doşpular (2 telli), çanzı (3 telli), çadağan (çok telli) gibi telli aletlerde çoğunlukla at kılı kullanılır, saplarında at başları yer alır. Şoor bir çeşit flüttür. Altay ağız tamburası, *komıs* (ağız arpi, çene arpi, Yahudi arpi) da çok kullanılır. Davul, def... kullanılan diğer araçlardır.

İRAN GÖRÜLMEDEN ANADOLU ALGILANAMAZ*

*Hafızın kabri olan bahçede bir gül varmış
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle
Gece bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şiraz'ı hayal ettiren ahengiyle.*

Yahya Kemal'in bu sözleriyle hayal ederdik İran'ı. 2001 yılı "Uygurluklararası Diyalog Yılı" ilan edildi. En azından bu nedenle İran'ı görmenin tam zamanıydı. Ancak bu neden de yeterli değil. Genel olarak Türkiye'de yaşayanlar komşularını tanıma konusunda hiç cömert değil. Çoğu Paris'i, Londra'yı ezbere biliyor da, Şam'ı, İsfahan'ı, Bakü'yü tanımıyor. Suriye'ye yeni yeni gitmeye başladık. Savaştan önce de Irak'a gidenimiz azdı. "Devrim"den sonra İran'a gidenler ise sayılı.

İran'ı gezmek, görmek deyince iki görüş öne sürülebilir. "İran'da kadınlar örtünmek zorunda, bu nedenle ben İran'a gitmem" ya da "İran terörist bir devlet, ben onlara para kazandırtmam". Bu siyasi karakterli itirazlar İran'ı görmemek için bahane olmamalı. Kimileri için, siyasi polemik konusu olan "başörtüsü" sorun olabilir. Bir Alman, bir Fransız bu tartışmanın oldukça dışında olduğundan rahatsız olmuyor.

* "Değişik Kültürler Mozaïği,
İran'da Bir Gezinti",
BÜMED Boğaziçi Dergisi,
Eylül 2001, s.46-48.

“Derin devlet”lerin giderek güçlendiği bir dünyada ülkelerarası terörizm ise bir başka tartışma konusu. Bir gezgin böylesi siyasi tartışmaları aşmalı. Gezilerde siyasi tavır almayı yaygınlaştırdığınızda Ermeniler nedeniyle Türkiye aleyhine karar alan Fransa’ya ya da Türkiye’nin AB’ye girmesine karşı olan ya da darbecilerin, diktatörlerin iktidarda olduğu ülkelere de ayak basmamanız gerekir.

Bir gezgin, ülkeler, daha da önemlisi halklar arasındaki diyalog için en iyi ögedir. Gezginler gittikleri ülkelerin olumlu dönüşümlerinde, bazı kapıların aralanmasında etkili de olabilir.

Türklerin Anadolu’ya gelişinden önceki serüvenini, Selçukluları, İslamiyeti, daha da önemlisi üç büyük tek tanrılı dine çok önemli katkılarda bulunan Zerdüş dinini algılamada İran’a gitmek “olmazsa olmaz” bir koşul.

İran, 1 Nisan 1979’dan sonraki resmi adıyla İran İslam Cumhuriyeti, 1 milyon 648 bin km²’lik toprağa 80 milyonu aşkın nüfusa sahip. Halkın yüzde 89’u Şii Müslüman, yüzde 10’u Sünni Müslüman, diğerleri Zerdüşti, Musevi, Hıristiyan. Halkın yaklaşık yarısı Fars, dörtte biri Azeri kökenli. Ayrıca Gileki, Mazanderani, Kürt, Arap, Lur, Beluci ve Türkmen yaşıyor İran’da. Değişik şiveleriyle birlikte Farsça, Azerice, Kürtçe, Arapça, Türkçe, Beluci ve Lor dilleri konuşuluyor.

İran’a doğu sınırımızı geçerek karayolundan da ulaşabiliriz, Tahran’a (Tehran) uçak yolculuğu yaparak da. Deneyimli gezginler “Tahran’a olandığı az zaman ayırıp hemen diğer kentlere gidin” derler. Yaklaşık 10 milyon nüfuslu Tahran’ın her yönüyle tek başına İran’ı temsil edebilmesi mümkün değil. Ama tüm İran’ın en güzel müzeleri de orada. Bunlardan en önemlisi olan İran Ulusal (Arkeoloji) Müzesi, İran’ı algılamada bir köşetaşı, İran gezisinin de “highlight”ı. Tahran’da ayrıca Rıza Abbasi, Halı, Cam, Çağdaş Sanat müzeleri, çok güzel saraylar, parklar, camiler, medreseler, kiliseler ve de çarşılar var. Merkez Bankası içindeki Ulusal Mücevher Müzesi (Hazine) ise göz kamaştırıcı.

Tahran’ın hemen yanbaşındaki en eski yerleşim yeri Rey’i gezdikten sonra Kum’a (Gom) geçebiliriz. Kum 8. İmam Hz. Rıza’nın Türbesi’nin bulunduğu Meşhed’den sonra İran’ın en kutsal ikinci mekânıdır. İran Devrimi’nden sonra yönetimde olan tüm dini kadroların yetiştigi yer olan Kum’a 8. İmam Hz. Rıza’nın kızkardeşi olan Masume’nin Türbesi damgasını vurur. Bu türbeye kadınlar ancak kara çarşaf (çador) ile girebilir.

Kum kentinden sonra geçeceğimiz Kaşan kenti cami ve medreselerinin yanı sıra buzevi, Borucerdi Evi’nin bezemeleri ve rüzgar kuleleri, eski surları ve Fin bahçeleri ile ünlü. Kum kentinden çıktıktan bir süre sonra ziyaret edebileceğiniz eski Zerdüş köyü Abyaneh, UNESCO’nun Dünya Mirası Listesi’nde. Hâlâ ayakta duran tarihi mimari dokusu ve halkının ilginç giysileri ile son derece ilgi çekici.

Artık İsfahan (Esfahan) için yola çıkabiliriz. Pierre Loti *İsfahan Seyahatnamesi*’nde “Kim benimle beraber İsfahan’a gül mevsimini görmeğe gelmek isterse... karşısında Alp dağlarının en yüksek tepeleri kadar yalçın, renksiz tuhaf çiçeklerle ve kısa otlarla kaplı sonsuz ovalar bulmaya hazırlansın” diye yazar.

2500 yıllık eski başkent İsfahan dünyanın en büyük meydanlarından birine ve son derece güzel köprülere sahiptir. İran el sanatlarının en güzel örneklerini sergileyen çarşılarla çevrili Nakş-ı Cihan ya da İmam Meydanı’na üç yapı damgasını vurur. Başlı başına bir sanat eseri olan 30 m yüksekliğindeki anıtsal giriş kapısı ile İslam dünyasının mimari şaheseri kabul edilen İmam (Şah) Camisi; 48 m yüksekliğindeki 6 katlı, Safevi döneminin hükümet binası olan 17. yüzyıl yapısı Ali Gapu Sarayı ve çini panolarıyla ünlü Şeyh Lütfullah Camisi.

İsfahan’da ayrıca Selçuklu döneminin sadeliğinden Safevi döneminin “barok” özelliklerine kadar İran kutsal mimarisinin tüm evrelerini görebileceğiniz Cuma Camisi, İslam tarihçilerine göre döneminin en ünlü ve en etkin ateş tapınağı olan Zerdüş Ateş Tapınağı (ateşgede); mimari tarzının sadeliği, süslemelerinin yanı sıra blok mermerleri, tonoz işçiliği ve hayvan motiflerinin betimlendiği çinileri ile dikkati çeken Heşt Beheşt Sarayı, 17. yüzyılda Şah I. Abbas’ın kabul sarayı olarak yapılmış Çehel Sütun (40 Sütunlu Saray), Şehristan, Ermeni Vank Katedrali, Sio Se Pol ve Kacu köprüleri diğer görülecek yerler arasında.

İsfahan’dan sonra Marco Polo’nun “soylu kenti”, UNESCO’ya göre dünyanın en eski mimarlık eserlerine sahip ikinci kenti olan Zerdüş dini merkezi Yezd’e gidip orada “kanat” diye adlandırılan yer altı su sistemini, Seyyid Rükneddin ve Emir Çakmag külliyelerini, Ateş Tapınağı ve Sessizlik Kulelerini, Cuma Camisini, Devletabad Bahçesi’ni görebilirsiniz.

Yezd’den sonra gidilecek yer tabii ki şiir ve gül kenti Şiraz olur. Şiraz’ın “şiirsel kent” olarak tanımlanmasının en büyük nedeni Hafız ve Sadi gibi iki büyük şairin bu kentten çıkmasıdır. Şiraz’a gittiğinizde Hafız’ın Türbesi,

Sadi'nin Türbesi, İrem Bahçesi (Cennet Bahçesi), Nasır-el Mülk Camisi ve Vekil Camisi'ni mutlaka görmeyi tavsiye ederiz.

Yezd-Şiraz yolu üzerinde de Pasargad'da Kuroş (Cyrus) Mezarını, eski saray kalıntılarını, Nakş-ı Rüstem'de dört kral mezarıyla harika kaya kabartmalarını ve ateş tapınağı olduğu varsayılan bir kübik yapıyı ve Nakş-ı Recep kabartmalarını gezmeniz gerekir. Ama bu yol üzerinde esas İran gezisinin incisi Persepolis (Taht-ı Cemşid) yer alır.

Ahemeniş Hanedanı'nın tören merkezi ve daha önemlisi Ahemeniş sanatı ve mimarisinin en güzel örneklerinden biri Mervdeşt Platosu'nun doğu ucunda oldukça geniş, sulak ve bereketli topraklarda 450 x 300 m büyüklüğündeki bir platonun üzerinde kuruludur. İran'ın tarihi hakkında elde edilen önemli kaynaklara göre kraliyet binaları, tören salonları, hazine, depolar ve ahırlardan oluşan bu saray topluluğunun yapımına MÖ 515'lerde başlanmış, yaklaşık 150 yıl içinde tamamlanmıştır.

İran'dan bahsederken 2003 yılındaki depremde tamamen yıkılan Bam'ın kerpiç kalesi ve surlarını unutmamak gerekir. Bam kenti İran çöllerinden getirilen kırmızı tuğlalardan yapılmış kalesiyle ünlü, terk edilmiş bir açık hava müzesiydi. Kent merkezi dıştan içe doğru üç sıra surla korunuyordu. En dıştaki ana sur 12 m yüksekliğinde ve 3 m genişliğindeydi. Duvarın içinde evler, atölyeler, dükkânlar, bir kervansaray ve ana cami bulunmaktaydı. İkinci sıra surun içinde kışla ahırlar, bürokratların ve askerlerin evleri bulunmaktaydı. Üçüncü sıra sur ise iç kaleyi ve valilik binasını korumaktaydı.

İran'da ayrıca Kapalıçarşısı'yla ünlü Tebriz'i, Safevi şeyhlerinin bulunduğu Erdebil'i, Çoga Zenbil'deki ziguratu, Sultaniye'deki kubbesiyle öne çıkan Olcaytu Türbesi'ni, Batı Azerbeycan eyaletindeki Taht-ı Süleyman'ı, Kirmanşah'ı, Tak-ı Bostan'ı, Bisütun yazıtını, Kerman'ı, Mahan'ı, Hemedan'ı, İran'ın en kutsal kenti Meşhed'i, Firdevsi ve Ömer Hayyam türbelerini, Susa'yı, Gazvin'i gezebilirsiniz. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde İran'dan 21 yer bulunuyor. Bu geziler sırasında uğrayabileceğimiz diğer ilginç yerler ise çarşılar, lokantalar, nargile kahveleri, parklar ve havuzlar...

İRAN

Resmi Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Yüzölçümü	1.650.000 km ²
Nüfusu	83 milyon
Başkenti	Tahran (8,5 milyon)
Halkları	Fars, Azeri, Kürt, Arap, Lur, Beluci, Türkmen...
Dinleri	Şii Müslüman %90-95, Sünni Müslüman %5-10, %1 diğerleri (Zerdüşti, Musevi, Hıristiyan, Bahai)
Dilleri	Farsça ve şiveleri, Azerice ve şiveleri, Kürtçe, Lur Dili, Beluci, Arapça, Türkçe...
Ortalama Yaşam Süresi	71 yıl (Kadınlar 73, Erkekler 69)
Kentleşme Oranı	%73
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	18.100 USD (Nüfusun en alt %10'u GSMH'nin %2,6'sını, en üst %10'u GSMH'nin %30'unu alıyor.)
Dini Lider	Ayetullah Seyid Ali HAMANEY (1989)
Cumhurbaşkanı	Hasan RUHANİ (2013)

ÇİN UYANINCA*

Çin neredeyse son on yılda üzerinde en fazla konuşulan ülkelerin başta geleni. Haziran 1989'da dünyanın en büyük meydanı olan Tiyen'an-mın (Göksel Barışın Kapısı) Alanı'ndaki demokrasi yanlılarının kana bulanık gösterisiyle uzun süre dünya medyasının gündeminde kaldı. Ünlü İtalyan yönetmen Bernardo Bertolucci'nin 1987 tarihli "*Son İmparator*" filmiyle zaten dikkatleri çekmişti. Derken, 156 yıl İngiltere'nin egemenliğinde kalan dünyanın sekizinci büyük ticaret merkezi Hong Kong'un 1 Temmuz 1997 günü yeniden Çin'e geri dönmesi nedeniyle hakkında çok söz edildi. Şu anda gerek Tayvan sorunu, gerekse yüksek büyüme hızı sebebiyle yeniden gündemde.

Çin, Marco Polo'dan bu yana gizemli Uzakdoğu'nun masalsi ülkesi. Avrupa için ipek, çay ve porselen diyarı ya da bir sömürge bölgesi. Ancak tarihsel gerçeklere bakarsak, yaklaşık dört bin yıldır kesintisiz süren bir uygarlığa sahip. Ona en fazla yaklaşan ülke ise Hindistan. Mezopotamya, Mısır, hatta Anadolu uygarlıkları kesintiye uğramış, oysa Çin'de önemli kesintiler yok.

Ülkenin resmi adı Çin Halk Cumhuriyeti, yöneten siyasi yapının adı da hâlâ Çin Komünist Partisi. 9,6 milyon kilometrekarelik yüzölçümü-

le dünyanın topraklarının yaklaşık on dörtte birine sahip. Nüfusu, yaklaşık 1 milyar 300 milyon. Yani dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri. Avrupa kıtasından daha büyük ve daha kalabalık. Devlet yapısı üniter ve çok uluslu sosyalist cumhuriyet. 22 eyalet, 5 otonom bölge ve Beycing, Şanghay ve Tiyencin gibi üç farklı bağımsız belediye biriminden oluşuyor. İngiltere egemenliğindeki yaklaşık 6 milyon nüfuslu Hong Kong, 1997'de Çin'e katıldı. Portekiz egemenliğindeki Makao ise 1999'da Çin'in parçası oldu. Bağımsız Tayvan'ın da günün birinde Çin'e katılması bekleniyor.

Şu anda Çin'de kişi başına düşen ulusal gelir (GDP/PPP) yaklaşık, 500 USD (Tayvan'da yaklaşık 10.500 USD, 2016 rakamlarına göre sırasıyla 15.000 ve 49.000). Bu da çok anlamlı değil. Çünkü Çin, son 10-12 yıldır yüzde 10-12'lik büyüme hızıyla dünyanın en hızlı gelişen ülkesi. Büyüme hızında ABD'yi geride bırakmış durumda. "Uyuyan dev" uyanıyor. Uyanınca ne olacak? O da dünyanın sorunu.

1979'da Deng Şiaoping'in girişimiyle yürürlüğe konulan reformlarla Çin, büyük bir atılım gerçekleştirdi. Şu anda ülkedeki ekonomiyi tanımlamak olası değil. Çin yöneticileri bugünkü ekonomiyi "sosyalist pazar ekonomisi" olarak nitelendiriyor. Bu da ekonomiye son bir katkı. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) son kongresi Eylül 1997'de gerçekleştirildi. 1989'dan bu yana ÇKP Genel Sekreteri olan Devlet Başkanı Ciang Zemin, Kongre açış konuşmasında "Partimizin çizgisi, Marksizm-Leninizm, Mao Zı Dong çizgisi ve Deng Şiaoping'in yaklaşımıdır. Deng Şiaoping'in yaklaşımı çağımızın yaşayan Marksizm-Leninizmidir" dedi. Elbette bu, ileri düzeyde bir "reel-politik" kavrayış.

Ancak şu anda Çin, dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi. Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında Kızıl Muhafızlar'ca tahrip edilen tapınaklar, camiler faaliyette. Tek tip Mao elbisesini (gerçekte bu giysi Çin'in bağımsızlık lideri Dr. Sun Yat Sen'e aittir) giymekte devam eden yalnızca bazı yaşlı emekliler. Ülkenin özellikle büyük batı kentlerinde her türlü Avrupa ya da ABD markalı eşya var. McDonalds, KFC her yeri kaplamış. Yabancı sermayeye açıldıktan sonra dünyanın en büyük 30 dev uluslararası şirketi Çin'de yatırım yarışında. Herkes "Her Çinli bir tane alırsa" hesabı yapıyor. Öte yandan dünyada üretilen oyuncakların yaklaşık yarısı, ayakkabıların dörtte üçü Çin'den. Dünya bu paradoksu yaşıyor. Son bir yıldır büyük kentlerde herkes cep telefonu kullanıyor.

* "Çin", *Görüş (TUSİAD)*, Haziran 1998, s. 74-77.

Çin'deki en hızlı gelişim Şanghay'da. 1930'lu yılların deniz ticareti, batakhaneleri ve mafya şebekeleri ile ünlü Şanghay'da akıl almaz bir bayındırlık hareketi var. Şanghay, şu anda dünyanın en büyük şantiyesi durumunda. Bu haliyle Şanghay, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya finans merkezi için en güçlü aday.

Uzaktan bakınca tablo çok olumlu görünüyor. Ancak yeni liberalleşme merkezîyetçi, planlı, siyasi bir ortamda "vahşi kapitalizm" olarak geliyor. Yeni yeni oluşan sınıf ve tabakalar ve Batı-Doğu arasındaki, kent ve kır (nüfusun üçte ikisi hâlâ kırsal bölgelerde yaşıyor) arasındaki çelişkiler yoğunlaşıyor, eşitsizlikler artıyor. Bazı temel gıda sorunları büyüyor.

Çin, bugün dünyanın yeniden keşfedilen bölgeleri arasında. Yirmi milyonluk bir potansiyeli var. Çin'i ziyaret edenlerin başında ABD'liler, Kanadalılar, Almanlar, Japonlar, Tayvanlılar ve Uzakdoğulular geliyor.

Çin denilince aklımıza Çin Seddi, Büyük Kanal, İpek Yolu, ipek, çay, porselen, Çin mutfağı, Çin resmi ve Çin yazısı gelir. Şu anda en çok Çin'in doğu bölgeleri geziliyor. Oysa İpek Yolu, Tibet, Yanzi Nehri boyları da son derece ilginç. Çin'in doğu kesimini içeren ve Beycing, Şian, Şanghay, Guylin, Hong Kong bölgelerini içine alan turlar en klasik olanları.

Türkiye'den grup vizesi alırsanız pasaport kuyruğunda fazla beklemiyorsunuz. Örneğin otuz kişi, en fazla 10 dakikada geçiyor, güler yüzlü Çinli pasaport görevlilerinin denetiminden.

Beycing'de Tiyen'anmın Meydanı, Yasak Kent, Ming İmparatorları Mezarları, Yazlık Saray, Büyük Çin Seddi, Lama ve Konfüçyüs Tapınakları, Gök Tapınağı ve bazı parklar görmemiz gereken yerler arasında. Dilerseniz, Öküz Caddesi'nde bulunan pagoda tarzlı camiyi de görebilirsiniz.

Uykunuza kıyarak erken kalkıp bir parka giderseniz, orada taichi (gölge boks), kılıç oyunları gibi klasik ritimlerle sabah sporunu yapan insanları da izleyebilirsiniz. Bugünlerde kaset-çalar eşliğinde çağdaş danslarla da sabah jimnastiği yapılıyor.

Beycing'den uçakla (değişik Çin havayolu şirketleri mükemmel servis veriyor. Boing ya da Airbuslar'la) gitmeniz gereken İpek Yolu'nun ana uğrağı Şien (Xian) akıl almaz güzellikler sergiliyor.

Kent içindeki davul ve çan kuleleri, Büyük ve Küçük Yaban Kazı pagodaları (Budacı tapınaklar), pagoda mimari tarzındaki Ulu Cami Külliyesi (İmam Yunusi'nin ahşap möbleli odasında Süleyman ve Nazmiye Demirel'in fotoğrafları asılı), Ulu Cami yakınındaki son derece ilginç Müslüman

ÇİN

Resmi Adı	Çin Halk Cumhuriyeti
Yüzölçümü	9.600.000 km ²
Nüfusu	1 milyar 375 milyon
Başkent	Beycing (20 milyon)
Halklar	Han Çinlileri %91.5, Zhuang %1.3, Diğer %7 (Mançu, Hui, Miao, Uygur, Moğol, Tibet, Kore, Yao vb. (Çin yönetimi 56 farklı etnik grubu tanımaktadır.)
Dinler	Budizm %18, Hıristiyanlık %5, Müslümanlık %2, yerel inançlar %22
Diller	Çince (Mandarin), Yue (Kanton), Wu (Şanghay), Moğolca, Uygurca, Tibetçe
Ortalama Yaşam Süresi	75 yıl (Kadınlar 78, Erkekler 73)
Kentleşme Oranı	%55
Kişi Başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	15.400 USD
Cumhurbaşkanı	Xi Jinping (Mart 2013)
Başbakan	Li Keqiang (Mart 2013)

pazarıyla birlikte, kent dışında Banpo adlı neolitik köyü, Huacing kaplıcalarını ve tüm dünya insanların Şien'e akın etmesini sağlayan Seramik Askerler Ordusu'nu (*Terra-cotta Army*) görebilirsiniz.

Seramik ya da pişmiş toprak askerler ordusu, çağımızın en önemli arkeolojik buluntularından biri. Birleştirilmiş Çin'in ilk imparatoru Çin Şi Huang Di'nin anıt mezarına güvenlik amacıyla MÖ 210 yılında konan ve mükemmel bir ayrıntı heykeltıraşlığı gözler önüne seren buluntu, yaklaşık sekiz bin dolayında seramik askeri, savaş atı ve arabasını içeriyor.

1920'ler sonrasının efsanevi kenti Şanghay ise, hâlâ acayip bir yer (Nazım Hikmet bir şiirinde "Vay vay, ne acayip yer be Şanghay" diyor ya hani...). Ahşap bina çatı uçları Kuzey Çin'e göre daha da kalkık olan padoga yapılarını koruyabilen eski Şanghay'daki en ilginç yerler: Yu Bahçesi, Yeşim Buda Tapınağı ve Aralık 1996'da yeni binasına taşınan Şanghay Müzesi. Bu harika müzede bronz ve porselenin şaşırtıcı öyküsünü kavramaya başlıyorsunuz.

Şanghay'da ayrıca Çin'in bağımsızlık mücadelesinde çok önemli bir yeri olan Dr. Sun Yat Sen'in evini, Çocuk Sarayları'nı, nehir kordonunu (Bund), eski Şanghay'da Batılıların oturduğu mahalleleri de gezebilirsiniz. Şanghay ve yakınlarındaki gerek Sucoğ, gerekse Hangcoğ kasabalarındaki ve Tongli'deki bahçeler Çin Bahçesi'nin en güzel örnekleri. "Doğu'nun Venedik'i" olarak adlandırılan Sucoğ, Büyük Kanal'ın yan kolları, ipek ticareti ve tapınakları ile ünlü.

Çin'in doğusunda bir başka güzellik Kapadokyavari jeolojik oluşumlarıyla ünlü Guylin. Li Nehri boyunca doğanın karstik bir bölgede biçimlendirdiği jeolojik oluşumlar, tepeler, konik biçimlenmeler 4-5 saat süren bir tekne yolculuğuyla sizde unutulmayacak izler bırakacaktır.

Doğu Çin'in en gözde merkezlerinden biri de Guangcoğ yani Kanton. Fransa Kültür Bakanları'ndan André Malraux'un *Kanton'da İsyen* romanına konu olan Guancoğ'da Dr. Sun Yat Sen için yaptırılan anıtsal tiyatro binası, Avrupa barokunu anımsatan bezemeleriyle Çen Ailesi Tapınağı, Beş Keçi Heykeli, Altı Banyan Tapınağı, Hz. Muhammed Camisi, Büyük Park ve pazaryeri görülecek yerler arasında.

Çin'de dinsel yaklaşımlar 1949 sonrasında gerilemiş. Yine de Konfüçyüs yaklaşımı, Daoizm, atalara tapma, Şamanizm, Budizm, Müslümanlık, Hristiyanlık geçerli. Çin'de Mandarin temelli standart Çince egemen olmaya başlamış. Ancak Han soyu dışında 55 değişik etnik topluluk kendi dillerini konuşuyor. Çin çok dilli, çok dinli, çok kültürlü bir mozayiğe sahip.

Kentlerde ancak bir çocuk sahibi olmaya izin veriliyor. Eğitim düzeyi kırsal kesim dışında oldukça yüksek.

Klasik "kantonez" çeşitleriyle Çin Mutfağı hâlâ dünyanın en zengin mutfakları arasında. Birkaç gün içinde, aynı Çinliler gibi, ince çomaklarla yemek yemeye alışılıyorsunuz.

Her yer klasik Çin sanatının örnekleriyle dolu, kaligrafik ürünler, suluboya resimler, mine, nakış, narin yeşim ve fildişi işlemler, batık, iplikler, seramik...

BEYCİNG'DE ÜÇ GÜN*

Çin'in ana giriş yeri Beycing (artık Pekin denilmiyor, geçmişteki Hıristiyan misyonerlerin yanlış okumaları, Wade-Giles sistemi tarihe karıştı, Pinyin sistemi kullanılıyor). Beycing, bir dünya tiyatrosu. İlk çekirdeğini Kubilay Han'ın (ki Kubilay döneminde sarayda Çince konuşulmuş) kurduğu kent, ızgara planlı yerleşim örneği. Ancak uçaktan inip şehre doğru gitmeye başlayınca kitaplardan, masallardan aklınızda kalan Beycing'i bulamazsınız. Her yer ufak karo kaplamalı binalarla, son 5 yılda dikilen yüksek yapılarla doldurulmuş durumda. Kafanızdaki Çin'i ancak "kurtarılmış bölge" gibi korunan bazı çevrelenmiş yerlerde görebilirsiniz. Ama bunlar bile sizin Beycing'e neden gelmeniz gerektiğini anlatmaya yeter.

Gelin sizinle Beycing'de 3 günlük bir gezi yapalım. Birinci gün tabii ki Tiyen'anmın (Göksel Barışın Kapısı) Meydanı'na gidilir. Dünyanın en büyük meydanı. Ortada Halk Kahramanları Anıtı, Mao Zedong'un Anıtmezarı, kenarlarda Halkın Büyük Salonu (Parlamento Binası), Çin Tarih ve Devrim Müzesi ve Yasak Kent'in girişi. Meydanın en ilgi çekici kişileri o müthiş renkli Çin uçurtmalarını uçuranlar.

"Son İmparator" filmine konu olan Yasak Kent ya da Kraliyet Sarayı bugün Saray Müzesi olarak adlandırılıyor. 1407 yılında yapımına başlanmış, 200 bin işçi ile 13 yılda tamamlanmış. Yaklaşık 100 hektar. Etrafı 50 m genişliğindeki hendek ve 10 m yüksekliğindeki duvarla çevrili. Ming ve Çin Hanedanı'nın 24 imparatoru burada yaşamış. Şöyle bir gezivermeniz 2 saat alıyor. Ama işte burada size göre gerçek, hayallerinizdeki Çin'i yaşıyorsunuz.

İmparatorun büyük törenlerini gözünüzde canlandırıyorsunuz. Bir ara sayıları 9 bine çıkmış hadım harem ağaları, haremdeki dedikodular, haremde cariyeye boğdurmalar, saray darbeleri... Her şey yeniden canlanıyor.

Artık yorulmuşsunuzdur. Öğle yemeği için ünlü Beijing Hotel'e gidilir. Pekin ya da Kantonez ya da Şandong ya da Sıçuan... Seçim size ait.

Öğleden sonra, hele hava güzelse ver elini Beycing merkezi dışındaki Yazlık Saray. Kunming Gölü kıyısında değişik pagoda tarzlı Çin köşklerinden oluşan bu sarayın 700 m'lik; tavanı resimli, kenarları açık Uzun Koridor'u ile yandan çarklı Mermer Tekne'si son derece ilginç.

İkinci gün sabahtan bana göre dünyanın en ilginç kutsal yapılarından Gök Tapınağı'na gidelim. Üç ayrı yapının en güzeli lacivert yuvarlak pagoda Dua Salonu. Oraya kadar gitmişken niye son derece renkli Hongçiao Çiftçiler Pazarı'na gitmeyelim? Tapınak denince tabii ki Lama ve Konfüçyüs tapınakları es geçilemez. Sömürgecilik dönemini anımsatan yabancı mahallelerini ve Eski Kent'i de bu arada unutamayız. Hâlâ vakit kaldıysa Marco Polo Köprüsü ve Öküz Caddesi'ndeki kubbeli camilere alışmış bizler için çok şaşırtıcı olan pagoda tarzlı camiye gidilir.

Üçüncü gün mutlaka Beycing dışına gidilmelidir, Ming Mezarları'nı, ünlü Ruhlar Yolu'nu ve Çin Seddi'ni görmek üzere. Çin Seddi hepimizin çocukluk hayali. Ancak Çinliler Çin Seddi'nin birçok yerini çok parlak, aşırı biçimde restore ediyor. Bu nedenle en iyisi Çin Seddi'ni Mutianyu yakınlarında dolaşmak.

Ünlü Pekin köpeği artık ortalarda görülüyor. "Elveda Cariyem" adlı, Türkiye'de de çok sevilen filme konu olan Pekin Operası ise gösterilerini sürdürüyor hâlâ. Pekin ördeği, en leziz örnekleriyle her yerde karşınıza çıkabiliyor.

Son yıllardaki dikkatsiz yapılanma nedeniyle öz dokusu bozulmuş olsa bile Beycing mutlaka görülmesi gereken yerlerden biri. Bence daha fazla beklemeyin.

* "Beycing'de Üç Gün",
The Gate, Mayıs 2002, Sayı: 25.

YENİ MİLENYUMUN KENTİ ŞANGHAY*

Dünyanın bir köşesinde yepyeni bir kent dokusu oluşuyor, inanılmaz bir hızla. Son altı yıldır, yılda iki kez gidiyorum Şanghay'a. Turist grupları götürüp onlara Çin'i, Şanghay'ı gezdiriyorum. Şanghay, son birkaç yıldır belki de dünyanın en büyük şantiyesiydi. Her yerde yeni binalar inşa ediliyordu, klasik, "high-tech"... Havalimanından kente gelirken, "Ne zaman dikildi şu sağdaki ya da soldaki bina?" diye şaşırılmamak elde değil. Nasıl bir dinamizm bu?

Şanghay'ın parçası olduğu ülkenin adı Çin Halk Cumhuriyeti, yöneten partinin adı Çin Komünist Partisi. Ama dünyanın tüm yatırımcıları, ABD'li, Japon, İngiliz, tüm global şirketler, borsaocular orada. Bazı kişilere aykırı gelebilir ama şöyle bir saptamam var: 2005 yılında ne Londra, ne Tokyo ne de Wall Street; finans dünyasının kalbi Şanghay'da atacak.

Binlerce yıldır kesintisiz bir kültürel gelişim içinde olan Çin'in Sucoğ ve Huangpu nehirlerinin kesiştiği bölgede, MS 5. yüzyıldan itibaren varlığını sürdüren bir köy olan Şanghay'ın yıldızı Birinci Afyon Savaşı (1839-1842) ile parlar. Savaş sonrasında imzalanan Nancing Antlaşması ile Çin, deniz ulaşımına çok elverişli Şanghay limanı-

nı ticarete açmak ve Avrupalılara bu bölgede bazı ayrıcalıklar vermek zorunda bırakılır. Bu ayrıcalıklara daha sonra Japonlar ve ABD'liler de sahip olur.

Çin-Japon Savaşı'ndan (1894-1895) sonra ise kentte hafif sanayi yatırımları başlar. Dünyanın en tanınmış şirketleri Şanghay'a akar: Jardine Matheson, BAT, Hall and Holtz, Laidlaw and Company, Kelly and Walsh... Musevi büyük tüccarlar, Beyaz Rus kontesleri, Annamlı subaylar, Filipinli orkestralar... Kimi Cercle Sportif Français'de dans eder, kimi Casanova, ya da Del Monteye gider... Gece kulüpleri, casino'lar... Şanghay artık "Doğu'nun Paris'i"dir.

Şu anda başkent Beycing (Pekin) ile her konuda yarışan Şanghay çok renkli, bürokratik yapıdan uzak bir kent. Burada bambaşka, cıvıl cıvıl bir Asya kenti havası var.

Şanghay'ın geçmişini, bugününü ve geleceğini algılamanın en iyi yolu Bund'u yani Huangpu Nehri kordon boyunu gezmekten geçiyor. Sömürgecilik döneminin tüm eski yapıları bu kordonda: Rus Konsoloslugu, Vaybaydu Köprüsü, Huangpu Parkı, Peace Oteli (eski Cathay Oteli ve Sassoon Ailesi Evi), Gümrük Binası, Hong Kong ve Şanghay Bankası Binası, Tung Feng Oteli... Tabii, sabahın erken saatlerinde Çinlilerin Bund'da yaptıkları ünlü sabah sporu da unutulmamalı. Karşı kıyıda ise tüm yeni binalarıyla Pudong Bölgesi yer alıyor. Ayrıca, Peace Oteli'nin iki kanadı arasından batıya uzanan ünlü Nancing Caddesi tam bir "alışveriş cenneti".

Şanghay'daki ikinci önemli bölge "Eski Kent". Saçak köşeleri havaya uçar gibi yükselen klasik Çin ahşap yapılarının, Çin fenerlerinin egemen olduğu, çok canlı, büyük bir "Chinatown" burası. Bölgenin en ilginç köşesi ise Yu Bahçeleri. Bu bahçe küçük yerlerde büyük hacimler yaratmaya yönelik klasik Çin bahçelerinin güzel örneği. Şiirlerin okunduğu, felsefe tartışmalarının yapıldığı, Çin kaligrafi örneklerinin sergilendiği Yu Bahçeleri'nde, otuzdan fazla ilginç isimli küçük ahşap köşk var: Dalgaları Seyretme Kulesi, Dinginlik Salonu, Neşe Kulesi, On Bin Çiçek Pavyonu gibi...

Ayrıca, ufak bir göl içindeki çayhanesi çok ünlü. Çayhaneye ancak dokuz zikzaklı bir köprü ile ulaşılabilir. Hemen hatırlatalım, Çin kültüründe "zikzak" önemli bir yere sahip. Çünkü eski inançlara göre, kötü ruhlar ancak dümdüz yol alabilir, zikzaklı ya da kavisli yolda ilerleyemezlermiş.

Şanghay'da üçüncü önemli yer; Yeşim Buda Tapınağı. Küçük Yeşim Buda heykeli 1870'li yıllarda Burma'dan (Myanmar) getirilmiş, kentin bu en çok ziyaret edilen tapınağı ise 1918'de yapılmış.

* "Yeni Milenyumun Şehri: Şanghay", *SkyLife*, Mart 2000, s. 38-43.

Şanghay’da başka neler görülebilir? Aziz Ignatius Katedrali, Longhua Pagodası (7 katlı, 40 metre yüksekliğinde) ve Tapınağı, Çin İmparatorluğu’nu sona erdiren 1911 Devrimi’nin lideri Sun Yat Sen’in Evi, Coğ Enlay Evi, Çin Komünist Partisi Birinci Ulusal Kongre Binası, yazar Lu Şün Müzesi, Çocuk Sarayı...

Şanghay’a gitmişken Şanghay Müzesi’ni görmemek olmaz. Sırf bu müzeyi görmek için bile Şanghay’a gidilebilir. Yeni yapılan müze binası, yer ve gök ilişkisini vurgulayan kare-daire biçimli, 10 tonluk 3 metre boyunda 8 aslan heykeliyle çevrili çağdaş bir yapı. İçerisinde de 10 bölüm var: Bronz, seramik, heykel, resim, kaligrafi, yeşim, metal, para-mühür, mobilya ve azınlıklar. Bir buçuk dönümlük alanda sergilenen 400 kadar bronz parçanın dünyada bir eşi daha yok.

Şanghay’da gündelik yaşam da çok renkli. Tüm Çin’in en iyi akrobatları bu kentte. Şanghay Salonu, Renmin Büyük Tiyatrosu ve Şanghay Belediye Tiyatrosu’nda sürekli konserlere ve tiyatrolara yer veriliyor. Pekin Operası sürüyor. Otellerde akıl almaz gruplar müzik yapıyor.

Kentin merkezinden çevresine yapılacak geziler de son derece ilgi çekici olabilir. Yeni yollarla arka mahallesi olacak kadar Şanghay’a yaklaşan Sucoğ, Hangcoğ, Tongli ve Wuxi mutlaka görülmesi gereken yerlerden. Hangcoğ ve Wuxi o güzelim göl manzaraları, temiz, sessiz ortamlarıyla insanı büyülüyor. Ya Sucoğ? Yüzden fazla bahçesi (yüzlerce yıl önce saray bürokratları emekliliklerini bu bahçelerde geçirmiş), Büyük Kanal’ı, ipek fabrikaları, Nakış Enstitüsü, tapınakları ve kentteki su kanallarından dolayı “Doğu’nun Venedik’i” diye ünlenmiş.

Şu anda Şanghay’da mimarlar, finansçılar, büyük markalar, iş insanları birbiriyle yarışıyor, birbirini kovalıyor. 25 milyonluk bu kent dünyaya parmak ısırtacak bir değişim içinde. İşte, tam da bu değişimi yakalamanın sırası.

TİBET: DÜNYANIN DAMI YA DA EN GİZEMLİ ÜLKESİ

Tibet coğrafi olarak tüm dünyada “dünyanın damı” diye biliniyor. Ortalama 4 bin m yükseklikteki bir platodan oluşuyor. Başkenti Lhasa deniz suyu yüzeyinden 3.650 m yükseklikte. Ama Tibet’i ilginç kılan bu yükseklik değil. Hâlâ İnka Uygarlığı’nın özgün kalıntılarını temsil eden Peru’nun Cuzco kenti 3.310 m yüksekliğinde. Bolivya’nın başkenti La Paz’ın havalimanı 4.200 m yükseklikte. Tüm kitaplarda içinde büyük gemilerin yüzdüğü en yüksek göl denilen Titicaca Gölü’nün yüksekliği 3.810 m. Oysa Tibet’te göreceğiniz ve açık bir havada dünyanın en güzel turkuaz rengini sunan Yamdrok Gölü’nün yüksekliği 4.488 m ve içinde büyük tekneler var.

Tibet’i farklı kılan başka bazı özellikler var. Örneğin eski mistik uygarlıklara inananların bazıları Tibet’i kayıp Mu uygarlığıyla özdeşleştiriyor. Bazıları kayıp Mu ve Atlantis uygarlıklarının birikmiş bilgilerini taşıyan bazı bilgelerin bilgilerini Tibet’e taşımış olduğuna inanıyor. Bazıları İsa’nın kayıp yıllarını Hindistan’da, Keşmir’de değil, Tibet’te yogayı öğrenerek geçirdiğine inanıyor. O kadar ki, İsa bu çevrede öğrendiği yoga sayesinde haça gerildiğinde ölüme direndi ve ölmedi, çarmıhtan indirildiğinde zaten yaşıyordu,

yani yeniden dirilmedi. Bu tür esrarengiz olaylar Tibet etrafında farklı bir hale örüyor.

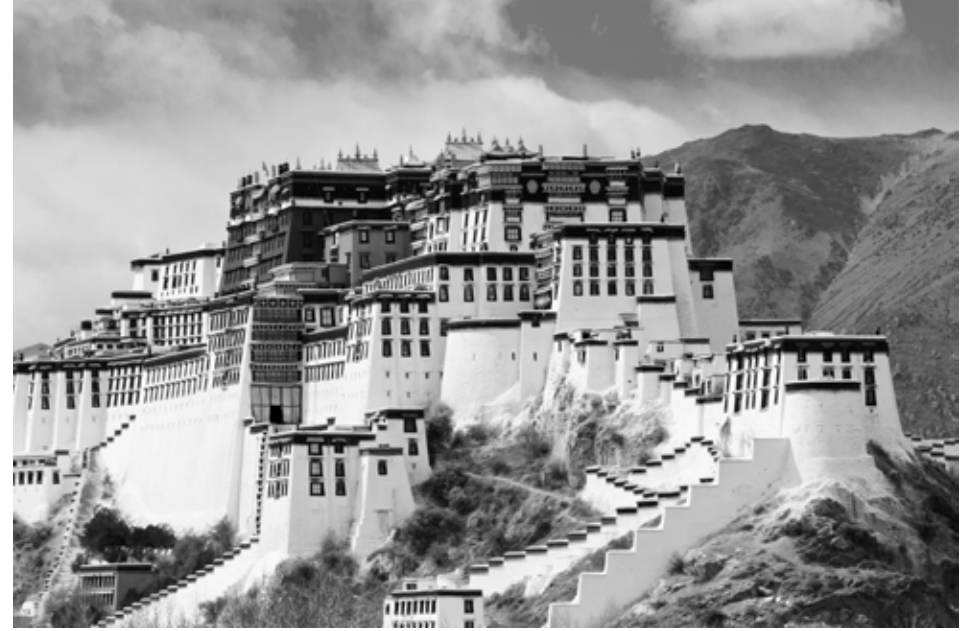
Buna tarihi olarak iki olay daha eklendi. Birincisi James Hilton'un 1930'lu yıllarda yayımladığı *Kayıp Ufuklar* kitabında sözünü ettiği ve insanların hiçbir zaman yaşlanmayacağı Şangri-La'nın Tibet olabileceği, diğeri ise 1959'da Tibet'ten Hindistan'a kaçan 14. Dalay Lama'nın etrafında Çin Halk Cumhuriyeti'ne (ÇHC) karşı geliştirilen antikomünist içerikli gizem perdesi.

Teknik olarak Tibet gezisi zor bir tur. 3 bin metreden itibaren solunum yetersizliği, şiddetli baş ağrısı, hazımsızlık, iştahsızlık, mide ve bağırsaklarda gaz sorununu yaşatan akut yükseklik hastalığına (AMS) karşı hazırlıklı olmanız gerekiyor. Bu işin şakası yok. Geziyi bir karabasana çevirebilir. Ama çözüm var: Sigara içilmeyecek, alkol alınmayacak, yavaş hareket edilecek, tılsımlı bir ilaç, diüretik "diamox" ya da Türkiye'deki benzeri "diazomid" alınacak.

Ama ödül harika: Dünyanın hiçbir yerinde çorak ya da karlı tepeler bu kadar güzel değil; güneş ışınlarına yakınlık nedeniyle yansımalar bu kadar yalın ve anlamlı değil, gizem bu kadar yoğun değil. Birincisi Tibet bir yalnız dağlar ve yalnız insanlar ülkesi. İkincisi eğer sekiz binlere tırmanan bir dağcı değilseniz dünyanın hiçbir ülkesinde göğe, yıldızlara bu kadar yakın olamazsınız. Verin sırtınızı yere, söyleşin yıldızlar dünyasıyla. Olağanüstü...

1965 yılında bir miktar toprağı ve nüfusu başka eyaletlere kaydırılarak ÇHC'nin bir özerk bölgesi yapılan Tibet 1,2 milyon km²'lik, yani yaklaşık Türkiye'nin 1.5 katı olan bir toprağı, ancak 3,2 milyon nüfusa sahip. 2015'te özerk bölge olmasının 50. yılı kutlandı. Değişik kaynaklara bakarsak nüfusun yaklaşık %60'ı Budacı, %30'u Ateist, %8'i Müslüman, %2'si eski Bon ya da Şaman inancı içinde. Ancak ÇHC kaynakları şu anda çoğu büyük kentlerde oturan Çin ya da Han sülalesinden gelenlerin nüfus içinde %8-10 dolayında yer tuttuğunu açıklıyor. Şu anda ortalama yaşam süresi 67 yıl; okuma-yazma oranı %40, kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla (satın alma gücüne göre GDP-PPP) 4.800 USD.

Sakin Batılılar gibi kurtuluşu, özgürlüğü Tibet'te aramayın. Tibet şu anda bir reel-politika yaşıyor. Bir ikilemi hemen anlayacaksınız. Bir yanda yer yer kültürel vandalizmi içeren Çin modernizmi, iki, üç şeritli asfalt yollar, tüneller, demiryolu, traktörler, BTB'li Çin tarzı binalar; diğeryanda Dalay Lamaların yıllarca değiştirmeye yanaşmadığı ilkel çalışma ve yaşama biçimleri. Başkent Lhasa bunun en büyük örneği. Ama ÇHC rakamları şaşırtıcı: Tibet'te 1959'da yaşam süresi 36 yıl, şimdilerde 67 yıl.

TİBET

Resmi Adı	Tibet Özerk Bölgesi
Yüzölçümü	1 milyon 230 bin km ²
Nüfusu	3 milyon 200 bin
Başkenti	Lhasa (560 bin)
Diller	Çince ve Tibet dili (resmi diller)
Dinler	%78 Budacı, %12 Bon (Şamanist-Animist), %9 Çin yerel dilleri, %0,5 Müslüman
Ortalama Yaşam Süresi	65 yıl
Kişi Başı Gayri Safi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	4800 USD

Bu makale, Tibet'e giden, gitmeden yazı yazan sayısız gazeteci ve yazarın (bu arada söylemeliyim ki, *Üçüncü Göz* yazarı Butan'a gitmeden kitabını yazmıştır) yazdıkları mistik, rüyasal yazıların dışında aykırı bir yazıdır. Nedeni şu: Size Tibet gezisine çıkarken kafanızdaki "çifte standart"ı geride bırakmanızı öneriyor.

Hiçbir laik ülkede siyasi erk ile dinsel erk aynı kişide temsil edilemez, İran Anayasası'nda olanın aksine. Yani eğer İran'daki Homeyni ya da Hamaney'de yansıyan siyasal+dinsel liderlik konseptine karşısınız, laik bir dünya görüşünü savunuyorsanız, aynı biçimde 16. yüzyıldan beri aynı pratiği sürdüren Dalay Lamalar konseptine de karşı olmanız gerekir.

Batılı yayınlarda bana göre yanlış olarak Tibet Budizmi olarak yansıtılan (doğrusu bence Himalaya Budizmi olmalı) Budizm anlayışı içinde 14. Dalay Lama'nın temsil ettiği görüş, Budizm'in Hinayana (Küçük Taşıt Aracı / İhtiyarların Yolu) ve Mahayana (Büyük Taşıt Aracı) olarak bölümlenebilecek iki büyük mezhebenden Mahayana içinde ele alınabilecek Himalaya Budizmi'nin Sarı Başlıklılar (Gelukpa) tarikatına aittir. Dalay Lamalar Himalaya Budizminin diğer üç tarikatını Tibet'te sindirmiştir.

Tibet'te neler görülebilir? Çinli yetkililer Tibet'te her yerin gezilmesine izin vermiyor. Başkent Lassa'daki Potala Sarayı Tibet gezisinin "olmazsa olmaz"ıdır. Beyaz boyalı siyasal, kırmızı boyalı dinsel bölümleriyle, içindeki tapınaklarıyla, Tibetlilerin sunduğu bizleri boğan yak yağı tütsülerinin oluşturduğu havasıyla, 5. Dalay Lama'nın 2.700 kg altın kaplı stupa-lahdiyle, akıl almaz mimarisıyla, hem içeriden hem de dışarıdan Potala Sarayı çok etkileyicidir.

Lassa içinde ve çevresinde çok sayıda Budist tapınak var. Bunlar içinde en önemlisi Conkar Tapınağı. Bu kutsal yer taşradan gelen Tibetlilerin ana hedefidir. Önce tapınağı gezerler ve ardından ellerindeki tespihleriyle, dua yuvarlaklarıyla, kutsal heceleri olan mantralarıyla tapınak etrafında soldan sağa doğru yürüyerek dönmeye başlarlar. Bu kutsal döngü yaklaşık 800 m'dir. Dünyanın onlarca ülkesini gezdim, Peru dâhil çok çeşitli kadın-erkek saç modeli ve şapka çeşidini gördüm ama hiçbiri tür sayısı olarak Conkar Tapınağı etrafındaki kutsal dönme ayine katılan Tibetlilerinkine yaklaşamaz. Bazı Tibetliler, özellikle Lassalılar kentin etrafında 4-5 km'lik büyük kutsal döngü vecibesini yerine getirir.

Conkar Tapınağı'nın yer aldığı Barkor Meydanı, tapınağa gelen Budistlerden dolayı kentin en ilginç alanıdır. Diyalektik yöntemi anımsatan

soru-cevap tartışmalı rahipler avlusu ile Sera Manastırı, 4.790 metredeki Kamba La Geçidi, turkuaz Yamdrok Gölü, 5.010 metredeki Karo La Geçidi, karla kaplı Neçing Gansang Tepesi, hâlâ Tibet özgünlüklerini koruyan Gyantse kasabası, hiçbir şeyi beğenmeyen bir mimarın bile şapka çıkarcığı Kumbum Stupası, akıl-söz-vücut (yürek) yaklaşımıyla hâlâ Budistlerin yere boydan boya uzandığı değişik tapınaklar, dağı-taşı Buda resimleri ile doldurulmuş Şigatse-Taşılunpa Manastırı...

Tibet'te Budacılar "*om mani padme hum*" (selam olsun lotustaki cevhere) sözleriyle dua yuvarlağını çevirerek, bu sözlerle 108 taneli tespihi çekerek, secde ederek, saygıyla yere uzanarak Buda Sakyamuni ile bütünleşmeye çalışıyor. Onları anlamadan eleştirebilirsiniz. Ama onlar huzurlu. Zaten şu ölümlü dünyadan huzurdan başka ne bekleyebiliriz? Ne demiş yaklaşık 70 yıl önce Himalaya Budizmini keşfeden şairimiz Asaf Halet Çelebi *Om Mani Padme Hum* adlı şiir kitabında; "koskoca bir ağaç görüyorum/ ufacık bir tohumda/ o ne ağaç ne tohum/ om mani padme hum."

GÜNEY HİNDİSTAN: BİR DOĞA VE TARİH ŞÖLENİ

Güney Hindistan bazılarına göre Mumbai (eski adıyla Bombay) ile Kolkata'nın (eski adıyla Kalküta) güneyi. Kimine göre ise Hindistan'ın Goa, Andra Pradeş, Karnataka, Kerela, Tamil Nadu eyaletlerini kapsayan en güney bölgesi.

Çerçeve tanımını bazılarına göre değişse bile, pirinç tarlaları, çay bahçeleri, baharat bitkileriyle kuzeye göre daha yeşil. İnsanları da kuzeye göre daha koyu renkli, Hindu inancı açısından daha dindar ve daha gelenekçi.

Batısındaki Goa'ya baharat peşindeki Portekizliler, Koçin bölgesine Hollandalılar, doğusundaki Pondiçeri'ye Fransızlar yerleşmiş, ana bölgeleri İngilizler ve Müslüman kabileler kontrol etmiş.

Güney Hindistan denince temel olarak Goa, Karnataka, Kerala, Tamil Nadu, Andra Pradeş, Maharaştra, Orissa ve Batı Bengal eyaletleri sayılır. Hint Okyanusu'na kadar uzanan bu bölge, kuzeyden güneye 1.600 km, batıdan doğuya 600 km uzunluğunda, 950 bin km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Bazı bulgular Güney Hindistan'ın tarihini Kuzey Hindistan ile bağlantılı olarak MÖ 3. yüzyıla taşırsa da aslında tarih MÖ 2. yüzyılda Andhrus olarak bilinen Satava-

hanas'ların Maharaştra Bölgesi'nde iktidara gelmesiyle başlar. Dönemin başkenti ise Paithan idi.

Avrupalıların Hindistan'a ilk gelişi 1498 yılında bir gemi dolusu Portekizli'nin Vasco de Gama komutanlığında Batı Hindistan'ın Malabar Sahili'ndeki Kalikat'a (bugünkü adı Kozhikode) ulaşmasıyla gerçekleşir. Portekizliler 16. yüzyılda tüm Malabar kıyısını ve Goa'yı ele geçirir. Portekizlilerden sonra Hollandalılar da Kalikat'a gelir. Ardından Hindistan'a İngilizler gelecek ve British East Indian Company (1600) ile birlikte Güney Hindistan'da, Tamil Nadu kıyısında ticaret merkezleri kurarak Şri Lanka ve Uzakdoğu ile ticareti geliştireceklerdir.

Son güçlü Babürlü imparatoru Evrengzib'in 1707'deki ölümünden sonra bu bölgeler tamamen İngilizler, Fransızlar ve Portekizliler'in idaresine geçer. Bölgede İngilizler ve Fransızlar arasında çatışmalar uzun süre devam eder. Fransızlar 1746'da Madras'ı ele geçirirken, 1757'de İngilizler Bengal'de Plassey'i alır. Fransızlar Büyük Hindistan İmparatorluğu'ndan vazgeçemez ve 1761'de Müslüman komutan Haydar Ali'yi İngilizler'e karşı destekler. Ancak 1783 Versay Anglo-Sakson Antlaşması'ndan sonra Fransızlar desteklerini çeker ve 1799'da İngilizler Güney Hindistan'ı tamamen ele geçirir. Portekizliler Goa'da, Fransızlar Pondiçeri'de ufak alanlarda tutunabilir.

1857'deki Bağımsızlık Hareketi'nden sonra Mumbai'da 1885'te Hindistan Ulusal Kongresi toplanır. 1915'te Mahatma Gandhi bağımsızlık hareketini başlatır. Bu arada Muhammed Ali Cinnah liderliğinde Müslüman hareketi de başlamıştır. 1947'de İngilizler Hindistan'ı terk eder ve Hindistan bağımsızlığına kavuşur. Ancak bundan sonra Müslümanlar ile Hintliler ve Sikhler arasında bir kaos başlar. Bunun sonucunda Hindistan, Müslümanların yoğun olduğu iki bölgeye ayrılır ve bugünkü Pakistan ve Bangladeş kurulur. Bağımsızlığın mimarı Gandhi ise 30 Ocak 1948'de suikaste kurban gider.

1947'den sonra Hindistan önemli gelişmelere sahne oldu. Bunların en önemlisi, Mumbai (Bombey) ve Çennay (Madras) gibi İngiliz kolonilerinden, Pondiçeri gibi Fransız ve Goa gibi Portekiz kolonilerinden ve Haydarabad, Maysuru, Travankor gibi ufak krallıklarından bugünkü modern eyaletler yaratıldı. Bu eyaletler arasında dil birliğinden söz etmek biraz zor. Bu nedenle çoğunlukla kullanılan dillere göre zaman zaman eyaletler arasındaki sınırlar da değiştirildi. Buna rağmen halen birçok eyalette birden fazla dil kullanılmaktadır. Eğitime büyük önem verildi.

Kerala bugün tüm Hindistan’da en çok okuma-yazma oranına sahip olma unvanını taşımaktadır.

İlginçtir eski Portekiz kolonisi Goa ancak 1961’de Hindistan’ın eline geçebilmiş ve 1987’de 3.700 km²’lik yüzölçümüyle “en ufak” sıfatıyla Hindistan’ın 25. eyaleti olmuştur.

Sanayideki gelişme bölgeye refah ve zenginlik getirdi. Ancak nüfusun fazlalığı nedeniyle çevre kirliliğine henüz bir çare bulunamadı.

Güney Hindistan’ın tüm ülkenin politik hayatına etkisi de gün geçtikçe artmaktadır. Bunun en iyi örneği Hindistan’ın son başbakanları, P.V. Narasimha Rao ve H.D. Deve Gowda’nın Andhra Pradeş ve Karnataka’dan seçilmeleridir.

Güney Hindistan bir diller, dinler, mezhepler, renkler cümbüşü. Hemen hemen her eyalette ayrı diller konuşuluyor: Telegu, Kannada, Malayalam, Konkani, Marati, Dakani, Urdu... Kuzeyde Hindi anadili gibidir ama güneyde Hindistan yerlileri olan Dravid kökenli diller egemendir. Hinduizmin değişik mezheplerine inananlar, tanrı Şiva ya da Vişnu’nun değişik görünümlerine tapanlar, tanrı Şiva’nın oğullarından kuzeydeki Ganeşa yerine diğer oğluna inananlar, Karttikeya ya da Skanda ya da Subramanya diyenler, Murugan’a, Ayappa’ya koşanlar, Sünni Müslümanlar, az da olsa Caynacılar, Budistler, tek tük kalan Museviler, Katolikler, Anglikanlar...

Tamil Nadu’nun Çola tarzı tapınakları, Minakşi Tapınağı benzeri rengârenk tipik Güney kutsal merkezleri, kaya oyma mağaralar, Mamalapuram’dakine benzer granit eserler, Kerala’nın duvar resimleri, Haydarabad’ın Dört Minaresi (Çarminar), camiler, kiliseler, sinagoglar, türbeler... Maharacaların, nizamların, sultanların izleri... Kastlar arası ve kastlar içi mücadeleler... Kuzeydeki Hindustani müzik türüne karşı Karnatik müzik, bacan, kavvali, güneye uyarlanmış Bollywood filmleri, güney Hindistan stüdyolarında üretilen filmler... Baratanyam, kuçipudi, teyyam, katakali dansları... Yaşlanmış film yıldızlarından dönüştürülen politikacılar...

Flora ve fauna açısından Güney Hindistan çok zengindir. Vahşi fil, kaplan, panter, sırtlan, çakal, kedigiller grubundan bazı nadir hayvanlar, ayı, manguz, değişik tür sincap ve geyikler, makad ve langur maymunları, çok değişik yılan türleri, binlerce kuş türü ulusal park haline getirilen yerlerde hâlâ yaşamlarını sürdürüyor. Her yerde Hindistan cevizi, muz, banyan, tik ve kauçuk ağaçları var. Özellikle Kerala bölgesinde her türlü baharat yetiştiriliyor.

Güney Hindistan’ın her bir köşesi güzel, renkli, şaşırtıcı, heyecan verici. Goa özellikle Avrupalılar için bir deniz kıyısı cenneti. Kiliseleri UNES-

CO Dünya Tarih Mirası Listesi’nde. Kutup Şahi mimarisiyle, Golkonda Kalesi’yle, ünlü çarşılarıyla Haydarabad, tüm Hindistan’ın en çok hacı çeken Hindu tapınağının bulunduğu Tirupati, Sai Baba’nın yaşadığı Puttaparthi, modern Bangaluru, ünlü sarayıyla Maysuru, Hoysala tapınaklarıyla Belur ve Halebid...

17 metrelik granit Caynacı heykeliyle Sravanabelgola, tapınakları ve tarihsel yapılarıyla Hampi, Hospet, Badami, Pattadakal (UNESCO Dünya Tarih Mirası Listesi), Golgumbaz anıt mezarıyla Bicapur, ünlü baharat limanı Koçi, Güney Hindistan’ın ahşap tekneleri diyarı Allapuzha, hindistancevizi, palmye ve muz ağaçları arasındaki Kerala’nın arkarsuları, Periyar Ulusal Parkı, kendine özgü kültürü ve yapılarıyla Tamil Nadu’nun başkenti Çennay, Fransız kültürü ve Auroville kasabasıyla Pondiçeri, tapınaklarıyla ünlü Kançipuram, Çidambaram, Tancavur, dünyanın en renkli tapınağıyla Maduray Güney Hindistan’ın mutlaka görülmesi gereken yerleri arasında.

HİNDİSTAN

Resmi Adı	Hindistan Cumhuriyeti
Yüzölçümü	Yaklaşık 3.300.000 km ²
Nüfusu	1 milyar 267 milyon
Başkenti	Yeni Delhi (25 milyon)
Halkları	%72 Hint-Avrupa, %25 Dravid, %3 diğerleri
Dilleri	Hindi (%41), Bengali (%8), Telegu (%7), Marati (%7), Tamil (%6), Urdu (%5), Diğerleri (%26)
Dinleri	%80 Hindu, %14 Müslüman, %2,3 Hıristiyan, %1,7 Sikh, %2 diğerleri. (Yaklaşık 175 milyon Müslüman, 30 milyon Hıristiyan, 22 milyon Sikh, 8 milyon Budacı, 4 milyon Caynacı, 80 bin kişi dolayında Parsi, sayıları bilinmeyen çok sayıda Animist, çok az sayıda Bahai ve Musevi)
Ortalama Yaşam Süresi	69 yıl (Kadınlar 70, Erkekler 67)
Kentleşme Oranı	%33
Ekime Elverişli Toprak	%53
Kişi başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	6200 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %3,6'sı; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %31'i)
Cumhurbaşkanı	Pranab MUKHERJEE (Temmuz 2012)
Başbakan	Narendra MODI (Mayıs 2014)

VARANASI*

Varanasi, Hindistan'ın en kutsal yerlerinden biri, başlangıcı ve sonu olmayan. Müslümanların biçimlendirdiği ve İngilizlerin kullandığı adı Benares, en eski ismiyle Kaşi, yani "ışığın kenti". Hinduizmin üç önemli nehir tanrıçasından biri olan Himalaya'nın kızı Ganga'nın yani Ganj'in kenarında kurulu. Adını Ganj'a karışan Varuna ve Assi adlı iki ırmağın bileşkesinden alıyor. Her daim Hinduizmin günümüzdeki üç önemli tanrısından biri (diğerleri Brahma ve Vişnu), kötülükleri yok edici tanrı Şiva'nın kenti. Şiva bu kenti eşi Parvati için oluşturmuş, orada oturmuş. Şehirdeki iki bin dolayındaki tapınağın neredeyse tamamı ona, onun görünümüne, eşine, eşinin görünümüne, çocuklarından Ganeş'e (Ganeşa'ya) ait.

Her ne kadar Hinduizmin gelişimi açısından Hindistan'da sekiz dinsel merkeze vurgu yapılsa da, günümüzde bir Hindu için en kutsal olan, yaşamda bir kez olsun Varanasi'de Ganj suyunda aklanmak, *karma*'sını yüceltmek, sonsuz ölüm ya da yeniden doğum (reenkarnasyon) döngüsü *samsara*'dan kurtulmak. Olabilirse orada yakılmak. Daha da iyisi hatta Ganj'in *gat*'lerinde (nehir kıyısındaki eğimler ki, Va-

* "Varanasi", *Atlas Dergisi*, Mayıs 2005.

ranasi’de en kutsal yerlerde bu gatlar artık merdivenli) ölmeye yatmak. Orada ayaklarınız Ganj suyunda iken son nefesinizi veriyorsanız, orada yakılıyorsanız ve külleriniz Ganj’a serpiliyorsa, mutlu olmanız gerekiyor, kedersiz bir akşam yıldızı gibi.

Bu bir anlamda Hinduizm’deki kurtuluş yani *mokşa* oluyor. Bir daha başka bir kılıfta ruhunuz dünyaya gelmiyor, ölüm-genedoğum kısır döngüsünden kurtuluyorsunuz. Bu anlamda Varanasi, kurtuluşun, yani ışığın kenti.

Varanasi’nin tarihini yazanlara bakarsak, kent en az Roma ya da Bizantium yani İstanbul kadar eski. Kimilerine göre tarihten de önce varmış. Mark Twain, *Following the Equator* (1896) adlı kitabında “Benares tarihten, gelenekten, hatta destandan da eskidir. Onların toplam yaşından iki misli daha yaşlıdır” diye yazar. Eskiliği konusundaki tartışmalara girmeyeceğim ama bir şeyi çok iyi biliyorum: Bir gün dünya yok olursa, yok olacağı son ana kadar dünyada değişmeden kalacak, Varanasi’nin o eski kent dokusu olacaktır. Hiçbir güç, modernizm, globalizm vesaire o dokuyu değiştiremeyecektir. Tarih, Hindu gelenekleri orada donmuştur, sonsuza kadar sürecek gibi. Dünyada değişmezliği tatmak istiyorsanız Varanasi’ye gitmeniz gerek.

Kaç kez Varanasi’ye gittim, hatırlamıyorum. Belki 45, belki 50 kez. Sokaklardaki dilencilerle, satıcılarla, o güzelim Cüzam Hastanesi’nden kaçıp dilenen cüzamlılarla birlikte yaşadım. Laf aramızda bu cüzamlılardan hastalık falan bulaşmaz. Onlar bana Çaçı der, göz kırparlar, ben de onlara benim Varanasi gezginlerime bulaşmayın dercesine başparmağımı sallardım. Bu oyun yıllardır sürüp gider.

Varanasi’nin kutsallığı yalnızca tanrı Şiva’nın bu kentte oturmuş olmasından ya da Himalayalar’da oturduğu yerden fışkırıp Şiva’nın uzun gür saçları gibi aşağı inen Ganj’ın Varanasi’deki seyrinden kaynaklanmaz. Varanasi aynı zamanda Budizmin bir köşetaşdır.

Bugün dünyanın en önemli dinsel inançlarından ya da yaşam felsefelerinden biri olan Budizmi kuran Sidarta Gotama’nın yani Buda’nın yaşamında dört önemli nokta vardır. Eskiden Hindistan sınırları içinde yer alan ancak bugün Nepal-Hindistan sınırına yakın bir yerde, Nepal’de bulunan Lumbini’de doğar; bugün Hindistan sınırları içinde bulunan Bodgaya’da aydınlanır, *nirvana*’ya ulaşır (yani bir bilen kişi, Buda olur); Ceylan Parkı’nda ilk vaazını verir; Kuşinagara’da ölmeye yatar, yani *paranirvana*’ya ulaşır.

İşte Buda’nın ilk vaazını verdiği ya da gerçeğin çarkını döndürdüğü Sarnat Ceylan Parkı, Varanasi kentinin bir dış mahallesinde yer alır. Daha-

sı MÖ 6. yüzyılda Hinduizme karşı tepki olarak ortaya çıkan Budizmin en önemli dinsel merkezi Sarnat’ta, Budizmle aynı yüzyılda ama Budizmden kısa bir süre önce ortaya çıkan dinsel muhalefet hareketini temsil eden Caynacılar 11. *tirtankara*’larına (peygamberleri gibi) ait bir tapınak dikmiştir.

Kısacası, aynı kentte Hinduizm, Budizm ve Caynacılık buluşur. Bu, Hindistan ya da Asya için dinler, daha doğrusu inançlar ya da yaşam felsefeleri açısından olağanüstü bir buluşmadır. Varanasi’nin tarihselliği, derinliği, gücü, ışığı buradan kaynaklanır.

Varanasi ya da Kaşi adlı bu ışık kentinde, hiçbir gezimde aynı ışığı, aynı heyecanı, aynı duyguyu yaşamadım. Her zaman farklı, her zaman şaşırtıcı. Ama hangi inançtan olursanız olun her daim sizi alıp götüren, sorgusuz sualsiz, sizi daha derine yuvarlayan, yaşamımızın en temel sorularını yerle bir eden, sarsan, sarstığı kadar düşündüren, sizi sizle baş başa bırakan bir ışık ortamı. Bu ancak orada yaşanabilen bir deneydir. Özü ıskalayan bazıları, Varanasi için “pis” der. Oysa bir kavram olarak pislik bizim kafamızdadır.

Bir depremdir Varanasi ya da kıpkırmızı bir volkan. Yüreğinin çantası gibi iner akşam Ganj’a, kızıl bir bayrak gibi yükselir güneş orada sabahın ilk serinliğinde.

İster şuna, ister buna inan, kıvıl kıvıl bir bayram yeridir her sabah Ganj’ın kıyısı Varanasi’de. Hinduların takvim günlerine göre onlarca, yüzlerce, binlerce festivalinde milyonlarca insan aklanmak için dalar Ganj’a Varanasi’de.

Gördüm bir keresinde soyunup dalarken Ganj’a Varanasi Ticaret Odası mensuplarını, Hindu, Caynacı, Sikh ve de Müslüman. Tanıyorum artık Hinduların çıplak vücutlarındaki iplik bantları, belirlenmiş kastle göre. Tanrıça Ganga katında bile sürüyor, Brahminlerin belirlemiş olduğu sınıf farkları...

Ama ne olursa olsun sürüyor Ganj’ın gizemi. Bir yanda Ganj’a bırakılan yapraklar üzerinde kandil, yani ışık, biraz günahlarımız, biraz umut. Bırak gitsin günahlarını o Himalayalar’ın en katıksız suyuna. Alıp götürsün seni ebediliğin pınarına.

Sabahın ilk ışıklarında unutuyorum bir an için Benerci’yi. O anda benzersem şairin dizelerine, “Ne dünya sorunları ne cennet-cehennem; Güneş, Ganj ve ben, bahtiyarım”.

Yıllar önce gittiğim Varanasi’de iki konu beni çok şaşırtmıştı. Birincisi yerlere kırmızı kırmızı tüküren insanlar. İlk anda “Bu zayıf insanlar yoksa veremli mi”, diye düşünmüştüm. Ama sonra Hindistan’ın en önemli günlük

pratiklerinden biri olan pan'ı öğrendim. Pan (*paan*), palmyegillerden arek (*areco*) ağacının fındık benzeri meyvesinin dilimlenmiş ile kireçli bir maddenin (bazen Hint helvası otuyla) bir arada *betel* adlı ağacın yaprağı içine konarak muska böreği gibi sarılmasından oluşuyor. Bir çiğneme alışkanlığı; Yemen'deki kat, And Dağları'ndaki koka gibi. Ancak kat ve kokanın içerikleri farklı.

Pana bazen hindistancevizi, nane, tütün parçaları, kakule ekleniyor. Pan ağızda tükürük suyu ile kimyasal bileşime girerek bir kırmızı salgıya dönüşüyor. Çiğnenmiş parçalar eriyip kırmızı olduğunda sokağa tükürülüyor. Bu nedenle sokaklar kırmızı izlerle dolu. Hintliler panın hazmettirici, boğazı temizleyici, hatta afrodizyak olduğunu savunuyor. Çağdaş tıpta ise ağız kanserine sebep olduğu tartışılıyor.

Pan geçmişte antik çağlara kadar giden toplumsal bir olgu. Çok sayıda seyyar satıcı, dükkân Varanasi'de pan satıyor. Görünüşüne, hamuruna ve kokusuna göre bir düzine ayrı biçimi ve ayrı markaları var; Magay, Bangla, Mita, Mahaba, Kapuri ve ille Benarasi.

Beni sarsan ikinci konu "beng" oldu. Bunu "esrar macunu" diye çevirebiliriz. Hint keneviriyile (bir ara Anadolu'da "ban otu" denmiş) ilgili. Narkotik Büro'nun resmi izin verdiği dükkânlarda satılıyor. İsterseniz kurabiye, isterseniz yoğurtlu ya da dondurmalı.

Varanasi'nin en önemli taşıtı tekerlekli bisikletler (*rickschaw*). Daracık Varanasi sokaklarında hacıların kullandığı rakipsiz araç. Sayıları yaklaşık 50 bin. Bunlara en fazla iki yetişkin insan binebilir. Ama ben sabah okul servislerinde sekiz-on öğrencinin bindiğini çok gördüm. Binince bir ayağını bisikletin sele arkasına dayayacaksınız ve oturduğunuz yerin kenarını da sıkıca tutacaksınız. Genelde Hindistan'ın, özelde Varanasi'nin o kaotik trafiğinde başka bir güvenceniz yok.

Bu trafikte bir keresinde bir FEST Travel grubuyla gezerken ön camdan bir olay yaşadım. Trafik birden durunca sekiz öğrenci taşıyan bir *rickschaw*'u süren sıksa Hindu sürücünün (*rickschaw wallah*) gücü önündeki araca çarpmadan durmasına yetmedi. Sürücü öndeki bir zengininin siyah Mercedes'ine vurdu. Bir an düşünün, bir başka ülkede, örneğin Türkiye'de ne olur? Mercedes'in sahibi aşağıya indi. Ben müthiş bir kavga bekliyorum. Mercedes sahibi bir arabasına, bir sürücüye baktı. Sürücü boynunu büktü, özür diledi. Mercedes sahibi arabasına bir daha baktı, otomobiline girdi, yol açılınca otomobilini sürdü. Hindistan işte bu; uzlaşma ya da hoşgörü.

Varanasi aynı zamanda bilginin kenti. Bu kentteki Sanskrit Üniversitesi'nde hâlâ *panditler* (üstad/hoca) Sanskritçe öğretmeye çalışıyor. Astroloji ve ayurveda tüm kente egemen. Panditler ya da genelde Hindistan'daki birinci kastı oluşturan brahminler yani din adamları, rahipler Varanasi'ye gelen hacılara yol-yordam öğretiyor. Birçoğu gelen hacıları merkezi garajda bekliyor. Onlara otel, lokanta sağlıyor, kent içinde rehberliklerini yapıyor, para karşılığı bir seyahat acentesi gibi turistik, dinsel hizmet sunuyor. Bazıları Ganj kıyısındaki bambu şemsiyeler altında oturur ve özellikle dışarıdan gelenlerin tanrıça Ganj'a dualarında yardımcı olur. Yer yer dünyadan, dünyanın nimetlerinden elini ayağını çekmiş ermiş kişiler, *sadular* görülür.

Ganj kıyısına isteyenler topluca, isteyenler tek tek geliyor. Kimi Ganj kıyısında yoga pozisyonunda ya da ayakta meditasyon yapıyor. Bazıları doğrudan suya giriyor. Erkekler yalnızca apış aralarını örten bir bezle ya da ayaklarına sardığı kumaşla, kadınlar sarileriyle. Erkeklerin çoğunda (yalnızca ilk üç kastın mensuplarında) boyunlarından bellerine doğru serbest askılı kutsal ipler görülür.

Nehre giren mutlaka iki avcuna Ganj suyunu alır ve doğuya doğru, doğacak ya da doğmakta olan güneşe doğru bir sunu biçiminde avuçlarındaki suyu boşaltır. Bu güneşe (tanrı Surya) tapma değil, her şeye saygı ifadesidir. Bunları yaparken de Sanskritçe *mantralar* (kutsal sözler) mırıldanır. Sonra kuru elbiselerini giyinirler ve genellikle yanlarında getirdikleri bir maşrapaya Ganj suyu doldurup dönüşe geçerler.

Bazıları grup halinde karanlıkta Ganj'a gelir, bir tekneye biner. Davul, simbal ile çiçek, tütsü, sandal ağacı, süt ile nehre inancını dile getirir yüksek sesle okunan mantralarla.

Bir gezgin giderse Varanasi'ye ona şunları öğütlerim: Öncelikle güneşin doğmasından bir saat kadar önce gelmesi gerekir Ganj'ın bir köşesine. En iyisi bir tekne ile önce yol almak güneşe doğru sabahın ilk ışıklarında. Yavaş yavaş mantralar yükselirken Ganj kıyısındaki onlarca Şiva tapınağından, şaşırırsınız o inançlı Hint insanına.

Başlangıç yeri hep Daşaşvameda Gat'ı, yani *vedalar* geleneğindeki on at kurban yeri. Oradan güneşe doğru giderken önce kadınların tercih ettiği ve çiçek hastalığı tanrıçasına adanan Şitala Gatı gelir, ardından Müslümanların kullandığı Munşi Gat ve güzelim mihrace konakları. Sonra çamaşırcıların (*dobi wallah*) gatı Rana Gat gelir. Kiminin suya girdiği, suyunu içtiği, dişini fırçaladığı kutsal nehir Ganj'da çamaşırcılar deterjanla birlikte ça-

maşırları taşa vura vura yıkar. Ancak korkmamak gerek, sülfür oranı yüksek Ganj suyu her şeyi temizler.

Ardından nehrin güney kısmında ölü yakmanın kutsal yerlerinden Harişçandra Gat gelir. Tapınmadaki özverisi ve yalan söylememesi ile ünlü bir kralın adını alan bu gat odun yığınlarıyla bellidir. İster buradan, zamanınıza bağlı olarak isterseniz daha aşağıdaki Asi Gat'tan geri dönebilirsiniz.

Başladığımız yer olan Daşaşvamede Gat'ın kuzey yanında Amber maharacasına ait saray yer alır. Sonra da ölü yakıcıların sarayı gelir (kaplan heykelli Dom Raca Evi). İlginçtir Hindu inancında en önemli konu olan ölü yakma işlemi, "kirli bir iş" kabul edilerek dört kastın dışında kalan dokunulmazlara (günümüzde kullanılan terimiyle *dalitler*) bırakılmıştır ve bu işi yapanlardan bir aile öyle zengin olmuş ki maharaca saraylarının yer aldığı Ganj kordon boyunda saraya sahip olmuş.

Sonra Lalita Gat'taki bir Nepal pagodasını görürsünüz. Ardından tüm Varanasi'deki en popüler ölü yakma yeri olan Manikarnika Gat gelir. Oraya yaklaşırken de fotoğraf yasağı. Burası babası, damadı tanrı Şiva'ya hakaret ettiği için kendini yakan Sati'nin (ki *sati* geleneği buradan kaynaklanır) yanmış vücudunu Şiva taşıırken Sati'nin küpesini düşürdüğü yerdir.

Günün 24 saati Hindular burada yakılır. Peki, her Hindu yakılır mı ya da soruyu tersten sorarsak kimler yakılmaz? Hindu inancına göre dört aşamalı yaşamın son evresinde olup toplumdan kaçarak yaşayan ermiş kişiler, hamile iken ölen kadınlar, beş yaşından küçük olan çocuklar, çiçek hastalığı ya da yılan sokması ile ölenler. Bunlar olabilirse Ganj'a gömülür yani vücutları bir taşa bağlanarak Ganj'a atılır.

Peki, yakma nasıl gerçekleşiyor? Yetişkin bir insan için yaklaşık 300 kg odun gerekiyor. Eskiden bu iş için güzel kokulu sandal ağacı kullanılmış. Günümüzde sandal ağacı artık nadir bitkiler arasında. Ölü, bambu ağaçlarından merdiven biçimindeki bir taşıyıcı ile ölü yakma yerine getirilir. Önce yere konur. Bu arada ölenin en büyük erkek çocuğu (ya da en yakın erkek akraba, ki bu durum Hindu toplumunda erkek egemenliğinin bir vurgusudur) beyaz giysiler içinde ölü yakma mahalline gelir. Saçlarını kazıtır. Ölü'nün giysileri içinde üzerine konduğu odun yığını etrafında yedi kere döner.

Tutuşturucu olarak olabilirse en halis tereyağı (*ghi*) kullanılır. Ölü yakma yerinde sürekli yanan ateşten bir parça ile odun yığını ateşe verilir. Yanma 3-4 saat sürer. Yanma bittiğinde erkek çocuk bir maşrapa ile kutsal Ganj su-

yunu omuzları üstünden küllere fırlatır ve arkasına bakmadan gider. Otuz gün boyunca yalnızca kendinin hazırlayacağı yemekleri yiyebilir. Bu matem dönemini bazıları bir yıla uzatır.

Bir Varanasi gezisinin dört ana öğesi vardır: Sarnat Budacı dinsel merkezi, sabah Ganj kıyısı, akşamüzeri gerçekleştirilen aarti kutsal töreni ve eski Varanasi'nin daracık sokakları.

Sarnat dinsel merkezinde ünlü Darmeka Stupası, Kral Aşoka'nın sütun kalıntıları, 1931 tarihli Gandakuti Vihara'da Japon ressam Kosetsu No-su'nun bir fotoroman gibi Buda'nın yaşam öyküsünü betimlediği duvar resimleri ile müzede şu anda Hindistan'ın en önemli simgesi olan Aşoka sütun başlığı ve dünyanın en mükemmel dingin ifadesine sahip yüksek kabartma Buda heykeli görülebilir.

Varanasi'nin Ganj kıyısı kadar şaşırtıcı olan, şok etkisi yaratan bölümü ise eski Varanasi'nin sokaklarıdır. Sağlı sollu ufaklık dükkânların (kârhanelerin), seyyar satıcıların ve irili ufaklı tapınakların yer aldığı o daracık sokaklarda yerdeki inek pisliklerine basmamaya çalışarak ya da sizi duvarlara yapıştıran özgür ineklerden sakınarak yürümek başlı başına bir dünya macerasıdır.

Bu gezinti sırasında ulaşacağınız Vişvanata Tapınağı, Varanasi'nin merkezidir. Tüm ırklara, dinlere, dillere hoşgörüsü ile tanınan, Hindistan tarihinin en önemli kişilerinden Ekber'in büyük torunu Evrengzib (Tac Mahal'i yaptıran Şah Cihan'ın oğlu olup babasını sekiz yıl Agra Kalesi'nde hapsedmiştir) büyük dedesinin tersine Müslüman olmayanlara baskı yapmış, cizye vergisi koymuş, Benares'in adını Muhammedabad olarak değiştirmiş ve Hinduların Varanasi'deki en önemli tapınağını yıktırıp onun yerine cami yaptırmış.

Hindular da 1777'de bu cami yanına bir Şiva tapınağı yaptırmış, tapınağın sivri kubbesini Müslümanlara karşı olan Sikhlerden Pencab Aslanı Rancit Sing kilolarca altınla kaplatmış. Bu nedenle yapı Altın Tapınak olarak da biliniyor.

Varanasi'deki tüm tapınaklar gibi Vişvanata'ya Hindu olmayanlar alınmıyor. Son 10 yıl içindeki Hindu-Müslüman çatışmaları nedeniyle bugün Hint askerlerince kordon altına alınan Altın Tapınak çevresine turistler ancak fotoğraf, film makineleriyle cep telefonlarını bir yere bıraktıktan sonra girebiliyor.

Festivaller sırasında milyonlarca Hintlinin ziyaret ettiği Varanasi, yalnızca bir tapınaklar kenti değil, aynı zamanda çömleği, ahşap oyuncakları, geleneksel resimleri, özel yemekleri ama en önemlisi Müslüman Varanasililerin tekelindeki ipeği ile ünlü bir renkler cümbüşüdür. Bir fantezi, bir zaman-ötesidir.

Varanasi’de ayrıca Hindistan Ana (Bharat Mata), Durga tapınakları, Alamgir Camisi, Benares Hindu Üniversitesi gezilebilir.

Hiçbir gezgin, Varanasi’yi görmeden, dünyanın bir yerini gördüm diyemez...

HİNDİSTAN’IN BİLİNMEYEN İLGİNÇ KÖŞESİ: KARNATAKA*

Hindistan ayrı bir kıta olabilecek kadar büyük bir ülke. Yüzölçümü yaklaşık 3,3 milyon km². Yani yaklaşık Türkiye’nin dört katı. Nüfusu ise Türkiye’nin 15 katı. Dünyanın hangi ülkesinden olursa olsun, belki de bir gezgin için dünyanın en ilginç ülkesi Hindistan. Bu büyük ülkede çok değişik geziler yapmak mümkün. Bu geziler coğrafik de olabilir, tematik de olabilir. Örneğin Hindistan’da ayrı ayrı diller, dinler, saraylar, kaleler, müzik ve dans, kabileler, Babürlü sanatı, Budist sanat, Hindu sanatı gibi tematik konuların yanısıra coğrafik temelli geziler de yapılabilir.

Hindistan öyle bir ülke ki aynı anda sürekli kar kaplı dağlardan altın kumlu plajlara kadar gezebilmek mümkün. İşte bu denli şanslı bir gezi ülkesine yapılacak olan bir keşif seyahati Hindistan’ın güneyinde bulunan Karnataka Bölgesi’ni de içerebilir.

1973 yılına kadar Maysor Eyaleti olarak bilinen Karnataka, Hindistan’ı oluşturan 29 yönetim bölgesinden biridir. Nüfusu 66 milyon olan eyaletin yüzölçümü 192 bin km², yani Türkiye’nin yaklaşık dörtte biri kadardır.

Kannada dilinde “Yüce Ülke” anlamına gelen Karnataka’da halkın yüzde 70’inin Kannada dili-

* “Hindistan’ın Bilinmeyen İlginç Köşesi: Karnataka”, *Hürriyet Seyahat*, 30 Mayıs 2005.

ni konuştuğu eyaletin başlıca dini Hinduizm'dir, eskiden çok yaygın olan Caynacılık ve Budacılık da varlığını sürdürmektedir. Halkının yüzde 80'i tarımla uğraşan Karnataka, Hindistan'ın toplam kahve üretiminin yüzde 70'ini sağlamaktadır. Hindistan'ın önde gelen eğitim merkezlerinden biri olan Karnataka'da 36 binin üzerinde eğitim kurumu bulunmaktadır.

12 milyonu aşkın nüfusuyla Asya'nın en hızlı büyüyen kentlerinden biri olan başkent Bangalore, Hindistan'ın son çeyrek yüzyılda yaptığı teknolojik atak sayesinde Asya'nın "Silikon Vadisi" olarak tanımlanır. Kent bu imajıyla diğer Hindistan kentlerinden ayrılır. 1800'lü yılların başında geniş caddeleri ve yemyeşil parklarıyla "bahçe şehir" görünümünde olan kent, Hindistan'ın bağımsızlığından sonra film yıldızlarının, bürokratların, önemli kişilerin yaşadığı bir kültür ve dinlenme kenti haline geldi. Kent bugünlerde çok katlı gökdelenlerle kaplı, yoğun trafiğe mahkûm, elektrik ve su kesintilerinin normal karşılandığı dev bir endüstri kenti durumunda.

135 hektarlık yemyeşil bir alan içinde dev bambu ağaçlarının doğal kayalarla ilginç manzaralar sunduğu Cubbon Park, "halkın güç ve saygınlığını yansıtmak" amacıyla 1956 yılında granitten inşa edilen ve üstünde Hindistan'ın sembolü olan dört başlı Aşoka Aslanı'nın bulunduğu Vidana Souda, çok hoş balkonlar, sütunlar ve kemerlerin göze çarptığı Tipu Sultan Sarayı, Güney Asya'nın en zengin botanik bahçesi olarak kabul edilen Lalbağ Botanik Bahçesi Bangalore'da görülmesi gereken yerler arasında.

Sandal ağaçlarının, fildişinin, ipeğin ve tütsünün merkezi Maysuru, Karnataka eyaletinin en çok gezilen yerlerinin başında geliyor. Karnataka'nın en büyük üniversitesine sahip olan kent, önemli bir kültür merkezidir. Kentin kalbi durumunda, Hind-İslam tarzında, "Maharaca Sarayı" olarak bilinen, on iki tapınağın çevrelediği Amba Vilas Sarayı; 1915 yılına kadar kraliyet ailesinin rezidansı olarak kullanılan, şimdi bünyesinde çok önemli sanatçıların eserlerini barındıran Caganmohan Sarayı, 1659 yılında tek blok granitten yapılmış Nandi heykelinin bulunduğu, denizden 1.062 m yükseklikteki tepede kurulmuş, uzaklardan bile görülebilen Çamundi Tepesi, Caynacıların en kutsal saydıkları, 17.38 m boyundaki Hindistan'ın en büyük heykeli Şravanbelgola Mysuru'da keyifle gezebileceğiniz yerler.

Mysore'a 35 km uzaklıktaki Somnatpur'da bulunan, 80 dolayındaki Hoysala tapınağının en iyi korunmuş ve tek eksiksiz yapısı olan Keşava Tapınağı'nı mutlaka görmelisiniz. Hoysala Hanedanlığı'nın ihtişamını en iyi örnekleyen yapılardan biri olan tapınağın içindeki salon gösterişli sütunlar

ve işlemeli tavanla çevrilidir. Üç türbeli tapınak boydan boya Krişna ve Vişnu heykelleriyle doludur.

Gezimize Hoysala'nın önde gelen kentlerinden biri olan Belur ile devam edelim. Hoysala sanatının göz alıcı bir örneği olan Çennakeşava Tapınağı'nın tamamlanması yüzyıldan uzun sürmüştür. Merkezde yer alan tapınağın çevresinde bir sarnıç, doğal kaynak ve birçok küçük tapınak bulunmaktadır. Belur yakınlarındaki Halebid, zenginliği ile dikkat çeken bir kenttir. Kentteki Hoysalesvara Tapınağı'nın yapımına 1121'de başlanmış fakat 12. yüzyıl ortalarına kadar tamamlanamamıştır. Tanrı resimleri ve mitolojik sahnelerle bezeli tapınağın kurulduğu geniş alan bir arkeoloji müzesi niteliği taşımaktadır.

"Zafer Kenti" anlamına gelen Vicanayagar UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'nde bulunmaktadır. 26 km²'lik bir alana yayılmış olan kentte kutsal mekânlar Hampi Pazar'ı çevresinde ve Kamalapuram köyü yakınlarında olmak üzere şehrin iki bölgesinde yoğunlaşmıştır. Kutsal Merkez'deki dinsel kompleksler arasında birkaç tanesi Vişnu'nun değişik enkarnasyonlarına adanmış mabedler bulunmaktadır ki bunlar arasında Vişnu'nun korkunç görünüşlü insan-aslan şeklinde cisimleşmiş varlığı ve oturan yogi görünümü Vicayanagar'daki en popüler olanıdır. Kutsal meydanadaki en büyük yapı olan ve Vişnu'ya adanan Vittala Tapınağı, Vicayanagar sanatı ve mimarisinin en güzel örneğidir.

Çevresinde en az 125 tapınak bulunan, ilk Hindu tapınaklarının inşa edildiği ve Purana efsanesini yansıtan bir dizi kabartmanın bulunduğu Brahman mağara tapınaklarıyla ünlü küçük ama önemli köy Ayvali (Aihole) mutlaka görülmesi gereken bir yerdir. En alışılmadık süslemelere ve büyüklüğe sahip Durga Tapınağı ve Ayvali'nin en bilinen yapısı Lad Han Tapınağı öne çıkan başlıca yapıtlardır.

UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'nde yer alan bir başka Karnataka şehri ise Pattadakal'dır. Kırmızı kum taşlarından dolayı "Kızıl Kent" olarak adlandırılan ve Çalukya Krallığı'nın görkemli eserlerini barındıran kent sadece kutlamalarda kullanıldığı söylenmekte. Buradaki tapınaklarda güney ve kuzey Hindistan'ın mimari tarzlarını bir arada görmek mümkün. En eski tarihli tapınak olan Sangameşvara, tipik bir güney mimarisi sergiler. Pattadakal yakınlarında bulunan bir başka Karnataka kenti Hospet, kendi başına bir özellik göstermemesine rağmen Muharrem ayındaki Müslüman Festivali süresince büyük bir Müslüman nüfusu ağırlamaktadır.

Çevresindeki 6. ve 7. yüzyıllardan kalma önemli Hindu ve Caynacı mağaraların bulunduğu Badami, gezilmesi gereken diğer şehirlerden biridir. Kayaların kazılmasıyla ortaya çıkan mağaralardaki tapınakların iç mekânları zengin bezemelerle kaplıdır. Şiva'ya adanan ve 16 kollu dans eden Şiva kabartmasının yer aldığı Birinci Mağara, Vişnu'ya adanan ve dünya üzerine inen brahman şeklindeki Vişnu'nun kabartmasının bulunduğu İkinci Mağara, mağaralar arasında en büyük olanı ve çok ince işlenmiş figürlerin bulunduğu Üçüncü Mağara, diğerlerine göre çok daha sade olan, bazı oturan ve ayakta duran Tirtankara heykellerinin sıralandığı Dördüncü Mağara keyifli bir zaman geçirmenizi sağlayacaktır.

Karnataka Tapınak Mimarlığı

Karnataka Bölgesi'nde görülen bu mimarlık üslubu, Güney Hindistan'da yaygın olan üslupla benzerlikler göstermekle birlikte, 12. yüzyıl ortalarında Hoysala Hanedanı Dönemi'nde kendine özgü bir gelişme çizgisi izlemiştir.

Bu hanedana ait tapınaklar merkezi bir salon çevresinde yer alan çok sayıda kutsal mekân ile abartılı biçimde kullanılan heykelsi kabartma ve bezemeleriyle tanınmıştır. Tapınakların yatay taban silmeleri yoğun bir ışık-gölge etkisi yaratan derin oluklarla birbirinden ayrılmış, üstleri de bitki ve hayvan öğeleriyle bezenmiştir. Duvarları bir dizi tanrı ve yarı tanrı figürü doldurur. Yöredeki, çıkarıldığında kolayca işlenecek kadar yumuşak olan ve havada durdukça sertleşen kloritli şist de burada gösterişli yüksek kabartmaların yapılabilmesine olanak vermiştir.

12. yüzyıl Karnataka mimarlığının tipik bir örneği olan Halebid'deki çifte kutsal mekânlı Hoysalesvara Tapınağı'nın piramit biçimli üst bölümü bugün yok olmuştur. Kabartmaların bolluğu bazen mimari çizgilerin görülmesini engellerse de, işçilikteki inanılmaz beceri ve harcanan emek izlenimi çok etkiler.

Karnataka Müziği

Karnataka müziği, kuzeydeki üslupların tersine çalgıdan çok insan sesine yöneliktir. Yalnızca çalgıların kullanıldığı durumlarda bile, çalgılar insan sesinin şarkı söyleyişini taklit eder gibidir; bu müzik genellikle vokal ses sınırları içinde kalarak ve vokal müziğin karakteristik süslemeleriyle çalınır. Karnataka müziğinde, Kuzey Hindistan müziğinden daha

az çalgı kullanılır ve yalnızca çalgı için yazılmış (enstrümantal) müzik biçimlerine rastlanmaz.

Temel *raga* (makam) ve *tala* (ritim ya da ölçü) ilkeleri hem Güney hem Kuzey Hindistan müziğinde aynıdır. Ama her birinin kendine özgü *raga* ve *tala* repertuarları vardır. Ayrıca belirgin üslup farklılıkları da görülür. Hindistan'daki bütün gelenekleri içinde bütünleştiren Karnataka müziği, *raga* ve *tala* sınıflandırmalarında çok daha düzenli bir örnek sistemler geliştirmiştir. Karnataka müziğinin Hindistan ezgileri kadar coşkulu ve duygusal olmadığı, hatta daha entelektüel bir hava taşıdığı genellikle kabul edilir.

KUMBH MELA FESTİVALİ*

2010'da Haridvar'da gerçekleşen Kumbh Mela'dan sonra Allahabad'da kutlanan 2013 Kumbh Mela festivaline de katıldım, hem de elli FEST Travel gezginiyle birlikte. 14 Ocak-10 Mart 2013 tarihlerini kapsayan elli beş günlük Kumbh Mela'ya 100 milyon kişinin katılması bekleniyor. Gayriresmi açıklamalara göre festivalin ilk gününe toplam 9 milyon, 10 Şubat gününe 30 milyon kişi katılmış. Mekke ya da Vatikan'ın hacı sayılarının 3-4 milyonda kaldığı düşünülürse, bu çok büyük bir rakam. Yalnızca Kerbela anmalarında 15 milyonluk kitleler toplanıyor.

Kumbh Mela nedir?

Sanskritçede *kumbha* kulpsuz, ağzı dar kavanoz ya da güğüm; *mela* da toplanma, bir araya gelme, kısacası festival ya da panayır. Kumbh Mela güğüm festivali ya da panayırı olarak çevrilebilir.

Kumbh Mela, Hindistan'da ilk nehir etkinliklerinin başladığı antik Vedik dönemine kadar gider. Kökeni Hint mitolojisidir, Puranalar'da, *Maharabata* ve *Ramayana* destanlarında anlatılır, Hintlilerin yaradılış mitlerinden kaynaklanır. Çinli seyyah Şüencang'ın (Xuanzang,

602-664) 629-645 yılları arasında Hindistan'da gerçekleştirdiği gezi sırasında gördüğü Kumbh Mela'ları yazılarında anlatmıştır.

Bir zamanlar tanrılar güçlerini yitirir. Güçlerini yeniden kazanmak ve ölümsüzlük iksiri *Amrita*'yı ele geçirmek için Süt Okyanusu'nun çırpılması gerekmektedir. Bunu yapabilmek için iblislerle işbirliği yapmak zorunda kalırlar ve içkiyi adilce paylaşmak üzere anlaşılır. Süt Okyanusu'nu beraberce çırptıklarında (çalkaladıklarında), değişik olaylardan sonra, *Amrita* bir güğümün (Kumbh) içinde ortaya çıkar.

Tanrılar, iblislerin ölümsüzlük iksirini çalacaklarını düşünüp güğümü alıp kaçmak ister. Gökyüzünde büyük bir savaş başlar. Tanrılar ve iblisler on iki gün on iki gece savaşır. Yeryüzündeki on iki yıla tekabül eden mücadele sırasında, Tanrı Vişnu devreye girer ve güğümü kapıp götürür. Vişnu güğümü aldığı anda güğümünden dört damla, Hindistan'ın dört ayrı noktasına dökülür ve böylece Kumbh Mela'nın kutlandığı dört yer belirlenmiş olur: Allahabad (Prayag), Haridvar, Uceyn, Nasik. Kumbh Mela 3 yılda bir bu dört ayrı kentte, her birinde 12 yılda bir kutlanmak üzere gerçekleştirilir.

Kumbh Mela, şu anda yalnızca Hindistan'ın değil, tüm dünyanın en büyük dinsel törenidir. Bu tören iki biçimde gerçekleştirilir. Purna Kumbh (Tam Kumbh) 12 yılda bir Allahabad, Haridvar, Uceyn ve Nasik'te; Ardh Kumbh (Yarım Kumbh) 6 yılda bir Haridvar ve Allahabad'da; Maha Kumbh Mela ise 12 Purna Kumbh Mela'dan sonra, yani 144 yılda bir gerçekleştirilir.

Nasıl Kutlanıyor?

Kumbh Mela'nın tarihleri, din adamları tarafından titizlikle hesaplanır ve çok önceden duyurulur. Her şenlik döneminde yıkanmak için özel günler, belirli tarihler vardır ki bu günlerde bu ırmaklarda yıkanmanın bedeni ve ruhu temizleyerek çok yarar getirdiğine, kötü karmayı yok ettiğine inanılır.

Kumbh Mela bir hac ve suda arınma etkinliğidir. Bu etkinliğin tarihi güneş, ay ve Jüpiter gezegeninin burçlar kuşağındaki konumuna göre hesaplanır. Allahabad için zorunlu zaman Jüpiter'in "Boğa", güneş ve ayın "Oğlak" burcunda olduğu dönemdir.

2013 Kumbh Mela'sı 14 Ocak-10 Mart 2013 tarihleri arasında elli beş günlük süre içinde gerçekleşmiştir. Bu günler içinde dokuz suya dalış günü vardır. Bunlardan en önemlisi ay ve güneşin "Oğlak" burcunda olduğu yani ay gününe tekabül eden 10 Şubat günüdür. Bunu izleyen en önemli diğer iki gün 15 Şubat ve başlangıç günü olan 14 Ocak'tır. Biz 15, 17 ve 18 Şubat

* "Allahabad'da kutlanan 2013 Kumbh Mela Festivali", *Voyager*, Nisan 2013, Sayı: 171.

günkü “arınma günlerinde” Allahabad’daydık. 15 Şubat’taki *Basant Pançami* (penç, beş, yeni ayın beşinci günü) *Snan* çok görkemliydi.

Hacılar genelde sabah saat 03:00’dan sonra Ganga Nehri’ne girmeye başlıyor. Bu dünya nimetlerinden kendilerini soyutlamış münzevi kişiler, kutsal adamlar diye tanımlayabileceğimiz, sadaka çanağı taşıyan, çoğu saf-ran sarı renkli giysiler içindeki Sadular güneşin doğuşu ile suya giriyor.

Her Kumbh Mela’nın en çok ilgi gören kişileri çıplak sadular (Naga babalar). Bunlar gerçekte Hindistan’da Hinduizmin Budizmi alt etmesinde büyük katkısı olan Adi Sankaraçarya’nın 8. yüzyıl başında Sanatana Darma’yı, yeni Hinduizmi korumak için örgütlediği kişilerdir. Neredeyse 1.200 yıllık bir geleneğe sahip olan ve çıplak vücutlarına sürdükleri kül ve uzun saçları ile tanınan bu kişiler ayrıca *akhara* ya da *akhada* olarak da adlandırılıyor. Bunlar şu anda on üç ayrı küme içinde örgütlenmiş durumda. Ve her Kumbh Mela’da ilk gün suya en önce kimin gireceği konusunda mücadele sürüyor.

Bu çıplak on üç küme içinde kadınlar da var. Ancak bunların ortalıkta çıplak gezmeleri yasak. 2013 Kumbh Mela’sında bir grup kadın *akhara* (*Juna* sanyesin grubundan) duşu-tuvaleti aynı olan bağımsız bir kampta kalmaya başladı.

Allahabad Neden Çok Kutsal?

Hindistan’ın Uttar Pradeş eyaletinde yer alan Allahabad, diğer adıyla Prayag (birbirine karışma) Hinduizmde tanrıça kabul edilen üç kutsal nehrin, Sarasvati, Yamuna ve Ganga’nın (Ganj) birbirine karıştığı yerdir. İşte bu yer Sangam olarak adlandırılmakta ve insanlar bu özel yerde suya girmektedir. Sarasvati artık var olmayan bir nehirdir. Belki de hiç var olmadığı ya da bir Gucerat depreminde yeraltında kayboldu. Yamuna ise Ganga’dan daha kirli olduğundan onunla birleşirken rengi belli oluyor.

Bugün yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip olan Allahabad Hindistan’ın on üç başbakanından yedisini çıkarmış.

Kumbh Mela’nın gerçekleştirildiği dört kentin bulunduğu eyalet yönetimi ve merkezi hükümetin ortak bütçesiyle panayırın altyapısı hazırlanır. Kurulacak kamplar ya da çadır-kentler için gerekli hazırlıklar yapılır. Hinduizmin önemli kadın, erkek gurularının, “svami”lerin her biri kendi çadırlarını hazırlar. Müritler için reklam panoları düzenlenir.

İnanan Hindular bir biçimde Allahabad’a geliyor: Yürüyerek, trenle, otobüslerle, özel vasıtalarla. Sangam’da, Yamuna ile Ganga nehrinin birleş-

tiği yerde suya girip arınıyorlar. Doğan güneşe saygı gösteriyorlar, dilekte bulunuyorlar. Meditasyon, yoga yapıyorlar, ateş törenlerine (yecna /yegna) katılıyorlar, gurularının konferanslarını dinliyorlar, Naga babalara saygıyla sadaka bırakıyorlar. Deniz kabukları öttürülüyor, davullar çalınıyor, toplu ilahiler söyleniyor.

Bu haliyle Ganga Nehri müthiş bir enerji yayıyor. Bu enerji sizi de alıp götürüyor.

2013 Kumbh Mela’sına iki olumsuzluk damgasını vurdu: Birincisi 10 Şubat günü tren istasyonu yakınlarındaki bir köprüde aşırı izdiham ve kötü yönetim nedeniyle otuz altı kişi ezilerek öldü. İkincisi 15 Şubat akşamüzeri başlayan ve neredeyse durmaksızın otuz altı saat süren beklenmedik ve olağandışı yağmur (yetkililere göre 60 mm’lik) çadır kente ciddi zarar verdi. Çoğu çadır terk edildi.

Allahabad’da hemen Ganga’nın kıyısında lüks çadırlarda kaldık. Bunlar 3,5 ay için bahçesiyle, tüm altyapısıyla kurulan, 2,5 m yüksekliğinde kübik çadırlar. İçlerinde iki yatak ve duş, alafrağa tuvalet, lavabo bulunan ayrı bir bölüm var. Çadır kentin hiçbir yerinde et, yumurta yenmiyor. İçki içilemiyor.

Ganga’da tekne ile seyrettik. Yaklaşık 15 milyon kişinin katıldığı üçüncü önemli günde Basant Pançami *Snan*’da Sangam’daydık. Saduların, Naga babaların çadırlarını gezdik. Ateş ayini gerçekleştirdik. Bazı arkadaşlarımız yoga yaptı. Epey yürüdük. Bazı aşramları ziyaret ettik.

Kumbh Mela doğa ve insanın iç içe geçişi. Ruhsal uyanışın simgesi. Yaşamdan ve ölümden korkmayanların uhrevi yükselişi. Aydınlık ile karanlığın, bilgi ile cehaletin algılanışı. İnsanlığın, kültürün lirik bir akışı.

Doğu inançlarının mistik, çileci yaklaşımlarını izlemek, İslam dünyasında ortaya konan Batını, Sufi, Tebrizi, Kalenderi geçmişleri sorgulamak isteyenler için Kumbh Mela’lar özel deneyimler.

Çevre Sorunları

Kutsal nehirler Yamuna ve Ganga şu anda çok ciddi sorunlar yaşıyor. Üzerlerine yapılan barajlar, zaman zaman görülen aşırı yağış düşüklüğü gibi nedenlerle her iki nehir de aşırı kirlenmiş durumda. İnternet ortamında “Yamuna’yı kurtaralım” www.saveyamuna.org gibi sayfalar var. Çıplak sadular, akharalar Kumbh Mela 2013’te bir açıklama yaptı ve Ganga korunmazsa 2014 seçimlerini boykot edeceklerini bildirdiler.

Rakamlarla Kumbh Mela

Kumbh Mela bir hac olayı. Ama aynı zamanda bir çadır-kentleşme, kamu sağlığı, tasarım, iletişim, altyapı, mühendislik, haritalama çalışması. Sosyal, ekonomik, lojistik disiplinler arası bir koordinasyon. Yaklaşık 6-7 milyon insanın elli beş gece geçireceği bir çadır-kenti tüm yönleriyle gerçekleştirmek ciddi bir olay. Allahabad'da çadır-kente ayrılan alan 20 km². 150 km'lik yol yapılmış. Otuz beş bin tuvalet, biri yüz yataklı on dört seyyar hastane, dubalar üzerinde on sekiz köprü, yirmi dört kontrol noktası kurulmuş. Yüz yirmi kapalı devre kamera, otuz bin polis, iki yüz elli doktor, sekiz yüz sağlıkçı, yetmiş beş ambulans, on bir bin çöpçü görev yapıyor. Panayır öncesinde 25.800 ton buğday unu, şeker ve pirinç depolanmış. Normal günlerde 40-50 ton, kalabalık günlerde 100-150 ton atık çıkacağı hesaplanmış. Çadır-kent söküldüğünde arazide tarım yapılıyor.

ORISSA'NIN GÖKKUŞAĞI KABİLELERİ*

Dünyanın farklı bölgelerinde, “uygar” toplumlara göre, daha geri koşullarda yaşadığı öne sürülen kabileler, Yerli halklar bulunuyor. Çoğunlukla “Yerli”, Avustralya yerlileri için kullanılan “aborijin” gibi terimlerle anılıyorlar. Önemli bölümünün yaşamı uzmanlarca gözlemlendi, belgesellere, gazete, dergi haberlerine konu oldular. İçlerinde en az bilineni Hindistan kabileleri. 1 milyar 170 milyon nüfuslu Hindistan'da bugün 645 kabile varlığını koruyor. Toplam nüfusları 100 milyon dolayında.

Hindistan Anayasası, “Scheduled Tribes / Kabul Edilmiş Kabileler” olarak nitelenen bu grupları koruma altına alıyor. “Pozitif ayrımcılık” getiriyor. Kabileler Andra Pradeş, Madya Pradeş, Racastan, Gucerat, Assam (Nagaland), Orissa, Karnataka eyaletleri başta olmak üzere Hindistan'ın dört bir yanında yer almakta. İçlerinde kabileler açısından en zengin eyalet Orissa. 62 kabile, kolyeleri, küpeleri, duvar resimleriyle gözlerden uzak ve rengârenk bir yaşam sürdürüyor.

Hindistan'ın resmi kurumlarınca 645 topluluk İlkel Kabile Grupları (Primitive Tribal Groups) kategorisine giriyor. Fiziksel olarak izole olma, nüfus azalması, okur-yazar sayısı düşük-

* “Orissa'nın Gökkuşığı Kabileleri”, *Hürriyet Seyahat*, 1 Şubat 2010.

lügü, teknolojik gerilik, avcı-toplayıcı olma gibi ölçütlerin ışığında yetmiş ikisi ayrı biçimde değerlendiriliyor. Bu yetmiş iki kabilenin toplam nüfusu 1 milyon 400 bin. Orissa'nın altmış iki kabilesinden on üçü bu kategoride.

Yaşamı Ritüellerle Kutsuyor, Yakınmadan Mutlu Yaşıyorlar

Önce 19. yüzyıl başlarından itibaren her yere “uygarlık” götürdüğü-nü iddia eden, bu yüzden bu tür grupları “vahşi”, “ilkel” gibi son derece tartışmalı terimlerle tanımlayan İngilizler, ardından bugünkü Hindistan Devleti'nin “geliştirmeci” heyetleri tarafından ısrarla rahatsız edilmelerine rağmen Hindistan'ın bu yöredeki kabileleri, Orissa Eyaleti'nin kültürel mirasını günümüze taşıyor.

Orissa kabilelerinin en ilginç olanları ormanların derinliklerinde ya da dağlık bölgelerde yaşıyor. Çoğu avcı ve toplayıcı. Daha az sayıdaki bazıları ufak çapta hayvancılık, dar alanda teraslı tarım yapıyor. Ormanlardan çıkanlar, dağlardan ovalara inenler daha fazla tarım ve hayvancılık yapıyor ve “çağdaş” olarak adlandırılan yaşam tarzına daha fazla asimile olmuş durumda.

Kabile ekonomisi sallantıda görünse de, birçok kabilede hâlâ para yerine “takas” geçerli olsa da, gezginler onlara acıyarak baksa da, mutlu bir hayatları var.

Orissa kabilelerinde ilginç olan, dinsel inançları. Genelde toprağı temsil eden tanrıça ve tanrılar başta olmak üzere çok tanrıya, sihre, büyüye, doğüstü güçlere inanıyorlar. Bunları değişik objelerle simgeliyorlar. Ölüm, doğum, ad verme, kulak delme, burun delme, ergenlik, tohum atma, hasat, ataları anma toplu törenleri çok değişik ritüellerle, çok renkli toplu danslarla, yaratıcı müziklerle kutlanıyor.

Böylesi bir gezide Orissa kabileleri yaşantısını daha iyi anlamak için mutlaka Koraput'taki Kabile Müzesi, Bhubanesvar'daki Kabile Sanatı ve Zanaat-kârlik Ürünleri Müzesi'ne uğramak gerekir.

Bonda Kabilesi

Orissa kabilelerinin en ilginç Bonda. “Çıplak İnsanlar” diye biliniyorlar. 600 - 900 metre yüksekliklerdeki otuz iki köyde yaşıyorlar. Erkekleri acımasızlıklarıyla, kadınları süsleriyle ünlü. Toplam nüfusları yaklaşık 7 bin kişi. Çok özel, izinli durumlar dışında gezginlerin Bonda köylerine gitmesi, hele fotoğraflarını çekmesi çok zor. Bu nedenle, onları görmek için farklı bir yöntem denemek gerekiyor. Haftanın belli günlerinde kurulan büyük

köy pazarlarında Bondalara rastlanıyor. Orada bile erkekler fotoğraf çekirtmeye izin vermiyor.

Bonda kabileleri yüzyıllardır değişmeyen bağımsızlık ruhu, özgürlük duygusu, “kaba” ve acımasız tavırlarıyla ünlü. Erkekleri pazaryerlerine gelirken pantolon-gömlek giyiyor. Buna karşın pazaryerinde bile ok ve yayla dolaşıyor. Yarı çıplak kadınları ise çok süslü. Yaklaşık 20 santim eninde, doğal boyalarla boyanmış, bitkisel elyaftan dokunmuş bir etek (*ringa*) giyiyor. Göğüslerini ise renkli boncuklar ve tatlı su kabuklarından yapılmış ince, uzun kolyeler kapatıyor.

Kazınmış başlarına renkli bitkisel elyaflar sarıyorlar. Boyunlarında alüminyum (bir zamanlar gümüş ya da pirinç) boyunluklar, kulaklarında büyük küpeler, el ve ayak parmaklarında yüzükler dikkat çekiyor. Pazar yerlerine gelirken biraz da araziye uymak için olsa gerek bir omuzda düğümlenen ufak bir pelerin kullanıyor. Çoluk çocuk, kadın erkek hepsi sago palmyesi özsuyu bağımlısı. Yaklaşık 14 derece alkollü bir içki bu...

Gadaba Kabilesi

Bondaların akrabası sayılan, çok sayıda köye yayılmış Gadaba kabilesi toplam 73 bin kişi. Güneş, kaplan, kobra, ayı, papağan, akbaba gibi klanlara ayrılıyor. Köyleri, renkli boyanmış, çizgisel yerleşime sahip evleriyle ünlü. Kadınları çok kalın alüminyum boyunlukları, saç iğneleri, kalın pirinç bilezikleri ve üçlü boyun halkaları, çizgili giysileri ile tanınıyor. Gadaba kabilelerinin ana tanrıçası Takurani, düz bir taşla temsil ediliyor. Gadabalar *naik* adlı bir laik yöneticiye, *idisari* adlı dinsel lidere (yerine göre doktor, sihirbaz, astrolog) sahip.

Gadabalar kadın erkek tütün kullanıyor. Palmiye içkisinin yanı sıra pirinç içkisi de içiyor. Çok sayıda kabile kadınının birlikte yaptığı dans büyüleyici.

Konda Dongriya Kabilesi

Toplam nüfusları yaklaşık 1 milyon dolaylarında olan Kond ya da Konda kabilesinin en ilginç grubu Dongriya (ya da Dongariya) ve Desai Konda. Bu grup üyelerinin köylerini gezdik. Desia köyünde evler çizgisel formda, oldukça ilginç renklere sahip, ev kapıları özel ustalık işleri. Köyün nehir kıyısındaki bir dikili taş tanrılarını temsil ediyor. Dongriya Konda kadınları da düzenli, bakımlı saçları, saçlarındaki bıçakları, alüminyum saç iğneleri, pirinç boyunlukları ile göze batıyor. Metal küpe, yüzük, kolye işlemleri

inanılmaz. Dongriya üyeleri metal ve ahşap işçiliğinde olağanüstü güzel örnekler sunuyor. Hayvanların çanlarını tahtadan yapıyorlar. Bu çanlar sakin kırsalda inanılmaz huzurlu bir ses çıkarıyor.

Kundeli Pazarı'nın Yerlileri

Hindistan'da çok sayıda kabile üyesini bir arada görme olasılığını yaratan ortamlar haftanın belli günlerinde kurulan ortak pazarlar. Bu pazarlardan biri de Kundeli Pazarı. Didayi, Mali, Lanciya Sora, Bado ve Pano Paroca üyelerini bu pazarda görmek mümkün.

Mali kabilesi üyeleri ayak bileği ve kol dövmeleriyle diğerlerinden ayrışıyor. Büyük Paroca (Paraca, Poraca) kabilesi alt kolunu oluşturan Sano Parocaların ayırt edici özelliği burunlarına taktıkları süslü halkalar. Üç halkadan ortadakinin üstünde kırmızı taş bulunuyor. Toplam 480 binlik nüfusa sahip Soraların (Saora) en izole kabilesi Lanciya Soralar. Bu kabile duvar resmi konusunda maharetli. Erkekleri önden ve arkadan sallanan bez uzantılı külotları, kadınları kalın el ve ayak bilezikleri ile öne çıkıyor.

Gezginler Sorumlu Davranmalı

Kabile gezileri "etno-turizm" in bir türü sayılabilir. Ancak gezginler çok dikkatli olmalı. Elinde patlamış mısırla hayvanat bahçesi gezmek gibi turistik bir faaliyet değildir kabile yaşamını keşfetmek. İyi bir gezgin gittiği her yerde, her canlıya özellikle de yerli halka doğru yaklaşmak, kişi haklarına saygı göstermek zorundadır.

Kabilelerin seçtikleri yaşam kendilerine aittir. Kasaba pazarlarına geldiklerinde gördükleri, kasaba televizyonlarında kısmen izledikleri "modern" hayatın cazibesine karşı koyup kendi tarzlarında direten, ormanlık ve dağlık arazilerde bağımsız kalmayı seçen, başına buyruk yaşayan bu kabilelerin istemlerine saygı duymak gerekiyor. Onları olduğu gibi kabul edip anlamaya çalışmalıyız. Bu nedenle kabile üyelerini "para" ile etkilememek, özel yaşamlarına müdahaleden kaçınmak, onları rahatsız etmemek, özellikle çocukları uygar insana cazip gelebilecek hediyelerle baştan çıkarmamak ve kişi haklarına son derece saygılı olmak bu tür gezginlerin en başta gelen ilkeleri olmak zorunda.

NAGALAND'IN SAVAŞÇI KUŞLARI ARALIKTA HAVALANIR*

Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Nagaland mükemmel bir doğaya, müthiş manzaralara sahip bir eyalet. Gizemli tepeleri, vadileri ve savaşçı kabileleriyle bir keşif diyarı. Her yıl aralık başında on yedi kabile birleşip başkent yakınında Hornbill Festivali'ni gerçekleştiriyor. Sonraki aylarda kabileler kendi yerel festivallerini düzenliyor.

Naga kabilelerinden her biri Hıristiyan olsa da bir zamanlar doğaya tapmadan gelen animist geleneklerini yansıtan şenliklerini sürdürüyor. Kendi ay takvimlerine göre yılın belli günlerinde bir araya gelip, eski giysileriyle, eski araçlarıyla, müzik eşliğinde, eski kabile danslarıyla yer yer yarı çıplak ritüeller gerçekleştiriyorlar. Kimliklerini korumaya çalışıyorlar.

Geçmişte Kafa Avcısıydılar

Bir zamanlar ormanda yaşayan, ormanın gizemli ruhlarına tapan, birbirleriyle sık sık savaşan bu halkın çoğu 'kafa avcısı'yımış. Kafa avcılıkları, yamyamlıktan farklı. Düşmanın ruhunun ensesinde bulunduğu, ancak kafası kesildiğinde öleceğine inanıyorlarmış. Düşmanlarının kafalarını kesip köydeki *morung*

* "Nagaland'ın Savaşçı Kuşları Aralıkta Havalanır", *Hürriyet Seyahat*, 20 Aralık 2013.

adlı 'gençlik yatakhaneleri'ne asarlanmış. Konyak kabilelerinin bugün de tekrarladığı dansların bir kısmı kafa avcılığı üzerine.

Her bir Naga kabilesinin kendi bölgesinde gerçekleştirdiği festivaller 2000 yılında bir araya toplanarak Hornbill Festivali (Festivallerin Festivali) oluşturulmuş. Hornbill, büyük renkli gagalı, soyu tükenmek üzere olan bir tropik kuş. Afrika'dan Uzakdoğu'ya geniş bir coğrafyada yaşıyor ve bazı ülkelerde muhalefetin simgesi olarak kullanılıyor.

Bu yıl ilk kez Türkiye'den büyük bir grubun izlediği Hornbill Festivali her yıl Nagaland'ın bağımsızlık günü 1 Aralık'ta başlıyor, bir hafta sürüyor. Bu yıl bağımsızlığın 50. yılı nedeniyle on gün sürdü.

'Hornbill Festivali'nin amacı çok zengin, çok renkli Naga mirasını canlandırmak, onu koruyarak geleceğe taşımak. Bu amaçla eyalet başkenti Kohima'nın biraz dışında Kisama adını verdikleri yerde bir kültür merkezi yaratmışlar. Bu kültür merkezinde on yedi ayrı kabilenin her biri bir zamanlar erkek çocukların buluş çağından evlenene kadar kaldıkları ve yaşlı kabile üyeleri tarafından eğitildikleri binalar olan *morung*'ların (erkek yatakhaneleri) birer kopyasını yapmışlar.

Turistik Gösteri Değil

Nagaların doğaya taptıkları animizm döneminden, atalara tapma, Şamanlara inanma döneminden gelen sembollerini de içeren bu *morung*lar çevresinde her kabile kendi geleneksel danslarını, oyunlarını, müziklerini, yemeklerini ve içkilerini, el sanatı ürünlerini paylaşıyor. Festival, Eyalet Turizm, Sanat, Kültür Dairesi'nce organize edilmesine karşın bu bir turistik gösteri değil. Giyimleri değişmiş, pazar günleri kiliseye uğrayan Nagaların özgün kültürlerini koruma, tanıtmaya, yaşatma çabası. Fotoğraf çekerken sizi umursamıyorlar. Zaten buraya gelen turist o kadar az ki! Bu yıl festivali izleyen yabancı gezgin sayısı en fazla 100 dolayındaydı.

Festival bir törenle başlıyor. Ana etkinlik büyük meydanda. Her gün saat 10.00-12.00 ve 13.00-14.30 arasında on yedi kabile sürekli değişen giysi, araç ve müzikleriyle geleneksel oyun ve şarkılarını paylaşıyor. Kabilelerin ana meydanın tribünlerinde oturacakları yerler belli. Sırası gelen gösterisi için meydana iniyor, gösterisi bitince tribünlerde yeniden yerini alıyor, diğer kabile üyelerini alkışlıyor. Bazı danslar çok komik. Onlara çok gülüyorlar. Mükemmel işleyen bir festival. Sunucular çok iyi bir İngilizceyle oyunları, müzikleri açıklıyor. Grupların sahneye girişi ve çıkışı olağanüstü düzenli.

Hindistan'da şimdiye kadar bu tür çok festival izledim; Hornbill, türünün en organize olanı.

Şarkı ve danslarının konuları şunları içeriyor: Hasat şenlikleri; kuş, kaplan, kurbağa gibi hayvanları yakalama, kurban etme, yeni yılın gelişini kutlama, kötü ruhları kovma, düşmanlara karşı kahramanlık gösterileri, savaşa gidiş, kafatası avcılığı, vücut ve ruhları arındırma, yenilenme, bereket tanrıçasına, toprak anaya adaklar sunma, pirinç ekimi, yeni ev yapımı, evlenme törenleri, yarışmalar... Festival meydanının çevresine açılan stantlarda yerel yiyecekler, bitkisel ilaçlar, el sanatları ürünleri, çiçekler satılıyor.

Orkide Diyarı

Değişik kesimlerin, özellikle gençlerin daha çok ilgisini çekebilmek için Hornbill Festivali şu tür yan etkinliklerle zenginleştirilmiş: Festival Kraliçesi seçimi, fotoğraf, film, müzik yarışmaları, maraton koşusu, güreş, sanat ürünleri sergileri...

Şarkılar ve danslar süresince sürekli giysi değiştiriyorlar. Bazen erkekler neredeyse çıplak geliyor. Çoğunlukla Hornbill tüyü takıyorlar. Çapalarıyla, silahlarıyla, avladıkları kafataslarıyla dans ediyorlar. Özellikle en savaşçı kabul edilen Konyak kabilesi her dansında kurusıkı atıyor. Nagaland, orkide, orman gülü ve bambu diyarı. Geleneksel mimaride, el sanatlarında, giyimde ve yemeklerde bambu kullanılıyor. Tabii ki bambu danslara ve şarkılara da yansıyor.

Nagalar sürekli gülümseyen, konuksever insanlar. Hemen elinizi sıkıp evlerine davet ediyorlar.

Kolkata'dan Karayoluyla 3 Saat

Nagaland'a ulaşmanın en kolay yolu Kolkata'ya (Kalküta) uçarak oradan uçakla Dimapur'a geçmek. Dimapur, Nagaland'ın ticari merkezi gibi. Eyaletin tek havalimanı ve tek tren istasyonu burada. Tik ağaçları ve ananas tarlaları arasından kıvrılarak geçen karayolundan Kohima'ya üç saatte ulaşıyor. Siyasi başkent Kohima, II. Dünya Savaşı'nda Japon ilerlemesinin durdurulduğu yer. Savaşın kaderini değiştirmiş.

Kent çevresinde Devlet Müzesi, Dzukou Vadisi, Khonomo Doğal Koruma Alanı, Nagaların antik göç yolları üzerindeki Tgeminyu kasabası, *Guinness Rekorlar Kitabı*'na göre dünyanın en yüksek orman gülünü (*rododendron*) barındıran Capfi Tepesi, birer Angami kabilesi köyü olan Kigvema,

Cakama gezilebilir. Nagaland içinde kabile köylerini gezmek isterseniz, başkent Kohima'dan virajlı yollarla yaklaşık yedi saat içinde Mokokchung'a gidip çevredeki Ao köylerini görebilirsiniz. Nagaların en savaşçı kabilesi varsayılan Konyakların köylerini gezmek için Mokokchung'dan çok bozuk bir karayolunda 7-8 saat daha yol alarak Mon'a gitmeniz gerekir. Otel ve yemekler konusunda beklenti yüksek olmamalı.

Misyonerlere rağmen geleneklerini korudular

Nagaland yani 'Naga Diyarı' Hindistan'ın kuzeydoğusundaki dağlık bir eyalet. Resmi dili İngilizce. Doğusunda Myanmar (Burma) var. Diğer yönlerden Hindistan'ın Assam, Arunaçel Pradeş ve Manipur eyaletleriyle çevrili. Bağımsızlığı seven Naga savaşçıları 1947'de İngiliz sömürgeciler bölgeden çekilince devlet kurmanın yollarını aramış. 1963'te Hindistan'ın eyaleti olmayı kabul etmişler. Nagaland'ın nüfusu yaklaşık 2 milyon. Yüzde 85'ini Naga kabileleri oluşturuyor. On yedi değişik kabile ve çok sayıda klan var.

Nagaların geçmişine ilişkin elimizde yazılı belge yok. 1816'da komşu Burmalıların işgaline uğramış, ardından 1826'da bölge İngiltere'nin denetimine girmiş. Nagalar, 1876'da Assam'dan bölgeye gelen Amerikalı Baptist misyonerler tarafından Hıristiyanlaştırılmışlar. Şu anda hemen hemen hepsi Baptist. Küçük bir grup Katolik, bir kısmı hâlâ animist. Misyonerlerin yoğun çabasıyla giyim-kuşamda, okuma-yazmada önemli değişimler gerçekleşmiş. Yine de Nagalar büyük ölçüde geleneklerini sürdürmüş. Dillerini korumuşlar. Hemen hemen her kabilenin ayrı bir dili var. Hatta aynı kabile içinde birbirlerinin dilini anlamayan alt kabile grupları var. Sözelimi kuzeydeki Angami kabilesi üyeleri, güneydeki Angami kabilesi üyelerinden farklı dil konuşuyor.

“YERYÜZÜNDEKİ CENNET” KEŞMİR'E OLAĞANÜSTÜ BİR KEŞİF YOLCULUĞU

Bilgelige ulaşmanın bir yolu da bilinmeyene yolculuktur. Çünkü her yolculuk derinleştiricidir, hoşgörü getiricidir ve de değiştiricidir. Bilinmeyene ve zor olana attığınız bir keşif ve macera adımımdan sonra siz de farklılaştığınızı hemen hissedersiniz.

“Yeryüzündeki Cennet” olarak bilinen Keşmir, Filistin ve Kuzey İrlanda gibi dünyanın sürekli sorunlu coğrafyalarından biri de olsa, hâlâ gezginler için mutlaka görülmesi, algılanması en gerekli yerlerden. Ne yazık ki Pakistan ve Hindistan gibi Asya'nın iki nükleer devini birkaç kez savaşın eşiğine taşıdığından gezginler için korkulan yerlerden de biri. Yakın zamandaki büyük deprem ise Keşmir'i yine farklı acılara boğdu.

Pakistan ile Hindistan arasında son zamanlarda yaşanan yumuşamayı dikkate alarak dünyanın Tibet gibi bir başka gizemli bölgesine FEST Travel olarak bir gezi yaptık. Bu muhtemelen Türkiye'den Keşmir'e giden ilk büyük gruptu. Ben Keşmir'in siyasi sorununun farklı bir makalenin konusu olması gerektiğini vurgulayarak sizlere Keşmir'in olağanüstü güzelliğini sergilemeye çalışacağım.

Keşmir öncelikle doğal güzellikleriyle öne çıkar, ardından gizemi gelir. Bugün yarısı Hindistan sınırları içinde bir eyalet olan Cemma ve Keşmir, yaklaşık 220 bin km²lik bir alana sahiptir, yani yaklaşık Türkiye'nin dörtte biri. Eski Keşmir'in bir bölümü Pakistan ile Çin sınırları içindedir. Yaklaşık 9 milyon nüfusa sahiptir. Bu nüfusun yüzde yetmişe yakını Müslümandır. Resmi dili Urdu dilidir. Üç bölgeden oluşur: Müslüman ağırlıklı Keşmir-Srinagar, Hindu ağırlıklı Cemma ve Budist karakterli Ladak. Cemma yazlık, Srinagar kışlık başkent olarak bilinir.

Yeni Delhi'den bir uçakla Srinagar'a uçar ve gezmeye başlarsınız. 6 bin metreyi aşan Himalaya dorukları, Pir Pancal Sıradağları, Everest olarak bilinen Çomolungma ya da Sagarmata Tepesi'nden sonraki en yüksek zirve K2, Celum, Çenab, Tavi nehirleri, Dal ve Vular gölleri, Babürlü bahçeleri... ve de Srinagar'ın akıl almaz ahşap yapıları...

Efsaneye göre Kaşyapa adlı bir ermişin büyük bir gölü doldurarak oluşturduğu toprak parçası Kaşyapamar adıyla anılır olmuş, bu isim daha sonra Keşmir'e dönüşmüş.

"Güzel Kent" anlamına gelen Srinagar Dal Gölü kıyısında. Celum Nehri ile ikiye bölünmüş, üzerinde numaraları ile bilinen yedi köprü bulunuyor. 20. yüzyılda sekizinci köprü yapılıncaya adı olmuş Sıfır Köprü. Yazın yemyeşil, kışın ise karlar altında beyaz. Kendine özgü ahşap mimarisi ile süslenmiş, bir göller ve bahçeler kenti.

Kent 6. yüzyılda Raca Pravearesen tarafından kurulmuş. Söylenceye göre Hari Parbat Tepesi bir zamanlar içinde canavar yaşayan bir gölmüş. Daha sonra tanrılardan Sati Mara dilekler üzerine bir kuş kılığında bu canavarın başına bir çakıl taşı atmış. Taş aşağıya doğru düşerken büyümüş büyümüş ve canavarı ezmiş. Önce Hindular sonra Müslümanlar ve Sikhler bu tepeyi kutsal bellemiş.

Hindulara göre tepe dişil enerji, ana tanrıça Şakti'nin bir biçimi olan Şarika'ya ait. Güneyinde tüm Keşmirlilerin saygı gösterdiği sufi dede Mahdum Sahib'in türbesi bulunuyor. Aşağıya doğru da Altıncı Guru'nun Keşmir'i ziyareti nedeniyle yapılan Sikh Gurudvarası Çatti Padşahi yer alıyor. Şu anda tepe üzerinde bir kale bulunuyor. Ancak onu da 18. yüzyılda Afgan Valisi Muhammed Han büyüterek restore ettirmiş.

Kentin bir diğer tepesi "Süleyman Tahtı" olarak da bilinen Şankaracarya Tepesi. Tepedeki Hindu tapınağının Kral Aşoka tarafından MÖ 3. yüzyılda yaptırıldığı söylene de Cihangir döneminden. Ama Srina-

gar'ı, gölleri ve bahçeleri tepeden seyredip keyiflere varmanın önemli bir noktası.

Srinagar'ın en çekici, unutulmaz güzelliği kanalları ve küçük Nagin Gölü'yle Dal Gölü. TC Cumhurbaşkanlığı'nın forundaki on altı yıldızdan birinin ait olduğu Babürlü Devleti (Hint-Türk İmparatorluğu, Batıların Mugal dedikleri) sultanlarından Cihangir'in hayran kaldığı, bu nedenle sık sık uzun bir yol katederek keyif almaya geldiği ünlü göl. Babürlü sultanların yazlığı. Yüzyıllarca yaşam onun etrafında şekillenmiş. Kıyısında önce ahşap balıkçı evleri yapılmış, sonra da *houseboat* diye anılan lüks yüzer küçük köşkler, tekne evler...

Cihangir'in gustosunu sonra Hindistan'ın işgalcileri İngilizler kopya etmiş. *Houseboat* lar Keşmir sanatının sergilendiği yerler; muhteşem ahşap işçiliği, ahşap kakma ve bezemeler, nakış işleri, sıkıştırılmış kâğıt hamurundan (*papier-mâché*) avadanlıklar, Keşmir halıları... Hepsinde bir balkon, bir büyük oturma odası, bir yemek salonu, birkaç yatak odası, duş, tuvalet var. Özel giysili görevlilerin müthiş servisi. Soğuk günler için yataklar içinde sıcak su torbaları...

Houseboat lar ile kıyı arasında işleyen, göllerde ve kanallarda ulaşımı sağlayan Keşmir'e özel tekneler, şikara'lar... Ve bu rengârenk teknelerin güzelim minderlerinde kaykılıp kalan, etraftaki asudeliğe kendini bırakan siz...

Srinagar'ın ikinci olarak öne çıkan yerleri Babürlü ya da Mugal Bahçeleri: Cihangir'in sevgili eşi Nur Cihan (Cihangir'in oğlu Şah Cihan'ın uğruna Tac Mahal'i yaptırdığı Mümtaz Mahal'in halası) için 1616'da yaptırdığı Şalimar Bağ, Nur Cihan'ın ağabeyi Asaf Han'ın 1632'de yaptırdığı Neşet Bağ; Şah Cihan'ın 1632'de su kaynağı Çeşme-i Şah etrafında yaptırdığı bahçe... Bu bahçenin yukarısında bir zamanlar bir sufi merkezinin yer aldığı Peri Mahal ise Srinagar'ın "yüreklere durdururcasına" tepeden seyredildiği bir başka seyir noktası.

Bir söylenceye göre bugün üç tanesi sağlam duran bu Mugal bahçeleri dışında Babürlü sultanları Keşmir Vadisi'nde 774 bahçe daha yaptırmış.

Srinagar'ın üçüncü güzelliği eski kenti ve bu kentte yer alan ahşap evleri, camileri ve türbeleri. Camilerin en önemli özelliği, bunların bizim alıştığımız kubbe tarzında değil, *pagoda* tarzında oluşları. 13. yüzyılda Katmandulu mimar Arniko ve arkadaşlarınca oluşturulan ve sonra Çinlilere öğretilen bu pagoda tarzı daha sonra tüm Asya'da Çinlilerce yaygınlaştırıldı.

Bu camilerden bir büyük kare planlı avlu etrafında geliştirilen 370 ahşap Himalaya sediri ayaklı Cuma Mescidi olağanüstü etkileyici. 1385'te Sikandar Şah (İskender) tarafından yaptırılan cami, oğlu Zeynel Abidin tarafından genişletilmiş, Evrengzib döneminde bugünkü halini almış.

14. yüzyılda İran'dan gelerek Keşmir'de İslamiyeti yayan Şah Hamadan için 1397 yılında yapılan (1479 ve 1731'de yenilenir) Şah Hamadan Camisi ise çok renkli *papier-mâché* kaplamaları, çinileri, sütunlarıyla oldukça değişik, akıl almaz bir güzellik örneği. Bu camide İsa'ya ait bir baston olduğu söylenir.

Farklı mimari yapıdaki Pattar Mescid (1623, Nur Cihan) ve Zeynel Abidin Türbesi (1430), Dal Gölü kıyısındaki Hazret Bal Ziyaretgâhı ve Camisi, Akhun Molla Şah Camisi Srinagar'ın diğer güzellikleri.

Srinagar yakınlarındaki safran bahçeleri ile ünlü Pampore, Hinduların çok kutsal Amarnat Mağarası'na çıkış noktası. Pahalgam, Hindu tapınaklarıyla ünlü Avantipora ve Martand gezilmesi düşünülebilecek diğer yerler.

Srinagar'a 60 km uzaklıkta ve 2.730 m yükseklikteki Gulmarg ise dünyada en yüksekte bulunan golf sahalarından birine ve bir kayak merkezine ev sahipliği yapıyor. Şu anda orada iki aşamalı bir teleferik çalışıyor.

Bir zamanlar Babürlü sultanlarının kaldığı *houseboat*larda günümüzde çoğu balayına gelen yeni evliler olmak üzere Hintli turistler kalıyor. Cihangir'in diktirdiği çınar ağaçları altında onlar güneşten korunuyor ya da Mugal bahçelerinde onlar geziniyor. Yabancı gezgin oldukça az. Oysa Keşmir'de şu anda bir gezgin için korkulacak bir şey yok. Yalnızca eskiye oranla Dal Gölü kıyıları daha turistik olmuş, çok sayıda dükkân açılmış. Belki de Nagin Gölü'ndeki *houseboat*larda kalmak daha iyi.

Keşmir'e gitmeyi öneririm sizlere. Nagin Gölü'nde klasik satıcıları koruyarak şikaralarla bir dingin gezintiyi ve bir de bizim gibi Nagin Gölü'nde güneş batırmayı...

Hız. İsa'nın Mezarı Keşmir'de mi?

Kitab-ı Mukaddes'in ikinci bölümünü oluşturan Yeni Ahit'in dört İncil'inde İsa'nın Mısır'dan dönüşüyle Şeria-Ürdün Nehri'nde Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildiği döneme kadar geçen süreye ilişkin ayrıntı verilmemiş. Bu muğlaklık daha sonra değişik önermelere yol açmıştır. Bazı önermelere göre İsa bu süre içinde Hindistan'a gitmiş ve orada nefes alıp-verme pratiği ile birlikte yogayı öğrenmiş ve bir yoga ustası olmuştur. Kudüs'e

dönüp çarımha gerildiğinde gerçekte ölmemiş, yoga sayesinde ölmediği halde ölmüş gibi görünmüştür.

Bu tezi savunanlardan örneğin Holger Kertsen, *Jesus Lived in India* (1994 Element Books, 2001 Penguin Books) adlı kitabında İsa'nın MÖ 7 yılında doğduğunu, MS 6-30 yılları arasında Hindistan'da olduğunu, MS 30'da Kudüs'e döndüğünü, MS 33'te çarımha gerildiğini, MS 35'te Aziz Pavlos ile görüşüğünü, MS 50'den sonra Yuz Asaf adıyla Keşmir'de dolaştığını ve MS 80'de Srinagar'da Yuz Asaf Türbesi olarak bugün Müslümanlarca tapım gören türbeye gömüldüğünü yazıyor.

Keşmir, başka açılardan Tibet gibi gizemini korumayı sürdürüyor.

TREN İLE BUDA'NIN AYAK İZLERİNDE GEZİ*

Buda'nın yaşamını, Budizmin tarihini konu eden, trenle 2.300 km'lik, otobüslerle 700 km'lik, toplam 3 bin km'lik tematik bir yolculuk, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki iki yeri, Mahabodi Tapınağı ve Lumbini'yi de kapsıyor.

Buda'nın yaşamında ya da Budizmin tarihinde dört önemli yer vardır: Doğduğu yer Lumbini, "Nirvana"ya ulaştığı yer Bodgaya, ilk vaazını verdiği yer Sarnat Ceylan Parkı (Varanasi) ve ölmeğe yattığı yer Kuşinagar. Bunların ilki bugün Nepal'de, Nepal-Hindistan sınırına yakın bir yerde, diğerleri Hindistan'ın Bihar ve Uttar Pradeş eyaletlerindedir. Bu dört yer bir Budist hacı için mutlaka gidilmesi gereken yerlerdendir. Bunun dışında ayrıca Buda'nın dolaşım iz bıraktığı Racgir, Nalanda, Vaişali, Sravasti gibi yerler de Budacılar için son derece önemlidir. Buda'nın yaşadığı tarihler konusunda anlaşmazlık vardır, ancak genelde ansiklopediler MÖ 563-483 yılları arasında yaşadığını kabul etmekte.

Bu yerlere Hindistan Demiryolları 1999'da Demiryolları Bakanlığı'na bağlı olarak kurduğu *Indian Railway Catering and Tourism Corporation* (IRCTC) isimli şirketle sekiz yıldır "Mahaparinirvan Express" adlı trenle gezi düzenlemekte-

dir. Şubat ayı başında böylesi bir trenle Budacı hacılarıyla birlikte "Buda'nın Ayak İzlerinde" bir gezi yaptık.

Gezi, Yeni Delhi Safderceng İstasyonu'nda gerçekleştirilen bir törenle başladı. Trende iki ve dört kişilik klimalı kompartımanlarla, maksimum on sekiz kişi alan vagonlardan altmış dört kişilik ikinci ve üçüncü mevki vagonlara kadar değişik fiyatlı kategoriler bulunuyor. Her vagonunda ortak kullanılan iki adet tuvalet ile iki adet duş kabini yer alıyor. Yemek vagonu yok. Kahvaltı ve yemekler kompartımanlara getiriliyor. Bir haftalık gezi boyunca iki gece zorunlu olarak otellerde kalınıyor. Ayrıca iki ayrı yerde de olası yıkanma ve dinlenme amacıyla otellerde mola veriliyor.

Aydınlanma Ağacı Altında

İlk gün 990 km'lik uzun bir yolculuk ile Gaya kentine varıp oradan otobüslerle Buda'nın aydınlandığı yeri içeren Bodgaya'daki Mahabodi Tapınağı'na gidiyoruz. Enerjisi son derece yüksek bir yer. Lumbini'de doğduktan sonra Sidarta Gotama adını alan Sakya prensi buradaki bir ağacın altında, kendisiyle hesaplaşıp dünya gerçeklerinin bilincine ulaştığı, "Nirvana"ya vardığı için bir "bilin, aydınlanmış, dünya gerçeklerinin bilincine ulaşmış kişi" anlamındaki "Buda" adını almış. Altında aydınlandığı Hint yaban inciri de "Bodi" (*figus religiosa/pipal tree*) ağacı olarak adlandırılmış. Ağacın yaprağı kalp biçimli. Budizmin ana amacı "sevgi" ile son derece uyumlu.

Mahabodi Tapınağı müthiş bir kutsal alan. Buda'nın ağacın altında oturduğu yerde bir taht duruyor. Buda burada yedi gün geçirmiş. Sonrasında o ağacın etrafında altı ayrı yerde daha birer hafta meditasyon yapmış. İkinci haftayı hiç gözünü kırpmadan ayakta durarak, üçüncü haftayı yedi gün boyunca ileri, geri yürüyerek yani volta atarak meditasyonla geçirmiş... Her tarafta Budizmin değişik mezhep ve tarikatlerinden çok sayıda Budacı rahip ya da hacı kendi tarzında ibadette. Tespih çekerek yürüyenler, secde edip yere yatıp kalkanlar, Buda'nın ayak izlerinde yürüyenler...

Öğleden sonra değişik ülke Budacılarına ait yeni Buda tapınaklarını ziyaret ediyoruz: Butan, Japonya, Tibet, Tay tapınakları, koca Buda heykeli, Buda'nın dünya gerçeklerine ulaşma çabası içinde "açlık" deneyimini sürdürdüğü sırada kendisine bir kap sütlaç ya da pirinç tatlısı sunan Sucta'nın tarihi stupası (içi dolu Buda tapınakları), Buda'nın Nirancana Nehri'ni geçtiği yer... Yaklaşık 2.500 yıllık izleri sürmek müthiş heyecan veriyor. Mahabodi Tapınağı'nı bir de gece ışıkları ve kalabalığında geziyoruz.

* "Buda'nın Ayak İzleri",
Hürriyet Seyahat, 5 Nisan 2015.

Ertesi gün Buda'nın Nirvana öncesinde ve sonrasında geçtiği yerlerden Racgir'de izlerini sürüyoruz: Akbabalar Tepesi'ndeki stupa, Buda'nın inanmışlar topluluğuna (sanga) ilk toprağı bağışlayan Bimbisara'nın sonradan Budacı olan oğlu tarafından hapsedildiği yer, Venuvana Manastırı kalıntıları, dünyanın ilk üniversitesi diye adlandırılan Nalanda Üniversitesi... Budacı seyyah Şüencanğ'ın (Xuanzang) anılarına bakarsak 7. yüzyılda orada 10 bin öğrenci, 3 bin öğretim üyesi bulunuyormuş.

Sarnat Ceylan Parkı

Tren tıngır mıngır giderken, hoparlörden bir mantra sesi geliyor: *Budam Şaranam Gaçami* (Buda'ya, Öğretisine ve Sangha'ya sığınıyorum)... Tren Varanasi İstasyonu'nda duruyor. Hedef Buda'nın ilk vaazını verdiği, gerçeğin çarkını çevirdiği Sarnat Ceylan Parkı. MÖ 3. yüzyılda Budizmi canlandıran, Buda'nın tüm ayak izlerinde gezinip iz bırakan, sütunlar diktiren Kral Aşoka'nın da izlerindeyiz bu kez. Duvarları Buda'nın yaşam öyküsünün resimleriyle dolu yeni tapınağı gezdikten sonra girdiğimiz Sarnat Müzesi'nde Aşoka'nın ünlü sütun başını ve dünyadaki en güzel, en anlamlı Buda heykelini görüyoruz. Bu gece bir bonus var: Ganj Nehri'ndeki tekneden bir Hindu ayini olan *aarti* törenini izliyoruz.

Trenimiz Gorakpur'da duruyor. Uzun bir otobüs yolculuğu ile Hindistan'dan Nepal'e geçiyoruz. Sevimsiz sınır formaliteleri yine de fazla zaman almıyor. Lumbini'de annesi Mahamaya'nın bir sal ağacı dalını tutmuşken Buda'yı, daha doğrusu Sidarta Gotama'yı doğurduğu yer ile bu yeri saptayan Kral Aşoka'nın oraya diktirdiği sütunu görüyoruz. Üzerindeki yazısıyla yaklaşık 2265 yıllık bir anıt. Buda'nın doğduğu yerde her tarafta meditasyon yapan Budacı hacıları görüyoruz. İnsana son derece huzur veren sakin bir yer. Zaten "Dünya Barış Parkı" olarak adlandırılmış. UNESCO bu ulu adamın, bu barışçı adamın doğum yerini Tarih Mirası Listesi'ne almış. UNESCO sayesinde Lumbini muazzam bir plan çerçevesinde geliştiriliyor.

Nepal'den yeniden Hindistan'a dönüp, Buda'nın yaşamını söndürdüğü, ölmeye yattığı yer olan Kuşinagar'a gidiyoruz. Yol boyunca Hindistan'ın kırsal güzelliği, doğallığı hepimizi büyülüyor. Kuşinagar'da Buda'nın öldüğü yerde yapılan bir stupanın kalıntıları yakınındaki Mahaparinirvana Tapınağı'nda 5. yüzyıldan kalma bir heykel ile birlikte Buda'nın ölümünü duyumsuyoruz. Son vaazında şöyle diyor: "Önemli olan içinizdeki ışıktır. Kendiniz kendinize ışık olun. Dışınızda olan, dışınızdan gelebilecek hiçbir şeyden destek, dayanak aramayın..."

Ardından Buda'nın yakıldığı yerdeki stupanın kalıntılarını geziyoruz. Yakılmadan geriye kalan küllerin ya da kutsal emanetin nasıl sekiz parçaya bölündüğünün ve kimlere verildiğinin öyküsünü dinliyoruz. Yine yüksek sesle mantra söyleyen Budist hacı grupları... *Om-mani-pamehum* diyerek dua yuvarlağı çevirenler, tespih çekenler... *Om-mani pame* ya da *padme* (lotus) *hum*, "selam olsun lotustaki cevhere" yani "selam olsun Buda'ya" anlamına geliyor. Çünkü Buda doğar doğmaz dört yöne doğru yedi adım atmış ve adım attığı her yerde lotus bitmiş.

Buda'nın ayak izlerinde son olarak nirvana'ya ulaşma sonrasında yaşadığı kırk beş yıl içinde yirmi altı yağmurlu muson dönemini geçirdiği, Budacılarca Buda'nın mucizeler gösterdiği yer olarak bilinen Sravasti'ye (Savatti) gidiyoruz. Antik Sahet'teki Cetavana Manastırı kalıntılarını, Buda'nın Mulagandakuti diye adlandırılan kulübesinin restorasyonlu halini, ünlü tarihi bodi ağacını, Mahet'teki Pakki Kutu ve Kaçi Kutu stupalarının kalıntılarını geziyoruz. Son stupa aynı zamanda Angulimala Stupası olarak da biliniyor. Angulimala (parmak-kolye) öldürdüğü insanların (sayılarının 999 olduğu belirtilir) parmaklarından yaptığı kolye ile gezinen bir büyük katil iken, Buda'nın onu ikna etmesiyle her türlü kötülükten vazgeçer, barışçıl bir insan olarak Buda'nın müritlerinden olur.

Tren Agra'da Tac Mahal gezisi için kısa bir süre durduktan sonra Yeni Delhi'ye dönüyor. Buda'nın yaklaşık 2500 yıllık ayak izlerinde gezmenin, Budizm ile tanışıp Budizmi anlamamanın belki de en anlamlı yollarından biri Mahaparinirvana Ekspresi ile yola çıkmak.

Mahabodi Tapınağı: "Dünyanın en eski tuğla yapıları" arasında olmak özelliğiyle UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan tapınak Sidarta Gotama'nın muhtemelen MÖ 528 yılının nisan sonu ya da mayıs ayı başındaki dolunay gününde, altında aydınlandığı, nirvanaya ulaştığı bodi ağacının yanına MÖ 250 yılları dolayında Kral Aşoka tarafından yaptırılmış. Tapınak bazı eklemeler sonrasında Kuşanlar döneminde elden geçirilmiş, 1883 yılında o dönem İngilizlerin Hindistan'daki arkeoloji çalışmalarını yöneten Sir Alexander Cunningham başkanlığındaki heyet tarafından bugünkü konumuna ulaştırılmış. 54 m yüksekliğindeki Mahabodi stupası Tay devletinin hediyesi olan 290 kg altın ile kaplıdır.

Sarnat Varanasi'nin 10 km kuzeydoğusunda Ganga ile Gomoti nehirlerinin kavşağında yer alır. Burası Sidarta Gotama'nın Bodgaya'da nirvana'ya ulaşmasından sonra ilk vaazını verdiği, "Dört Soylu Gerçeği" ve "Sekiz Aşa-

malı Yol”u açıkladığı, “Gerçeğin Çarkı”nı çevirdiği yani Budizmin teorik çerçevesini, *dharm*’ı açıkladığı ve ilk Budacı cemaati (sangha) kurduğu yerdir.

Sarnat’a ayrıca Ceylan Parkı (*Mrigadava*) ve Kutsal İnsanların İndiği Yer (İsipatana) denmektedir ve bu adlara ilişkin mitolojik öyküler bulunur. Sarnat adı ise Ceylanların Efendisi anlamındaki *Saranganata* teriminden gelmektedir.

BUDİZMDE ÜÇ MÜCEVHER

- BUDA
- DHARMA (Öğreti)
- SANGHA (Cemaat, Budist Topluluğu)

DÖRT SOYLU DOĞRU

1. Yaşama acı eşlik eder. İnsanlar acı, ıstırap içindedir.
2. Acının kaynağı arzulardır, bağımlılıklardır.
3. Arzular ortadan kaldırılırsa, acılar da ortadan kalkar.
4. Bunun da sekiz aşamalı yöntemi (Sekiz Katlı Yüce Yol) vardır.

SEKİZ AŞAMALI YOL

1. Doğru amaç (tam görüş)
2. Tam anlayış
3. Doğru sözlülük
4. Doğru davranış
5. Geçimini doğru yolla sağlama
6. Doğru çaba
7. Tam bilinçlilik
8. Tam uyanıklık

BİR ALTINDAN GİZEME YOLCULUK: MYANMAR YA DA BURMA*

“Myanmar da neresi?” Bir süre önce medyada bu soru sorulmuştu. Myanmar, eski adıyla Burma, bir diğer adıyla Birmanya, Andaman Denizi’nde, Bengal Körfezi’nde kıyısı olan, Tayland, Çin, Hindistan ve Bangladeş arasında kalan bir ülke. Bir ara adı Burma Birliği Sosyalist Cumhuriyeti idi, şimdi ise Myanmar Birliği Cumhuriyeti. İdari başkenti yaklaşık 1 milyon nüfuslu Neypido. En büyük kenti 5 milyon nüfuslu Yangon ya da daha eski adıyla Rengun.

Yüzölçümü Vietnam’ın iki katı, Fransa ve İngiltere’nin toplamı kadar, 678 km², nüfusu ise yaklaşık 55 milyon. Yaklaşık diyoruz, bu yazıdaki birçok sayısal bilginin resmi niteliği yok. En yüksek yeri Ağrı Dağı benzeri, Hkakabo Razi, 5.881 m. Topraklarının ancak yüzde 15’i ekilebiliyor. Ülke topraklarının yarısı orman ya da ağaçlık. Pirinç, mısır, şekerkamışı, kereste üretiliyor, bakır, kalay, tungsten, demir çıkarıyor. Uyuşturucu, tik kereste ve değerli taşlar kayıtdışı ekonominin ana öğeleri.

Ülke insanının yaklaşık yüzde 70’i Burmalı, diğerleri Şan, Karen, Rakin, Kaçın, Çinli (yaklaşık yüzde 3), Mon, Hintli... Yüzün üzerinde etnik grup var. Müthiş bir renklilik. Dinsel

* “Gizemli Bir Yolculuk: Myanmar ya da Burma”, *BÜMED Boğaziçi Dergisi*, Mayıs 2002, s. 70-73.

inançlar açısından halkın yüzde 90'ı Budacı (Hinayana, yani Küçük Araç Budizmi ya da İhtiyarların Yolu). Diğerleri Müslüman (yüzde 4), Hıristiyan, animist, Şamanist. Kısacası Myanmar çok dilli, çok dinli, çok kültürlü ren-gârenk bir ülke. Ama etnik gruplar, dağ kabileleri zaman zaman merkezi yönetime karşı ayaklanıyor.

Ülke 4 Ocak 1948'de İngiltere'den koparak bağımsızlığa kavuştu. 1958'e kadar U Nu hükümetleri ülkeyi yönetti. Karışıklıkla geçen yılların ardından daha önce kısa sürelerle ülkeyi yöneten General Ne Vin 1962'deki darbe sonrasında "Burma Tarzı Sosyalizm"i ilan etti. Yaklaşık 30 yıl ülkeyi tek başına yönetti.

27 Mayıs 1990'da bir seçim yapıldı. 1940'lı yılların ulusal kahramanı Bogoyoke Aung San'ın kızı Aung San Suu Kyi (Ang San Su Çi olarak okunuyor) liderliğindeki muhalif Demokrasi İçin Ulusal Birlik (NLD) partisi 485 sandalyeli Meclis'te 392 üyelik kazandı. ABD'nin hararetle desteklediği Su Çi'ye 1991'de Sakarov ve Nobel Barış, 1992'de Simon Bolivar ödülleri verildi. Ancak 1990'da askeri cunta ezici bir çoğunlukla "demokratik" seçimleri kazanan Su Çi'ye yönetimi devretmedi ve onu 1995'e kadar evde göz hapsinde tuttu. 1992'de General Ne Vin yönetimden ayrıldı.

Myanmar yönetimi 1996 yılını 500 bin turist geleceği inancıyla "Myanmar'ı Ziyaret Edin" yılı ilan etti. Ancak gelen turist sayısı hedeflenenin yarısı oldu. Grupla giderseniz Myanmar kolayca vize veriyor, giriş ve çıkışta bavulları açtırmıyor, eskiden olduğu gibi cep telefonlarına karışmıyor. Dahası çoğu yerel giysileri içinde dolaşan Myanmar insanı çok sıcak ve konuksever. Son 10 yıl içinde Japonya, Güney Kore, Singapur, Hong Kong şirketleri "yap, işlet, devret" yaklaşımıyla Myanmar'da turistik tesisler inşa etti. Otel-ler mükemmel, yemekler oldukça iyi.

Myanmar olağanüstü bir bitki örtüsüne ve hayvanlar topluluğuna sahip. Sanatın her dalında, özellikle müzik, dans, yontu alanlarında son derece başarılılar. Her yer Budist tapınak biçimi pagoda ile dolu. Sokaklarda bir yanda etekli (lonci) erkekler, yanakları tanaka adı verilen bej renkli bitki özü ile kaplı kadınlar, diğer yanda başları kazınmış, kırmızı renkli giysileri içinde çıplak ayaklı, dilenme kaplarıyla dolaşan Budacı rahipler ya da geçici süre manastırlara kapanan çocuklar...

Myanmar denince aklımıza Rudyard Kipling (*The Road to Mandalay*, 1887, *Letters From the East*, 1898) ve George Orwell (*Burmese Days*, 1934, *Burma Günleri*) geliyor. Onların yazdıklarını aramaya başlıyoruz her yerde.

Myanmar'a giriş genellikle Yangon'dan oluyor. 1885'ten sonra kente dönüşen Yangon 2 bin 500 yıllık bir geleneğe sahip Şvedagon Stupası'yla ünlü. Çevresi çok sayıda tapınak ile çevrili Şvedagon Stupası'nın üzerinde yüzlerce kilo altın var. Yaklaşık 100 metre yüksekliğindeki kulenin ucunda toplam 2078 karat tutan 5.431 küçük elmas ile 72 karatlık tek parça bir elmas yer alıyor. Yangon Victoria dönemi kolonyal binaları yanında, Myanmar sanatlarını çok iyi sergileyen Ulusal Müzesi, Sule Paya'sı ve çarşıları ile ünlü.

Eski başkentlerden Mandalay ve çevresindeki Amarapura, Sagaing, Ava gibi eski küçük krallıkların başkentleri, son derece ilgi çekici yerler. Mandalay'daki dillere destan büyük ahşap saraydan geriye kalan bir bölümü içeren Altın Saray Manastırı, 729 taş tablettten oluşan Budist metinleri sergileyen (dünyanın en büyük kitabı) *Kutodo Paya* ve yaşayan Budist gelenekleri yansıtan Mahamuni Manastırı mutlaka görülecek yerlerden. Mahamuni'deki 4 m boyundaki Buda heykelinin yüzü dışında her yerine altın varaklar yapıştırılıyor. Yüzüne bakarsak heykel 15 cm kadar irilemiş durumda. Her sabah Buda heykelinin yüzünü yıkıyorlar, dişlerini fırçalıyorlar. Vadi Nehri'nden tekne ile gidilen Mingun'daki Bitirilemeyen Pagoda olağanüstü etkileyici.

Myanmar'ın en şaşırtıcı yeri ise Bagan (Pagon). Günümüz dünyasının en gözde arkeolojik yerlerinden biri. 11-13. yüzyıllar arasında çok ileri bir uygarlığı temsil etmiş. Pagodalarıyla ünlüymüş. 1287 yılında kent Kubilay Han tarafından yerle bir edilmiş. Bugün terk edilmiş, bir ölü kent durumundaki Bagan 800 yıllık, yaklaşık 4 bin pagodasıyla ünlü. İnsanı akıl almaz ölçüde etkiliyor.

Yangon'dan gidilecek yerlerden biri de ünlü Çaytiyo (Kyaiktiyo) Altın Kaya Tapınağı. Bunun için Yangon'dan otobüsle yaklaşık dört saat gidiliyor. Ardından otuz dakikalık kamyon yolculuğu ve bir saatlik tırmanma. 7 m boyundaki tapınak "altın kaya" diye adlandırılan yuvarlak bir kaya parçası üzerinde duruyor. Budacıların inançlarına göre tapınağın düşmeden dengede durmasının nedeni tapınak içindeki kutsal emanet Buda'nın saç teli.

Altın Kaya yolculuğunda Bago'dan geçerken mutlaka 114 metre yüksekliğindeki Şvemodo Paya ile 55 metre uzunluğunda yatan Buda heykelini içeren Şvetalyong Buda Tapınağı da görülmeli.

22 km uzunluğunda, 11 km genişliğinde, deniz seviyesinden 1328 m yükseklikteki sihirli Inle Gölü sakin suyunun üzerinde yüzen bitkiler, balık-

çı kayıkları ve etrafını çevreleyen yükseltilerin suyun üzerine düşen akisleri ile dünyanın bir başka eşsiz manzarasını sunuyor.

Inle Gölü kültürünü anlayabilmek için mutlaka gölde gezmek gerekiyor. Inle'nin en şaşırtıcı özelliği ayakları ile kürek çeken balıkçıları. Bir ayağı ile kürek çekerken, diğer bacağını küreğin etrafına doluyor ve boşta kalan ellerini ya dinlendiriyor ya da balık ağlarını kontrol etmek için kullanıyor.

Inle Gölü'nün şaşırtıcı bir diğer özelliği ise yüzen bahçeleri. Inle halkı oldukça çalışkan bir halk ve Inle Gölü'nü geçimlerini sağlamak için en iyi şekilde kullanıyorlar. Çoğunlukla çiftçilikle uğraşılıyor ve çok değişik çiçekler, sebzeler, fasulye, karnabahar, kabak, lahana, patlıcan, sarımsak, soğan, kavun, papaya ve muz ekiliyorlar. Ama asıl şaşırtıcı olan bütün bunları suyun üzerinde suni olarak yarattıkları topraklarda yetiştiriyor olmaları.

Myanmar'da bu yerler dışında çok güzel plajlar var. Batıda ve kuzeyde etnik köyler çok renkli, çok ilgi çekici. Popa Dağı'ndaki "nat"lar manastırı son derece ilginç.

Myanmar'da uygulanan Budizmi diğer kollarından ayıran en büyük özelliği bir çeşit ruha inanış olan "nat inancı" ile bütünleşmiş olmasıdır.

Myanmar'ın en önemli krallarından Anavrata, Budizm ile Budizm öncesi animizmi birleştirmek amacıyla tapınaklarda ruhlara tapınmaya izin vermiş. Bir adım ileri atarak, tanrıların kralı ve Buda'nın kurucu ruhu Thagyamin'in, lider olarak diğer otuz altı "nat"ın yanına konmasını istemiş.

"Nat"lar genel anlamda ağaçların, nehirlerin, taşların, ataların ruhunu ve Hindu tanrılarının Myanmar uyarlamasını temsil ediyor. Bu nat panteonu oldukça değişik karakterlerden oluşuyor. Aralarında tanrılar olduğu gibi çapkınlar ve alkolikler de bulunuyor.

Natlar her türlü yaramazlığı yapabilir ve devamlı olarak yatıştırılmaları gerekiyor. Ama kendilerine karşı iyi davranıldığında iyilik de yapabiliyorlar. Katı Budist insanlar bile zaman zaman nat seanslarına katılır. Çünkü ruhların vücuda sadece trans-dans ortamında girdiklerine inanıyorlar. Bu seanslar tapınaklarda da yapılabiliyor.

Natların Myanmar müziği, dans oyunları ve şarkılarına da katkısı olmuştur. Nat şarkıları, Ortaçağ Avrupa baladları ile karşılaştırıldığında daha edebiyat yüklüler.

Tapınak festivallerinin dışında, natlar için özel törenler de düzenlenebilir, kişisel adaklar sunulabilir. Festivaller ise günlük hayatın dışında gerçekleştirilir. Alkolün çok bol tüketildiği bu festivaller, sonunda bir pandomime dönüşebiliyor.

MYANMAR (BURMA, BİRMANYA)

Resmi Adı	Myanmar Birliği (Halen yönetimde olan askeri iktidar 1989'da Burma sözcüğünün ülke halkını oluşturan topluluklardan yalnızca birine ait olduğuna karar vererek, ülke adını değiştirdi.)
Yüzölçümü	677.000 km ²
Nüfusu	57 milyon
Başkenti	Neyypido (5 milyon, eskiden Yangon)
Halkları	%68 Burma, %9 Şan, %7 Karen, %4 Rekin, %3 Çin, %2 Hintli, %2 Mon, %5 Khmer (Malay, Koçin...)
Dilleri	Burma (Birman), ayrıca Karen, Şan, Koçin lehçeleri
Dinleri	%88 Budist (Teravada), %6 Hıristiyan, %4 Müslüman, %3 Animist ve diğerleri
Ortalama Yaşam Süresi	67 yıl (Kadınlar 70, Erkekler 64)
Kentleşme Oranı	%34
Kişibaşı Gayri Safi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	6000 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %3'ü; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %32'si)
Devlet Başkanı	HTIN KYAW (2016)

Her fırsatta natlara adak sunuluyor. Nat'a sunu sunmadan evlerin temeli atılamaz, bir yolun yapımına başlanamaz.

Türkiye'den Myanmar'a giden kişi sayısı son derece az. Myanmar'ın bu kadar renkli, köklü kültürü ve doğal güzelliklerinin yanında en etkili yönü eldeğmemişliği. Henüz turistler kirletmeden Myanmar'ı mutlaka görün.

SON ŞANGRI-LA: BUTAN*

Butan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tibet Özerk Bölgesi ile Hindistan'ın Sikkim, Assam ve Batı Bengal eyaletleri arasında yer alan küçük bir ülke. Yüzölçümü 47 bin km². İsviçre'den biraz büyük. Yer yer İsviçre'yi, yer yer Doğu Karadeniz'i andırıyor. İsviçre Alplerine benzeyen tepeler, Doğu Karadeniz'deki gibi yeşil bir örtü, deli deli akan ırmaklar, tepenizde her daim asılı duran ufak bulut kümeleri. Birbirinden bağımsız duran, İsviçre'nin "şale"lerinden daha sevimli, güzelim boyalı ahşap evler...

1970'li yılların başına kadar dünya ile bir ilişkisi yok. Şu anda Batılılar için son Şangri-La (yaşlanılmayan ülke). Tüm nüfusu 800 bin. Nüfusun artmaması için her türlü önlemi almışlar. Değişik hastalıkları aşarak ortalama yaşam süresini 70 yıla kadar çıkarmışlar.

Benzeri bir Budizm anlayışına sahip olmalarına rağmen, 1940'lı yılların sonuna kadar Tibet'te var olan teokratik yapıdan farklı bir siyasal yapı var Butan'da. Ülkede sivil ve dinsel erk birbirinden ayrılmış. Ülkeyi bir halk meclisi ve bazı kurullara dayanarak bir kral yönetiyor. Yine de *Ce Kenpo* olarak adlandırılan başrahip önemli bir konuma sahip.

* "Son Shangri-La: Butan",
BÜMED Boğaziçi Dergisi,
Kasım 2001, s. 78-80.

Butan'ın resmi dini Tantrik Mahayana (Büyük Araç) Budizmi. Bu yaklaşımda Drukpa Kacu Okulu'nun görüşleri etkin. Butan'ın dikdörtgen biçimli bayrağı bir köşegen ile ikiye ayrılmış. Üstteki altın sarısı üçgen laik kraliyet gücünü, alttaki portakal renkli üçgen ise Budizmi simgeliyor. Bayrağın ortasında ise Butan'ı simgeleyen bir ejderha bulunuyor. Kendi dillerinde (*Dzongka*) ülkelerinin adı Druk Yul yani "Gürleyen Ejderhanın Ülkesi".

Butan'da 17. yüzyıldan itibaren inşa edilen ve *dzong* (cong/kale-manastır) diye adlandırılan Budacı tapınaklar hep iki bölümlü: dinsel yöneticinin bulunduğu yer, yönetim görevlisinin bulunduğu yer.

Tarihsel kalıntılara bakarsak Butan'da MÖ 1500'den beri yerleşilmiş. MS 8. yüzyılda iblislerle, kötü ruhlarla savaşmak üzere Butan'a çağrılan Guru Rinpoçe (Padmasambava) ülke insanlarına ilk kez Budacı görüşleri aşılamış. Ardından Tibet'ten gelen göçmenler Tibet'teki Budizm anlayışını Butan'a taşımış. 17. yüzyılın ilk yarısında Şabdrung Navang Namgyel (1594-1651) adlı bir rahip-kral tarafından ülkenin birliği sağlanmış.

Uzun süren içsavaşların ardından İngiliz emperyalizmiyle tanışmışlar. Onlarla savaşıp onları *duar* diye adlandırılan geçitlerde durdurmuşlar (*duar*, İngilizce kapı, geçit anlamına gelen *door* kelimesinden bozma acayip bir terim). Sonunda 17 Aralık (Ulusal Gün) 1907'de Ugyen Vangçuk belli başlı kabile önderleri ve lamalar tarafından "Ejderha Kralı" adıyla Butan krallığına seçilmiş.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Butan içine kapanmış. 1947'de Hindistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını elde etmesinden sonra Hindistan tarafından da bağımsızlığı tanınmış. 4. Kral Cigme Singye Vangçuk 1972'de başa geçmiş ama yaşı nedeniyle ancak 1974'te taç giymiş. Bu 1974 yılı bir anlamda turizmin de başlangıç yılı. İlk kez ülke dışından 287 konuk davet edilmiş. Onlar geliyor diye oteller yapılmış. (4. kral Vangçuk 2006 yılında yerini büyük oğlu Cigme Khesar Vangçuk'a bıraktı. Halkını parlamenter sistem için eğitmeye çalıştı. 2008'de ülkede ilk kez parlamento seçimi yapıldı ve yeni anayasa kabul edilerek meşruti sisteme geçildi. 2013'te ikinci seçim gerçekleştirildi.)

Kral Vangçuk 1988'de bir düğünde dört kızkardeş ile aynı anda evlenmiş. Kralın tek kayınvalidesi, tek kayınpederi var. Dört kraliçe ayrı evlerde oturuyor, kral da hepsinden ayrı son derece mütevazı bir evde yaşıyor. Kral toplam beş prenses ile beş prensin babası.

Butan'da kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla (GNP) oldukça düşük. Ancak Butan'ın halk tarafından sevilen 4. Kralı "GNP-Gross National Product

önemli değildir, önemli olan *Gross National Happiness*'tir (Gayrisafi Ulusal Mutluluk)" diyor.

4. Kral çevreci. Çevrenin, özellikle ormanların korunmasına büyük önem veriyor. Butan halkına kendine güvenmeyi, ulusal kimliklerini korumayı aşıyor. Bu nedenle erkekler *go*, kadınlar *kira* adlı geleneksel giysiler içinde geziyor. Yeni yapılan evler bile ahşap kaplanıp, bitkisel, geometrik motiflerle, *svastika* (Budizmde uğur getiren simge, gamalı haç) ya da Budizmin sekiz uğurlu simgesi ile süsleniyor.

Butan'da karayolları çok sınırlı. Ülkenin tek karayolu ulaşımı güneyden, Hindistan'dan. İlk havaalanı 1983'te açılıyor, 1990'da büyütülüyor. Havaalanı bir pist uzunluğuna sahip olabilen tek vadi Paro'da. 1200 metrelik piste yeni alınan iki adet yetmiş iki kişilik İngiliz jetleri iniyor. Butan başlangıçta turist sayısını ve günlük harcamayı sınırlıyor. 1975'te günde 130 ABD doları harcama zorunluluğu ile iki yüz turiste izin veriliyor. Daha sonra bu rakam yılda 6 bine kadar çıkarıldı.

Şu anda ulusal havayolu Druk Air'in Paro'dan Katmandu, Bangkok, Yeni Delhi seferleri var. Özellikle Katmandu-Paro arasında uçakla giderken, beyaz bulutların üzerinde yükselen Himalayalar'ı, değişik zirveleri, Lantang'ı (7.234 m), Gori Şankarı (7.134 m), Lotse'yi (8.516 m), Everest'i (8.850 m, Çomolungma, Sagarmata, Yerin Anatanrıçası) ve Kançencunga'yı (8.536 m) seyretmek büyük bir keyif.

Butan'ın takas ekonomisini bırakıp para sistemine geçmesi neredeyse 40 yıllık bir olay. Buna karşılık pulculukta dünyanın önde gelen ülkeleri arasında. Butan'ın ulusal ağacı selvi, ulusal hayvanı takin (Butan'a özgü keçi başlı, inek vücutlu bir yaratık), ulusal sporu okçuluk.

Butan, beşyüz yıllık geleneği olan demir köprüleri ve her evin tepesinde ve doğada görebileceğiniz, bir kısmı ince uzun dua bayraklarıyla ünlü. Butan'da iki dinsel kişi çok önemli: Biri Budizm'i Butan'a taşıyan Guru Rinpoçe ki, her yerde heykeli ya da resmi var, diğeri Lama Drukpa Kunley.

Lama Kunley, diğer adıyla Kaçık Kutsal Kişi 1455-1529 yılları arasında yaşamış. Aykırı örneklerle insanların ilgisini çekerek Budizmi öğretmeye çalışmış. Bir keresinde şöyle diyor: "Ben ancak bana uyan Lamalara inanırım, öğretiyi kendime göre anlarım, benim meditasyon pratiğim kızlar ve şaraptır..." Bir keresinde boyun etrafına geçirilmesi gerekli kutsal eşarbu kendisine verdiklerinde penisi etrafına bağlamış. Belki de bu nedendir ki Butan'da çok sayıda evin dış yüzü kötü ruhları kovucu özelliği olduğuna

inanılan uçuşan falluslarla süslü. Bazıları kurdeleli. Bu süsleme dünyada yalnızca Butan'a özgü.

Butan festivallerinde sirkteki palyaçolar gibi ortada gezinip, izleyicileri hareketlendiren sahne görevlileri *atsara*'ların ellerinde tuttıkları çomaklar da fallus biçimli. Lama Kunley ayrıca hep köpeklerle dolaşmış. Bu nedenle Butan'da ve Tibet'te köpekler kutsal.

Butan'da özellikle havalimanının yer aldığı Paro, başkent Timpu, Puna-ka, Vangdi mutlaka gezilecek yerler arasında olmalı. Ayrıca Vahşi Doğu'ya, Traşigang'a, Pobcika Vadisi'ne gidilebilir, kuzey bölgelerinde "trekking" yapılabilir. Paro Vadisi yakınlarındaki, vadiden 900 metre yükseklikteki Sümela Manastırı benzeri Takstang Manastırı'na yapılacak bir tırmanış unutulmaz izler bırakabilir. Butan'ın müthiş renkli festivallerini izlemek ise apayrı bir deney.

Paro'da bulunan ve muhteşem Paro Dzong'una ait gözetleme kulesinde yer alan Ulusal Müze Butan'ın tarih öncesine ait önemli kalıntılarla, simgesel çizimler olan mandala örneklerini barındırıyor. Bu müzede ayrıca bir kısmı ipekten çok güzel bir pul koleksiyonu var.

Butan'da en çok göreceğiniz "Dört Arkadaş" konulu bir resim. Dayanışmayı, takım arkadaşlığını, güçbirliğini işliyor. Bir fil, bir maymun, bir tavuskuşu, bir tavşanın öyküsü. Tavuskuşu bir tohum bulur ve onu eker. Tavşan sular, maymun gübreler, fil korur. Sonunda çok yüksek bir ağaç ve o yükseklikte meyveler oluşur. Meyveleri elde etmek için bir yükselti oluştururlar: En altta fil, üzerinde maymun, onun omzunda tavşan, onun sırtında da tavuskuşu. Böylece meyvelere ortaklaşa sahip olurlar.

Paro'ya 14 km uzaklıkta bulunan ve 1951'de kısmen yanan Drukgyel Manastırı gezisi de son derece ilginç. Drukgyel Dzong 1914 yılında *National Geographic* dergisinin kapağını süslemiş.

Butan festivalleri çok renkli. Bu festivaller (*seçu*) Çin ve Tibet etkili Butan takvimine göre saptanıp ilan ediliyor. Butan takvimi de ilginç. Astrologlar bazen sevmedikleri ve kötü olacağını varsaydıkları günleri takvimden atıyor, bazen de iyi günler ekliyorlar. Festivaller *dzong* avlularında çok sayıda izleyicinin katılımı ile gerçekleştiriliyor. Dans edenler genellikle rahipler, bazen de halktan kişiler katılıyor.

Butan yeşil bir huzur ülkesi, dünyanın mutlu insanlar ülkesi. Belki de son Şangri-la.

BUTAN

Resmi Adı	Butan Krallığı (Zonka dilinde "Druk-Yul")
Yüzölçümü	38.400 km ²
Nüfusu	750 bin
Başkenti	Timpu (152 bin)
Halklar	%50 But'lar, %35 Nepalliler, %15 diğerleri
Dilleri	Zonka (%24, resmi), Şarçoopl (%28), Losampa (%22), diğer yerli diller, ayrıca Tibet ve Nepal dilleri
Dinleri	%75 Budizm, %22 Hinduizm, %3 diğerleri
Ortalama Yaşam Süresi	70 yıl (Kadınlar 71, Erkekler 69)
Kentleşme Oranı	%39
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	8100 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %3'ü; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %30'u)
Devlet Başkanı	Kral Cigme Khesar Namgyel VANGÇUK (2006)

OLAĞANÜSTÜ, ŞAŞIRTICI BİR ÜLKEYE KEŞİF: ETİYOPYA*

Uygarlığın beşiği, dünyanın en eski ülkelerinden... Eski adıyla Habeşistan. Geniş bir kültür, gelenek ve dil yelpazesi... Papirüs tekneler, kaleler, Afrika'nın en canlı etnik grupları, mitoloji, egzotik kıyafetler, renkli seremoniler... Seba Melikesi Belkıs... Koptlar ve kaya kiliseleri... Eşsiz bir doğa, gürleyen çağlayanlar, Mavi Nil'in destansı akışı, volkanik göller...

Son 15 yıldır medyada yer alan haberlere göre dünyanın kıtlık, kuraklık, açlık ülkesi. Etiyopya'yı gezenler ise ülkenin yeşilliği, olanakları karşısında şaşkınlığa düşüyor. Varlık içinde yokluk nasıl oluyor? Müthiş bir tarihsel birikim neden öylesi bir sonuca yol açıyor?

Afrika'nın doğusunda yer alan Etiyopya, değişik yerleri gezmeyi seven gezginlerin en son hedefleri içinde. Etiyopya'da dokuz yer UNESCO'nun Tarihi Miras Listesi'ne alınmış: Lalibela kaya oyma kiliseleri, Simien Ulusal Parkı, Gonder Kale Sarayı, Avaş Aşağı Vadisi, Tiya dikili taşları, Omo Aşağı Vadisi, Aksum Piramitleri, Konso Kültürel Peyzajı ve Harar Jugol Tarihi Kenti.

Etiyopya 1.127.000 km²'lik bir kıta. 100 milyonluk nüfusun %15'i hâlâ animist. Geriye ka-

lanların yarısı Müslüman, yarısı Hıristiyan. Konuşulan esas dil Amhara. Ayrıca Tigrinya, Oromigna, Guaragigna, Arapça gibi diller de konuşuluyor. Çok sayıda etnik grup var. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun Nuh peygamberin ve onun oğlu Ham'ın torunlarından Kuş'tan geldiği, Kuşi olarak bilindiği belirtiliyor. 2005'te kişi başı gayrisafi milli hâsıla, satın alma gücüne göre (GDP/PPP) 500 USD. Bu sonuçla dünyanın en yoksul insanları Etiyopya'da.

Eski Gi'iz diliyle ve Etiyopya'nın resmi dili Amhara ile yazılmış yapıtların tümü Gi'iz dilinin günümüze ulaşan en eski edebiyat örnekleri, Yunanca dinsel metinlerin çevirileridir. Bu çevirilerin, üslup ve söz dizimi açısından Yunancadan etkilendiği sanılmaktadır.

Orta ve Güney Afrika'da, modern sömürgeci dönemde dinsel ve siyasal özgürlüğe yönelik ilk girişimlerle ortaya Etiyopyacılık ismiyle dinsel bir hareket çıkmıştır. Hareket 1880'li yıllarda Güney Afrikalı misyonerlerin Tembu Kabile Kilisesi ve Afrika Kilisesi gibi bağımsız Afrika kiliseleri kurmasıyla başlamıştır. Etiyopyacılık terimini ilk kez 1892'de Etiyopya Kilisesi'ni kuran eski Metodist Papaz Mangena Mokone kullanmıştır.

Hareketin temelinde yatan başlıca etkenler misyon kiliseleri hiyerarşisinde yükselmelerine olanak verilmeyen Orta ve Güney Afrikalı din adamlarının duyduğu hayal kırıklığı ve renk ayrımının siyahlar arasında yarattığı hoşnutsuzluktu. Afrika'ya özgü Hıristiyanlık, kabile yaşantısının düzeltilmesi ve "Afrika Afrikalılar içindir" sloganıyla Etiyopyacılık teriminde ifadesini bulan siyasal ve kültürel özerklik istekleri, harekete katkıda bulunan diğer etkenler olmuştur.

Ulaşım araçları sınırlı. Petrol sorun. Zayıf vücutlu, ama iskeletleri sağlam Etiyopyalılar yollarda yürüyor, çoğunlukla omuzlara atılan bir bastonla. Bazıları koşuyor. Bu ortalama 2 bin yükseklikteki bir plato üzerinde akciğer ustalığı. Hemen aklınıza Elvan Abeylegesse geliyor. Etiyopya'da "Etiyopya doğumlu Türk Kızı" diye tanıtıyorlar.

Etiyopya'nın genel olarak Hıristiyanlığın, özel olarak Ortodoks inancın tarihindeki yeri çok önemli. Etiyopya halkı MS 4. yüzyılda Aksum Kralı Ezana ile Hıristiyanlığı kabul etmiş. Bu anlamda Ermenilerden sonra ya da onlarla birlikte Hıristiyanlığı resmen kabul eden ikinci halk. Sonra da "Hz. İsa'nın tanrısal kimliği mi, yoksa insansal kimliği mi daha önemlidir" tartışmalarında Süryaniler, Ermeniler (başlangıçta Gürcüler) ve Koptlar ile birlikte bugün Doğu Kiliseleri diye bilinen kümelenme içinde yer aldı.

* "Olağanüstü, Şaşırtıcı Bir Ülkeye Seyahat: Etiyopya", *Hürriyet Seyahat*, 3 Ocak 2005.

Ancak Etiyopya Hıristiyanlığında çok özel bir durum var. Söylenceye göre hem Etiyopya'yı hem de Yemen'i Etiyopya'daki başkent Aksum'dan yöneten Seba Melikesi Belkis bir gün hediyeleriyle Musevi Kralı Süleyman'ın (MÖ 961-22) Kudüs'te ziyaretine gider. Değişik mitolojik öğelerle örülü bir gece birlikte olurlar. Seba Melikesi'nin dönüş yolculuğu sonrasında bir oğlu olur. Bu çocuğu İbn-el Melik olarak adlandırır. Bu çocuk daha sonra Etiyopya'da Süleyman Hanedanı'nı kuracak I. Menelik olarak bilinecektir.

Menelik 22 yaşında iken babasını görmeye gider ve üç yıl onun yanında kalır. Çocuğunun varlığından şikâyetçi olan ve geri gönderilmesini isteyenlere kızan Süleyman "On iki kabileden her biri geriye göndereceğim Menelik'in yanına bin kişi verecek" der. Bu arada Menelik'le birlikte Etiyopya'ya gidecek hahambaşının oğlu Azariah, Menelik'e Kudüs'teki özgün Emir Sandığı'nı ya da Tevrat Sandığı'nı gizlice yanlarında götürmelerini önerir. Ve götürürler. Hz. Süleyman durumu öğrenince bunu gizler.

Öykü hoş. Ama Etiyopya açısından çok önemli sonuçlar doğurur. Bu özgün sandığın şu anda Aksum'daki Sion Meryem'i Kilisesi'nde olduğu söylenir ki gezginler sandığın bulunduğu binayı dışarıdan görebiliyor. Ama daha önemlisi, Etiyopya'daki her kilisenin "kutsalın kutsalı" olan bölümünde bu sandığın bir kopyası yer alıyor ve Etiyopya halkının geleneklerinde Musevi kültürünün kahtımlarına yer veriliyor, sünnet (kız ve erkek), takvim, Cumartesi tatili, tapınağa girerken temizlik gelenekleri... gibi.

Etiyopya gezileri kaçınılmaz olarak başkent Addis Ababa'dan başlıyor. Yerel dilleri olan Amhara dilinde "Yeni Çiçek" anlamına geliyor. Kente muhtemelen Afrika'nın en iyi havayollarından biri olan Ethiopia Airlines ile varıyorsunuz. 2.400 m yüksekliğiyle Addis Ababa dünyanın en yüksek üçüncü başkenti. Bazıları bu başkenti çok sever, bazıları hemen kaçmak ister. Şunun şurasında 117 yıllık bir başkent ama nüfusu 5 milyonun üzerinde. Dilenciler, sakatlar, rahatsız edecek kadar zayıf insanlar, cepçiler, atmacalar (yerel satıcılar), acayip taksi şoförleri bir yanda; olağanüstü sıcak, konuksever, çok güzel gülen ve gülünce o son derece sağlıklı, beyaz dişleri öne çıkan Etiyopyalılar diğer yanda.

Başkentteki Ulusal Müze olağanüstü. Rift Vadisi'nin son 10 milyon yıllık gelişimi, yeşilin daralması, bozulan eko dengelerin karşılaştırılmalı anlatımı, ana tanrıça heykelleri, etnografik öğeler ve de atamız hanımefendi Lucy'nin replikası (aşlı bir alt kattaki depoda) müzede mutlaka görülmesi gerekenlerden. Addis Ababa'nın bir de çok geniş bir alana ku-

ETİYOPYA

Resmi Adı	Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti
Yüzölçümü	1.104.300 km ²
Nüfusu	102 milyon 375 bin
Başkent	Addis Ababa (3 milyon)
Halklar	%35 Oromo, %27 Amhara, %6 Somalili, %6 Tigray, %4 Sidama, %2.5 Gurage, %2.5 Welatya, %17 diğer
Dinleri	%44 Ortodoks, %34 Müslüman, %18 Protestan, %3 Yerel dinler, %1 Katolik
Dilleri	Resmi ulusal dil: Amharca. Anadiller: Amharca %30, Oromoca %34, Somallice %6, diğer %30
Okuryazarlık Oranı	%49
Ortalama Yaşam Süresi	62 yıl (Kadınlar 64, Erkekler 60)
Kentleşme Oranı	%20
Kişi Başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	1900 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %4'ü; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %25'i)
Cumhurbaşkanı	MULATU Teshome Wirtu (2013)

ruhan, ancak gezginlerin çok tedbirli gezmeleri gereken Merkato'su, yani ana çarşısı da unutulmamalı.

Bugün Addis Ababa her şeyin merkezi gibi. 1958'den beri Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu'nun merkezi ve 1963'ten bu yana Afrika Birliği Kuruluşu'nun sekreterliği de burada görev yapıyor.

Etiyopya'nın en büyük gölü olan Tana Gölü, 1.830 m yükseklikte, yaklaşık 3.500 km²'lik bir alanı kaplıyor. Eski Yunanlıların Pseboe, Mısırlıların Coloe adını verdikleri göl en az 20 milyon yıl önce volkanik bir patlamanın sonucunda oluşmuş. 60 km çapında bir daire şeklindeki gölün derinliği 14 m ve üzerinde çoğu boş olan yaklaşık 30 adacık bulunuyor.

Tana Gölü'nün kenarında yer alan Bahir Dar, palmiye ağaçlı bulvarlarıyla Etiyopya'da hiç ummadığımız tropikal bir kent görünümünü sunuyor. Günümüzde ülkenin diğer kentlerinden daha fazla turizme bağımlı hale gelmiş olsa da kendi kimliğini koruyabilen kentlerden biridir Bahir Dar. Kent, tarih boyunca Gonder'in gölgesinde kalmasına rağmen geçmişten bugüne Etiyopya'nın önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Nüfusu 400 bine yaklaşan Bahir Dar, aynı zamanda Etiyopya'nın en hızlı büyüyen kentlerinden biridir.

1994 yılına kadar Etiyopya'nın başkenti ve aynı adı taşıyan eyaletin merkezi olan Gonder, günümüzde ülkenin en büyük kenti olduğu gibi aynı zamanda özgün dokusunu günümüze kadar taşımayı başarmış en etkileyici kenttir. 1635 yılında Kral Fasilidas tarafından kurulan kent, Lalibela'dan sonra ülkenin ilk sürekli başkenti olarak sonraki 250 yıl süresince gelişip parlamıştır. Gonder Dönemi, Etiyopya'nın en parlak dönemiydi. Kentte bulunan çok iyi korunmuş kaleler, saraylar ve diğer yapılar bunun en iyi göstergesidir.

Gonder'de kırk dört adet kilise bulunduğu söylenir. Bunların büyük çoğunluğu 1888'de Sudan Dervişleri tarafından tahrip edilmiştir. Ancak günümüze özgünlüğünden hiçbir şey kaybetmeden ulaşan tek kilise Debre Birhan Selasiye Kilisesi'dir. 1690'lı yıllarda kurulan kilise, içinde bulunan birçok kraliyet mezarı nedeniyle 18. yüzyılda Gonder'in en önemli kiliselerinden biriydi. Kilise Gonder'in, hatta Etiyopya'nın en değerli yapısıdır. Mimari özelliklerinin yanı sıra daha çok iç mekân süslemeleri ve duvar resimleriyle olağanüstü. 80 kanatlı kerabim başının resmedildiği tavan süslemesi Etiyopya'daki tek örnek. Her bir kerabimin suratı değişik bir ifade taşımakta. Kilisenin duvar resimleri de en az tavan resimleri kadar etkileyici.

Etiyopya'nın orta kuzey kesimindeki Lalibela, dönemin önemli din ve hac merkezidir. Burada bulunan kiliseler, yeraltındaki sert kayaların değişik üsluplarda oyulmasıyla yapılmıştır. Hendekler genellikle dikdörtgen biçiminde kazılmış, böylece ortada kalan sağlam granit blok, içten ve dıştan oymalarla bezenmiştir. Afrika'nın Petra'sı olarak da bilinen Lalibela ve kaya oyma mezarları Etiyopya'nın mutlaka görülmesi gereken yerlerinden biridir. Kent 16. yüzyıldan beri turistlerin odak noktası olmasına karşın hâlâ modern gelişmeden çok uzakta. Son zamanlara kadar elektriği bile yokmuş.

Aslında Lalibela bir hac merkezi. Ortaçağ kiliselerinin arasındaki karanlık geçitlerde ve tünellerde her an karşınıza kendi giysileri içinde rahipler çıkabilir. Siz gezerken gizli mezar odalarından gelen ilahi sesleri ve tütsü kokuları size eşlik edebilir. Lalibela sadece Afrika için değil, tüm Hıristiyan dünyası için çok önemli bir dinsel tarihi merkez. Burada, Etiyopya'nın herhangi bir yerinde hissedeceğinizden daha fazla zaman tünelden geçmiş ve yedi asır öncesine gitmiş gibi hissedeceksiniz kendinizi. Buradaki kaya oyma kiliselerin, yerel geleneklere göre 12-13. yüzyıla tarihlendiği düşünülüyor.

Etiyopya'da önemli yerlerden biri de Aksum'dur. Aksum'un ilk bakışta Etiyopya'nın en eski, en fazla tarihi zenginliğe sahip ve çok büyük bir medeniyete ev sahipliği yapmış bir kent olduğuna inanmak çok zor. Her taraftan fıskıran sarayları, dikilitaşı, yeraltı mezarları ve yazıtları ile Aksum, Büyük Aksum Krallığı'nın bir parçasıydı.

Afrika'nın ilk kilisesini Kral Ezana ya da Kral Kaleb'in, Hıristiyanlığın kıtada kabulünden sonra Aksum'da yaptırdığı söyleniyor. Bu kilise 1535'te Müslüman saldırıları sırasında yıkılır ve yerine 1665'te Fasilidas tarafından bir başka kilise yaptırılır. Kilisenin iç mekânı çok güzel duvar resimleriyle süslenmiş. Bu resimlerde daha çok Etiyopya'nın dokuz azizi resmedilmiş. İçeride ayrıca kiliselerde kullanılan çeşitli müzik aletleri bulunuyor. Kilisenin içindeki çok iyi korunmalı gizli bir bölmede Ahit Sandığı'nın saklandığı söylenir.

Kentin biraz dışında Seba Kraliçesi'nin Dongar olarak adlandırılan sarayının kalıntıları 1950'li yıllarda yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Yapım tarihi incelendiğinde bu sarayın Seba Kraliçesi'nin ölümünden en az 1.500 yıl sonra yapıldığı belirlenmiştir. Sarayın günümüze kadar ayakta kalabilmiş parçalarından anlaşıldığına göre bu saray Aksum'da yapılan sarayların en görkemlilerinden biridir.

Kuzeydoğu Afrika’da yaklaşık 5 bin yıl boyunca yerel yöneticiler için mezar taşları yerine dikilitaşlar kullanılmış. Ancak Aksum döneminde bu gelenek zirveye ulaşmıştır. Mısır piramitleri gibi dikilitaşlar yöneticilerin gücünün, otoritesinin ve büyüklüğünün birer sembolü haline gelir. Bu dönemde dikilen dikilitaşlar birbirinden daha görkemliydi. Bir dikilitaş ne kadar mükemmel işlenmişse, altındaki mezar da o kadar görkemli demektir.

Aksum dikilitaşlarından altı tanesi çok katlı bir binanın her şeyiyle, kapıları, pencereleri, hatta bazen kapı kolları ya da kilitleri ile tam bir kopyası. Dikilitaşların altında taş bir platform bulunuyor. Bunun bir altar görevi gördüğü düşünülüyor. Bazılarında sunuların bırakıldığı oyuklar da bulunmakta. Aksum’daki dikilitaş parkında yaklaşık 120 adet dikilitaş bulunuyor.

Bu dikilitaşların yapımı konusunda, böyle bir taş dikmenin nedeninin yanında birçok soru cevaplanamadı. Mesela ağırlığı 517 kg’ı bulan böylesine masif taş bloklar buraya nasıl getirildi? Yerel halkın cevabı basit: Melekler...

Etiyopya tarihi ilk insana kadar iniyor. Son 30 yıl içerisinde Etiyopya’nın Rift Vadisi boyunca yeni insanımsılar bulundu. Bunlardan 1974’te bulunan 3,2 milyon yaşındaki insanımsı (*hominid*), buluntu sırasında arkeologların kampında Beatles’ın “Lucy in the Sky with Diamonds” parçası çalındığı için, Lucy olarak adlandırıldı. 30 kg ağırlığında, 1,10 m boyundaki kadın, insanlığın *Australopithecus*’dan *homo sapiens*’e varışında eksik bir halkayı tamamladı. Daha sonra 1992’de değişik fosiller bulundu. Bu nedenle Etiyopya “insanlığın beşiği” diye adlandırılıyor.

Ülke bir kültürler, gelenekler, dinler ve diller mozayığı. Kuzey Etiyopya, Hıristiyanlığın son 1.500 yılına ilişkin çok değişik, son derece ilginç örnek kiliseler sunuyor, muhteşem güzel göllerin, akarsuların, çavlanların yanı sıra. Güney Etiyopya ise bambu evli Dorzeleri, çömlek tabaklarla dudak büyüten Mursileri, boyalı vücutları ve erotik dansları ile Karoları, Bureleri, Konsoları, göçebe Homer, Benna halklarıyla son derece ilginç. Timkat, Fasika ve Meskal festivalleri ülkenin değişik yerlerine apayrı bir renk cümbüşü taşıyor. Efsanevi Harar kenti de Arap-İslam kültürü açısından inanılmaz bir gizemlilik sağlıyor.

ETİYOPYA AŞAĞI OMO VADİSİ KABİLELERİ*

İki hafta önce bir Hıristiyanlık kutlaması olan Meskel Festivali için gittiğimiz Etiyopya’da 4x4’lerle yaklaşık 2.500 km yaptığımız bir Büyük Rift Vadisi gezisinde Aşağı Omo Vadisi kabileleriyle tanıştık. Etiyopya tüm dünyada öncelikle kıtlık, açlık ile tanınan bir ülke. Bir zamanlar son imparatoru Haile Selasie ile, Eritre Savaşı ve Abebe Bikila başta olmak üzere olimpiyatlarda uzun mesafe koşucularıyla tanınırdı. Türkiye’ye altın madalyalar getiren iki şirin atletimizi de oradan transfer ettik.

Ama 1974’te Hadar’daki Avaş Vadisi’nde 3,2 milyon yıllık olduğu saptanan ufak bir kadın insanımsıya ait iskelet parçaları bulununca bilim ve tarih dünyasının tüm teorileri altüst oldu. Lucy adıyla ünlünen bu insanımsı iskelet parçalarını sonra diğerleri izledi. Bilim insanları artık Etiyopya’yı dünya uygarlıklarının başlangıcı olarak kabul etmek zorunda kaldı. Dünya tarihi yeniden yazılmaya başlandı.

2004 yılı sonrasında Etiyopya’nın ünlü Mavi Nil Şelalesi, Aksum (dikilitaşlar), Lalibela (kaya oyma kiliseler), Gonder (tarihi saray kalıntıları) ve Harar’a (eski kentle bir Müslüman yerleşimi) Türkiye’den ilk grupları götürmeye başladığım Etiyopya’nın bu kez Omo Vadisi’nde dolaştık.

* “Omo Vadisi’nin Rengarenk Kabileleri”, *Hürriyet Seyahat*, 18 Ekim 2010.

Etiyopya öncelikle şaşırtıcı bir doğal güzellik. Yalnızca Simien ya da Bale dağları değil, Büyük Rift Vadisi başlı başına bir olgu. Giderek yavaş yavaş açılan bu fay, on binlerce yıl sonra belki Afrika Boynuzu'nu Madagaskar Adası gibi bir ada haline getirecek.

Etiyopya fauna, memeli hayvan, kuş izleyicileri, floraseverler için bir cennet. Özellikle timsah, flamingo, pelikanlar... bambaşka. Endemik bitkiler, soyu tükenen yaratıklar... son derece şaşırtıcı. Etiyopya'da sorunlu da olsa korunmaya çalışılan çok sayıda ulusal park var. Ama Afrika kabilelerini tanımada özel bir yer.

Nüfusu 100 milyon olan (bu rakam tartışmalı olabilir) Etiyopya'da seksen beş ayrı etnik grup, dil, iki yüz diyalekten söz ediliyor. Omotik, Kushiitik, Semitik, Nilotik... dil zenginliği. Gelenekleri, yazılı ve sözlü edebi birikimleri, müzikleri, aletleri, giysileri, çıplakları, totemleri... ile müthiş bir beşeri renklilik.

Etiyopya federal bir cumhuriyet. Değişik bölgelerinde biri ulusal, diğeri bölgesel iki ayrı resmi bayrak dalgalanıyor. Nüfusunun üçte biri Müslüman, yaklaşık yüzde 60'ı Hıristiyan (büyük çoğunluk bağımsız Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ne bağlı) olan ülkede animizm başta olmak üzere değişik inançlar var. Kısacası Etiyopya, bir etnik gruplar, diller ve dinler cümbüşü. Bazı önemli sorunlar elbette var. Ama bu dünyanın "en yoksullarından biri" diye tanımlanan ülkede kendi içinde, genel bir "hoşgörü" ortamında çift bayraklı, federal bir yaşantıyı sürdürebiliyorlar.

Etiyopya'nın beşeri zenginliğinin en iyi yaşandığı bölge ise Aşağı Omo Vadisi. Ülkenin her yerinde kabileler var. Ama Aşağı Omo Vadisi'ndekiler bambaşka. En ünlüleri tabii ki, dudaklarını büyüterek yuvarlak ahşap ya da seramik parçalarla süsleyen ve aynı kökten gelen Mursi ve Surma kabileleri.

Bu dudak büyütme olgusunda iki ayrı yaklaşım var: Kimine göre civar kabilelerden köleleştirme amacıyla kaçırılmasın diye kadınların çirkinleştirilmesi; diğeri "güzel ve özel" görünme çabası. Gerçekte ikinci görüş geçerli. Çünkü bu kabilelerde genç kızlar ancak yaklaşık evlenme çağı olan yirmi yaşına doğru böylesi bir işleme girişiyor. Dudak altlarında ufak bir yarık açıp bunu büyütmeye başlıyorlar. Dudak içine konan yuvarlak nesne ne kadar büyüksün başlık paraları da o kadar fazla oluyor: 35'ten 60'a, 70'e kadar çıkan büyükbaş hayvan.

Aşağı Omo Vadisi'nde sayıları 100 ilâ 100 bin arasında değişen, çoğu hâlâ animist olan on altı kabile yaşıyor. Farklı tanımlamalar nedeniyle kimi-

leri bunu yirminin üzerine çıkarıyor: Ariler, Bannalar (Bennalar), Hamırlar, Konsolar, Karolar (Nyangatomlar), Bumiler (Bumeler), Dorziler (Dorzeler), Tsemaylar, Dassaneçler, Gurageler, Koygular, Bodiler (Maaleler), Erboriler (Arboreler), Borenalar...

Bu kabilelerin köylerini ziyaret etmek mümkün. Ayrıca çok sayıda kabile mensubunun katıldığı ortak pazarlarda onları görmek de. Bu nedenle bir Etiyopya kabile gezisi planlaması, mutlaka yerel pazar günlerine göre yapılmalı. Kadın-erkek hemen hepsi ayrı ayrı, bence büyük acılarla gerçekleştirilen dövmelelere, saç modellerine ve süslemelere sahip. Zaten onları ancak bu farklarla ayırabiliyorsunuz.

Örneğin kırmızı kum, tereyağı ve su ile karılan bir karışımla süslenen Hamır kadınları saç stili ile ayrılıyor. Ya da kenarları bukleli saçlarıyla Borenalar. Üstleri çıplak Borenaların çoğu animist. Ama tanrılarına bazen Müslümanların etkisiyle "Allah" diyebiliyorlar. Büyük köylerde yaşayan Borenalar artık örtünüyor. Hatta bazı kızlar okula başörtüsüyle gidiyor. Acayip gelenekleri olan Bodi kabilesinin erkekleri çıplak vücutlarını beyazla boyuyor.

Kat kat kolyelerden oluşan oldukça ağır kolyeleri (örneğin Karolar), vücutlarının bazı yerlerini örten müthiş estetik süslemeli hayvan derisi parçaları, ayak, kol ve kulak takıları, küpeler değişik kabile mensuplarını bir ortak pazarda ayrıca belirleyebilme noktaları.

Protestan misyonerler başta olmak üzere çok sayıda "uygarlık taşıyıcısı"(!) beyaz adam bölgeye gelmiş, gömlek, "T-shirt" dağıtarak üstsüzleri üstlü hale getirmeye çalışmış. İkinci adım tabii ki kilise.

Bölgedeki diğer bir olumsuzluk ilk gelen öncü gezginlerin ya da fotoğrafçıların fotoğraf çekmek için para dağıtmaları olmuş. Bu gezinizi etkiliyor doğal olarak. "Sorumlu turizm" peşinde koşan insanların ufak bir köye ortak "katkı" sunması çoğunlukla sorunu çözücü olabiliyor. Bu konu "Onlar mı mutlu, biz mi mutluyuz?" tartışması dışında yerel kültürlere saygı açısından da son derece önemli.

Gezide son model klimalı Japon malı 4x4'lerde, üçer kişi olarak geldik. Kabile köylerindeki *tukul* diye adlandırılan bungalov benzeri evlerde kaldık. Seçmeli yemekler yedik. Mevsim itibarıyla sivrisinek sorun olmadı. Aşağı Omo Vadisi her gezginin yapabileceği son derece ilginç bir gezi.

AFRİKA'NIN HENÜZ KEŞFEDİLEN İNCİSİ: LİBYA*

Eskiden resmi adı Libya Arap Sosyalist Halk Cema-hiriyesi olan ülke, 2011 yılında yaşanan iç savaşla Kaddafi'nin öldürülerek iktidardan düşürülmesin-den sonra önce adını sadece Libya olarak kullanmış, Ocak 2013'teyse Libya Devleti adını almıştır.

UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde beş yer: Leptis Magna, Sabratha, Cyrene, Gıdamis, Akakus mağara resimleri... Muhteşem Finike, antik Yunan, Roma, Bizans kalıntıları... Sahra Çölü, Fizan, vahalar, çöldeki göller, inanılmaz bir çöl safarisi, çöl mimarisi, Murzuk ve Erg Ubari kum denizleri... On bin yıllık mağara resimleri... Berberiler, Tubular, Tuaregler, karışık etnik gruplar... Osmanlı'nın izleri... Egzotik çarşılar, sukklar, tarih, insan, doğa...

Libya, Türkiye'nin iki misliden fazla yüzölçümüne (1 milyon 757 bin km²) ve yaklaşık 7 milyon nüfusa sahip. Libya ABD'nin ambargosu nedeniyle yaklaşık 20 yıldır dışlanmıştı. 1980'li yılların başında ABD-Libya ilişkileri gerginleşti. 1986'da ABD uçakları bugün Irak'ta yaptığı gibi Trablusgarp ve Bingazi'yi bombaladı. Bu bombardımanda Kaddafi'nin küçük kızı öldü.

Ardından Birleşmiş Milletler, İskoçya'nın Lockerbie kenti üzerinde düşen Pan-Am uçağına bomba yerleştirmekle suçlanan iki Libyalıyı İskoçya ya da ABD'ye vermeyen Libya'ya 1992'de ambargo koydu. Libya'nın farklı biçimlerde uzlaşması üzerine bu ambargo 2003 yılında tamamen kaldırıldı. Libya'nın ayrıca Lockerbie kurbanlarına tazminat ödemeyi kabul etmesi ve kitle imha silahı üretim tesislerini uluslararası denetime açmasıyla ABD ve Avrupa ülkeleriyle arası düzeldi. İtalya bakanı Silvio Berlusconi ve İngiltere Başbakanı Tony Blair'in ardından, geçtiğimiz kasım ayında Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac da Libya'yı ziyaret etti. ABD yurttaşlarına "Libya'ya gidin" çağrısı yaptı.

Dünyanın önemli "kravaziye" şirketleri, Libya'nın Akdeniz kıyısındaki antik örenyerlerini programlarına aldılar. Önde gelen Fransız, Alman, İtalyan ve ABD'li kültür gezisi acenteleri de az sayıdaki otelleri kapatmış durumdadır. Türkiye'den 2004 yılında yalnızca bir FEST Travel grubu Libya'yı ziyaret etti.

Libya, turizmdeki bir patlamaya ne kadar hazır? Ülkenin bu konudaki en önemli sorunu konaklama tesisleri. Büyük gemiler otellere ihtiyaç duymadan Akdeniz kıyısını gezebilirler. Trablusgarp'ta hemen otel sorunu yaşanmayabilir, ama diğer bölgelerde Libya'nın hızla konaklama tesisleri inşa ettirmesi gerekli. Karayolları oldukça düzgün, ancak bazı güzergâhlar çok zaman alıcı.

Petrole sahip olan, bu yüzden şu anda çok ucuz hava taşımacılığına sahip olan Libya'nın, turistleri, inşa edilecek küçük havalimanları aracılığıyla küçük uçaklarla taşınması en akıllıca yöntem olacak. Libya 2004 sonunda bir adım attı ve havalimanlarında vize verilmesini kabul etti. Belki ileride turistik tesislerde yabancı ziyaretçilere içki verilmesi izni de çıkabilir. Türkiye'den Libya'ya hem THY'nin, hem de Libya Arap Havayolları'nın düzenli uçuşları var.

Libya'nın tarihi yaklaşık MÖ 10. bin yıla uzanıyor. Bugün Akakus Dağı ve Matkanduş Vadisi çevresindeki duvar resimleri, kaya oyma resimler (ki Cezayir'in Tasili Dağı'nda bunların uzantısı görülüyor) o günlerin tanığı. MÖ 9. yüzyılda Fizan Çölü'nde Garmanlar yaşıyor. MÖ 7. yüzyılda Fenikeliler Akdeniz kıyılarında koloniler kuruyor. Onu antik Yunanlılar izliyor. Bölge MÖ 1. yüzyılda Roma'nın egemenliğine giriyor, Doğu Roma ya da Bizans döneminde parlak günler geçiriyor, 7. yüzyılda İslamiyetin etki alanına sokuluyor.

* "Afrika'nın Henüz Keşfedilen İncisi: Libya", *Hürriyet Seyahat*, 7 Şubat 2005.

LİBYA

Resmi Adı	Libya Devleti
Yüzölçümü	1.760.000 km ²
Nüfusu	6,6 milyon
Başkenti	Trablus (1 milyon)
Halkları	Berberi, Arap, Yunan, İtalyan, Maltalılar, Mısırlı, Türk, Hintli
Dinleri	%96,5 Müslüman , %3 Hıristiyan, diğerleri (Budist, Musevi, Hindu...)
Diller	Arapça ve Berberice, İtalyanca, İngilizce
Ortalama Yaşam Süresi	77 yıl (Kadınlar 78, Erkekler 75)
Kentleşme Oranı	%78
Kişi başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	14.200 USD
Başbakan	Fayiz al-SARAJ (2015)

Libya 16. yüzyılın ilk yarısında Türk korsanlar sayesinde Osmanlı egemenliğine girdi. Osmanlılar Libya'yı doğrudan kontrol edememekle birlikte 1912'ye kadar ellerinde tuttu. Ardından ülke İtalyanlarca işgal edildi. Bu işgal 1943'e kadar sürdü. Birleşmiş Milletler 1949'da Libya Krallığı'nı ilan etti. Senusi tarikatının İngiliz yanlısı önderi Sidi Muhammed İdrisi 1950'de kral seçildi. Muammer Kaddafi öncülüğündeki Özgür Subaylar Hareketi 1969'da darbeyle krallığa son vererek cumhuriyet ilan etti.

Libya'nın en büyük ve en kozmopolit kenti Trablusgarp. Fenikelilerce MÖ 500'lü yıllarda kurulan Trablusgarp öncelikle Akdenizli, ardından biraz Arap, Müslüman, epeyce Osmanlı ve İtalyan. Kentin en etkileyici yeri Yeşil Meydanı ya da Şehitler Alanı çevresi. Bu çevrede Kale (Assai el-Hamra), Kale içinde Cemahiriye Müzesi, Kale ardında Eski Kent, meydanın diğer tarafında İtalyan mimarisine sahip hoş yapılar yer alıyor. Müze Libya gezisinin "olmazsa olmaz"larından. Neolitik Çağ'dan günümüze kronolojik 47 galerinin bir kısmında olağanüstü parçalar sergileniyor.

Eski Kent ya da Medine bir Fes ya da Marakeş ölçüsünde olmasa bile yine de çok ilginç. Burada 3-4 saatlik çok hoş bir yürüyüş gerekiyor. Çarşılar, örneğin Suk el Müşir, Suk el-Türk, yukardan kemerli daracık sokaklar, beyaz badanalı evler, Karamanlı Camisi, 1200 yıllık olduğu söylenen En-Nakka Camisi, Osmanlı döneminin Gurci, Osman Paşa, Turgut (Dragut) camileri, değişik medreseler, hanlar, eski Fransız, İngiliz elçilikleri, kiliseler, surlar, kapılar, Marcus Aurelius Kemerli...

Trablusgarp'ın batısı ve doğusu tarihte Tripolitania olarak biliniyor: Eski Trablusgarp yerleşimi yani Oea, batıda Sabratha, doğuda Leptis Magna. Birkaç kez depremle yıkılan Sabratha'nın restorasyonlu bugünkü görüntüsü Roma Dönemi'nden. Yumuşak kumtaşından yapılar yılların deniz dalgalarının epey aşındırılmış olsa da, eski günlerin görkemini gözler önüne seriyor: Antonine, Liber Pater (Dionisos), Serapis, İsis, Herkül tapınakları, Kapitol, forum, antik tuvaletler, deniz hamamı, senato binası, Hıristiyan bazilikası, Bizans duvarı, restorasyonlu, kabartmalı skenesi ile muhteşem tiyatro binası ve Müze'deki olağanüstü Iustinianos Dönemi mozaikleri...

Ama Libya'nın en parlak antik örenyeri Leptis Magna. İstanbul'u yakıp yıkan, cezalandıran, sonra da yeniden inşa eden Roma İmparatoru Septimus Severus'un doğum yeri olan Leptis Magna bir zamanlar Afrika'nın en büyük Roma kenti. Kalıntılar oldukça iyi korunmuş, restorasyonu hâlâ sürüyor. Oldukça geniş bir alana yayılan örenyerine 203 yılında yapılan,

imparatoru ailesi ile birlikte sergileyen görkemli Septimus Severus Kemerli'nden giriliyor.

Hadrian hamamları, Anıtsal Çeşme, Büyük Sütunlu Cadde, Medusa başları, su perileri başlarıyla ünlü devasa Severus Forumu, 92 x 40 m ebatlarındaki son derece etkileyici muazzam bazilika, eski forum, liman, Roma kentlerinde görülmeyen tarzdeki çarşı, muhteşem tiyatro, sirk kalıntılarıyla 16 bin kişilik son derece iyi durumdaki amfitiyatro, dev sahneleri içeren mozaikleri ve freskolarıyla ünlü Avcı Hamamları, ayrıca çok mükemmel bir yerel müze...

Kusursuz mermerler, granit sütunlar herkesi büyülüyor. 17. yüzyıl sonunda yerel kültürel mirasa zerre kadar saygı duymayan Fransızlar Leptis Magna'daki yüzlerce granit ve mermer parçayı Fransa'ya taşıdı. Bunlar Versailles'ın ve St. Germain des-Pres'nin yapımında kullanıldı. Zliten, Mısrate, MS 3. yüzyıla ait gizemini hâlâ koruyan kalıntılara sahip Girze Leptis Magna çevresinde görülecek yerler arasında.

Libya'nın ikinci büyük kenti Bingazi. II. Dünya Savaşı bombardımanlarında büyük ölçüde tahrip olduğu için, bugün yeni binalarıyla modern bir kent durumunda. En önemli yeri Özgürlük Meydanı ve yakınındaki Kapalı Çarşı. Bingazi bir de II. Dünya Savaşı Mezarlığı'na sahip.

Bingazi ile Tobruk arasında kalan sahil şeridi Kireneyka (Berka) olarak bilinir. Bu şerit üzerinde beş antik Yunan kenti bulunur, Pentapolis: Tokra, Tulmeysa, Barke, Cyrene ve Apollonia. Bunlardan Barke dışındakilerin kalıntıları bugün görülebilmekte. Bu yerlerden Tulmeysa'deki Sütunlu Villa ile Agora; Cyrene'deki Zeus Tapınağı, Forum, Agora, Apollo Tapınağı ile Nekropolis; Apollonia'daki Orta Kilise ile Tiyatro gerçekten görülmeye değer. Cyrene'de yeni açılan müzede sergilenen Roma heykelleri olağanüstü.

Denizin hemen dibinde kurulu konumuyla muhteşem bir manzaraya sahip Apollonia'dan sonra gelen Ras-el Hilal, insanı Akdeniz'e âşık eden hilal biçimli bir kıyı güzelliği. Ardından kıyıda Fransızlar tarafından parlak bir biçimde restore edilen L'Atrun kiliseleri, sonra savaşlarla Derna ve II. Dünya Savaşı alanları ve mezarlıklarıyla ünlü Tobruk gelir.

Kıydan biraz içerde günümüzde ulusal kahraman sayılan, faşist İtalyan birliklerine karşı direnişi örgütleyen Ömer el-Muhtar'ın bölgesi El-Beyda ve olağanüstü Vadi el-Kuf bulunur. Bu bölge içinde Slonta'da gizemi hâlâ tam olarak çözülemeyen bir kült tapınağı yer alır.

Libya'nın bir başka tarihi ve doğal güzelliği Cebel Nefusa'da (Batı Dağları) yansır. Burası özgün Berberi kültürünün yaşadığı yerdir. Yefren, Yada, Kasır el-Hac, Kabav, Nalut gibi yerlerdeki kerpiçten yapılmış evler, zeytinlikler, camiler, Kapadokya'dakilere benzer minber minareler, ortak silolar... bizleri 600-700 yıl öncesine götürür.

Libya'da çölün incisi "Sahra'nın Mücevheri" unvanını hak etmiş olan Gıdamis'in mimarisi, insan yaşamıyla sert doğa koşulları arasında olağanüstü bir uyum sağlamış. Çamur, tuğla ve hurma ağacı gövdeleri kullanılarak yapılan evler oldukça sevimli ve kullanışlı. İki katlı evlerin birinci katında bütün odaların açıldığı bir avlu bulunuyor. Odaların aydınlatılması, yüksek tavanlarında açılan deliklerden içeri sızan güneş ışığı ile sağlanıyor. İkinci kat ise hurma ağacı gövdeleri üzerinde yükseliyor.

Evin dekorasyonu tamamen kadına ait. Erkek evlilik öncesi anahtarı kadına verir ve kadın erkeğin müdahalesi olmadan tamamen kendi başına evi süsler. Ancak evlilik öncesi mutlaka bitirmesi gerekir. Aslında süsleme oldukça sade. Beyaz duvarlar üzerindeki kırmızı renkte desenler ayna parçaları ile zenginleştirilmiş. Çöl gecelerinde yatak olarak da kullanılan çatılar aslında tamamen kadınlara ait. Mutfak da çatıda bulunuyor. Sokak gezmeleri oldukça sınırlı olan kadınlar için aslında bu teraslar kendi aralarında bir iletişim aracı.

Kentin dar sokakları güneş ışığından tamamen korunmalı. Öyleki bazı yerler fener gerektirecek kadar karanlık olabiliyor. Bu daracık sokaklar ufak sevimli meydanlara açılıyor ama planlama o kadar mükemmel ki bu meydanlar bile güneş almıyor.

Yazımızı Gıdamis'in adının nereden geldiğine ilişkin bir söylence ile bitirelim. Eski dönemde çölü kervanlarla geçmeye çalışan tüccarlar bugün kentin kurulduğu yerde bir öğle yemeği molası verirler. Molayı bir vahanın kenarında vermişler ve yollarına devam etmişler. Ertesi gün mola yerinde bir yemek kabı unuttuklarını fark etmişler ve bir adamı almak için geri göndermişler. Tam kabı alıp geri dönerken adamın atı toprağı eşelemiş ve tam o noktada su fışkırmış. Bunun anısına tüccar kafilesi ghad (öğle yemeği) ile ames (dün) kelimelerini birleştirerek bölgeye Gıdamis adını vermişler.

Libya Mozaikseverler İçin Bir Cennet

Haklı olarak Hatay'daki Mozaik Müzesi ile, Kariye ya da Ayasofya mozaikleriyle ya da dünyaya yeni tanıttığımız Zeugma mozaikleriyle övünü-

yoruz. Ancak mozaik denince Akdeniz'i, özellikle de Afrika'nın Akdeniz kıyılarını unutmamak gerek. Tunus'un muhteşem mozaikleri kısmen bilinirken, Libya'nınkiler yeni yeni tanınıyor. Libya Sabratha, Leptis Manga, Tulmeysa, Cyrene, Apollonia örenyerleri ve müzeleri başta olmak üzere Kasır Libya, Trablusgarp Cemahiriye Müzesi, Silin Villası gibi yerlerde binlerce mozaığe sahip.

En güzel mozaiklerden bazıları Cemahiriye Müzesi'nin 9 no.lu galerisinde yer alıyor. Henüz resmen gezginlere açılmayan, özel izinle girilen Silin Villası ise çok sayıda erken Doğu Roma mozaığının bir arada bulunduğu bir bina. Hemen deniz kıyısında yer alan ve dalgalarla yalanan bu zengin konağının tüm oda, hamam ve bahçe zemini olağanüstü güzellikteki mozaiklerle kaplı. Mozaiklerin, özellikle geometrik olanlarının tasarımları muhteşem. Leptis Magna Sirkisi'ne ilişkin bir büyük mozaik pano, konusu itibarıyla dünyada eşsiz. Libyalılar "Silin Villası gibi daha restore ederek sunacağımız yüze yakın villa var" diyorlar.

Mozaik bezeme Libya'da Helenistik Dönem'den itibaren kullanılmış, Hadrianus ve Septimus Severus dönemlerinde iyice yaygınlaşmış. Doğal taş kullanılarak gerçekleştirilen bu örtü mozaiklerinde Nil Nehri hayvanlarına ve bitkilerine, av sahnelerine, mitoloji konularına, mitolojik varlıklara, Orfeus'a, Dionisos'a yer verilmiş. Erken Hıristiyanlık ve Bizans Dönemi mozaiklerinde Hıristiyan simgelerle pagan simgeler ve söylenceler birlikte kullanılmış.

Deniz kıyısından biraz içerde bulunan Kasır Libya'da bir kilisede bulunan İstianos dönemi mozaikleri de son derece ilginç. 50 panodan oluşan mozaik koleksiyon bugün ayrı bir yerde sergileniyor. Bu 50 pano içinde bazı nehirler arasında Dicle ve Fırat'a da yer verilmiş.

Fizan: Dünyanın En Güzel Çölü

Libya'nın Sahra tarafından çevrelenmiş Fizan Çölü, dünyanın en güzel, en olağanüstü manzaralarına, inanılmaz büyüklükteki kumullara ya da kum tepeliklerine sahip. Murzuk ve Ubari kum denizleri ya da okyanusları binlerce kilometrekarelik alanı kaplıyor. Güzelliğinin yanı sıra Fizan'ın eldeğmemişliği, bakırlığı şaşırtıyor. 12 bin yıl öncesine giden Akakus mağara resimlerini ya da Matkanduş kaya oyma resimleri izleme çabası Fizan Çölü'nde 4WD'lerle ya da deve sırtında yapılacak muhteşem bir çöl safarisıyla birleşiyor.

Bitmeyen bir ufuk çizgisi, monotonluğu kıran inanılmaz iniş çıkışlar, bir kumul çıkışının ardından gelecek inişin bilinmezliği müthiş bir heyecan yaratıyor. Eski kervan yollarının şimdiki ıssızlığı, yıldızların altındaki çölün yalnızlığı ve parlıtısı, internetten, televizyondan ve de Mr. Bush'tan habersiz bir doğa ile baş başa kalış...

Türk Dil Kurumu'na göre çöl kumluktur. Oysa üç türlü çöl vardır: Kayalık çöl, taşlık çöl ve kumul çölü. Bu üçünü de örneğin Matkanduş yolunda görmek mümkün.

Libya'da çöle dalmanın değişik yolları var. Ya Trablusgarp'tan Gat'a uçup oradan El-Aveynat'ı, Tanezzüf ve Taçaçuri vadilerini, Akakus mağara resimlerini, Transçalt Vadisi'ni, Murzuk, Ubari kum denizlerini, Vadi el-Hayat'ı, Matkanduş kaya oyma resimlerini görüp, Sebha'dan Trablusgarp'a uçuyorsunuz ya da aynı yerleri Sebha'dan giderek yapıyorsunuz.

Ama yalnızca bir tam gün süren 250 km'lik Ubari Kum Okyunusu bile bir yaşam deneyi; Mandara Vahası, Um el-Ma, Mafu, Gaberun, vahalardaki palmiye ya da akasya ağaçlarının olağanüstü yansımaları. İsterseniz vahaların ciddi ölçüde tuzlu göllerinde suya girebiliyorsunuz. Bir Tuareg şoförümüz göle girdi, tuzdan dolayı bembeyaz çıktı...

Fizan Çölü, tarihte Garamantların ülkesi, Osmanlılarda bir sürgün yeri. Bugün ise Tuareglerin diyarı. Ve Fizan Çölü söylentileri de onlardan. Gat'ın 40 km güneybatısında Kaf-el-Cin adındaki yerde hâlâ kızıl saçlı cinlerin bulunduğu anlatılıyor ve Sahra Çölü'nün inanılmaz cesur adamları olarak bilinen Tuareglerden hiçbiri kendilerinin Şeytan Tepeciği olarak adlandırdığı bu yere yaklaşamıyor bile.

DARÜSSELAM'DAN CAPE TOWN'A TREN İLE GEZİ*

Demiryolları dünyamızı değiştiren en önemli araçlardan. Bugün internet nasıl yeni ufuklar sağlıyorsa, demiryolları da 19. yüzyılda benzeri sonuçlar üretti. Demiryollarının yaklaşık 200 yıllık tarihini konuşuyoruz. 50 km'lik çift yönlü yük ve insan taşıyacak ilk uzun demiryolu olan Liverpool-Manchester demiryolunun 1830 yılındaki açılışı insanlara bambaşka bir geleceği müjdeliyordu. Demiryolu köyleri birleştirdi, köyleri kasaba, kasabaları kent yaptı. Yeni kentler yarattı.

Tabii ki zaman zaman olumsuz sonuçlara da çanak tuttu. Demiryolları dünyayı küçültmeye başlayınca gezi kültüründe de akıl almaz olanaklar yarattı. Bir Trans-Sibirya Ekspresi efsaneleşti. Edebiyatta, müzikte, sinemada... tren yolculukları istek yaratan kalıcı izler bıraktı. Edebiyatta tren imgesi öne çıktı. İçinden tren geçen filmler ünlendi.

Temmuz ayının ikinci yarısında 35 kişilik bir Türk gezgin grubuyla "Afrika'nın Gururu" adlı dünyanın en lüks treniyle Darüsselam-Cape Town arasında 5 ülkeyi; Tanzanya, Zambiya, Zimbabve, Botswana ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ni katettik. Katettik, diyorum, çünkü neredeyse bu beş ülkeyi baştan sona, kuzeyden güneye tren ile geçtik. Afrika'da 14 günde 5.742 km'lik epik bir yolculuk yaptık.

Kullandığımız tren dünyanın en lüks treni. Bir beş yıldızlı otel odası gibi döşenmiş kompartımanları, pulman vagonlarda 7 m²'lik, lüks vagonlarda 11 m²'lik alanlara sahip. İçlerinde ev tarzı alafranga tuvalet, duş, klima (soğuk/sıcak), kasa, minibar, 2 sandalye ve çalışma sehpası bulunuyor. Birçok trende pencereler açılmazken, bu trenin pencereleri dibe kadar açılabilir. Sigara içenler için sevindirici olan hem kompartımanlarda sigara içilebilmesi, hem de ufak bir genel sigara içme alanının olması. Trende biri 1924, diğeri 1936 tarihli restore edilmiş iki yemek vagonu, bir oturma salonu, ayrıca trenin sonunda bir de seyir vagonu (*observation car*) var. Üçte biri tamamen açık olan bu seyir vagonu gerek temiz hava, gerekse fotoğraf çekmek için akıl almaz bir olanak.

Bu trenleri işleten Rovos Rail'in sahibi (işletme adını mal sahibi olan Rohan Vos'un ad ve soyadının ilk 5 harfinden alıyor) 1920'li ve 1930'lu yılların demiryolu havasını, Art-Deco ve Edward dönemlerini günümüze taşımak istemiş. O dönemlerdeki Orient Ekspres yaklaşımını nostaljik bir biçimde aynen sürdürmeye çalışıyor. Menüler ve sunulma biçimleri o günlerden. Tren yolcuları 1920'li yıllarda olduğu gibi akşam yemeklerine erkeğe ceket-kravat, kadınsa gece elbisesiyle gelmek zorunda.

Trende televizyon yok. Yolcuların ortak alanlarda dizüstü bilgisayar ve cep telefonu kullanmaları yasak. Minibarlardaki tükendikçe yerine konan içkilerden, bar ve yemeklerdeki meşrubatlara, alkollü içkilere, güzelim Afrika şaraplarına kadar her çeşit sınırsız içki, çay, kahve, pastalı "saat 4 çayları", her türlü elbise yıkama ve ütöleme fiyatlara dâhil.

14 günlük gezide UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki 3 yer görülüyor: Selous Ulusal Parkı, Gürleyen Duman (Mosi-oa Tunya yani Victoria Şelalesi) ile Batı ve Doğu Kap Bölgesi Flora Alanı. Buna isterseniz Cape Town açıklarındaki Robben Adası'nı 4. yer olarak ekleyebilirsiniz.

Gezimize Darüsselam'dan başlıyoruz. Çinliler tarafından 1976'da bitirilen Tazara demiryolu istasyonuna geldiğimizde bizi bir bando ve kırmızı halı üzerinde şampanya sunan görevliler karşılıyor. Tren müdürünün kısa konuşması ve bir ön tanışmadan sonra görevliler bizleri kompartımanlarımıza götürüyor ve iki hafta süreyle evimiz olacak mekânları görüyoruz. Hemen bavullarımızı boşaltıp yerleşiyoruz. Öğlen yemeğiyle özel seçtiğimiz şarapların eşliğinde "giriş, ana yemek, peynir tabağı, tatlı-meyve"den oluşan 1920'li yılların klasik menülerine başlıyoruz.

* "Dünyanın En Lüks Treniyle Darüsselam'dan Cape Town'a", *Hürriyet Seyahat*, 13 Ağustos 2012.

TANZANYA

Resmi Adı	Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti
Yüzölçümü	947.300 km ²
Nüfusu	52,5 milyon
Başkenti	Darüsselam (5 milyon)
Halkları	Anakarada: %99 Afrikalı (bunların da %95'i Bantu), %1 Asyalı, Avrupalı ve Arap; Zanzibar'da: Arap, Afrikalı ve melezler
Dilleri	Svahili (resmi), Kiunguja (Svahili'nin Zanzibar'daki adı), İngilizce (resmi), Arapça (Zanzibar'da yaygın), yerel diller
Dinleri	%60 Hıristiyan, %35 Müslüman, %2 yerel inançlar
Ortalama Yaşam Süresi	62 yıl (Kadınlar 64, Erkekler 60)
Kentleşme Oranı	%31
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	3100 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %3'ü; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %30'u)
Devlet Başkanı	John MAGUFULI (2015)

ZAMBİYA

Resmi Adı	Zambiya Cumhuriyeti
Yüzölçümü	752.600 km ²
Nüfusu	16 milyon
Başkenti	Lusaka (2 milyon)
Halkları	%98 Afrikalı, %2 diğer
Dilleri	İngilizce (resmi), Bemba, Nyanja, Lunda, Tonga, Lozi, Luvale
Dinleri	%75 Protestan, %20 Katolik, %3 diğer
Ortalama Yaşam Süresi	53 yıl (Kadınlar 54, Erkekler 50)
Kentleşme Oranı	%41
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	3900 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %47'si)
Devlet Başkanı	Edgar LUNGU (2015)

ZİMBABVE

Resmi Adı	Zimbabve Cumhuriyeti
Yüzölçümü	390,800 km ²
Nüfusu	15 milyon
Başkenti	Harare (1,5 milyon)
Halkları	%99,4 Afrikalı (Şona, Ndebele)
Dilleri	Şona, Ndebele ve İngilizce (resmi), 13 farklı resmi dil daha var.
Dinleri	%76 Protestan, %9 Katolik, %1 Müslüman, %8 Hıristiyanlığın diğer mezhepleri, %6 diğer
Ortalama Yaşam Süresi	58 yıl (Kadınlar 59, Erkekler 57)
Kentleşme Oranı	%32
Kişi başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	2.000 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %2'si; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %40'ı)
Devlet Başkanı	Robert MUGABE (1987)

GÜNEY AFRİKA

Resmi Adı	Güney Afrika Cumhuriyeti
Yüzölçümü	1.219.000 km ²
Nüfusu	54 milyon 500 bin
Başkenti	Pretoria (yürütme başkenti), Cape Town (yasama başkenti), Bloemfontein (yargı başkenti)
Halkları	%80 Siyah, %9 Beyaz, %9 Melez, %2 Asyalı
Dilleri	11 resmi dil: Afrikaner, Güney Ndebele, Güney Sotho, İngilizce, Kuzey Sotho, Swati, Tsonga, Tswana, Venda, Xhosa, Zuluca
Dinleri	%37 Protestan, %7 Katolik, %1 Müslüman, %36 Hristiyanlığın diğer mezhepleri, %19 diğer
Ortalama Yaşam Süresi	63 yıl (Kadınlar 64, Erkekler 61)
Kentleşme Oranı	%65
Kişi başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	13.200 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %52'si)
Devlet Başkanı	Jacob ZUMA (2009)

Öğleden sonra dört saat süreyle Tanzanya sınırları içinde kalan ve UNESCO Doğal Miras Listesi'nde bulunan Selous Ulusal Parkı içinden geçiyoruz. Herkes ellerinde fotoğraf makineleri seyir vagonuna koşuyor. Seyir vagonunun üçte ikisi kapalı bar işlevini görüyor, üçte biri açık. Selous Ulusal Parkı'nı böylesine geçiş, bir tren üstünlüğü. Çünkü bu parkı diğer kara araçlarıyla geçmek mümkün değil. İçinden geçen bir karayolu yok. Doğal ortam içinde vahşi yaşamı gözlemliyoruz. Uzaktan zürafalar ve Afrika mandası sürüleri görülüyor.

Tren seyir halindeyken İngilizce ve Türkçe seminerler gerçekleştiriliyor: Genel olarak Afrika, Afrika'nın tarihi, jeolojisi, Büyük Rift Vadisi, David Livingstone ve Afrika kâşifleri, misyonerleri, Kap-Kahire demiryolu düşü, 5 ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasi çerçeveleri, Cecil J. Rhodes gibi İngiliz emperyalistleri ve Elmas İmparatorluğu, Afrika'da emperyalist devletlerin ve beyazların birbirleriyle mücadelesi, Afrika'da ulusal kurtuluş mücadeleleri, Frantz Fanon gibi benim gençliğimin ikonları, Güney Afrika'da "Apartheid", Nelson Mandela, Steve Biko...

Üçüncü gün trenden çıkıp otobüslerle 30 km uzaklıkta bulunan Chisimba Şelalesi'ni görmeye gidiyoruz. Beşinci gün Zambiya'nın başkenti Lusaka'dan geçmek üzereyken bir trenin rayları bozarak raydan çıktığı haberi geliyor.

Macera başladı. Başkente yakın olmamıza rağmen bir günlük tamirat süresinden söz ediliyor. Oysa bizim o gün Gürleyen Duman'da yani Victoria Şelalesi'nde olmamız gerekiyor. Hemen çözüm üretiyoruz ve uçaklarla Lusaka'dan Victoria Falls'a uçuyoruz. Programa göre bir gece otelde kalacağız. Kalacağımız otel Victoria Köprüsü'nü yapan mühendisler ve teknik ekip için inşa edilen 1904 tarihli Victoria Falls Hotel. Müthiş bir ambiyans. Emperyalist Birleşik Krallık'ın (*United Kingdom*) son döneminin görkemli kolonyalist mimari örneklerinden. Doğrudan Victoria Şelalesi Köprüsü'ne bakıyor. Uzaktan Gürleyen Duman'ın duman biçiminde yükselen serpintileri görülüyor.

Şelaleyi ilk gören Batılı kişi Dr. Livingstone, çavlanı, Afrika'yı hiç görmeyen kraliçesinin adıyla adlandırmış. Batı dünyası onu bu isimle biliyor. Oysa Siyahlar ona hâlâ Mosi-oa Tunya (Gürleyen Duman) diyorlar. UNESCO Listesi'ndeki adı da böyle. O gün akşamüzeri Mosi-oa Tunya'yı yaratan Zambezi Nehri'nde bir tekne gezisi yaparak güneşi batırıyoruz.

Tekneyle yola çıktıktan bir süre sonra birden hipo'ları (*hippopotamus*, suaygırı) görüyoruz. Sürüler halinde bize gösteri yapmaya çalışıyorlar sanki.

Ağızlarını açış sahnesi müthiş. Herkes o sahneyi fotoğraflamak için yarışıyor. Birini beklerken başka yerdekinin ağız açtığı haberi geliyor. O tarafa dönerken o ağızını kapatıyor bile. Koca hayvanlar insanlarla dalga geçiyor gibi. Bu arada çok değişik kuşlarla ve timsahlarla tanışıyoruz.

Ertesi gün grup halinde Şelale'nin yaklaşık 4 km'lik yürüyüş parkurunda esintilere karşı yağmurluklarla korunarak yürüyoruz. Hemen başlarda Dr. Livingstone'ın bir heykeli var. Ardından Şeytan Çavlanı ve Çavlan Adası. Seyir Terası'nın yan tarafında "kadrolu görevli" gibi her daim orada olan gökkuşağı. Ana Şelale, Livingstone Adası, Gökkuşağı Çavlanı, Victoria Köprüsü... Dünyada Victoria'dan daha fazla tanınan şelaleler var: İguazu, Niagara... gibi. Ama Gürleyen Duman, tek bir kaynaktan, en yüksekte (108 m) akan, en geniş (1.700 m) şelale. Su nasıl bir güç? Ne tür bir yaşam kaynağı? Galiba bu gerçek en iyi şelalelerde algılanabiliyor.

Victoria Falls kasabasında iken kimimiz helikopterlerle şelale ve yerde gezinen vahşi hayvanlar üzerinde dolaşılıyor, kimileri aslanlarla el ele dolaşma gezilerine katılıyor. Akşamüzeri dağılan rayları aşan trenimiz otelimize geliyor. Otelin kapısından çıkıp trenimize biniyoruz. İnanılmaz bir duygu bu. Evinin önündeki trene binyorsun. Yine şampanya ve kırmızı halılarla karşılanıyoruz. Bir tarafta da Siyah gençler yerel danslarını sergiliyor.

Botsvana'ya girdikten bir süre sonra Francistown yakınlarında trenimiz duruyor. Bir sürpriz var: kısa bir safari. Kademeli 10 kişilik safari araçlarıyla bir özel çiftliğe gidiyoruz. Orada Capucino ile tanışıyoruz. Bu horgüçlü damızlık bir sığır. Kökeni Hindistan. Zaten bilimsel adı da "Brahman Bos Indicus". 11 yaşındaymış. Bunların 5-6 yaşlarındakilerinin değeri 100 bin ABD Dolarıymış. Eti için beslenmiyor.

Bunların döllerini çok para ediyormuş. Para makinesi gibi para basıyorlarmış. 14-15 yaşına kadar yaşarlarmış. İlginç bilgiler sahibi olduk. Örneğin önlerinde sallanan gıdaları kanın oksijeninin ayarlanmasına yardımcı oluyormuş. Derisindeki yağ nedeniyle sinek gelmezmiş. Deri altında sığağa karşı serinleten, soğuğa karşı ısıtan bir doku varmış. Aynı çiftlikte gezerken zürafa sürüleri de gördük. Sonra bir göl başında kokteyl verildi.

Dokuzuncu günün sabahı Botsvana'nın başkenti Gaborone'da indik ve iki günlüğüne trenimizi terk ettik. Önce Botsvana'dan çıkış, sonra Güney Afrika Cumhuriyeti'ne giriş işlemlerini gerçekleştiriyoruz. Trende iken Tanzanya, Zambiya ve Botsvana pasaport işlemleri biz görmeden gerçekleşmişti. Pasaport ve gümrük kapılarından sonra safari araçlarıyla iki gece ka-

lacağımız Madikwe Hayvan Parkı'na gidiyoruz. Beş yıldızlı bir otelde (lodge) kalıp, dört kez safariye çıkacağız. Zaten otelimizin önündeki doğal ufak göle Afrika mandaları (*buffalo*), Afrika filleri, babun maymunları, gergedanlar ve değişik kuşlar geliyor. Değişik sürüngen türleri kenarda güneşleniyor.

Öğleden sonra çıktığımız ilk safaride büyük bir şans eseri aslan görüyoruz. Bir erkek aslan büyük bir kuduyu avlamış, bir kısmını yemiştir. Şiş göbeği ile gerine gerine yatıyor. Bize bakmıyor bile. Anlaşılan kendi sürüsünü oradan kovalamış. Karnı oldukça şişkin, inip kalkıyor. Uyuyor gibi, ama hep bir eli avının üzerinde. Arada bir esniyor. Şımarık biçimlerde dört ayağını havaya dikeyyor. Bir ara kalktı yürüdü.

Ardından büyük bir Afrika mandası sürüsü görüyoruz. İmpalalar, kudular, değişik antiloplar, iri antilop (*hartebeest*), öküz başlı Afrika antilopu (*wildebeest*), değişik geyik türleri... her yerde. Değişik kuşlar: bülbül, kanarya, karabatak, Mısır kazı, şahin, kartal, balıkçıl türleri, iri gagalı "hornbill", parlak ibis, tarlakuşu, devekuşu, baykuş, ötleğen, ağaçkakan... Savanna içinde değişik bitkiler, fillerin sürekli kırdığı bodur ağaçlar arasında araçla dolaşırken bir de benekli sırtlan görüyoruz.

Madikwe Hayvan Parkı 75 bin hektarlık bir alanı kaplıyor. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki beş hayvan parkından biri. Botswana sınırı yakınında yer aldığından az gezilen yerlerden. Dolayısıyla doğallığını çok iyi koruyan parklardan. Safarilerde kimimiz bir aslan sürüsünü, kimimiz leopar, kimimiz beyaz ve siyah gergedan görüyor. Madikwe Hayvan Parkı'nda "Afrika'nın Beş Büyüğü", yani fil, Afrika mandası, gergedan, aslan ve leopar görülebiliyor.

On birinci gün otobüslerle bizi Zeerust'ta bekleyen trenimize geri dönüyoruz. Yine kırmızı halı ve şampanyalarla karşılanıyoruz. Krugersdrop'a hareket ediyoruz. On ikinci gün Centurion'da trenden inip otobüslerle Güney Afrika Cumhuriyeti'nin üç başkentinden biri olan Pretoria'yı geziyoruz: Öncüler Anıtı, Kilise Caddesi, Kilise Meydanı, Çarşı, 1911-1931 yıllarında Yeni Delhi'yi inşa eden iki mimardan biri olan Herbert Baker'ın eseri Birlik Binası... Ardından Rovos Rail'in 240 dönümlük özel istasyonundaki tarihi lokomotif ve vagonları inceliyor ve trenlerle demiryolu hakkında bilgileniyoruz.

On üçüncü gün ünlü elmas kenti Kimberley'e 2 km kala sağda Kamfers Dam'de pembe flamingoları görüyoruz. Afrika'nın nadir sulak alanlarından olan bu yerde yaklaşık 23 bin flamingo yaşıyormuş. Uzaktan bakınca

pembe bir ada gibi görünüyorlar. Ardından Kimberley'de Büyük Çukur ile Müze'yi geziyoruz. Önce 20 dakikalık bir film ile elmasın Güney Afrika'daki macerasını izliyoruz. Sonra 1866'da ilk elmasın bulunmasının ardından 1871'de büyükçe bir elmasın bulunduğu yerde zaman içinde 50 bin insanın açtığı dünyanın en büyük insan eseri çukurlarından birine bakıyoruz.

Büyük Çukur'un genişliği 463 m, derinliği 240 m. Sonradan içine 25 m kalınlığında kum, çakıl dolmuş, 40 m kalınlığında su birikmiş. Bu nedenle şu anda derinliği 175 m. Büyük Çukur'un yüzeyi 170 dönümlük bir alanı kaplıyor. 1914 yılına kadar buradan 22 milyon tonluk bir toprak çıkarılırsa, 14,5 milyon karatlık (2,7 kg) elmas elde edilmiş.

Son günün sabahı Matjiesfontein adlı bir köye gelmeden önce tren duruyor ve köye kadar 5 km'lik yürüyüş yapacak kişileri, köyde buluşmak üzere trenden indiriyor. Matjiesfontein Victoria Çağı'nın tarihi yerleşimlerinden biri. Jimmy Logan adlı bir kişi buraya hayat vermiş. Otel, lokanta açmış, değişik servisler sunmuş ve köyü ünlü kılmış. Köyün en bilinen kişisi *Bir Afrika Çifliğinin Öyküsü* adlı kitabıyla üne kavuşan sosyal reformcu ve feminist Olive Schreiner. Kendisi bir süre bu köyde kalmış, William Gladstone, George Bernard Shaw ve Havelock Ellis (*Cinsiyetin Psikolojisi Çalışmaları* adlı 7 ciltlik kitabın yazarı) gibi kişilerle o köyden yaptığı yazışmalarıyla köye ün kazandırmış.

Artık dönüş yolundayız. Birdenbire her şey değişiyor. Dağlar, tepeler, ovalar başlıyor. Tabii uzun tüneller de. Bunlardan biri 13,5 km uzunluğunda. Worcester ile birlikte artık UNESCO Listesi'ndeki Doğu ve Batı Kap Bölgesi Flora Alanı da başlıyor. Müthiş güzel manzaralar. Her taraf yemyeşil... Büyük şarap bağları... Ve Cape Town tren istasyonu. Trenden iniyoruz. Herkesin her işe koştuğu, işleri hep birlite yaptığı trenin sahibi ile sahibesi bizi karşılıyor. Tüm gezginlerin tek tek ellerini sıkıyorlar. Dışarıya çıkıp bavullarımızın gelmesini ve otobüslere konmasını beklerken, bir de ne görelim: dünyanın en büyük işleyen tren koleksiyonu (7'si buharlı olmak üzere, 20 lokomotif ve 100 dolayında tarihi yolcu vagonu) sahibi ve sahibesi bavullarımızı taşıyor, diğer çalışanları ile birlikte. "Ubuntu" yapmak isterler gibi.

"Afrika'nın Gururu" treni ile Darüsselam-Cape Town tren gezisi gerçek bir rüya...

TREN İLE NAMİBYA SAFARI*

*Piri Reis'in Dünya Haritası'nın
500. Yıldönümü Anısına*

... Piri Reis düşlerimizi çizmiş hartasına
varılan kıyılardan ayak
basmamış kumsallara doğru
hayırsız adalarla yeşil papağanların
arasından billur köşklere giden yolu...

Nazım Hikmet

Dünyanın en eski topraklarının, jeolojinin şirleştiği bir coğrafyaya, Namibya'ya "Afrika'nın Gururu" (*Pride of Africa*) adlı trenle iki hafta önce bir gezi yaptık. Gezimiz Güney Afrika'nın yürütme başkenti, cakaranda ağaçlarıyla ünlü Pretoria'dan başladı. Dünyanın en lüks özel tren filosuna sahip Rovos Rail'in 25 dönümlük özel garına gittik. Orada müzik eşliğindeki öğle yemeğinden sonra Rovos Rail'in sahibi Rohan Vos bize istasyonunu gezdirdi.

Dünyanın hâlâ işleyen en eski buharlı lokomotif Rovos Rail'de. Şirketin 20 lokomotifi, 100 dolayında yolcu vagonu var. Eski vagonları ve lokomotifleri kendi istasyonunda restore ettiriyor.

Ardından düdükler çaldı ve tren artık Türk bayrağının da yer aldığı istasyondan yola çıktı.

Yolculuğumuz 2.600 km sürecek. Bu yolculuk gerçekte 3.400 km iken bir süredir trenyolu tamiratı nedeniyle başkent Windhoek'tan (Vindık) Tsumeb'e gidilemiyor. Aynı trenle geçen yıl yaptığımız 5.750 km'lik Darüselam-Cape Town gezisinin neredeyse yarısı.

Gezimizin ertesi günü ünlü elmas kenti Kimberley'e varmadan önce sağ tarafta akıl almaz bir flamingo sürüsü görüyoruz. Mevsiminde sayıları 23 bine ulaşmış. Ardından 1914 yılında kapanıncaya kadar yaklaşık 2,7 kg elmas çıkan, dünyadaki insan eliyle kazılmış 240 m derinliğindeki en büyük çukuru görüyor ve Elmas Müzesi'ni geziyoruz. "Kanlı Elmas" (*Blood Diamond*, 2006)filmini, De Beers adlı ünlü elmas şirketinin kurucusunu, Afrika'da İngiliz emperyalizminin çıkarları için Afrika'yı karıştıran, paylaşmaya çalışan (*Scramble for Africa*) ve bu amaçla Cape-Town-Kahire demiryolu projesini ortaya atan Cecil J. Rhodes'u (ki Zimbabve'nin eski adı Rodezya onun isminden kaynaklanır) yeniden anımsıyoruz.

Namibya dünyanın en zengin uranyum, elmas ve değerli maden yataklarının bulunduğu, Atlas Okyanusu kıyısındaki Güney Afrika ülkesi. 824 bin km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'den büyük. Ama nüfusu 2 milyon 100 bin 'ye 2,2 kişi düşüyor. Toprağının altı maden dolu, üstü gerçek bir "vahşi yaşam".

Namibya 120 ağaç, 200 endemik bitki, 100 liken türüne sahip. Ülkede 14'ü endemik 240 memeli hayvan, 676 kuş, 250 sürüngen, 50 kurbağa türü bulunuyor. Ülkenin büyük bölümü dünyanın en eski çölüyle ve savanalarla kaplı.

Namibya'daki ilk durağımız Grand Canyon'dan sonra dünyanın ikinci büyük kanyonu diye adlandırılan "Fish River Kanyonu". Tren kanyona en yakın yerde duruyor (Holoag Siding) ve otobüslerle kanyon seyir noktasına gidiyoruz. Kanyonları uzunluk ve derinlik olarak ölçümlemek hiç de kolay değil. "En büyük" kavramı biraz izafi.

Kanyonları sıralarken gezginler genellikle Afrika'daki Mavi Nil Kanyonu'nu (*Blue Nile Gorge*) ya da Himalaya kanyonlarını (örneğin *Yarlung Tsangpo Great Canyon*) hep unuturlar. Ama "Fish River Kanyonu" 160 km uzunluğu, 550 m derinliği ve 27 km genişliği ile gerçekten nefes kesici ve heyecan verici. Dünyada az sayıda gezginin ziyaret edebildiği bu kanyonu fotoğraf karelerine sığdırmak için uğraşırken hemen kokteyl masaları kuruluyor, şampanyalar patlatılıyor.

* "Tren ile Namibya Safari",
The Gate, Temmuz 2013.

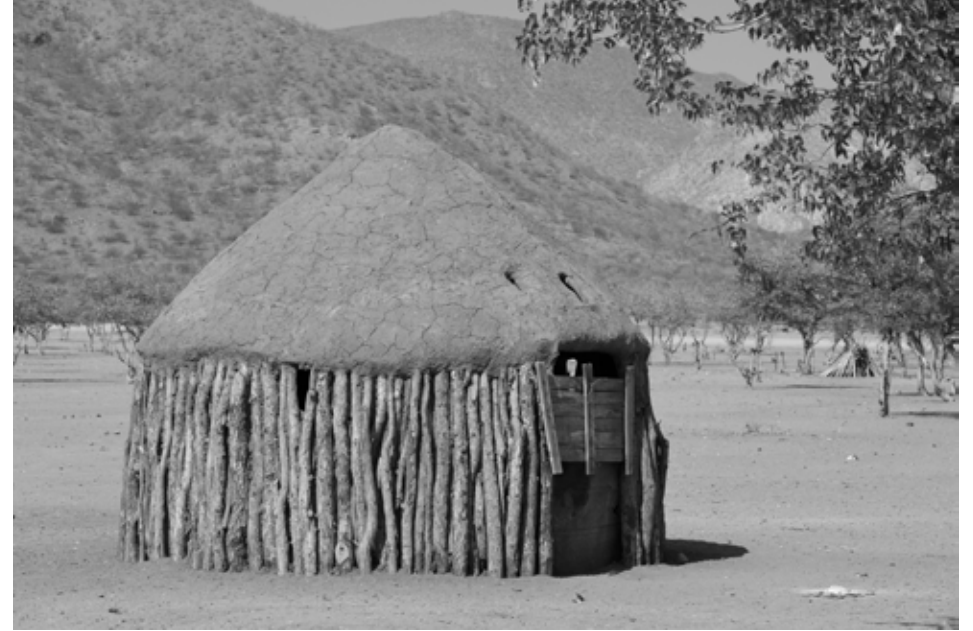
Tren kıvrıla, kıvrıla çöl içinde yol alırken, yemekler şarap eşliğinde 2-3 saatlik sohbetlere dönüşüyor. Menüler de 1920’li, 1930’lu yılların menülerini yineliyor. Öğleden sonra saat dört gibi “İngiliz Çayı” gerçekleştiriliyor. Ardından yemek öncesi aperatifler ve içkiler geliyor. Üçüncü, dördüncü gün bazı ünlü Güney Afrika şaraplarını beğenmeme, ya da daha eski yılların şaraplarını deneme gayretleri başlıyor.

Tren Namibya’nın başkenti Windhoek’ta duruyor. Hedefimiz dünyanın en eski çölü kabul edilen Namib Çölü’nün bir parçası olan Sossusvlei ve Sesriem Kanyonu. Sossusvlei, yerli dilinde “sonu olmayan bataklık” anlamına geliyormuş. Ufak uçaklara dağılıyoruz. Bir saatlik bir uçuştan sonra bölgenin en lüks oteli olan Sossusvlei Lodge’a yerleşiyoruz. Hava 28-30 derece, oldukça sıcak. Biraz dinlenip safari araçları ile çöle dağılıyoruz, çöl bitkileri, çöl gelenekleri hakkında bilgilendiriliyoruz.

Çölde safari sırasında kaya resimlerini ayrıntılarıyla gösteren safari araçları sürücülerini işi ağırından alıp bizleri havanın kararmasına kadar oyalıyorlar. Ve sonra bizleri karanlıkta yürütüyorlar. Bir büyük kayanın köşesini döndüğümüzde birdenbire neredeyse 200 yerli feneri ile aydınlatılmış bir yere geliyoruz. Sürpriz! Bu akşam yemeğimiz “çölde açık büfe”. Yine şampanya ve şarap. Biraz açlığımızı giderdikten sonra kafamızı kaldırıp göğe bakıyoruz. Bir yıldızlar cümbüşü. Herkes bildiği takımyıldızlarını gördüğünü sanıp saymaya başlıyor. Oysa kuzey gökyüzüne alışmış bizler için güney gökyüzü tam bir bilmece. Her şey bize göre ters. Bazılarımız Güney Haçı’nı (*Southern Cross*) gördüğünü söylüyor. Ben ise “Delikanlım! İyi bak yıldızlara” sözlerini anımsıyorum.

Ertesi gün çok erken bir saatte, daha önce gezdirdiğim Şili’nin Atacama Çölü gibi dünyanın en eski çöllerinden birini içeren Namib-Naukluft Ulusal Parkı’nın güney bölümünü adım adım gezmeye çıkıyoruz. Çok değişik çöl bitkilerini ve hangi birini çekeceğimizi şaşırdığımız kumulları göre göre ilerlediğimiz, yüksek kızıl kumulları ile ünlü bu parkta önce Namibya’da fotoğrafı en çok çekilen yer olan kızıl renkli Kumul 45’i (Sesriem-Sossusvlei yolunun 45. km’sindeki kumul) görüyoruz. Ardından yola devam ediyor ve park yerinde araçlarımızdan iniyoruz. Yerlilerin Büyük Baba ve Büyük Anne diye adlandırdıkları kumullar arasındayız.

Yüksekliği 325 metreye kadar çıkan 5 milyon yıllık Büyük Baba kumulunun tepesine tırmanıyor, oradan Tuz Gölü’nün kurumuş bölümlerini anımsatan komşu Deadvlei’ye (Ölü Bataklık) ve artık taşlaşmış kumullara bakıyoruz.

NAMİBYA

Resmi Adı	Namibya Cumhuriyeti
Yüzölçümü	825.000 km ²
Nüfusu	2,5 milyon
Başkenti	Windhoek (370 bin)
Halkları	%88 Siyah, %6 Melez, %6 Beyaz
Dilleri	İngilizce (resmi), Afrikaner, Almanca, Oşivambo dilleri ve diğer yerli Dilleri
Dinleri	%80 Hıristiyanlık, %20 Yerli Dinleri
Ortalama Yaşam Süresi	63 yıl (Kadınlar 65, Erkekler 62)
Kentleşme Oranı	%46
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP-PPP)	11.800 USD (Nüfusun en alttaki %10’unun geliri, ulusal gelirin %2,5’i; nüfusun en üstteki %10’unun geliri, ulusal gelirin %42’si)
Devlet Başkanı	Hage GEINGOB (2015)

Deadvlei'deki 500 yıllık akasya türleri şaşırtıcı. Nefes nefese kumulun tepesine çıktığınızda içindeki demir madeninden dolayı kızıl görünen çöl sizi bambaşka bir âleme taşıyor. Sanki dünyada değilsiniz. Ayak izleriniz kayıyor kumulda. Biraz sonra rüzgârın savurduğu ince kumlar hemen onu kapatıyor. İşte orada başka iz bırakanlardan sürüngen türü gekko'yu (gecko) ve çöl böceği tok toki'leri de görüyoruz. Tok toki kumul üzerinde serenad yapıyor. Kumullardan inip "Çölde Kahvaltı"ya oturuyoruz.

Uçaklarla yeniden Windhoek'a dönerken havadan çölün güzelliği bir başka görünüyor. Ertesi gün yine uçaklarla Afrika'nın en güzel hayvan parklarından biri olan Etosha Ulusal Parkı'na gidiyor, Kempinski Lodge'ya yerleşiyoruz. Öğleden sonraki safaride önce yalnızca bu parka özgü siyah yüzlü impalay, sonra da yine bu parkta görülebilen siyah gergedanları izliyoruz. Etrafımızda değişik geyik türleri, ceylanlar, gazeller, impalalar, kudular, zebra, filler, avından karnı şişmiş aslanlar...

Akşam Namibyalı bir grup yerli kadın bize oyunlar sunuyor, zılgıt çekiyor. Zılgıtın yalnızca Ortodoğu'ya ait olmadığına bir kez daha şahit oluyoruz.

Ertesi sabah yeniden safari, yeniden Etosha Parkı hayvanları... Sonra uçaklarla Windhoek'a geri dönüyoruz. Tren Swakopmund'a hareket ediyor. Öğle yemeği sırasında tren bir özel parktan geçerken, yemek masalarında oturanlar birden pencereden bakan bir siyah gergedan görüyorlar. Bu kadarı da olmaz.

40 bin nüfuslu Swakopmund Güneybatı Afrika sahillerindeki tek derin liman olan Walvis Bay'in İngilizlerin elinde olması nedeniyle 1892'de Almanlar tarafından kurulmuş. Yaklaşık yüz yıllık Alman binaları hâlâ kullanılıyor. Orada müzeleri geziyoruz. Deniz müzesindeki balıklar son derece ilginç. Özel bir müzedeki sunumlar da. Ardından Walvis Bay'den Johannesburg'a uçmadan önce Walvis Bay kuşlarını, özellikle flamingoları yakından izliyoruz.

Namibya, Moğolistan'dan sonraki en seyrek insan yerleşimi, akıl almaz eskilikteki güzel çölleri ile artık yer yer İstiklal Caddesi kalabalıklığına ulaşan kızıl kum alanları dışında henüz gerçek bir "Vahşi Yaşam" beldesi.

Namibya

Namibya 1884 yılından sonra Almanların, 1915'ten sonra beyazların yönetimindeki Güney Afrika'nın sömürgesiydi. Değişik soykırımlardan, ırk ayrımcılığından sonra, Marksist eğilimli Güney Batı Afrika Halkı Örgütü SWAPO'nun 30 yıllık mücadelesi sonunda 1990'da tam bağımsızlığını ka-

zandı. Resmi dili İngilizce. Afrikaner dili ve Almanca dışında 11 "etnik dil konuşuluyor. Laik bir anayasa ve din özgürlüğüne sahip. Halkın yaklaşık yüzde sekseni Hıristiyan, diğerleri eski animist inançlarını sürdürüyor. Ülkenin yaklaşık yüzde 90'ı Siyah, yüzde 6'sı Beyaz. Bantu dili konuşan Ovambolar, Hererolar, Namalar ve Himbalar ilginç yerli topluluklar.

Kişi başına düşen gelir 7.800 USD. Ancak zengin-fakir arasındaki ayrım çok büyük. Bir diğer olumsuzluk AIDS'li oranının yüksekliği. Ülkenin en olumlu yanı ciddi bir yatırım yaptıkları turizm alanında "çevre korumalı" projelere ağırlık vermeleri. Ve bunu ulusal parkların içinde ve kenarında yaşayan yerlilerin katılımıyla gerçekleştirmeleri (*Community Tourism*).

Etosha Ulusal Parkı

5 bin km²'si beyaz, tuzlu, 22 bin km²'lik bir alan. Bu nedenle adı Etoşa (yerli dilinde Büyük Beyaz Alan). İçinde otuz doğal su kaynağı ve besleme su havuzu var. 114 memeli türü, 340 tür kuş çeşidi içeriyor. 8 ayrı tür baykuşu var. Ama siyah yüzlü impalası ve tehlike altındaki siyah gergedanları biricik. Fil, aslan, çita, devekuşu, çakal, babun maymunu, zebra, vartog, kudu, oriks, flamingo, pelikan, springbok, değişik ceylan türleriyle ünlü. Tartışmasız Afrika'nın en güzel, en doğal, en iyi yönetilen ulusal parklarından biri.

GÖLLER VE YANARDAĞLAR ÜLKESİ NİKARAGUA'DA BİR GRUP TÜRK*

Nikaragua'yı Sandinistalarından, ABD baskınına yıllarca direnmesinden, bu direnci konu alan filmlerden tanıyoruz. Orta Amerika'nın bu çileli ülkesini ilk kez bir grup Türk turist gezdi. İşte izlenimleri...

Şimdiye kadar Türkiye'den yalnızca birkaç kişinin gittiği Nikaragua'ya, ilk kez 1997 yılının Kasım ayında 29 kişilik bir grup gezi yaptı. Tarih ve Toplum dergisiyle birlikte kültür gezileri yapan FEST Seyahat Acentesi'nin düzenlediği bu grup gezisi Türk turistler dâhil 1996'da toplam 150 bin kişinin geldiği Nikaragua için de çok ilginçti.

Nikaragua, Orta Amerika'da Pasifik Okyanusu ve Karayipler Denizi ile Honduras ve Kosta Rika arasında yer alan bir ülke. Yüzölçümü 130 bin km², ama nüfusu 6 milyon. Bu nüfusun yüzde 70'i melez, yüzde 17'si beyaz, yüzde 9'u zenci, yüzde 4'ü yerli halklardan oluşuyor.

Nikaragua yerlilerinin dilinde "tatlısu denizi" olarak adlandırılan 8300 kilometrekarelik Nikaragua Gölü, dünyada köpekbalığı, kılıçbalığı gibi okyanus canlılarını barındıran tek tatlı su gölü. Nikaragua'da altısı hâlâ aktif olan 58 yanardağ var. Ülke doğal olarak etkin bir deprem bölgesi...

Nikaragua adının kökeni üzerine değişik söylenceler var. Ama en inandırıcı varsayım, bu adın bir

Amerika yerli kabilesi şefi Nicarao'nun adından gelmiş olması. Muhtemelen Nicarao ile İspanyolca "su" anlamına gelen "agua" sözcükleri birleşmiş.

Nikaragua, turizme ciddi olarak hazırlanıyor. Aztek, Maya ya da İnka kalıntılarına sahip olmadıklarının bilincinde olarak doğa turizmi gerçekleştirmek istiyorlar. Bu amaçla "doğayı koruma bölgeleri" ayırmışlar. Büyük kentler arasındaki yollar asfalt, şoförler dikkatli. Yabancı yatırımcılar, içinde marketleri olan işlevsel büyük petrol istasyonları kurmuş.

Ülkenin insanları sıcak mı sıcak! Her durumda size yardımcı olmaya çalışıyorlar. Özellikle bir nokta dikkate değer: Bu kadar az turist gelen bir ülkede başta çocuklar olmak üzere herkesin turistlerin üstüne atlayacağını sanıyorsunuz. Ama durum hiç de öyle değil. Halk, turistlerle ilgilenmiyor bile...

Nikaragua'da ortası avlulu çok güzel tarihi evler var. Başınızı içeri uzatıyorsunuz, hemen buyur ediyorlar. Gençler arasında yabancı dil, özellikle İngilizce yayılıyor. Yabancılar için İngilizce günlük bir gazete çıkarıyorlar.

Bu sempatik ülkede eski, yeni her model ulaştırma aracı var. Ancak dikkat çekici olan ABD'den gönderilen sarı renkli okul otobüsleri... Onları her yerde görüyorsunuz. Kadın sorununda ise Sandinistalar döneminde varılan ileri çizgiden oldukça geri düşülmüş. Sandinistalardan sonra 1990-1996 yılları arasında iktidara gelen ve liberal bir devlet başkanı olan Violetta Chamorro bir kadın olmasına rağmen kürtaşı yasaklatmış, prezervatife karşı çıkmış, Nikaragua kadınlarının anneliğini, ev kadınlığını teşvik etmeye başlamış.

Flora ve fauna açısından epey zengin olan Nikaragua, sömürge döneminin güzel yapılarını depremlere rağmen koruyor. 1972 depreminde güzelliklerini kaybeden başkent Managua'nın Eski Katedrali, çatısını yitirmesine rağmen hâlâ ayakta. Çağdaş bir Türk hamamını andıran Yeni Katedral, belki de yeniden inşa edilen Managua için yepyeni ve iyimser bir dönemin başlangıcı.

Managua'ya 30 kilometre uzaklıkta, ulusal park içinde Masaya Yanardağı yer alıyor. Otobüsle yanardağın Santiago adlı kraterinin dibine kadar gidebiliyor ve tepeden bir yanardağ kraterinden çıkmakta olan gazlara, çevredeki lavlara bakabiliyorsunuz.

Nikaragualıların "Büyük Sultan" diye adlandırdıkları Granada, belki de ülkenin en şık kenti. Merkez alanı etrafında sömürge döneminden kalma kimliğini sürdüren binalar; Aslanlı Ev, Katedral, Üç Dünya Evi ve diğerleri yer alıyor. Üç Dünya Evi, bir kültür merkezi... İsteyen oraya gidip seçtiği bir

* "Göller ve Yanardağlar Ülkesi
Nikaragua'da Bir Grup Türk",
Gezi, Ocak 1998, s. 16-19.

NİKARAGUA

Resmi Adı	Nikaragua Cumhuriyeti
Yüzölçümü	130.370 km ²
Nüfusu	6 milyon
Başkent	Managua (957 bin)
Halklar	%69 Mestizo, %17 Beyaz Latin Amerikalı (daha çok İspanyol, Alman, İtalyan, Fransız ve İngiliz), %5 Nikaragua Yerlileri), %9 Afro-Latin Amerikalı
Dilleri	%95 İspanyolca (resmi), %2 Miskito, %3 diğer
Dinleri	%60 Katolik, %23 Protestan, %1 Yehova Şahitleri, %16 diğer
Ortalama Yaşam Süresi	73 yıl (Erkekler 71, Kadınlar 75)
Kentleşme Oranı	%59
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	5300 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %42'si)
Devlet Başkanı	Jose Daniel ORTEGA (2007)

sanat kolunda etkinlik gerçekleştiriyor. Biz gittiğimizde göz alıcı iç avlunun bir köşesinde, 8-10 yaşlarında bir kız tek başına bir sandalyenin üzerinde trombon çalıyor, bir grup tiyatro yapıyor, bir grup resim çalışıyordu.

Güzelim iç avlulu binalar ve sessiz kolonyal sokaklarla süslü Granada'nın en ilginç binası San Francisco Manastırı. 1857'de William Walker tarafından yıkılan çok avlulu manastırın arka bölümünde 800-1200 yılları arasına tarihlenen çok sayıda insan vücutlu, jaguar, akrep, timsah kafalı büyük heykeller bulunuyor. Chorotegan Yerlilerince yapılan bu heykeller, Kolomb öncesinin en önemli dinsel sanat eserleri.

Granada'dan çevreye yapılacak en güzel gezi, adaları ziyaret. Mom-bacho Yanardağı patlayınca, lavlar Nikaragua Gölü'nde irili ufaklı 350 ada oluşturmuş.

Nikaragua Gölü'nde Ometepe adında iki yanardağlı bir büyük ada bulunuyor. Söylenceye bakılırsa "Concepcion Madera" adlı bu iki yanardağ, birbirlerine âşık olmuşlar ve bir daha ayrılmamak üzere birleşerek Ometepe Adası'nı oluşturmuşlar.

Nikaragua'nın ikinci büyük kenti olan ve Orta Amerika'daki en büyük katedrale sahip olan Leon, ülkenin "entelektüel başkenti". Aslında, katedral Peru'nun başkenti Lima için tasarlanmış. Ancak onaylanmak üzere gönderildiği İspanya'da, planı yine onay için orada bekleyen Leon Katedrali planı ile karıştırılınca, büyük katedral Leon'a nasib olmuş.

Leon'un dış mahallesi olan Subtiave'de hâlâ Yerli halk yaşıyor. Buradaki San Juan Kilisesi 1710'da inşa edilmiş. Katedralin bir blok arkasında bulunan Yeniden Diriliş Kilisesi, Leon'un en güzel yapılarından biri. 18. yüzyılda inşa edilen kilisenin barok dış cephesi görülmeye değer.

Her zaman sıcak ve nemli Nikaragua, tropikal bitki örtüsü, değişik kuşları, yanardağları, gölleri, hepsinden önemlisi hamuru mükemmel insanlarıyla açık doğa ve tarih müzesi.

Gelelim yiyip içtiklerimize. Nikaragua'nın mutfağı çok zengin değil. En ilginç olanı, ekmek yerine değişik bir muz cinsini, kabak ya da patlıcan kızartma gibi yassı biçimde yağda kızartıp yemeleri. Sabah kahvaltısında pilav ana yiyeceklerden biri. Genelde turistlere Batılı yemekleri, salataları sunmak istiyorlar. Gerek deniz, gerekse göl balıklarını çok güzel pişiriyorlar. Dünyaca ünlü içkileri ise rom. Amerikan yatırımları ile güvenilir, mikropsuz içme suyu sorununu büyük ölçüde çözmüşler.

Ülkede turizme bağlı olarak yeni oteller açılan Managua’da bahçeler içinde kurulu, bungalovlu, 3-4 yıldızlı otellere ilaveten Intercontinental’in işlettiği beş yıldızlı bir otel de var.

Nikalar’ın Çileli Tarihi

İspanyollar 1522’de Nikaragua’yı işgal edince, daha önce Meksika’dan geldikleri sanılan yerli halk ücra köşelere çekilir. İspanyol sömürgeciliği 1821’de sona erer ve ülke bağımsızlığına kavuşur. Ancak hemen ABD devreye girer. 1855 yılında William Walker adlı maceraperest bir Amerikalı, 58 adamıyla Granada’yı ele geçirir ve kendini “başkan” ilan eder. Ancak ertesi yıl Nikaragua’dan kovulur. 1909 yılında ABD Nikaragua’yı işgal eder ve bu fiili işgal 1933’e kadar sürer.

Bu arada Augusto Cesar Sandino adlı bir kişi, ABD’ye karşı kır gerillası hareketi başlatır, 1933’te ABD’yi geri çekilmeye zorlar. ABD’nin çekilirken oluşturduğu Ulusal Muhafızlar’ın başı, Anastasio Somoza, bugün efsane haline gelen Sandino’yu öldürtür ve yönetime el koyar. Kurduğu diktatörlük tam 45 yıl sürer. 1961 yılında, Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) kurulur ve Somoza’ya karşı mücadeleye girişilir. 1978’den sonra Somoza ABD’ye kaçır.

19 Temmuz 1979’da iktidara gelen Sandinistalar, Latin Amerika için bir umuttur. Ancak ABD, Sandinistalara karşı “kontra”ları örgütler. Bütün dünya Sandinistaların ABD destekli ‘kontra’larla olan inanılmaz mücadelesini izler. Bu ortamda 1984’te yapılan seçimde Sandinistaların önderi Daniel Ortega oyların yüzde 67’sini alır. ABD, ekonomik ve politik ambargosunu yoğunlaştırır. 1990 yılında Sandinistalar seçimi kaybederler. Yerine seçilen 14 partinin desteklediği Bayan Chamorro başarılı olamaz. 1996 yılında yapılan seçimleri yine bir muhafazakâr, Arnoldo Aleman kazanır.

(Ancak Sandinistaların lideri Daniel Ortega 2006 ve 2011 seçimlerini yeniden kazanacaktır.)

MEKSİKA VE GUATEMALA*

FEST Travel’in kurucusu ve sahibi Faruk Pekin de Evliya Çelebi gibi doğarken şefaathane yerine seyahat diyenlerden. Sektörde taklit edilmeye çalışılan ve trend belirleyici durumda olan FEST’in başarısının arkasındaki isim. “Gitmediğiniz yer kaldı mı?” sorusuna, “Evet, Afrika’nın bir kısmını görmedim” diye cevap veriyor. Bugüne kadar organize ettiği turlarda binlerce kişiyi bir ansiklopedi yutmuşçasına bilgilendiren ve “Seyahatte önemli olan görmek değil, algılamaktır” diyen Faruk Pekin’in sırrı yorgun gözükürken dinlenmek: “Belli bir kültürü izlerken aslında fiziksel olarak yoruluyor olsanız da o bilgiler size inanılmaz bir dinginlik veriyor.” Pekin, Maya ve Aztekler için gittiği ve daha defalarca gideceği Meksika ve Guatemala’yı anlattı.

Siz bu işi yapan birçok şirket arasından yıllar önce sıyrıldınız ve tahtınızı kimseye bırakacak gibi değilsiniz, nedir size farklı kılan?

Oldukça yüksek bir kalite tutturduk ve devamlı yükseltiyoruz. Alışveriş odaklı olmayan, gerçekten bilgilendirmek isteyen, sabahtan akşama gezen, yoğun anlatım talep eden bir müşteri kitlesine hitap ettik, hatta kendi müşterimizi yarattık. Bizim için gezilerimizde en önemli

* “Faruk Pekin, Meksika ve Guatemala’yı Anlattı”, Evrim Sümer, *Hürriyet Seyahat*, 23 Ekim 2003.

kriter tematik olması, belli bir konsept dâhilinde gerçekleşmesi ve her bir gezinin diğerini tamamlaması.

Türkler genelde Meksika ve Guatemala'ya neden gidiyor?

Genelde Aztek ve Maya uygarlıkları için gidiliyor, bu arada bu aslında tam tersidir, Maya önce gelir, ayrıca arada birçok başka uygarlık vardır. Bu uygarlıkların izinde gezmek isteyenlerin en yoğun şekilde görecekları şeyler bu iki ülkede. Bir de eleştirim var. Türkiye'den Meksika'ya çok tur var ama Meksika dedikleri zaman çoğunun aklına gelen yerler maalesef sadece Acapulco ve Cancun. Cancun deniz kenarı, Acapulco ise kumarın ağırlıklı olduğu bir yer. İki de sonradan yaratılmış sahte cennetler. Halbuki Meksika'da çok değişik halklar var. Sadece Maya ve Aztek dersek ciddi bir hak-sızlık etmiş oluruz, arada Olmekler, Zapotekler, Mikstekler, Toltekler, Sabotekler ve birçok uygarlık var. Ama Maya ve Aztek'e bence gereğinden çok önem veriliyor, bir Ortadoğu'ya, Asya'ya bakılırsa çok da parlak değiller aslında. Bunların çok ilgi çekmesinin sebebi çok gizemli ve bir sürü diğer uygarlığa kıyasla daha yakın zamanda keşfedilmiş olmaları. Ayrıca özellikle Güney Meksika ve Guatemala halkı arasında büyük benzerlikler var.

Meksika ve Guatemala'yla ilgili genel bilgi verir misiniz?

Genellikle gezilerimizi düzenlerken doğa, insan ve tarih görmeyi amaçlıyoruz. Bu üç unsur biraraya geldi mi en güzel gezi şekli oluyor. Bu bağlamda Meksika ve Guatemala kombinasyonu çok güzel. Bu arada biz onlarla akraba bile olabiliriz, Amerika kıtasının halkları Asya'dan gitme. Zamanlama olarak Maya MS 300-900 arasında varolmuş, Aztekler ise çok dar bir zaman diliminde yaşamışlar, 200 yıl bile değil. 1340'lı yıllarda ortaya çıkmış, 1521'de kaybolmuşlar.

Mexico City nasıl bir şehir? Kalabalık ve kaos konusunda İstanbul'a çok benziyor herhalde.

Dünyanın en kalabalık yerlerinden biri, çok güzel bir şehir. Burada üç kültür birarada: Eski kültür, kolonyal İspanyol kültürü ve modern kültür. Çok mükemmel müzeler var. Meksikalılar müzecilikte bence dünyada bir numaralar. Şehrin en önemli yerlerinden biri Zocalo Meydanı. Kolonyal stilde binalar ve yeme-içme, gece hayatı burada. İlginç bir yapı da Katedral, zemini eski bir ada olduğu için katedral eğri duruyor, üstelik duruşu devamlı değişiyor. Batmıyor ama her an farklı bir açıda. Ünlü ressam Diego Rivera'nın dev duvar resimleri olan Ulusal Saray da ilginç. Bunun yanında

MEKSİKA

Resmi Adı	Birleşik Meksika Devletleri
Yüzölçümü	1.965.000 km ²
Nüfusu	124 milyon
Başkenti	Mexico City (21 milyon)
Halkları	%62 Mestizo, %28 Yerli/Kızılderili, %10 Beyaz ve diğer
Dinleri	%83 Katolik, %8 Protestan, %1 diğer, %4 belirsiz, %4 inançsız
Dilleri	%93 sadece İspanyolca konuşanlar, %6 İspanyolca ve yerel diller, %1 sadece yerel diller (Maya, Nahuatl ve diğer bölgesel diller)
Ortalama Yaşam Süresi	76 yıl (Kadınlar 78, Erkekler 73)
Kentleşme Oranı	%80
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	18.900 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %2'si; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %37'si)
Devlet Başkanı	Enrique PENA NIETO (2012)

GUATEMALA

Resmi Adı	Guatemala Cumhuriyeti
Yüzölçümü	108.900 km ²
Nüfusu	15 milyon
Başkenti	Guatemala City (3 milyon)
Halkları	%60 Mestizo ve Avrupalı, %39 Yerliler
Dilleri	%60 İspanyolca (resmi), %40 Yerli/Kızılderili dilleri
Dinleri	Katolik, Protestan ve yerel Maya inanışları
Ortalama Yaşam Süresi	72 yıl (Kadınlar 74, Erkekler 70)
Kentleşme Oranı	%51
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	7900 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %42,5'i)
Devlet Başkanı	Ernesto MORALES (2016)

Templo Mayor adlı yeni bir müze kuruldu. Müzenin olduğu yerde bir tanrıyla çocuğunu resmeden bir kabartmalı taş buldular ve onun bulunduğu yere göre müzeyi inşa ettiler. Şehrin modern tarafında Reforma Bulvarı'nı görebilirsiniz. Bulvar boyunca yer yer eski ve yeni heykeller var.

Mexico City dışında nereleri gezmek lazım?

Teotihuacan'a mutlaka gitmeli. Meksika'nın en büyük antik yerleşim yeri, Maya'dan önce var olan bir yer. Buranın en görkemli binası Güneş Piramidi, taban çevresi Keops Piramidi'ne eşit. Ünlü Ay Piramidi de burada. Oaxaca'ya gidebilirsiniz. Monte Alban adlı ören yerini görmek için. Yine oraya yakın, Mitla'da Zapotek uygarlığının merkezi var. San Juan Chamula ve Zinacantan, San Cristobal de las Casas'ın 10 km kuzeybatısında. Ben bunların birine mavi köy, diğerine kırmızı köy diyorum. Giydikleri kıyafetlerin renkleri yüzünden.

Başkent Guatemala şehrini görmeyi tavsiye ediyor musunuz?

Evet, şehir 1500 metre yükseklikte bir dağlık vadide kurulmuş. Ana Meydan, içinde çok sayıda Guatemalalı sanatçının eserini görebileceğiniz Ulusal Saray, neo-klasik stilde inşa edilmiş Katedral ve Guatemala Haritası görülmeye değer yerler. Guatemala Haritası taş-betonarme kabartma bir harita, özel bir hidrolik sistemle nehirleri, gölleri, okyanusları canlandırıyor.

Guatemala'da (ülke olarak) görmeye değer başka yerler var mı?

İki yer daha var. Birisi Antigua kenti. Orta Amerika'da kolonyal karakterini koruyabilmiş en güzel yerlerden biri. UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'nde. En fazla bir buçuk katlı, klasik İspanyol tarzında inşa edilmiş bir kasaba. Chichicastenango ise Pazar Pazarı'yla ünlü bir yer. Beş binden fazla insan geliyor, tüm yerlileri en doğal haliyle orada görmek mümkün. Son zamanda biraz turistik olmaya başladı, bazen 5 bin kişinin yüzde 30'u turist olabiliyor.

Yerel kıyafetli ve fularlı ahşap tanrı

Maximon Guatemala'da, özellikle de Atitlan Gölü civarındaki Santiago de Atitlan isimli köyde ortaya çıkan, tapılan kişi. Aslında bal gibi Maya kültüründen gelen bir şey, Hıristiyanlığın gelmesinden sonra Maya kültürü ile harmanlayıp ahşaptan bir tanrı şekline getirmişler. Bu yerel kıyafetli ve fu-

larlı ahşap tanrı birkaç senede bir farklı bir ailenin evinde kalıyor. Ziyaretçiler adak olarak iki şey götürüyor: İçki ve sigara veya puro. Maximon hafif geriye yatık bir şekilde yapılmış, içkiyi ağızından içeri döküyorlar, puroyu veya sigarayı da yakıp ağızına yerleştiriyorlar. Göğüs kafesinde bir delik olduğu için o sigara kendi kendine tütüyor ve bitiyor.

Kaktüs hayatın her yerinde: Adam bir çakıyla dikenin kenarından kesiyor, bir çekiyor, lifiyle birlikte çıkıyor ve oluyor sana iğne iplik. Kaktüsten esas olarak içki yapıyorlar. Meşhur Tekila ve Mescal...

Meksika müziği deyince akla gelen müzik Mariachi'dir. Müzisyenler kendi tarzlarını yaratıyorlar, ne Avrupalı ne de Meksikalı, işte buna Mariachi deniyor.

PATAGONYA*

Bir dostum anlattı. Geçenlerde ilkokul sondaki oğlunun öğretmeni anlattığı konunun doğruluğunu vurgulamak için "Bu Patagonya'da bile böyledir" demiş. Acaba öğretmenin kendisi Patagonya'nın nerede olduğunu biliyor muydu?

Patagonya neresi? Gerçek mi, yoksa günümüzün yaygın terimiyle sanal mı? Atlantis ya da Mu gibi bir düş ülkesi mi? Patagonya Güney Amerika kıtasında Şili ve Arjantin'in güney kısımlarına verilen ad. Ünlü kâşif Macellan bölgeye ilk geldiğinde çok uzun boylu ve giydikleri makosen biçimli büyük deri ayakkabılarından ötürü ayakları daha da kocaman görünen yerlileri görünce İspanyolca pata (ayak) kelimesinden yola çıkarak bölgeye Patagoni adını vermiş. Kimilerine göreyse Patagonya adı bir yerli sözcüğünden türemiş.

İşte böylesi bir bölgeyi gezeceğiz. Bu "dünyanın bir ucuna gitmek" gibi bir şey. Zaten Patagonya'nın en ucundaki Ushuaia kenti, resmen dünyanın ucu olarak kabul ediliyor.

Bölgenin iki ünlü gezgini var. Biri Macellan. Macellan 1520 yılında Güney Amerika'nın oldukça uç noktalarına kadar gider, ancak bugünkü Cape Horn'a varmadan batıya yönelir ve

* "Düş Değil Gerçek: Patagonya",
The Gate, Temmuz 2001, Sayı: 15.

bir boğazdan geçerek Güney Denizi'ne girer. Bu boğaza daha sonra Macellan Boğazı adı verilir. Yolculuklarının onca zorluklardan sonra sakin geçmesi nedeniyle bu deniz Pasifik Okyanusu olarak adlandırılır (İspanyolca *pacífico*, durgun, sakin demek).

İkinci gezgin ise Charles Darwin'dir. Darwin 1831 yılının sonunda Beagle adlı bir gemiyle bölgeye gelir. Patagonya ve çevresindeki adalarda beş yıl sürecek bir inceleme gezisi yapar. Çok sayıda değişik canlı türüne orada rastlar. "Evrim" teorisinin temelleri orada atılır. Sonuçta geminin adı dünyanın en güneyindeki kanala (*Beagle Kanalı*), Darwin'in adı bir sıradağına (*Cordillera Darwin*), kaptanın adı da Patagonya'daki bir dağa (*Fitz Roy Dağı*) verilir.

Patagonya'yı gezmek için Şili'nin başkenti Santiago'ya ya da Arjantin'in başkenti Buenos Aires'e uçmanız gerekir. Biz ikinci yolu izledik. Buenos Aires'ten bir uçakla Trelew'e uçtuk. Trelew İngilizlerin baskı ve sömürsünden dünyanın diğer ucuna kaçan Gallilerce 18. yüzyıl sonunda kurulan bir kent. Galliler hâlâ bu kentin yakınındaki Gaiman kasabasında ünlü çayevlerini işletiyorlar. Trelew'dan bir karayolu aracıyla Puerto Madryn'e gidip, oradan da Peninsula Waldes keşfine çıktık.

Valdes Yarımadası, Güney Amerika'nın en ilginç yerlerinden biri. Yarımada ve çevresinde değişik fok türlerini, denizaslanlarını, denizfillerini ya da filfoklarını, balinaları, vahşi devekuşlarını (*rhea*), Patagonya tavşanlarını (maras), devegillerden guanakoları, penguenleri görebilirsiniz. 9-10 metre boyundaki balinaların görülebilmesi için özel teknelerle balina gözlem gezilerine çıkılıyor. Denizfilleri, erkeklerinin burunlarının filin hortumunu andırması nedeniyle bu adı almış. Erkek denizfilleri 6-6.5 metre boyunda, ağırlıkları 4 tona yaklaşıyor. 14-15 dişiden oluşan bir hareme sahipler ve bir başka erkek filfoku yan baktığında naralar atarak saldırıyorlar.

Guanako (huanako), pikunya, lama, alpaka gibi devegillerden ilginç bir hayvan. İnsandan kaçıyor, sıkışınca tükürüyor. En büyük düşmanları pumalar.

Valdes Yarımadası'nın kuzeyinde ufak bir ada var. Kuşlar Adası olarak adlandırılan koruma altındaki bu ada Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prenses* adlı öyküsünün başındaki ufak dağa esin kaynağı olmuş.

Peninsula Waldes'te penguen görmek mümkün, ancak Puerto Madryn'den yaklaşık 2 saatlik stabilize bir yoldan gideceğiniz (yoldaki taşlar nedeniyle araçların ön cepheleri hep kafesli) Punta Tombo tam bir Pen-

ŞİLİ

Resmi Adı	Şili Cumhuriyeti
Yüzölçümü	756.100 km ²
Nüfusu	17,5 milyon
Başkenti	Santiago (18 milyon)
Halkları	%89 Beyaz, %11 Yerli
Dinleri	%67 Katolik, %16 Protestan, %4 diğer, %1 belirsiz, %12 inançsız
Dilleri	%99.5 İspanyolca (resmi), %10 İngilizce, %1 sadece yerel diller (Mapudungun, Aymara, Rapa Nui ve diğer bölgesel diller)
Ortalama Yaşam Süresi	79 yıl (Kadınlar 82, Erkekler 76)
Kentleşme Oranı	%90
Kişibaşı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	24.000 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %43'ü)
Devlet Başkanı	Michelle BACHELET (2014)

ARJANTİN

Resmi Adı	Arjantin Cumhuriyeti
Yüzölçümü	2.780.400 km ²
Nüfusu	44 milyon
Başkent	Buenos Aires (15 milyon)
Halkları	%97 Beyaz (İspanyol ve İtalyan), %3 Mestizo, beyaz ve diğer
Dinleri	%92 Katolik, %2 Protestan, %2 Yahudi, %4 diğer
Dilleri	İspanyolca (resmi), İtalyanca, İngilizce, Almanca, Fransızca, Yerli
Ortalama Yaşam Süresi	77 yıl (Erkekler 74, Kadınlar 80)
Kentleşme Oranı	%92
Kişi başı Gayrisafi Milli Hâsıla (GDP/PPP)	20.200 USD (Nüfusun en alttaki %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; nüfusun en üstteki %10'unun geliri, ulusal gelirin %32'si)
Devlet Başkanı	Mauricio MACRI (2015)

guen Cenneti. Penguen 16 kuş türünün ortak adı. Penguenler suya ve soğuğa en iyi biçimde uyarlanmış, uçamayan, karada ayak tabanlarına basarak, paytak paytak yürüyen, denizde müthiş biçimde yüzen ve dalan bir kuş türü.

Patagonya'daki penguen türü siyah-beyaz kravatlı Macellan pengueni, boyları 35-40 cm. Arjantin'in Falkland Adalarında ve Antartika bölgelerinde göğüsleri çoğunlukla sarı lekeli, 120 cm'e kadar boyları olanlar ise Kral Pengueni olarak adlandırılıyor.

Trelew'dan "Dünyanın Sonu" diye adlandırılan Tierra del Fuego (Ateş Toprakları) için Ushuaia'ya uçmanız gerekli. Ushuaia'da, Tierra del Fuego Ulusal Parkı'nı, Dünyanın Sonu Müzesi'ni, müze haline getirilen eski ünlü hapishaneyi gezebilir, Beagle Kanalı'nda deniz otobüsüyle dolaşabilirsiniz. Beagle Kanalı gezisinde denizaslanlarını, bir tür karabatak olan kormoranları görebilir ve oradaki deniz fenerini Jules Verne'in sözünü ettiği dünyanın sonundaki deniz feneri olarak yorumlayabilirsiniz.

Ushuaia'dan El Calafate'ye uçtuk. Oradan UNESCO Doğal ve Tarihi Miras Listesi'ndeki Buzullar Parkı'na gidip Argentino Gölü'ne doğru uzanmış, hareket eden Perito Moreno Buzulu'na baktık. Patagonya'nın nefes kesen yanı buzul mavisi renkleriyle buzulları. Özellikle de parçalanıp suya düşen Perito Moreno buzulu parçalarının çıkardığı ses. Argentino Gölü çevresinde Uppsala ve Spégazzini buzullarını görmek de mümkün.

Artık El Calafate'den karayolu ile Şili'ye, Torres del Paine Ulusal Parkı'na gidebiliriz. Bu karayolu ıssızlığı ve kimsesizliğiyle insanları büyülüyor. Bu yol üzerinde ya da Patagonya'nın belli yerlerinde "gaucho" olarak adlandırılan kovboy-çobanları da görebiliriz.

Torres del Paine Parkı, devamlı değişen renklerde muhteşem tepeler ve buz tarlaları, canlı turkuaz ve lacivert renklerde gölleri, gri ve yeşil vadileri, şelaleleri ve çok zengin vahşi doğasıyla nefes kesecek kadar güzel manzaralar sunuyor.

Parkın tam ortasında yaklaşık 2600 m yükselen garip şekillerde masif granitten kayalar, "Paine'nin Kuleleri ve Boynuzları" olarak adlandırılmış. Vadiler 50 m'den 200 m'ye kadar yüksekliklerde irili ufaklı göllerle adeta işlenmiş. Parkın batı tarafında dört büyük buzul var: Grey, Dickson, Zapata ve Tyndall. Grey Buzulu da büyülüyor. Park 105 değişik tür kuşa, 200 bitki türüne ev sahipliği yapıyor.

Şili'nin güneyi yüzlerce fiyort, buzul gölü, ada ve adacık ile paramparça olmuş durumda. Puerto Natales ve Macellan Boğazı üzerindeki Punta Arenas, bu bölgenin gezilmesi gerekli iki önemli kenti. Çevredeki Serrano Buzulu da büyüleyici. Gezimizi burada noktlayıp uçakla Santiago'ya dönebiliriz artık. Santiago'dan Puerto Montt'a uçup, oradan gemilerle fiyort turu ve San Rafael Buzulu gezisi de yapılabilir.

Doğayı seviyorsanız, Patagonya etkileyici, nefes kesici bir yer.

DARWIN'İN ZİHNİNİ AÇAN GALAPAGOS ADALARI*

Dünyada vahşi yaşamın gözlemlenebildiği en doğru yerlerden biri Galapagos Adaları'dır. Yanardağlar, lav kalıntıları, lav tünelleri, dünyada benzerini bulamayacağınız bir flora ve fauna, dev kaplumbağalar, albatroslar, ispinozlar, fregatlar, sümsük kuşları, kara ve deniz iguanaları, kürklü foklar, flamingolar... Kısacası Galapagos yaşayan bir Darwin laboratuvarıdır, evrim teorisini çağrıştıran...

Galapagos Adaları Pasifik Okyanusu'nda, Ekvador'un 960 km batısında, Ekvator Çizgisi'nin güneyinde yer alan ve toplam 7900 km²lik kara parçasını kaplayan irili ufaklı ellinin üzerinde adadan oluşuyor. Bu takımadalar (*arsipel*), 16. yüzyılın ortalarına kadar bilinmeyen topraklar (*terra incognita*) idi.

Dünyayı sarsan en önemli bilimsel buluşlardan biri olan Evrim Kuramı'na ev sahipliği yapan ve büyüleyici güzelliğe sahip olan Galapagos Adaları esasında yanardağ patlamalarının ürünü. Oluşum doğudaki adalarda 4 milyon yıl (bazıları bu rakamı San Cristobal Adası için 6.3 milyon yıla indiriyor) öncesine kadar gidiyor, batıdakiler ise 600-700 bin yıllık. Şu anda değişim, yeni oluşumlarla sürüyor. Isabela Ada-

* "Darwin'in zihnini açan Pasifik Adaları Galapagos", *Hürriyet Seyahat*, 8 Mayıs 2016.

sı'ndaki Cerro Azul yanardağı 1995'te, Campese Ekim 2005'de yeniden faaliyete geçip lav püskürtmü. 2015'te de yine Ísabela Adasındaki Wolf yanardağı lav çıkardı. Yanardağ etkinliklerinin farklı izlerini her adada görmek mümkün.

İnka İmparatorluğu'nun son krallarından Atahualpa'nın dedesi Tupak Yupanki'nin altın merakı ile adalara geldiği söyleniyorsa da, bu konuda herhangi bir kanıtı sahip değiliz. Galapagos'u ilk ziyaret eden kişi Panama rahibi Tomas de Barlanga olmuş. Peder Tomas Panama'dan Lima'ya giderken sürüklendiği Pasifik Okyanusu'nda su bulabilmek için Galapagos'a sığınmış.

Adalara daha sonra korsanlar, balina avcıları ve bazı kâşifler gelmiş. Özellikle Orta ve Güney Amerika'nın batısında seyreden İspanyol bandıralı gemilere musallat olan 17. ve 18. yüzyılın korsanları arasında en ünlü olanı James Cook. *Dünya Etrafında Yeni Bir Seyahat* adlı kitabın yazarı William Dampier da adayı ziyaret eden ünlüler arasında. 1709'da Şili Adası'ndan kurtarılıp Galapagos'a getirilen Alexander Selkirk ise Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* adlı kitabının kahramanı olmuş. Korsanların adalarda yaşayan kaplumbağalara, iguanalara ve çevreye verdiği zarar çok büyük... Onları yemişler, gemilerine doldurup sağda solda satmışlar, adalara dışarıdan bir yığın evcil hayvan getirip bırakmışlar ve böylece ekosistemi bozmuşlar.

18. yüzyılın başından itibaren Galapagos'a gelmeye başlayan balina avcıları ise her seferinde teknelerine 600 kadar kaplumbağa koyarak dönmüşler. Kısa zamanda Floreana, Santa Fe ve Rabida adalarından 200 bin kaplumbağa taşıyarak bu adalardaki kaplumbağa neslini neredeyse tüketmişler. Balina avcıları arasında adalara gelen en ünlü kişi ise *Moby Dick* romanının yazarı Herman Melville.

Adını nereden alıyor?

İspanyollar adaları önce Kolomb Takımadaları, sonra Büyülü (ya da Perili) Adalar olarak adlandırmışlar. Bu arada gördükleri dev kaplumbağaların sırtlarındaki kabuğu at eyerine benzeten bazıları, eyerden yola çıkarak adalara Galapagos (İspanyolca'da atın dörtnala gitmesi *galope*) adını takmış. Bu ad daha çok tutulmuş.

Kimselerin sahip olamadığı bu adalara 1822 Bağımsızlık Hareketi'nden sonra Ekvador sahip çıkmış. Charles Darwin'den 3 yıl önce, 1838'de adalara gelen Ekvadorlu General Jose Villamil bir koloni kurmaya çalışmış ama olmamış.

Ekvador 1910'lu yıllarda ABD'nin 15 milyon dolar karşılığında adaları 99 yıllığına kiralama talebini de geri çevirmiş. Ancak Japonların Pearl Harbour Baskını'ndan sonra ABD'ye Güney Seymour Adası'nı (Baltra Adası) üs olarak kullanma izni vermiş. Bugünlerde turistlerin kullandığı havalimanının çekirdeği o günlerde atılmış.

Adalarda esas yerleşim 1930'lu yıllarda olmuş. Şu anda 4 adada yaklaşık 30 bin kişi yaşıyor. San Cristobal Adası'ndaki Puerto Baquerizo Moreno, Adalar'ın başkenti. En kalabalık kent olan Santa Cruz'daki Puerto Ayora ise turizmin başkenti. Ayrıca Floreana ve Isabela adalarında da yerleşimler var. Yerleşim yerleri tüm Galapagos'un ancak %3'ünü kaplıyor.

Adalara Gezi

Galapagos Adaları'na elbette Pasifik Okyanusu'nda seyretmeye uygun teknelerle, gemilerle gidilebilir. Ancak pratik olan uçaklarla gitmek. Adalara Ekvador'un başkenti Quito'dan ve en büyük kenti Guayaquil'den uçaklar kalkıyor. San Cristobal Adası'ndaki Baquerize ya da Santa Cruz Adası'nın kuzeyindeki ufak Güney Seymour Adası'ndaki Baltra havalimanlarına iniyorlar.

Adaların bazı yerlerinde bulunan bir otelde kalarak adaları keşfetmek hiç de akıllıca değil. Hem pratik olmuyor hem de pahalıya çıkıyor. Adaları keşfetmenin en iyi yolu adalar arasında dolaşan teknelerle gezmektir. Her fiyattan ve her boydan tekne var. Galapagos Islands (www.galapagosislands.com) müthiş bir sayfa. Oradan her türlü bilgiye ulaşabiliyorsunuz.

Adalara ayak bastığınız an 100 USD Ulusal Park'a giriş ücreti ve 20 USD giriş kartı parası ödüyorsunuz. Ekvador'un bir parçası olmasına rağmen pasaport kuyruğuna giriyorsunuz. Ciddi bir aramadan geçiyorsunuz. Çünkü adalara dışarıdan canlı, bitki, tohum sokmak yasak. Adalar, dış dünyadan ve insanlardan korunuyor.

Geziye başladığımızda da size ekolojik dengenin korunmasına yönelik bir dizi kural sıralıyorlar. Gezginlere ayrılan patikaların dışına çıkılmayacak, fotoğraf için hayvanlara çok yaklaşılmayacak, hayvanlara dokunulmayacak, yüksek sesle konuşulmayacak. Hayvanlar, özellikle kuşlar ürkütülmeyecek...

Son derece bilgili ve deneyimli yerel rehberler kurallara uyup uymamayı izliyor. Bu nedenle epey havalılar, hatta bazıları despot gibi. Gemilerin adaların kurallarına uymayanı geziden atma hakkı var.

Galapagos Adaları'nı gezdiren tekneler 4, 5, 7 gecelemeli geziler yapıyorlar. Kısa ya da uzun, adalara özgü bitki topluluğuyla, kuş, sürüngen, fok, kaplumbağa... Adalara özgü tüm hayvanları ve bitkileri mutlaka gösteriyorlar.

Ben yıllar önce adalarda haftalık bir gezi yapmıştım. Yine aynı gemi "Galapagos Legend"la bu kez dört günlük bir gezi yapıyorum.

Unutulmaz Bir Keşfe Doğru

Quito'dan Guayaquil üzerinden Galapagos Adaları'na uçuyor ve Baltra Adası açıklarında bizi bekleyen tekneye biniyoruz. Can yelekleriyle yapılan bir güvenlik provasından sonra güzel bir açık büfe öğle yemeğiyle gezimize başlıyoruz. Ardından Santa Cruz Adası'nın kuzeyinde karaya çıkıyoruz.

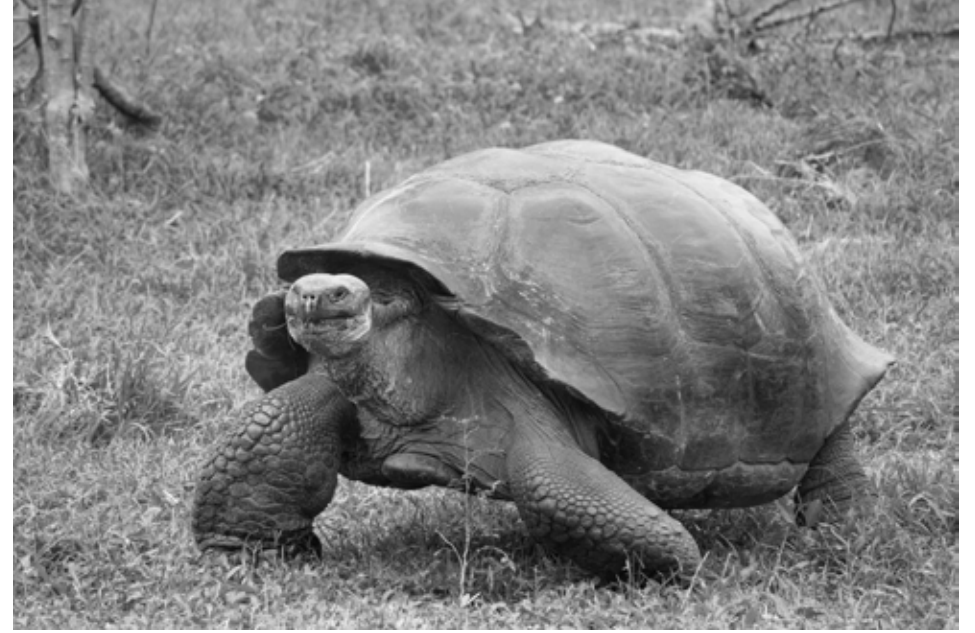
Karaya çıkışlar *panga* ya da *dinghy* olarak adlandırılan küçük teknelerle oluyor. Herkes can yeleklerini takmış olarak, bazen dalgalardan dolayı yerinde duramayan bu teknelere indiriliyor. Önce gezginler, sonra eşyaları, çantaları, fotoğraf makineleri ya da videokameralar. Tekneler karaya tam yanaşırsa buna "kuru iniş" deniyor. Tekne plaj gibi kumsal bir yere gelirse kenara yanaşamıyor, gezginler eşyaları ellerinde denizin dibine basarak yürüyorlar. Buna da "yaş iniş" deniyor.

Karada bizi bekleyen otobüslerle adada 45 dakika gittikten sonra dev kara kaplumbağalarının olduğu bir çiftlikte ayağımıza geçirdiğimiz çizmelemlerle adaya adını veren kaplumbağaların peşine düşüyoruz. Günümüzün trendine uygun, yavaş yavaş hareket ediyorlar. Hiç aceleleri yok. Neden olsun ki! 80-200 yıl yaşıyorlar.

Galapagos kaplumbağalarının en meşhuru daha önce fotoğraflarını çektiğim 1910 doğumlu Yalnız George idi. Türünün son örneği olan ve yalnız yaşayan George'a bir eş bulunamadı. 10 bin dolarlık ödüller de işe yaramadı. Araştırmacılar "bari melezini elde edelim" diye yanına iki tane başka tür dişi kaplumbağa koydular. Onlarla da sevişmedi. 24 Haziran 2012'de yerel saatle 08.00'da bu dünyayı terk etti, geride türünden bir örnek bırakmadan soyu tükendi.

Çiftlikte İspanyolcada "kutsal direk" (*palosanto*) diye adlandırılan, Güney Amerika'ya özgü, tıpta da kullanılan bir ufak ağaç türü ile tanışıyoruz. Çevrede ayrıca mango, muz, şeker kamışı ve orkide bahçeleri var.

Çiftlikte 150 m uzunluğunda ve 4-5 m çapındaki bir lav tüneli içinde yürüyoruz. Bu yürüyüş ve dönüşte gördüğümüz büyük bir lav krateri bize Adalar'ın jeolojik oluşumunu kısmen de olsa anımsatıyor. Gemiye binmeden önce kayalıklar üzerindeki penguenlerin peşine düşüyoruz.

EKVADOR

Resmi Adı	Ekvador Cumhuriyeti
Yüzölçümü	284.000 km²
Nüfusu	16 milyon
Başkenti	Quito (1,7 milyon)
Halkları	Mestizo (%72), Yerli (%16), Avrupa kökenli (%6), Afrika kökenli (%4), diğer (%2)
Dilleri	İspanyolca (resmi), Keçuva gibi Yerli dilleri
Dinleri	Katolik (%74), Protestan (%11), Ateist (%8), diğerleri (%7)
Ortalama Yaşam	77 yıl (Kadınlar 80, Erkekler 74)
Kentleşme Oranı	%64
Kişi Başına Gayri Safi Milli Hâsıla (GDP / PPP)	11.000 USD (Nüfusun en alt %10'unun geliri, ulusal gelirin %1,5'i; en yüksek %10'unun geliri, ulusal gelirin %35'i)
Ekilebilir Arazi	%30 / Orman %39
Devlet Başkanı	Rafael CORREA (2007)

İkinci gün Santiago Adası'na yaş iniş yapıyoruz. Hemen kıyıda dünya tatlısı fokları, denizaslanlarını görüp kendimizi kaybediyoruz. Kimi tembel tembel yatıyor, kimi denizde diğerleri ile oynuyor, kimi de annesinden süt emiyor. Kıyılardaki sesuvium bitkisi rengârenk. Lav zemin üzerinde nereye gideceğini tahmin edemeyeceğiniz kırmızı renkli yengeçleri izliyoruz. Bu onlarla ilk tanışmamız. Daha sonra onlarla diğer adalarda da karşılaşacağız. Her yanımız deniz iguanası, istakoz, denizyıldızı, lav kertenkelesi, sinekka-par, sarı ötleğen... Sanki yeni soğumuş lavların üzerinde gezer gibiyiz.

Gemiye dönmeden önce, kıyıda boş zamanımız oluyor. Gezginlerin çoğu ya yüzüyor ya da geminin sağladığı şnorkel malzemeleri ile dalıyor. Kimileri yeni moda "GoPro"larıyla su altı çekim yapıyor. Şnorkelle dalınca Galapagos çevresinde dolaşan çekiçbaşı köpek balığı türünü görmek de mümkün.

Öğleden sonra şnorkelli bir dalışın ardından Bartolomé Adası'nı geziyoruz. Volkanik koniler tarafından yaratılan farklı yüzey şekillerini, çevre adaların muhteşem manzarasını görmek için 375 basamakla adanın tepesine çıkıyoruz.

Üçüncü gün Santa Cruz Adası'nın Ejderha Tepesi tarafında Darwin ispinozlarının ve kara iguanalarının peşine düşüyoruz. Adanın kıyısı çevresinde mavi ayaklı sümsük kuşları, kırlangıç kuyruklu martılar dolaşiyor. Aman ne çok kara iguanası var. Hepsi de adalara özgü kaktüsler arasında donmuş gibi duruyor.

Ayaklarımız arasında alaycı kuşlar dolaşiyor. Adanın en zeki kuşları. İnsanların sularını çalmaya çalışıyor. Adadaki geziyi tamamlarken bir gölde pembe flamingoları ve kıyıda albatrosları görüyoruz. Dalgalı albatroslar aynı zamanda Adalar'ın imparatorları. Dört kg ağırlığında, kanat genişliği yetişkinlerde 2,5 m, kırk yaşına kadar yaşayabiliyorlar.

Nisan-aralık ayları arasında yaklaşık 12 bin çift dalgalı albatros Adalar'a yuvalamaya ve beslenmeye geliyormuş. Bu dev kuşlar yaşam boyu arkadaşını bulmak için çok uğraşmış. Özellikle erkekler beğendiği dişiler için havada akıl almaz danslarla kur yapar, onu besler, öpmeye çalışmış. Galapagos'ta çekebileceğiniz en güzel fotoğraflardan biri öpüşen albatroslar.

Öğleden sonra Kuzey Seymour Adası'nda mavi ve kırmızı ayaklı sümsük kuşları, kürklü fok balıkları, ama daha önemlisi fregat kuşları arasındayız. Bu kuşlar koyu siyah renkleri, ucu kıvrık büyük gagaları, çatalı kuyrukları ve büyük kanatlarıyla tanınırlar. Açtıklarında iki metreyi geçen kanatları, kuşlar arasında albatroslar dâhil vücut ağırlığına göre en uzun olanıdır.

Büyük, küçük, muhteşem gibi türleri vardır. Tek eşlidirler, ama koloni halinde yaşarlar. Erkekleri gaga altında bir torbaya sahipler. Eşlenmek istediklerinde gagalarını dikleştirip ses çıkarırken kırmızı torbalarını şişiriyorlar. Dişiler bu sese ve torbaya göre erkek seçiyor. Öpüşükleri de oluyor. İlginçtir erkekler de 25-30 kişilik gruplar halinde çalılıklara tünüyorlar. Birbirlerinin kesesini delmeye çalışan fregat kuşları da gördük.

Dördüncü gün dönüşe geçmeden önce bir kez daha Galapagos Adaları'nda yüzülüyor. Bu kez bembeyaz kumlu Bachas Sahili'nde. İncecik kuma sahip plaj adını Amerikan donanmasına ait II. Dünya Savaşı'ndan kalma batık teknelerden (*barges*) alıyor.

Galapagos Adaları her yönüyle şaşırtıcı. Böylesi bir coğrafyayı algılayabilmek ise bir yaşam deneyi.

Galapagos'ta Turizm ve Alınacak Dersler

Türkiye'nin Galapagos'tan öğreneceği çok şey var, özellikle özgün, nadir, biricik olan bir turistik ürünün nasıl pazarlanıp satılabileceği ve bu ürünün nasıl korunabileceği konularında. Galapagos Adaları gezileri oldukça pahalı. Daha adalara girerken 100 USD Ulusal Park giriş ücreti ödüyorsunuz. Ortalama bir hafta süren tekne yolculukları en sıradan deniz araçları için bile çok pahalı.

Rehberlik ücretleri yüksek ve adalarda rehbersiz gezilemiyor. Sırt çantalarının işi biraz zor. Galapagos Ulusal Parkı kurallarına uymak zorundasınız. En fazla on altı kişi olabilen gruplar bir kokartlı doğabilimci rehber ile gezmek zorunda. Hayvanların ya da kuşların yuvalarını bozmamak, yumurtalarını ezmek için gezginler belirlenmiş patikaları kullanmak, canlıları rahatsız etmemek, onları ellememek, yiyecek vermemek ve flaş kullanmak zorunda.

Kültür turizmini iyi biliyorlar. Bilim dünyasını sarsan Darwin'i pazarlamayı ve de doğal evrim laboratuvarını korumayı iyi öğrenmişler. Adalara en büyük zararı insanlar, onların getirdiği ya da onlarla beraber gelen domuz, köpek, siyah sıçan, keçi vermiş. Guava, siyah böğürtlen, kırmızı kinin gibi bitkiler her yanı sarmış. Kontrol edilemeyen turizm adalara göçü teşvik etmiş.

Yasadışı balıkçılık, Asya'da afrodizyak olduğu sanılan denizhiyarı avcılığı ciddi zararlar veriyor. Ancak Ulusal Park yetkilileri ve Charles Darwin Araştırma İstasyonu ekosistemi korumak için elinden geleni yapıyor, keçi, köpek sayısını azaltıyor, deniz hiyarları çıkarımını engelliyor, özgün flora

ve fauna türlerini geliştiriyor, kaplumbağa sayılarını artırıyor, hayvan yuvalarını koruyor. “Galapagos Dostları” adlı kuruluş elinden geleni yapıyor. Daha fazla bilgi için bakınız: www.gct.org ve www.galapagos.org

Darwin, Galapagos’un İspinozları ve Evrim Kuramı

Charles Robert Darwin (1809-1882) geliştirdiği Evrim Kuramı’yla dünyayı sarsan bir bilim insanıdır. Doğal seçme üzerine temellendirdiği evrim kuramı, yalnızca doğa bilimlerinde değil, sosyal bilimlerde ve kutsal kitaplarda yaratılış efsanelerine inananlarda deprem yaratmıştı. Yarıda bıraktığı tıp eğitimi sonrasında rahip olmak için Cambridge’de okurken bile taşların, kuşların, hayvanların peşindeydi. Jeoloji ve botanik onu daha fazla ilgilendiriyordu.

Ondaki bu eğilimlerini iyi gözleyen aile dostu botanik profesörü John Henslow’un zorlamasıyla Kaptan Fitz Roy’un “Beagle” adlı gemisi ile Güney Amerika’nın kıyılar haritasını çıkarmak üzere görevli olarak katıldığı keşif gezisi hem onun hayatını, hem de tüm dünyalılarının dünyasını değiştirdi. Beagle serüveni Aralık 1831-Ekim 1836 arasında gerçekleştirildi ve gezi Brezilya, Şili, Patagonya Tierra del Fuego, Galapagos Adaları, Tahiti, Yeni Zelanda, Avustralya, Cocos Adaları, Mauritius, Güney Afrika, St. Elena ve Ascension adaları gibi yerleri kapsadı.

Gemi 15 Eylül 1835’te Galapagos’a uğradı ve yaklaşık beş hafta kaldı. Bu süre içinde Darwin yüzlerce bitki, kaplumbağa ve kuş örneği topladı. Bu örneklerden biri onun yanlış adlandırdığı bir grup kuş (bunlar 1936’da Darwin’in ispinozları diye adlandırılacaktı) koleksiyonuydu. Nasıl oluyor da, aynı fiziksel koşullara sahip, ancak birbirinden birkaç kilometre uzaklıktaki bu adalar birbirine benzeyen, ancak türdeş olmayan 13 ayrı ispinoz türü yaratabiliyordu? Bu gerçek Darwin’i sarstı ve her şey böyle başladı. Döndü ve *Beagle Gemisi’nin Uğradığı Çeşitli Ülkelerin Jeolojisi ve Doğa Tarihi Üzerine Yapılan Araştırmaların Günlüğü 1832-36* adlı ilk yapıtını yayımladı.

Ardından dünyayı sarsan *Türlerin Kökeni* gelecekti. Bizim Galapagos gezisi süresince göreceğimiz sevimli ispinozlar bakın nelere yol açmış, nasıl Darwin’e ilham kaynağı olmuş...

AMAZON YAĞMUR ORMANLARI*

Amazon Yağmur Ormanları gezisi bir doğaseverin hayalleri içinde en önde gelenlerdendir. Şelalelerde, örneğin Victoria, Iguazu şelalelerinde suyun gücünü hissedebilirsiniz. Ama suyun sınırsız yaratıcı gücünü duyumsamak ancak bir tropik yağmur ormanında mümkündür.

Bu deneyimi yaşamak için Ekvador’a gittik. Ekvador bu çabanın tek coğrafyası değil elbette. Oraya kadar gitmişken Galapagos Adaları’na bir gezi tasarladığımızdan Ekvador’u seçtik. Dünyadaki yağmur ormanlarının yarısını oluşturan Amazon Yağmur Ormanları yalnızca Ekvador’da bulunmuyor. Ayrıca Brezilya, Peru, Bolivya, Kolombiya, Venezuela, Guyana, Surinam ve Fransız Guyanası’nda da var. Amazon Yağmur Ormanlarının yaklaşık yüzde 60’ı Brezilya’da.

Amazon, And Dağları’nın Peru’daki bir bölümünden doğuyor. Sayıları bini aşan yan kol nehirle beslenip Brezilya kıyılarından Atlantik Okyanusu’na dökülüyor. Her saniye denize 210 milyon litre su boşaltıyor. Yağmurların az olduğu sezonda genişliği 1,5-10 km arasında değişiyor. Bu rakam suların yükseldiği dönemde on misline çıkıyor. Suya döküldüğü yerde 240 km olabiliyor.

* “Merhaba Cennet, Amazon’un damarlarında yolculuk”, *Hürriyet Seyahat*, 27 Mart 2016.

Amazon taşıdığı su miktarı açısından dünyanın en büyük nehri. Yaklaşık 6500 km'lik uzunluğuyla uzunluk sıralamasında Nil'den sonra ikinci olsa bile (iki nehrin uzunluğu konusunda yoğun tartışmalar var), tek başına kendisini izleyen yedi nehrin suyundan daha fazla suya sahip. Tek başına tüm dünya tatlı su hacminin beşte birini oluşturuyor. Ve ormanlarıyla birlikte 7 milyon km²'lik bir alanı kaplıyor.

Amazon Nehri gerçek bir biyoçeşitlilik ortamı. Dünyadaki tüm türlerin yüzde 10'u, tüm dünya kuş türlerinin yüzde 20'si, 40 bin bitki, 2200 balık, onbinlerce böcek cinsi Amazon Yağmur Ormanlarında yaşıyor.

Amazon Adı Nereden Geliyor?

Amazon Nehri, Batılılarca 1541 yılında keşfediliyor. Kolonyalist İspanya'nın İnka İmparatorluğu'nu yok etmekle ünlü komutanı, yüzbinlerce Yerlinin katili Francisco Pizarro'nun kardeşi Gonzalo Pizarro 1541'de Ekvador'un bugünkü başkenti Quito'yu işgale gelir. Yardımcısı Francisco de Orellana'yı efsane altın şehri (El Dorado) ve Tarçın Vadisi'ni keşfe gönderir. Orellana bugün kendi adını taşıyan yerde Coca Nehri ile birleşen Napo Nehri'ni izlemeye başlar.

Yaptırdığı değişik teknelerle 26 Aralık 1541'de başladığı yolculuğunu sekiz ay sonra 24 Ağustos 1542'de Amazon'un denize döküldüğü yerde bitirir.

Orellana'nın adamları Brezilya'da bugünkü Manaus yakınlarında dehşetengiz savaşçı kadınlardan (ya da uzun saçlı erkeklerden) sopalarla dayak yerler ve canlarını zor kurtarırlar. Savaşçı kadınlardan dolayı da nehrin tamamını mitolojik göndermeyle Amazon (Rio Amazonas) diye adlandırırlar.

Amazon Yağmur Ormanı gezileri daha çok Brezilya, Ekvador, Peru, Bolivya ve Kolombiya'da gerçekleştiriliyor. Bu ülkelerin başkentine uçuyor, oradan da uçakla Manaus, Belem; Coca, Lago Agrio; Puerto Maldonado, Iquitos; Rurrenabaque; Leticia gibi gezi başlangıç noktalarına gidiyorsunuz.

Yağmur ormanı gezilerini iki türde gerçekleştirebilirsiniz: Ya nehir kıyısında sayıları giderek artmakta olan çoğu ahşap bungalovlarda veya otellerde kalırsınız ya da Amazon Nehri veya kollarında seyreden irili ufaklı teknelerde konaklayabilirsiniz. Ben daha önce Peru'da Lima'dan uçtuğum Iquitos çevresindeki Amazon kıyısındaki bungalovlarda kalarak yağmur ormanı gezileri yapmıştım.

Bu kez Ekvador'un başkenti Quito'ya uçtuk. Önce kolonyal mimarisini en iyi biçimde koruması nedeniyle UNESCO Tarih Mirası Listesi'ne alınan

tarihi Eski Kenti, kent dışındaki Ekvator çizgisi nedeniyle dünyanın ortası kabul edilen Mitad del Mundo'yu (0° 0' 0") gezdik.

Nehirde seyir, ormanda gece yürüyüşü

Biz oradayken her tarafı yanardağlarla dolu Ekvador'un en ünlü volkanı Cotacachi (4944 m) yeniden duman çıkarmaya başlamıştı. Ardından Amazon Yağmur Ormanı için Coca'ya uçtuk. Oradan Orellana'nın yaptığı gibi Napo Nehri'nde seyretmeye başladık. Kanolarla yaklaşık iki saatlik bir yolculukla üç gece kalacağımız Anakonda gemisine gittik. Klimalı lüks kamaralarımıza yerleşip ilk içkilerimizi yudumlayarak güneşi batırdık. Akşam yemeğinden sonra ilk deneyim olarak gece orman yürüyüşüne çıktık.

Zaman zaman müthiş bir sessizlik... Kuş cıvıltıları, arada bir ufacık cüsesine bakmadan acayip yüksek sesler çıkaran sincap maymunlarının gürültüsü ve bastığımız çalılardan gelen sesler.

Tabii ki müthiş bir nem var ve yerler çamurlu. Bu nedenle gemiden verilen yüksek çizmelerle yürüyoruz. Rehberlerimiz Keçuva yerlilerinden. Onlar nereye, nasıl bakacaklarını çok iyi biliyorlar. İşte dev örümcek tarantula, kuyruksuz kamçı akrep, salyangoz yiyici yılan, dev ağaçlar, ilk defa gördüğümüz mantarlar, sarmaşıklar... Herkes fotoğraflama yarışı içinde...

Sincap Maymunları

Tekne yol alıyor. Ertesi gün kanolarla Pañacocha Gölü'ne gidiyoruz. Amazon'un en büyük kollarından Napo'ya açılan dar derelerde yemyeşil bir ortamda ilerliyoruz yavaş yavaş. Kimseler yok. Siz ve doğa. Nasıl dinlendirici bir ortam... Acayip bir yarasa türü görüyoruz, farklı baykuşlar, adını bilmediğimiz kuşlar... Öylesine güçlü bir biyoçeşitlilik ki, zaten ne görsek, hepsini de ilk defa görüyoruz. Bungalovlu bir yere geliyoruz. Kimileri gölde "kayaking" yapıyor, yüzüyor, kimileri ormanda yürüyüşe çıkıyor. Yerli rehberler sürekli bilgi aktarıyor.

Dev ağaçlar (*ceiba*), boyları 40-45 m, dimdik... Zehirli bitkiler... Hiç ölme-yecekmiş gibi müthiş bir örgütlülük içinde yaprak taşıyan karıncalar... Termit yuvaları, dev zehirli karıncalar, sincap maymunları... Aşırı nemli bir ortam. Gökyüzü de görünmüyor, ağaçlardan. Tropikal yağmur ormanı ne de olsa...

Gerçekte Pañacocha Gölü, piranaların gölü. Ama yüzenlere sataşmıyorlar. Sonra dönüşte rehberler kanlı biftek parçasıyla bir tane avlayıp bize güçlü dişlerini gösterdiler. Bu arada dönerken Napo Nehri'nde yüzmeye

çalışan bir ceylan görüyoruz. Yerli rehberler nehirde ufak teknelerle seyreden yerliler avlamasın diye motorlu kanoyu nehrin akışından zorlanan ceylanın üzerine sürüyorlar. Müthiş bir kovalamaca. Neyse ceylan karaya ulaşıp ağaçlar arasında kayboluyor, biz de rahatlıyoruz.

Üçüncü gün önce renkli kuşların peşine düşüyoruz. Amazon Yağmur Ormanlarında papağan diye bildiğimiz kuşların değişik 30 türü amazon üst başlığıyla adlandırılıyor. Onlara bakarken dürbünle uzaktan gördüğümüz bir sahne neredeyse bir saatimizi alıyor: Bir yılan sinsice kuşlara yaklaşıyor.

Ardından bir tatlı su kaplumbağası çiftliğine uğruyoruz. Orada su içinde kaplumbağa yavrularını büyütüyorlar. Amazon suyunda yaşayan canlıların zarar veremeyeceği büyüklüğe ulaşıncaya Amazon Nehri'ne bırakıyorlar. Bize de iki örnek verdiler. Törenle ve deyişlerle onları nehir içindeki bir adacığın çukuruna bırakıyoruz.

Yasuni Parkı

Bir ara Amazon kıyısında kadınların örgütlenmesiyle öne çıkan Sani Isla köyüne uğruyor ve yaşamları hakkında bilgi alıyoruz. Kendileri hakkında kararlar üreten Kadınlar Meclisi'ni izlemek oldukça ilginç.

Daha sonra içerisinde bulunduğumuz yaklaşık 10 bin km²'lik Yasuni Parkı'nı konu edinen bir yerel müze geziyoruz.

Yasuni Vuarani kabilelerinin diyarı. Bölgede ayrıca Şuarlar var. Tageri ve Taromenone kabilelerine ise kimse yanaşamıyormuş. Görevlileri bile okla vuruyorlarmış. Toprakları da onların talebiyle izole edilerek onlara ayrılmış durumda.

Son gece garsonlardan biri bize değişik flütlerle Güney Amerika, And Dağları müziği konseri verdi. Dünyanın ücra bir köşesindeki henüz fark edilmemiş bu yeteneği şaşkınlıkla dinledik.

Havadan yana şansımız çok iyiydi. Ama son gün Coca'ya dönerken iyi bir Amazon yağmuru yedik. Nehrin seviyesi birdenbire yükseldi. Ne acayip şey şu doğa.

Amazon Ormanları dünyanın diğer yağmur ormanları gibi hızla yok ediliyor. Sığır çiftlikleri ve tarım için ağaçları kesme, endüstri yerleşimleri, maden arama nedenleriyle gezegenimizin iklim koşullarını ve ısı değerlerini düzenleyen ormanlar tüketiliyor. Unutmayalım ki Afrika ormanlarının yaklaşık yüzde seksenini son yüz yıl içinde yitirdik.

Toplam 5,5 milyon 'lik Amazon Yağmur Ormanı alanı hızla ormansızlaştırılıyor. Bilim insanlarına göre son kırk yıl içinde 750 bin km²'lik (yani yaklaşık bir Türkiye) Amazon Yağmur Ormanı yok edilmiş. Dünyanın karbondioksit-oksijen çevrimini sağlayan, su dengesini, flora ve fauna kaynağı yağmur ormanları karbondioksit salınımına yenilmeye başladı. Ne yazık ki hızla kaybolan Amazon Yağmur Ormanlarına “son bakışlar”...

BAŞKA MEZOPOTAMYA YOK*

Mezopotamya iki nehrin, Fırat ve Dicle'nin arası, dünyanın en eski uygarlıklarının beşiği. Her metrekaresinde Sümer, Akad, Babil, Asur, Pers, Roma, Abbasi, Selçuklu, Atabekler, Osmanlı'nın, yaklaşık on bin yıllık yoğun kültürel mirasın izlerini barındırıyor. İnsana ait birçok gelişmenin ilki burada gerçekleşti: ilk kentleşme, ilk yazı, ilk çömlekçi çarkı, devletin ilk kurumlaşması, ilk kanunlar, ilk bürokrasi, ilk sulama yolları, astronomiye, matematiğe ilişkin ilk bilgiler, hatta ilk pil...

Gılgamış Destanı burada yaşandı. Nuh Peygamber teknesini muhtemelen burada yaptı. Tevrat peygamberi İbrahim burada yaşadı. Yunus Peygamber burada gömülü. Hammurabi kanunlarını burada yaptı. Nabukadnezar ünlü Babil'in Asma Bahçelerini burada yarattı. Abbasiler döneminde 2,5 milyonluk bir nüfusa ulaştığı söylenen görkemli Bağdat burada oluştu. Hz. Muhammed'in damadı Ali ve torunu Hüseyin burada yatıyor. İşte şimdi böylesi bir coğrafya barbarların ateşi altında. Burada yok edilecek tarihsel eserlerin geriye dönüşü, yerine benzerlerinin konulması söz konusu değil. Özellikle antik Mezopotamya kültürlerine iliş-

kin kalıntılar geriye dönüşsüz. Petrol başka yerlerde de bulunabilir, ama bir başka Mezopotamya yok.

1991 Savaşı'nda Ur Zigguratı çevresinde bombalarla dört yüz delik açıldı, Tak Kisra ("Ctesiphon") çatladı, henüz kazılmamış Tell el-Lam'da tarihten habersiz ABD neferleri siper kazdılar, 13 yerel müzeden dokuzu yağmalandı.

Irak Kültür Bakanı Hamid Yusuf Hummadi İstanbul'da 16-17 Eylül 2002 tarihinde toplanan UNESCO 3. Kültür Bakanları Yuvarlak Masa Toplantısı nedeniyle UNESCO Genel Direktörü Koichiro Matsuura'ya sunduğu resmi yazıda 1991 kültürel miras tahribatını şöyle sıralıyordu: 123 cami ve mescid / Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi/ Musul, Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Nasıriye, Kut ve Maysan' daki yerel müzeler / Ninova, Babil, Ur arkeolojik örenyerleri / Bağdat'taki Mustansiriye Medresesi, Beytül Hikme Abbasi Sarayı, Geylani Türbesi, İmam El-Idhem Türbesi / Necef'teki İmam Ali Türbesi / Kerbela'daki İmam Hüseyin Türbesi / Kerbela'da İmam Abbas Türbesi/ Musul'da Süryani Ortodoks ve Aziz Metta, Bağdat'ta Meryem Ana, Azize Teresa, Aziz Yahya ve Süryani Katolik, Kerkük'te Meryem Ana kiliseleri tahrip oldu. 1991 Savaşı'nın hemen öncesinde Irak Eski Eserler Müdürlüğü'nün aceleyle saklamaya çalıştığı eserler de iyi korunamadı. 1991 sonrasında Irak'ın bu konudaki UNESCO'ya başvuruları sonuçsuz kaldı.

Günümüze kadar süren BM ambargosu Irak'taki kültürel mirasın uluslararası çapta korunmaya alınmasını da engelledi. 1991 Savaşı sonrasında Irak'ta yaşanan kültürel miras yağma ve talanındaki en büyük etken yine BM ambargosuydu.

Irak 1991 Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında 4 bin tarihsel eser kayıp verdiğini açıkladı. Ne yazık ki bunlardan ancak yirmisi geri döndü. 1996'da hâlâ Ninova' daki Sennaşerib Sarayı'ndan koparılan dokuz parça dünyanın önde gelen "sanatseverleri"ne (!) pazarlanıyordu.

1970 UNESCO Kültürel Mirası Koruma Konvansiyonu gereğince Irak'ın bir UNESCO heyetinin Irak'a gelmesi konusundaki talebini ABD ve İngiltere iki kere engelledi. Ambargo kültürel mirası da vurdu.

Barbarlar

1991 Körfez Savaşı'ndan bazı dersler alındı. Örneğin Irak'ta geriye kalan az sayıdaki müzeci, arkeolog özellikle Musul Müzesi ile Bağdat'taki Ulusal Müze'de bulunan taşınabilir tarihsel eserleri saklamaya, taşınamazları kum torbalarıyla örtmeye çalışıyorlar.

* "Başka Mezopotamya Yok",
Cumhuriyet Dergi, Sayı: 890,
13 Nisan 2003.

Barbarların yönettiği ABD ve İngiltere’de kültürel miras bilincindeki çok sayıda arkeolog, tarihçi, sanatçı savaş merkezlerini uyardı. Bunlardan bazıları ABD’de Pentagon’a ulaşabildi. Pentagon’a bu konuda danışmanlık yapan Chicago Üniversitesi Irak uzmanı McGuire Gibson şunları söylüyor: “Pentagon’un elinde 150’lik bir liste vardı. Biz onlara 4 bin yer daha verdik. Ancak bu, ülkedeki zenginliğin yüzde 10-15’i.”

Pentagon ise ellerinde “bombalanmayacaklar” (*no strike list*) ve “sınırlı bombalanacaklar” (*restricted ordnance*) biçiminde iki liste olduğunu, ikinci listedekileri ancak o tarihsel yerlerdeki Iraklıların varlığına göre değerlendireceklerini söylüyor. Ancak ABD barbarları tarihe ve kültürel mirasa saygıda o denli kötü tescilli ki bu sözlere inanmak mümkün değil. Ayrıca daha savaşın ilk günlerinde Tikrit Müzesi, Musul Müzesi, Bağdat’taki Mustansiriye Medresesi ile El Zohur Sarayı’nı bombaladılar, antik Mezopotamya kalıntılarının bulunduğu yerleri tanklarıyla ezdiler.

UNESCO Genel Direktörü hemen bu konuya dikkat çekti. Ancak Birleşmiş Milletler’i takmayan bir Mr. Bush UNESCO’yu mu takacaktı?

İngiltere açısından durum daha da vahim, Cambridge, Trinity College profesörlerinden Nicholas Postgate, ABD Savunma Bakanlığının bile tarihçilere kulak kabarttığını ancak İngiltere’nin “sağırlaştırıcı bir sessizlik içinde olduğunu” söylüyor.

Uluslararası Çabalar

ABD arkeologları oldukça erken bir zamanda olası bir savaş durumunda kültürel mirasa sahip çıkılması doğrultusunda bir çağrı yaptılar. Ancak bu ve benzeri çağrılar Avrupalılar tarafından “kültür emperyalizmi” olarak adlandırıldı. Sonunda açıklamalar “eğer Iraklılar bizi yardıma çağırırlarsa” diye düzeltildi.

1879’da kurulmuş Amerikan Arkeoloji Enstitüsü (AIA) Ocak ayının ikinci yarısında “Irak’taki (eski Mezopotamya) olağanüstü global öneme sahip olan arkeolojik ören yerleri, müzeler, anıtlar, tüm halklara hükümetlere onları koruma görevi empoze etmektedir. Herhangi bir askeri çatışmada bu miras tehlike altındadır. Ve şimdi öyle görünüyor ki, şu anda ölümcül bir tehlike altındalar...” biçimindeki giriş paragrafı ile “Irak’ta Tehlike Altındaki Kültürel Miras Konusunda Açık Deklarasyon” yayımlandı. Epey ilgi gördü. İngiltere’den, Almanya’dan, Japonya’dan... ve de Türkiye’den desteklendi. Bunu arşivler, müzeler, anıtlar ve ören yerleri, kütüphaneler

konularındaki ICA, ICOM, ICOMOS, IFLA gibi kuruluşların ortak örgütü Mavi Kalkan’ın Uluslararası Komitesi’nin bildirisi izledi.

Ne yazık ki, bu ve benzeri çağrılarda temel bir yanlış var. Batı uygarlığının dayandığını sandıkları eski Mezopotamya kültürünü öne çıkarıyorlar. Sonraki Pers, Abbasi, Selçuklu, Atabekler, Osmanlı kültürüne, günümüzde yaşayan Irak halkı kültürüne sahip çıkmıyorlar. Onların bu yaklaşımının ivedilikle düzeltilmesi gerekiyor.

UNESCO’nun Aymazlığı

UNESCO 2002 yılı itibarıyla 125 ülkede 563’ü kültürel, 144’ü doğal, 23’ü karışık, toplam 730 yeri Dünya Mirası Listesi’ne almış. Bu liste içinde ABD’den on sekiz yer var. Ne yazık ki, bu listede koskoca Mezopotamya’dan bir tek yer, bir Part başkenti olan Hatra yer alıyor. UNESCO için ne büyük bir ayıp.

Irak, 80’li yıllarda daha çok yerin UNESCO Dünya Tarih Mirası listesinde yer alması için yeni yerler önermiş. Ancak İran-Irak Savaşı ve ardından BM ambargosu nedeniyle bunlar incelenememiş, UNESCO’ya bakılırsa Irak gerekli bilgileri de verememiş.

Ancak bu öznel bir durum. Örneğin Türkiye’den önerilen yeni yerler niye bekliyor? Ardından Irak 2000 yılında UNESCO’ya yeni bir liste önermiş. Bu liste yedi yeri kapsıyor: Ninova (Ninive, Koyuncuk), Nemrud (antik Kalhu), Asur, Samarra, Ukeyir, Vasit (Kut) ve Ur.

Uluslararası Yasal Zemin

Bu alanda önemli yasal araçlar var. Bunlardan biri 1954 Lahey Sözleşmesi “Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi”. Sözleşme 1954’te kabul edilmiş, 1956’da yürürlüğe girmiş. Sözleşmeye ek olarak iki protokol yapılmış. Sözleşmeyi yüz üç ülke, Birinci Protokolü seksen beş ülke imzalamış. Bunlar arasında Türkiye ve Irak var. ABD ve İngiltere bu sözleşmeyi kabul etmemişler. Önsözünde şu cümle yer alıyor: “Her halk dünya kültürüne katkıda bulunduğu her hangi bir halka ait kültürel varlığın tahribatı tüm insanlığın kültürel mirasının tahribatının anlamına geleceğine inanarak...”

İkinci sözleşme 1970: “Kültürel Varlıkların Sahipliğinin El Değiştirmesi, Bunların Yasadışı İthalatı ve İhracatının Önlenmesi ve Yasaklanmasının Araçları UNESCO Sözleşmesi”. Aralarında Türkiye, Irak, ABD’nin de bulunduğu doksan yedi ülke bu sözleşmeyi kabul etmiş.

Üçüncü önemli metin de yüz yetmiş iki ülkenin kabul ettiği, 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Konvansiyonu.

ABD'liler, İngilizler, hatta Kuveytliler Saddam'ın askerlerinin hep tarihi yerlere sığındıklarını söylüyorlar. Ama Irak'ın her yanı öyle zengin ki, mutlaka bir yerler hedef olacak. Tarihçilerin bazıları Mezopotamya için 100 bin ören yerinden bahsediyorlar. Daha bilinen, ancak kazılmamış, açılmamış o kadar çok yer var ki!

Byron 1815 tarihli "Sennaşerib'in Yıkımı" şiirinde şöyle yazmış: "Ağıla giren kurt misali daldı Asurlu/ Taburları parıldadı yaldızlı morlu." Şimdi yurtdışı barbarlar saldırıyorlar aynı biçimde.

Irak'ta şu anda tarihi camiler, türbeler, medreseler, hanlar, kiliseler, manastırlar, saraylar, kaleler, kent duvarları kalıntıları, köprüler, su yolları, höyükler, mağaralar, kazılmış ören yerleri, henüz kazılmamış kalıntılar, müzeler vs. yok olma durumunda.

Savaş sürüyor. Kan ve gözyaşı da. Irak'taki haksız savaşa karşı çıkışımıza bir de kültürel miras boyutunu eklemeliyiz.

4. Bölüm

Faruk Pekin Hakkındaki Yazılar

KÜLTÜR TUTKUNU İÇİN GEZİLER*

Faruk Pekin'in aslında kimya mühendisi olduğunu bilen çok azdır. 12 Mart, 12 Eylül süreçlerinde yıllar süren cezaevi yaşamına sürükleyen siyasal kimliği, DİSK danışmanlığından sonra, Türkiye'ye kültür turizmi anlayışını yerleştiren, gezilen yöreyi bugüne kadar keşfedilmemiş özellikleri, sivil toplum tarihi ile göstermeyi başaran bir insan.

Faruk Pekin'le çiçeği burnunda bir gazeteci olarak tanışmıştım. Boğaziçi Üniversitesi Kimya Bölümü öğrencisi, siyasal kimliği olan bir öğrenci lideriydi. En son 1968-69 öğrenci birliği başkanı olarak, okulun özlük sorunlarından genel eğitim, ülke sorunlarına uzanan bir çizgide çeşitli etkinliklerin içinde hep önde yer aldı.

Sonra Ant dergisi ile başlayan bir gazetecilik, DİSK'e bağlı Maden-İş, Lastik-İş, Kimya-İş sendikalarında eğitim uzmanlığı süreci var.

12 Mart döneminde aydınlar davası sanığı olarak, çeşitli yazılarından ayrıca, 2 yılı bulan bir hapis yaşamı. Tekrar gazetecilik ve sendikalarda, derken DİSK'te eğitim uzmanlığı, basın dairesi müdürlüğü ve en son başkan danışmanlığı. Ve 12 Eylül ile birlikte 3 yılı aşan bir hapis yaşamı daha.

* "Kültür Tutkunu için Geziler",
Şükran Soner, *Cumhuriyet*,
9 Eylül 1995.

*Turizmde farklı anlayış:
Alışveriş ve tembellik yapmadan,
yöreyi bilinmeyen yönleriyle keşfetmek*

DİSK savunması

DİSK'in, sendikalarının ideolojisinin oluşmasında önemli katkısı olduğu, en azından pek çok yazılı belgeyi kaleme almış, ilke ve karar metinlerine, tüzüklere ve yayınlara en çok emeği geçmiş kişilerin başında olduğu bilinir. Aynı şeyler doğal olarak DİSK savunması için de söylenebilir.

Özetle sendikal hareketin, işçi sınıfının görünen sendika liderlerinin arkasında, görünmez aydın emekçilerin temel direklerinden biridir. Hâlâ da dışarıdan danışman olarak DİSK'le bağları kopmamıştır. Ucundan ucundan gazetecilik, yazı yazma alışkanlığını da sürmektedir.

Bu gazete okurlarının önemli bir bölümün en azından isim olarak tanıdığı ve DİSK'le özdeşleştiği, siyasal kimliği ile bildiği Faruk Pekin'in son on yıldır yoğunlaştığı, uzmanlaştığı bambaşka bir alan var.

Kültür Turizminin Öncüsü

Faruk Pekin, tatillerde sadece güneşlenmek, tembellik yapmak, alışverişe çıkmak istemeyenler için, farklı bir yaşam isteyenler için, Türkiye'de kültür turizminin öncüsü olmuş bir kişi.

Kültür turizminin dünyada da çok uzun ve yaygın bir geçmişi olduğu söyleyemez. Turizm ve kültür turizmi denince bile tarih meraklıları için, rehberler öncülüğünde bilinen tarihi yerlerin gezdirilmesi önce akla geliyor. Oysa adını "festival" sözcüğünden almış, FEST Turizm'in kültür gezilerinde klasik, bilinen yerler dışına çıkılıyor. Sıradan rehberin yerini, gezinin konusu ile bağlantılı araştırmacı, uzman kişiler alıyor. Farklı bir bakış açısı ile turizm olayına yaklaşıyor.

6 saatlik İstiklal Caddesi gezisi

40 yıllık bir İstanbulluya her gün geçtiği yerler gezdiriliyor. Örneğin İstiklal Caddesi gezisi 6 saat sürüyor. Bütün binaları, mimari özellikleri, yaşanmış sivil toplum tarihi ile tanıtılıyor. Haliç'i tanımak istiyorsanız, 5-6 gününüzü alacak turlara katılmanız gerekiyor.

Haliç'i yaşanmış bütün uygarlıkları, tarihsel dokusu, efsaneleri, iz bırakmış toplumsal olayları, toplumsal yaşam dokusu ile birlikte tanıyoruz. Sivil toplum tarihini öğrenmiş oluyorsunuz.

Karadeniz turu denince, aklınıza kıyı şeridi, kentleri, ünlü tarihi eserleri ile tanıtılması gelir. Sabahın erken saatlerinde kalkılarak, ulaşılacak en iç noktalara, yaylalara, bütün doğa güzelliklerine varılması, kültür mirasının bilinen belli başlı eserleri dışında kalanlarının keşfedilmesi akla gelmez. Canlı din, dil mozayiağı, müziği, folklor ile yakından izlenecek, bilinmeyen olağanüstü güzellikteki ahşap oymacılık sanatı örnekleri camileri, geleneksel mimarisi görülecektir. Karadeniz toplumsal yapısı ev yerleşiminin niye dağınık olduğu, dil ve dinler tarihi, siyasi yapısı, günlük yaşam, tartışmalar ve sorunlara kadar akla gelebilecek her alanda bilgi edinilecek, yöre insanı ile günlük yaşamında diyalog içine girilecektir.

Faruk Pekin'i kültür turizmine, bambaşka bir dünyaya, farklı bir turizm anlayışına sürükleyen olayları, nedenleri bulmaya çalışıyoruz. Öğrencilik yıllarında tarih eğitimi hocaları nedeniyle turizme ilgisi ve merakı var. O yıllarda rehberlik çalışmaları da söz konusu. 1985'te hapisten çıkış sonrası işsiz kalınca, sendikacılarla birlikte turizm şirketi kuruluyor. Sonrası biraz kendiliğinden geliyor. Önce dışarıdan gelenlere yönelik toplumsal içerikli turlar gündeme geliyor.

Türkiye'yi toplumsal yapısı ile birlikte tanımak isteyen yabancı gruplara, grupların ilgi alanlarına bağlı toplumsal içerikli turlar düzenleniyor. Fabrikalar gezdiriliyor, alanların ilgili uzmanları ile görüşmeler düzenleniyor; mekânlar, kültürel özellikler, köylere kadar ulaşılarak canlı örneklerle tanıtılıyor.

Nedeni terör değil

Faruk Pekin zamanla bu türden turların azaldığını anlatıyor. Nedeni bizim sandığımız gibi terör değil. Bu türden turlara eğilimli Batının sivil toplum örgütleri, ağırlıklı sendikalar, demokratik örgütlenmeler, Türkiye'yi demokratikleştirme sorunu ile bağlantılı protesto etmek üzere, bir tür cezalandırma kararı alıyorlar. Türkiye'ye yönelik, tanıma amaçlı turlarını iptal ediyorlar.

İşte bu nedenle onlar da içerdeki turiste yönelik, toplumsal, tarihsel içerikli, "kültür gezisi" diye bir tarz geliştiriyorlar. *Tarih ve Toplum* dergisi kadrosu ile birlikte, daha önce Türkiye'de de sınırlı örneklerle denenmiş, dünyada da örnekleri olan kültür turlarını gündeme sokuyorlar. Böylece turizmin düzeyini yükselten, farklı bir birikim almak isteyen, farklı yaşamak, tatil yapmak isteyenlere seslenen, kültürel renkleri içinde toplayan, yeni bir tarz geliyor.

*İstanbul dediğiniz, klasik turlarla,
ünlü müzeleri ile birkaç günde gezilir.
FEST programında ise otuzu aşan değişik anlayışta
İstanbul gezisi düzenleniyor. Sadece belenmiş cami
ve kiliseleri ile değil, her gün önünden geçtiğimiz,
örneğin Karaköy Ziraat Bankası binasını yüz yıllık tarihi
ve Viyana Bankası kimliğiyle, Eyüp'ü işçi sınıfı tarihi ve
yaşanan sosyal olaylarla birlikte tanımak var.*

Öylesine benimsenip, yerleşiyor ki, bugün geleneksel turizm kalıpları içinde çalışan pek çok önemli turizm firması, piyasa şirketleri de aynı yoldan gitmeyi seçerek, kültür turları düzenlemeye başlamış bulunuyor.

Faruk Pekin'in turizmciliğinin, kültür turizmine dönüşmesi, kimlik yapısı ve geçmişi ile de çok bağlantılı. Ne de olsa yıllarca işçilere eğitim vermiş, seminerler düzenlemiş bir insan, uzmanlaşsa da klasik turizm rehberi kalıplarının ister istemez dışına çıkıyor. Öncelikle kendisi için tur düzenlediği yörelerin bilinmeyen, keşfedilmemiş, bütün doğa güzelliklerini, kültür eserlerini, sivil toplum tarihini keşfetmek, öğrenmek gereğini duyuyor.

Yıllar öğrenmek, öğrendiklerini aktarmak, daha çok öğrenmek için okumak, araştırma yapmakla geçiyor. Bu arada Kültür Bakanlığı, Marmara Üniversitesi, BİLAR'da turizm üzerine hocalığı da var ve sürüyor.

Ve tabii ki kültür turlarının, gezi amaç ve konularına göre değişen, araştırmacı, bilim insanlarından oluşan zengin bir uzman kadrosu var. Sadece İstanbul için 30'u aşmış turların konusuna göre seçilmiş uzmanlar arasında Murat Belge, arkeolog Mehmet İhsan Tunay, Prof. Faik Yaltırık, Prof. Afife Batur, Doç. Baha Tanman gibi isimleri sayıyor. Böylece gezerken Belgrad ormanlarını flora yapısı "ağaçları ve bitki örtüsü" ile birlikte tanıyor, yıllardır önünden geçtiğiniz Karaköy'deki Ziraat Bankası şube binasını, yüz yıllık tarihi, Viyana Bankası kimliği, mimari özelliği ile, bağlantılı bankacılık gelişmeleri içinde görmeyi öğreniyorsunuz.

30 yıl çalıştığı bina

Faruk Pekin, Karaköy Gümrük Han'ı anlatırken, tura katılan bir kişinin, "30 yıl bu binada çalışmıştım. Geçmiş hakkında hiçbir fikrim yoktu," diye

söze girişini ilginç bir anı olarak aktarıyor. Türkiye'de tatilini, boş zamanını farklı gezerek değerlendirmek, bu arada yaşadığı çevreyi farklı gözle görmek, tanımak isteyen önemli bir kitlenin var olduğunu, bunların sunulan farklı turizm anlayışını severek benimsediklerini anlatıyor.

Türkiye'nin kültür mozaiğinin özellikle bu tür bir turizmin gelişmesine çok elverişli potansiyele sahip olduğunun altını çiziyor. Yaşanılan çevrenin doğal güzellikleri, kültürel zenginlikleri, toplumsal tarihi üzerinde uzmanlaşmış insanların bilgi birikimlerinin topluma ulaştırılmasında kültür turizminin önemli bir araç olacağına işaret ediyor.

ON YILDIR GEZDİRİYOR*

İstanbul kültür gezilerine nasıl başladınız?

Gerçekte FEST 14. yılını dolduran bir kuruluş. Yurtdışından turist getirmeye yönelik bir çabası vardı. Getirdiği gruplar da kültürel gezi amaçlıydı. 1988’de niye benzeri turları Türkiye’de, özellikle İstanbul’da yapmayalım dedik. Çelik Gülersoy ve BİLSAK bunu yapmış ama kalıcı olmamıştı. 12 Kasım 1988’de Murat Belge ile Haliç gezisine başladık. Amacımız, insanlara içinde yaşadıkları kenti köşe bucak tanıtmaktı. Bunu belli bir tarihi, sosyal, ekonomik çerçeve içinde verebilmek, yitirdiğimiz güzellikleri göstermek, yitirmekte olduklarımızın altını çizmek, kenti bazı eski iyi özellikleriyle yaşatabilirizi tartışmaktı amaç.

Güzergâhları nasıl belirlediniz?

Elimizdeki en iyi kitap John Freely ve Hilary Sumner-Boyd’un *Strolling Through İstanbul* kitabıydı. İkiisi de benim hocam olmuştu. Orda güzergâhlar vardı, biz de önce bunları aldık. Ancak bu iş yine de yoğun bir çalışma gerektiriyordu. Bir güzergâhta çok sayıda yer görüyorsunuz. Kapalı mekânlar var bir de. Örneğin bir cami bile ancak namazdan yarım saat önce açılıyor, sonra kapatılıyor. Ayrıca kiliseler, havralar, sinagogları bildiği-

niz nedenlerden dolayı açmak istemiyorlar. Bunların önceden açılmasını temin etmeye çalıştık. Gezilere katılanlara broşürler verdik. Öyle kişiler var ki her geziye katılmış ve bu broşürleri saklıyor. Bu notlar kalıcı oldu, buradan makaleler çıktı.

Kaç İstanbul turu yapıyorsunuz?

Turları ya coğrafi bölgelere ya da konuya göre yaptık. Sultanahmet çevresi, Galata, Haliç derken “Kıyı Kıyı Boğaz” diye Boğaz çevresindeki gezilere başladık. Belgrad Ormanı gibi florayı içeren alanlara girdik. Birbirinden bağımsız 52 geziye ulaştık. Birbiriyle örtüşenleri de katarsak 75’i buluyor bu sayı. Hem yürüyerek, hem de araçlarla yapılan geziler bunlar. Yoğun bir ilgi gördük. Örneğin Murat Belge son zamanlarda üst üste 10 tane Pera gezisi yaptı. Sanırım halâ 300 kişi sırada bekliyor.

Ticari yanı dışında geziler ne gibi sonuçlar doğurdu?

Geziler İstanbulluları İstanbul’la buluşturdu. Bu İstanbulluluk bilincinin de yerleşmesi anlamına geliyordu. Örneğin Cihangir’i Güzelleştirme Derneği’nin kurucuları arasında bizimle gezen arkadaşlar var. İlk başladığımızda yılda 20-25 gezi yapıyorduk, son zamanlarda bu sayı yılda 100’ü buluyor. Bir geziye de 25-30 kişi katılıyor. Gezilerimize katılıp da yazılarında ayrıntılı işlemeye çalışan gazeteciler oldu. Bunlar da İstanbul’a bir şeyler kattı.

10 yıldır kentte neler değişti?

Gezdirdiğimiz yerlerin bir kısmı yok artık. Yıkıldı, yıktılar. Bazı yerler var, üzerinde durduk, söyledik, en azından yıkılmaması sağlandı. Yine de İstanbul sabun köpüğü gibi elimizden uçup gidiyor. Şu anda Fatih’te Tantan dışında ciddi bir örnek yok çevresini koruyan.

Gezilerinize en çok kimler geliyor?

Müptelaların yüzde 80-90’ı kadınlar. Yaş 30’un üzerinde. Bir de anneleriyle birlikte gelen 10-12 yaşında çocuklar da var. En çok bunlara seviniyoruz.

Başka kentlerden katılanlar var mı?

İzmir ve Ankara’dan da çok sayıda katılan var. Bir akşam eş dostta kalıyorlar, cumartesi pazar gezilerine katılıp dönüyorlar.

Gezilerde nelere dikkat çekiyorsunuz?

Özellikle İstiklal Caddesi’nde birinci katlara değil, daha yukarılara bakmanın kültürünü getirmeye çalıştık. Çünkü özellikle 1850 sonrası yapılan

* “Kültür Tutkunu için Geziler”, Şükran Soner, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1995.

binaların birinci katı alüminyum doğrama, cam ve neon ışıklarla kaplandı. Biz vitrinlere bakarken üst katlardaki güzellikleri göremiyoruz.

Yerli turistler nasıl karşılanıyor?

Artık biraz alışıldı ama önce çocuklar, “Hello, hello,” diyorlar sonra “Aaa, bunlar Türkmüş!” diyorlar. “Bu Türkler İstanbul’u niye gezerler?” sorusu geliyor. Bazı yerlerde, bazı camilere girip çıkarken tepki gördüğümüz oldu. Bir gün Murat Belge Galata turu yapıyor, ben de oradayım. Bir polis arabası durdu, iki polis çıktı. Bizim izinsiz yürüyüş yaptığımıza karar verildi. O güne kadar böyle bir şeyi hiç düşünmemiştik. Sonra uzun uzun dağıttığımız broşürü gösterip, güzergâhımızı anlattık, “bizi izlemeye devam edin” deyip onları ikna ettik. Eksik olmasınlar ikna oldular.

İstanbullu musunuz?

Hayır, Menemen’de doğdum. Ama 34 yıldır İstanbul’dayım.

FARUK PEKİN: KÜLTÜR TURUNUN DUAYENİ*

Daha okul sıralarında iken okulundaki yabancı öğretmenlerin hafta sonlarında grup yaparak İstanbul’un tarihi mekânlarını gezdiklerini, öğretmenlerinden ikisinin İngilizce *İstanbul’u Dolaşalım* adlı kitabın yaşamında önemli bir değişim olduğunu söylüyor Faruk Pekin.

“Yabancıların ilgi gösterdiği İstanbul turlarını neden bizim insanlarımız da yapmasın” diyerek ilk iş olarak rehberlik kokartı almış. Faruk Pekin kültür turlarının duayeni, çeyrek yüzyıla yakın bir süredir İstanbul’u, İstanbullularla ve İstanbul’un sadece adını duyan yabancılarla buluşturuyor.

Büyük ilgi gören turlar Haliç, Pera, Galata gibi yerlere olmuş, sonra da köşe bucakta kalmış kültürel değerlere, cami, türbe, ayazma, sinagog, kiliselere uzanmış. Faruk Pekin “100’e yakın tur var” diyor ve ekliyor. “Örneğin kadınların yaptırdığı eserler turu... Saraylar var, çeşmeler var, camiler var... Aslında biz kültür turlarına başladıktan sonra katılan insanların anlayışları değişti, tematik turlar istediler, sonraları ‘İstanbul’un dışına da bizi götürün’ dediler, ‘peki’ dedik, Ana-

* “Faruk Pekin: Kültür turunun duayeni”, Abdülkadir Yücelman, *Cumhuriyet Dört Mevsim Gezi*, 2 Eylül 2009.

dolu'daki tarihi mekânları gezdirdik, yetmedi, dünyayı gezmek, bilmek, öğrenmek istediler...”

FEST Travel'ın bir özelliği de rehberler yerine akademisyenlerin görevlendirilmesi, nedeni de daha kapsamlı turların yapılmasıymış. Örneğin su konferansı sırasında İstanbul'da suyun öyküsü diye bir tur yapmışlar. Bazı kişiler bir gezi sırasında Kâğıthane'de yarım kalmış eski bir demiryolu keşfetmişler. Faruk Pekin 100 yıl önce yapılmış demir yolunun öyküsünü şöyle anlatıyor: ”1910 yıllarında bir demiryolu yapılmış, sonra unutulmuş. Tur düzenledik hem Kâğıthane'yi hem demiryolunu anlattık bu turda. Çok ilginç oldu.”

Sohbet döndü dolaştı günümüzün Yenikapı kazılarına geldi. “Her geçen gün yeni kazılarla daha gerilere giden bir İstanbul tarihi var. Yenikapı kazılarıyla MÖ 6 bin, 6 bin 500 yıl öncesine uzanıyor. İşte İstanbul'un tarihini binlerce yıl öncesine götüren bir tur sanırım yerli için yabancı için de önemlidir. Faruk Pekin, heyecanlandı. “Yenikapı'da bir faciayı önledik. Kazı sırasında kepçe sokacaklardı, ayağa kalktık hep beraber, durdurdular. Ama ne oldu, gemilere çok sevinirken hiç hesapta olmayan balçık içinde neolitik döneme ait mezarlar çıktı. Bu ülke için büyük şanstır. Dünya bura-yı görmeye gelecek göreceksiniz.”

“Hocam Efes'in aynısını başka bir yerde yapacaklardı, sanırım sonra vazgeçtiler. Böyle bir şey olur mu?” Güldü, “hiç kimse aslı varken kopyasına gitmez.”

Kültür gezilerine katılanların karakterlerini sordum. “Herkes kültür gezisine katılmaz, biraz cesaret ister, meşakkatlidir, yol yürümek vardır, tarihi bilmek, tarih kültürüne sahip olmak şart. Biz Türkiye insanına İstanbul'un, Anadolu'nun ve dünyanın gezilebileceğini, bunun bir kültür konseptinde olacağını gösterdik. Anadolu'da bilinen yerleri Efes'i, Pamukkale'yi, Side'yi, Kapadokya'yı gezdirdik, Frigya Vadisi'ni, Meke Gölü'nü, Bin Bir Kiliseyi, Hasankeyfi... *Cumhuriyet*'e ilanlar verdik.

İlk büyük Anadolu turunu yaptığımızda katılım sayısı 44'tü. 15 gün sürdü bu tur. Sonra sınırları aştık, Türk insanı Vietnam ile Kamboçya'ya gider mi, gittiler işte... Sibirya'ya trenle gittik, daha neresi aklınıza gelirse... Biz bunları yaparken diğerleri ne yapıyordu, Paris, Londra, Roma... Şimdi gazetelerde boy boy Vietnam ve Kamboçya ilanları var. Bir şey daha ekleyeyim, bizim turlarımız için “mazoşist turlar” dediler. “Hem para veriyoruz, hem ayaklarımıza karasular iniyor” dediler.

“Aman hocam yaşlılar da var katılımcılar arasında.”

“Aslında onlar daha çok istiyor bunu. Hayata bağlanıyorlar. Yürümek diye bir şey yok. Benim gezilerimde 80 yaş devirmiş insanlar var. Bazıları vardır gezmiş olmak için gezerler. Onlar gezgin değil, tembel. Hatta bizim turlara katılanlara ‘sakın gitmeyin, mahvolursunuz’ diye caydırmaya çalışanlar da varmış.”

Durdu nefes aldı. “Bakın” dedi. “İyi bir kültür gezisi için önce iyi bir program gerekiyor, ikinci koşul ise iyi bir rehber. Sonra oteliniz merkezi bir yerde olacak. Akşamüstü biraz boş kalınca kendi bildiğinize gezsinler diye.”

“Biz genelde düşündüğümüz tura altı ay önceden çıkarız. Yani arkadaşlarımız gider orada çalışmalar yapar, fotoğraflar çeker, bilgi toplar. Turdan 10 gün önce katılacaklarla ofiste toplanırız, herkese gidecekleri yer hakkında bilgi ve fotoğraf içeren dosya veririz. Döndükten 10-15 gün sonra da yine toplanıp çekilen fotoğrafları paylaşıyoruz. Fiyatlarımız ilan ettiğimiz neyse odur. Ekstra para alınmaz.

Tura katılanlar genellikle üniversite mezunu ve çoğu kadın. Çünkü kadınlar erkeklerden daha meraklı. Ama tek sıkıntım var o da gezi sırasında kadınların ‘hiç olmazsa bize bir fırsat verin de gelmişken alışveriş yapalım’ demesi. O konuda adımız kötüye çıkmış. Kadınlara alışveriş yaptırmamak mümkün mü? Ama onlar da haklı, gelirken birçok kişi onlara birtakım şeyler ısmarlıyorlar, ellerinde de uzun bir istek listesi var.”

Son yıllarda anlayışta bir değişiklik oldu mu soruma şöyle yanıt verdi Faruk Pekin: “İnsanlar yeni yerler keşfetmek istiyor. Ama bir başka şey var ki Özcan Deniz'in çıktığı balkonu göreceğim diye Kapadokya'ya akın ettiler. Elveda Rumeli dizisi, Rumeli turlarını patlattı. Bu hem iyi hem kötü. İnsanların merak etmesi iyi, ama kalite ne yazık ki düşüyor.”

“Ne yazık ki kültür marketlerde ambalajın içinde satılmıyor” diyerek veda ediyorum kültür turlarının duayeni Faruk Pekin hocama.

KÜLTÜR VE MACERA GEZİLERİNİN MUCİDİ*

Faruk Pekin, bundan 15 yıl önce kurduğu FEST Travel ile turizmin farklı bir kulvarına girdi. İçeride ve dışarıda kültür turlarına ağırlık verdi. Egzotik ve tehlike dolu bölgelere yaptığı turlarla tanındı. Butan, Laos, Vietnam, Nikaragua, Merzuka Çölü, Tibet, Galiçya bunlardan birkaçı. *Tarih ve Toplum* dergisi ile birlikte Adım Adım İstanbul®, Köşe Bucak İstanbul® gezi projelerinin de mimarı olan Pekin, Butan'a 33 kişilik bir tur düzenleyince, kral ailesi tarafından karşılanmalarını unutamıyor.

Faruk Pekin, kültür turizmi ile özdeşleşmiş bir seyahat acentesinin sahibi ve profesyonel turist rehberi. 1985'te kurduğu FEST Travel ile turizmin hemen hemen her alanında hizmet verdi. Ancak iki yıl sonra oldukça iddialı bir işe soyundu. İstanbullulara İstanbul'u gezdirmek istiyordu. Duyanların önceleri dudak büktüğü bu girişim, Adım Adım İstanbul® ve Köşe Bucak İstanbul® adıyla *Tarih ve Toplum* dergisi ile birlikte başlatıldı. Bu girişim tutmakla kalmadı, günümüzde taklitleri bile türedi...

FEST Travel, yurtdışına da turlar düzenliyor. Ancak, bu turlar da diğerlerinden çok farklı. Kültür turizminde kendi deyimiyle bir

“parantez” açan Pekin, yurtdışına yönelik turlarında bilinmedik, egzotik, bazen de çok tehlikeli yerleri seçiyor. Bu gezilerin diğerlerinden farkını ise broşürlerinde yer alan şu cümle özetliyor: “Bu gezi kesinlikle *shopping* (alışveriş) turu değildir!”

Pekin, şimdiye kadar yaklaşık 4 bin İstanbulluya şehir gezisi yaptırdı. Bunların da önemli bir kısmını kadınlar oluşturuyor. Yılda ortalama 1500 kişiyi de yurtdışına götürüp ilginç yerleri gezdiren Pekin, önümüzdeki günlerde bir kulüp kurmayı hedefliyor.

İlginç yerler

Turizmciler Budapeşte, Endülüs, Kahire, Nil Vadisi, Kuzey-Güney Hindistan, Nepal, Tayland, Myanmar, Çin, Fas, İskandinavya, Meksika, Butan, Belfast, Guatemala, Peru, Boliviya, İrlanda ve İskoçya gibi yerleri ilk keşfedenin Faruk Pekin olduğunu söylüyor. İlginç olan Pekin'in bu turlara her başvurunu almayı seçici davrandıklarını söylemesi. Bunun nedenini ise şöyle açıklıyor: “Yaptığınız işten taviz verirsiniz başarılı olamazsınız. Biz gezi programımıza ‘Bu tur kesinlikle *shopping* (alışveriş) turu değildir’ diye yazıyoruz. Bunu herkes yazamıyor. Gezi programımızda serbest zaman diye bir şey yok. Bu durum, bazılarının daha birinci adımda elenmesine yol açıyor. Programımızda her şeyi açık açık yazıyoruz. Bu yüzden programımız bazılarında ağır geliyor. Dolayısıyla biz kimseye ‘sen gelme’ demiyoruz ama kendisi ‘bu bana göre değil’ deyip gittiğinden eleme kendiliğinden oluyor.”

Yurtdışı turlarında zor rotaları tercih eden Pekin'in gezi düzenlediği yerlere baktığımızda Özbekistan, Laos, Vietnam, Machu Picchu, Nikaragua, Giant's Causeway, San Cristobal, Merzuka Çölü, Tibet, Galiçya, Santiago de Compostela gibi ilginç yerler dikkat çekiyor. Gezdiği birçok ülke veya turistik merkezde başından çok ilginç anılar geçen Faruk Pekin bunlardan en ilginç olanlarını şöyle aktarıyor: “Üç yıl önce, nüfusu 1 milyon olan ve krallıkla yönetilen Bengal Körfezi'ndeki Bhutan'a 33 kişilik bir grup götürdüm. Bizi, Butan kraliyet ailesi ve bazı üst düzey yetkililer karşılayınca çok şaşırдық. Bu yakın ilginin nedenini araştırmaya başladık.

Meğer, o güne kadar oraya hiç bu kadar ‘kalabalık’ turist grubu gitmemiş. Öğrendiğimize göre, Butan'a bizden önce en fazla 15 kişilik bir grup gitmiş. Farkında olmadan en fazla turist götüren kişi oldum.”

* “Kültür ve Macera Gezilerinin Mucidi”, Kerem Köfteoğlu, *Ekonomist*, 14 Ocak 2011.

Bomba-yatak-kahvaltı

Adı sanı duyulmamış yerlere gitmek isteyen gezginler, bu turlara çıkmadan FEST tarafından enforme ediliyor. Bu bilgiler, sadece gezilecek yerin doğal güzellikleriyle sınırlı kalmıyor. Örneğin Pekin, katılımcılara başlarına gelebilecek her türlü şeyi anlattıklarını söylüyor. Buna örnek olarak İrlanda'nın Belfast bölgesine yaptığı geziyi verdikten sonra şunları aktarıyor: "Kimse beklenmedik sürprizlerle karşılaşmıyor. Belfast turuna götürceğimize Avrupa Oteli'nde kalacağımızı, otelin de dünyada en fazla bombalanmış tesis unvanına sahip olduğunu anlatıyoruz.

Hatta otele ilişkin yapılan 'BBB' tanımlamasını da anlatıyoruz. Bilindiği gibi, otellerde kullanılan 'BB' (*bed&breakfast*) İngilizce'de oda-kahvaltı anlamına gelir. Tesise eklediğimiz üçüncü 'B' ise 'bomb' (bomba) anlamında kullanılıyor. Bazen gezdiğimiz yerlerde silahlı gerillaların dolaştığı oluyor ya da turun rotası sağlık açısından bazı sorunlar içerebiliyor. Bunları geziye çıkmadan önce detaylı olarak anlatıyoruz..."

Faruk Pekin eski bir rehber

1947'de İzmir Menemen'de doğan Pekin, ilk, orta ve liseyi İzmir'de okudu. Daha sonra İstanbul'a gelen Pekin, 1964'te girdiği Robert Kolej'in Kimya Mühendisliği Bölümü'nden 1969'da mezun oldu. Öğrencilik yaşamı boyunca son derece sosyal biri olarak tanınıyor. Önce Robert Kolej Mühendislik Mektebi Talebe Cemiyeti (RKMMTC) Sekreteri, ardından da Robert Kolej Yüksek Okulu Talebe Birliği (RKYOTB) Başkanvekili, 1968'de de Öğrenci Birliği Başkanı olmuş.

Pekin, Robert Kolej'de okurken, okulun Boğaziçi Üniversitesi'ne (BÜ) dönüşmesinde önemli katkısı bulunanlar arasında sayılıyor. Gazetecilik ve sendikacılık da yapan Pekin, son 17 yıldır da turizmle uğraşiyor. Pekin aynı zamanda 1968 kuşağı gençlik önderleri arasında bulunuyor. Çeşitli şirketlerde iki yıl çalışan Pekin, 1985'te kendi şirketi olan FEST Travel'ı kurdu. 15 yıldır da bu şirketin hem sahibi hem de genel müdürü.

KÜLTÜR NEFERİ GİBİ*

Faruk Pekin, yurtiçinde ve özellikle İstanbul'da, tarihi dokunun korunması için çok sayıda proje gerçekleştiren, bir kültür turu uzmanı, araştırmacı, gezgin ve yazar... Ayrıca İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Danışma Kurulu üyesi. Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı'nın başkanı. İstanbul'un Art-Nouveau Yapıları , İstanbul'un Flora ve Faunası, Çeşme ve Sebilleri, İstanbul'daki Mısır İzleri, Divanyolu ve Süleymaniye Konakları gibi Adım Adım İstanbul® başlıklı 90 farklı tematik kültür gezisiyle İstanbul'un, Türkiye ile dünyanın farklı coğrafyalarındaki kültürlerin izini süren FEST Travel'ın da kurucusu.

Turizme yaptığı katkılardan dolayı İstanbul Turizm Haftası kapsamındaki ödül töreninde "Etkinlik" dalında İstanbul Turizm Ödülü alan Pekin'le kültür turları, İstanbul ve turizmi konuştuk.

İstanbul kültür turlarına ne zaman, niçin başladınız?

Kültür turlarını ilk başlarda daha çok yurtdışından gelen gezginlere yönelik düşünmüştük. Daha sonra "İstanbul'ya neden yapmayalım" dedik ve o zamanlar yayında olan *Tarih ve Toplum* dergisiyle İstanbul Kültür Turları'nı başlattık. 8-10 güzergâh derken, bugün yurtdışından gelen turistlere 1,5 günde gezdirilen İstanbul'da

* "Bir Kültür Neferi", Aynur Gürsoy, *Şehr-i İstanbul*, Sayı: 20, 2008, s. 19-21.

90 özgün güzergâhı aştık. 40 bin İstanbulluya yaşadıkları kenti keşfetme şansını sunduk. İstanbullu İstanbul’u gezmezdi. İstanbul kültür turlarıyla İstanbul merakı yarattık. Halen İstanbulluyu içinde yaşadığı kentle buluşturmaya, her gün içinden, yanından geçtiği yapıların ne olduğunu onlara anlatmaya, bir farkındalık yaratmaya çalışıyoruz.

Çünkü tanınan bir şey sevilir, sevilen bir şeye de sahip çıkılır. Sadece kente yeni gelenler değil, eskiden beri burada oturanlar da tanımıyor şehri.

Yurtiçi ve yurtdışı turlarınız da kültür ağırlıklı. Bu turlar daha çok kimlerin ilgisini çekiyor?

İstanbul ve diğer kültür turlarına katılanların çoğunluğu yüksek okul mezunu. İstanbul kültür turlarını yaparken, “Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’yu neden gezmeyoruz” dedik. 1989’da Doğu Anadolu’ya ilk yaptığımız geziye 44 kişi katıldı. Ancak dağcılarının gidebileceği bir iki yerin dışında gitmediğimiz yer yok. Şimdi bir yılda 80 ülkeye 110 farklı gezi yapabilir durumdayız.

Bu turlar insanları nasıl etkiliyor?

Yurtdışı gezilerde yarım gün panoramik gezi, öğleden sonra alışveriş yapıldı. Kültür turları, yurtdışı gezi alışkanlığını değiştirdi; insanlara keşfetmeyi, gittiği yeri fark etmeyi öğretti. Bakmak önemli değildir, görmek, görmekten de önemli olan algılamaktır. Şimdi saat dörtte otele gittiklerinde “Eee şimdi ne yapacağız” diyen bir gezgin grubu oluştu.

Gezilerde verilen bilgilere ek olarak seminerler vermeye başladık. Gezerken “buraya niçin çöp atılmış, burası neden bakımsız derken” Türkiye’nin her türlü tarihsel mirasının, zenginliklerinin ve değerlerinin ve bu değerlerin yeşerdiği doğanın ve çevrenin korunması, bu nedenle tanıtılması, sevdirmesi ve sahip çıkılması için toplumda duyarlılık ve bilinç oluşumunu sağlamak ve bu bilinci geliştirmek amacını güden “Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı”nı kurduk.

TÜRSAB Kültür Turizmi Komitesi’nin de başkanıyız. Bu komitenin amacı nedir?

TÜRSAB Kültür Turizmi Komitesi, ağırlıklı olarak rehber kökenli acentecilerden oluşuyor. Bu komite 8 ayda ilki İstanbul’da olmak üzere şimdiye kadar Kuşadası, Kapadokya, Tarsus, Şanlıurfa, Kastamonu’da 6 sempozyum yaptı. Bursa, Van ve Artvin’de üç sempozyum daha yapılacak. Bu sempozyumları kültür turizmine ve Türkiye’nin turizm politikalarına dikkat çek-

mek için yapıyoruz. Türkiye’nin turizme yaklaşımında bir hata, aksaklık, bir kırılma var. Değişik şekillerde kurgulanmış tatil sitelerinde, otellerde her şey dahil sistemiyle olması gerekenden çok aşağı bir fiyatla deniz-kum- güneş üçlüsünü vurgulayarak turizm pazarladığınızda para kazanamıyorsunuz.

Turizm hedeflerimize ulaşamadık mı?

Önemli olan gelen turist niteliği ve ne kadar para bıraktığıdır. İngiliz turist Londra’da iki haftada 400-500 sterlin harcayacak iken, burada 300 sterlin harcayıp gidiyor. Bırakın halı mücevher almasını bir yana, bu durumda turist cebine bir de para koymuş oluyoruz. 1989’dan bu yana kültür turizmi girdilerinde büyük bir düşüş var. O tarihlerde ortalama 800 dolara sattığımız turu şimdi 300 dolara satmak zorunda kalıyoruz.

Komitenin çalışmaları destek buluyor mu?

Komite turizmin bu sorunlarını aşmaya, bölgelerin elindeki güçleri ortaya çıkarmaya, hükümetin ve yerel yönetimlerin dikkatini çekmeye, turizm stratejisinin belirginleşmesine katkıda bulunmaya çalışıyor. Bildiğiniz gibi emlak vergilerinin yüzde 10’u İl Özel İdareleri’nin bütçesine aktarılıyor. Onlar da bu kaynakları restorasyonlara ayırıyorlar. Bazı yerlerde Valilikler, İl Özel İdareleri (İstanbul gibi örneğin) çok başarılılar. Biz onların bu çalışmalarını daha hızlı, sonuç alıcı yerlere yönlendirebilir miyiz, yardımcı asistanlar gibi katkı sunabilir miyiz diye düşünüyoruz.

Çare kültür turizminde mi?

Türkiye’nin “mukayeseli üstünlük” yanı var. Türkiye’deki kültür değerleri dünyanın hiçbir yerinde yok. Türkiye bir gezi planının “olmazsa olmaz”ının bir numarasıdır. Tevrat burada, İncil Anadolu’da, Yedi Kilise, Aziz Pavlos burada, Nuh’un Gemisi burada. Bunlar elimizde ama bir çıkış yapamıyoruz. Türkiye gibi çok katmanlı, çok kültürlü bir yapıyı niye ön plana çıkarmayalım? Bu çok katmanlı, çok kültürlü yapıyı ön plana çıkarmak siyasi anlamda da kazançlar getirecektir. Biz “sadece kültür turizmi yapalım, deniz-güneş-kum üçlüsünü unutalım” demiyoruz. Bir hafta deniz, bir hafta kültür niçin satmayalım ki?

İstanbul 2010 için ne düşünüyorsunuz?

Devlet, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasında mükemmel bir yönetim planı oluşturulursa bu 2010’un en büyük başarısı olacaktır. En kötüsü de bu üç yapı arasında eşgüdümün kurulamaması olur. İkinci olarak

İstanbulcuları bu sürece ne kadar çok dâhil edebilirsek, o kadar başarılı olacağız. Bunun için de etkinliklerin elit bir kesimin alıştığı tarzda bir şeylerle sınırlı kalmaması lazım. Etkinlikleri ve etkinlik alanlarını merkezden dışarıya, Kartal, Ümraniye, Küçük ya da Büyükçekmece gibi alanlara taşımak, çocuk, kadın, gençler gibi özel gruplara yönelik projeler sunmak, merkezden insanların da oralara gitmesini sağlamak gerektiği kanısındayım.

Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının daha fazla işin içinde olması, devletin destek verip, işi bu kuruluşların inisiyatifine bırakması gerekiyor. Avrupa’da seçilen kentler hep böyle yaptılar. Zaten Avrupalılar da, Girişim Kurulu’nda böyle bir oluşum gördükleri için İstanbul’u seçtiler. Aslında İstanbul öyle seçmelere konu olacak bir kent değil. Çünkü dünyada İstanbul gibi, çok kültürlü, çok katmanlı ikinci bir kent yok.

İstanbul sizin için ne ifade ediyor?

Bu kentte bir ışık var, bu ışık beni büyülüyor. İstanbul “her daim faal”, dinamik bir kent, kıpır kıpır bir rüya şehridir. Bu kentin kendine özgü bir enerjisi, bir kokusu, bir ruhu, bir büyüğü var. Batılılara kalırsa İstanbul 2700 yıllık bir kent. Oysa burada MÖ 4000’e 5000’e giden var. Fikirtepe, Sultanaahmet ve diğer yerlerde yapılan kazılarda 7 bin yıllık malzeme bulundu.

Yarımburgaz Mağarası’ndaki bulgular ise ilk İstanbulunun en az 300 bin yaşında olduğunu gösteriyor. Üst üste birçok medeniyet gelmiş. Fatih İstanbul’u aldığı ilerde kuracağı imparatorluğun merkezi olarak düşünmüş ve burada beşeri bir coğrafya yaratmış. Bu coğrafyanın yüzde 58’i Müslüman, yüzde 42’si gayrimüslim. 400 yıl boyunca nüfus sayımlarına bakın, bu oran korunmuş. Osmanlı’nın 400 yıl yaşamasının altında yatan gerçeklerden biridir bu.

Bozulmadı mı sizce?

İstanbul’daki canlılık bambaşka. Çok üzerine gidildi, hâlâ da üzerine gidiliyor bu kentin. Ama o hâlâ direniyor. Bakın mutfağına, hiçbir kentte bu kadar uluslararası birleşim yoktur, Elbasan tavasından Çerkes tavuğuna, Boşnak mantısına, Şam tatlısından Arnavut ciğerine kadar ne ararsanız vardır. Osmanlı’nın başkenti ve sarayın burada olması nedeniyle en iyi yemek, en iyi elbise, sanat, okul, vs. hep burada olmuştur. Bugün Venedik kültür satıyorsa, İstanbul bunun çok çok daha iyisini satar. Mimari yanlışlarına, habire yapılan köprülerine, güzeli yok etme çabalarına, kesilen ağaçlarına rağmen...

ÇÖZÜM: KÜLTÜR TURİZMİ*

Bu kitap, Faruk’un belki ileride yazacağı ve bir solukta okunacağına emin olduğum kendi yaşam öyküsü kadar sürükleyici gelmeyebilir. Ancak kitabın içeriğinin turizme ilişkin teknik bilgilerle bezenmesi, okuyucuyu korkutmamalı. Bir profesyonelin iki gün gibi kısa sürede baştan sona okuduğu dikkate alınırsa, zorlanmadan okunan bir çalışma olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yukarıdaki başlık yeni yayımlanan ve turizm sektörü açısından önemsenmesi gereken bir kitabın adı. Şimdiye kadar görmeye alıştığımız çalışmalardan çok farklı.

Soyut iddiaları sloganlaştırmak amacıyla, gelişigüzel seçilmiş bir içerikten derlenmediği, ilk sayfalarında fark ediliyor. On yıllarca öncesine uzanan süreçte, bilgi ve pratikten geçmiş mesleki birikimin ustalıklarla sergilendiği, ciddi bir çalışmanın sonuç belgesi niteliği taşıyor.

Bizim kuşaktan çoğunun ortak özelliği olan, fırtınalı hayat çizgisinin son 30 yılını turizmde sürdüren, 40 yıllık arkadaşım, dostum Faruk Pekin’in bu meslekteki deneylerinden çıkardığı sonuçları dersleştirerek, okurlarıyla paylaştığı kitabı; *Çözüm: Kültür Turizmi*.

* Bahattin Yücel,
“Çözüm: Kültür Turizmi”,
Cumhuriyet Kitap, 28 Nisan 2011.

Bu kitap, Faruk'un belki ileride yazacağı ve bir solukta okunacağına emin olduğum kendi yaşam öyküsü kadar sürükleyici gelmeyebilir. Ancak kitabın içeriğinin turizme ilişkin teknik bilgilerle bezenmesi, okuyucuyu korkutmamalı. Bir profesyonelin iki gün gibi kısa sürede baştan sona okuduğu dikkate alınır, zorlanmadan okunan bir çalışma olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sürekli eleştirel yaklaşımlarla bilgi ve emeğin arka plana itildiği, geçmişin yüzeysel çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, Pekin'in kitabı; sayılarla güçlendirilmiş sağlam kurgusu, zengin yerel ve uluslararası kültür ve tarih bilinciyle, ilk sayfalarından başlayarak, çarpıcı saptamalara yer veriyor.

Varılan sonuçlar sağlam verilerle desteklenerek, alışkın olduğumuz kuru eleştiriler gibi orta yerde bırakılmıyor. Tersine sorunlar Faruk Pekin'in gerçekçi çözüm önerileriyle, gelecekte sektörün alacağı biçimi tasarlayan, özet projelere dönüşüyorlar.

Girişte Dr. Auliana Poon'un -benim de katıldığım- iddialı yargısı yer alıyor. Aslında iddialı olduğu kadar gerçekçi ve özellikle Türkiye'de turizm ile uğraşanların, altını çizmeleri gereken; "Sınırsız büyüyen ve çevreye saygısı olmayan, standartlaştırılmış, kalıplaşmış ürünler ve hizmetler sunan, kitle turizminin 'altın çağı' sona erdi." (s. 5) saptaması, aynı zamanda kitabın ana fikrini de özetliyor.

Kitapta sektörün sorgulanmasına turizmin son 50 yılından başlanıyor. Aslında 19. yüzyılın ilk yarısına uzanan, Osmanlı'dan miras aldığımız bu yolculuğu daha gerilerde değil, güncel yakın geçmişte araştırıyor kitap. Belki daha geri götürülebilirdi, diye düşünüyorsunuz okudukça.

Ne gelinen yeri yadsıyor ne de ucuz başarı hikâyelerine dönüştürülen, turist sayıları ve döviz gelirlerindeki tutarsızlıkları görmezden geliyor. Dahası kamuoyuna her fırsatta aktarılan rakamların taşıdıkları anlamları, kavramsal olarak irdeledikten sonra açıklıyor. Bu anlamda sayıları gerçekleri kanıtlamak amacıyla ustaca kullanıyor. Bir yandan kavramsal tutarsızlıkları sergilerken, diğer yanda doğruları vurgulamaya özen gösteriyor.

Türkiye'nin en değerli müze ve ören yerlerinin gerçek ziyaretçi sayılarını, yıllara göre irdelerken, henüz -kendi deyimiyle- sahte efsanelerin üretilmediği yıllarda (1970-1990), aynı yerleri ziyaret edenlerin sayılarını yıllara göre karşılaştırıyor.

Anadolu'nun zenginliğini oluşturan müze ve ören yerlerinin, ülkeye her yıl artan turist girişlerine karşın, aslında kitle turizminin ilgisi dışında kaldığını gösteriyor.

Her kriz döneminde gündeme getirilen, ucuzcu turist (!) söylemine karşı geliştirilen, sözde çözüm önerilerinin aldatmacadan ibaret olduğunu, kitabı okudukça daha iyi anlıyorsunuz.

Son 35 yılda Türkiye'deki yatırımlar, Faruk Pekin'in kısaltmasıyla G-D-K (Güneş, Deniz, Kum) üçlemesine yoğunlaştırılırken, kurtuluşun "kültür turizmi"nde aranmasını her fırsatta dile getirenlerin, düştükleri çelişkili durumun altını çiziyor.

G-D-K yatırımları için ayrılan kaynakların, tahsis edilen kamu arazilerinin, gerçekte Türk Halkına maliyetini sorgularken, Faruk Pekin; çoğumuzun, ama özellikle meslek kuruluşlarımızın yönetimlerinin değinmedikleri önemli bir konuyu, bu tür tesislerin doğal çevrelerine verdikleri zararları gündeme taşıyor.

21. yüzyılın henüz ilk 10 yılı dolmadan, ABD'de ortaya çıkan krizin, Batı ekonomilerini derinden sarsmasının etkisiyle güncellenen, Güneş, Deniz, Kum ağırlıklı kitle turizmi eleştirilerine, tutarlı ve sağlam bir mantık süzgecinden geçirdiği, özgün görüşleriyle katkıda bulunuyor.

Türkiye'nin envanterindeki tarihsel ve arkeolojik varlıkların, insanlık açısından önemini vurgulayarak, batıda Yarımburgaz Mağarası'ndan, güneydoğuda Gaziantep Şarklı Mağara'ya kadar uzanan çizgide, tarih öncüsinden günümüze kadar gelen zenginliği gözler önüne seriyor.

Antik çağların çok bilinen yerleşimlerinden başlayarak bugüne ulaşan kalıntılarını sayarken, "Helenistik, Roma, Doğu Roma, Anadolu Selçukluları, Beylikler, Osmanlı dönemi kalıntıları, Bergama, Efes, Hierapolis, Laodikya, Afrodisias, Myra, Perge, Aspendos, Phaselis, Side, Sagalassos..." (s. 26), Dünyanın 7 Harikası'ndan ikisinin (Artemis Tapınağı ve Halikarnassos Mozolesi) Anadolu'da olduğunun altını çiziyor.

Pagan dönemin temel referansları olan Ma, Kubaba, Kibele'ye ait izleri, üç semavi dinin önemli merkezlerini sayarken, farkında olmadan okuyucusunu eşsiz bir tarih içinde kültür yolculuğuna çıkarıyor.

Kültür Turizminin tek başına, kendiliğinden gelişen ürünlerden oluştuğunu iddia etmiyor. Ancak dünya ekonomisindeki gelişmelerin ışığında, seyahat alışkanlıklarının nasıl değiştiğini de öğretici bir üslupla anlatıyor.

Gelişmiş Batı ekonomilerinin; krizden sonra değişmek zorunda kalan sosyal politikaların etkisiyle, kitle turizmine katılan tüketici sayısının hızla azalması nedeniyle, yeni satış ve pazarlama tekniklerine başvuracaklarını gösteren çarpıcı örnekler de var kitapta.

Bilgi işlemin gelişmesinin doğal sonucu olan, internet üzerinden pazarlama ve satış, akıllı telefonların alışveriş platformlarına dönüşmesinin kaçınılmazlığına vurgu, yeni dönemin yöntemlerine ilişkin ipuçlarını veriyor.

Kredi kartlarının pazara getirdiği genişliğin, tur operatörlüğünün oluşturduğu dengeleri değiştireceğini ve geleneksel yöntemlerin terk edileceğini savunurken, aslında uluslararası turizmde yeni bir dönemi gösteriyor.

Kitabın referans aldığı veriler, BMDTÖ yani Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü başta olmak üzere yabancı ve Türkiye'deki resmi kuruluşlardan derlenmiş. Bu verilerin ileride turizm sektörü üzerinde çalışacak araştırmacılara ışık tutacağını söyleyebiliriz.

Turizme dönük bütün sektörlerin aralarında sürdürülen ilişkilerin, ekonomik anlamda en verimli olduğu alanın kültür olduğu vurgulanıyor. Çevrenin ve doğal hayatın korunmasının aslında ülke ekonomisine katkıda bulunacak yanlarına değiniliyor.

Bizce kitapta çok dikkatle okunması gereken; Kültür Turizmi diye sınıflandırılan etkinliğin, salt üst gelir grubuna dönük bir ürün olamayacağını savunan bölümleri.

Kültürün geniş kitlelere anlatılmasının, her kesim tarafından savunulan, insanlığa ve uluslararası barışa katkı yapacak yeni bir dönemi başlatacağına içtenlikle inanıyor Faruk Pekin.

Türkiye'de tüm yönleriyle bir türlü tartışmadığımız "kültür politikaları" konusu da bu kitapla birlikte ilk kez turizm alanına taşınmış oluyor. Sürdürülebilir turizm, sorumlu turizm, ekoturizm ve sosyal turizm gibi sektörün üzerinde hassasiyetle durması gereken konular da kitapta net biçimde vurgulanmış.

Harcadığı emeğe fazlasıyla değer bir çalışma olmuş. Umarız turizm sektörü kitapta savunulan önerileri kısa sürede değerlendirerek, çözümü kendi elleriyle yaratır.

İstanbul
2017